

Lehoczki Bernadett:
Latin-Amerika és Kína: a kapcsolatok új
rendszere?

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

Témavezető: Dr. Anderle Ádám, DSc
egyetemi tanár

A bíráló bizottság névsora:

Budapesti Corvinus Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola

Lehoczki Bernadett:

Latin-Amerika és Kína: a kapcsolatok új rendszere?

Ph.D. értekezés

Budapest, 2008

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	6
FORRÁSOK ÁTTEKINTÉSE	9
A DISSZERTÁCIÓ MÓDSZERTANI ALAPJAI	11
I. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK	21
I. 1 A KÍNAI–LATIN-AMERIKAI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETE	21
I. 2 KÍNAI–LATIN-AMERIKAI KAPCSOLATOK A BIPOLÁRIS VILÁGRENDEN	23
I. 2. 1 Korlátozott kapcsolatok az első tíz évben	23
I. 2. 2 A kubai forradalom hatásai és a kulturális diplomácia kiteljesedése	25
I. 2. 3 Hivatalos kapcsolatfelvételek az 1970-es években	29
I. 2. 4 Kínai nyitás 1978-tól	33
II. KÍNAI–LATIN-AMERIKAI KAPCSOLATOK A HIDEGHÁBORÚ UTÁN	39
II. 1 KÍNA ÉS LATIN-AMERIKA VISZONYA AZ 1990-ES ÉVEKBEN	39
II. 1. 1 Politikai kapcsolatok: a multipolaritás jelszava, a Tajvan-kérdés előtérbe kerülése és az intézményesülés első lépései	39
II. 1. 2 Gazdasági kapcsolatok az 1990-es években	44
II. 2 KÍNAI–LATIN-AMERIKAI KAPCSOLATOK AZ EZREDFORDULÓ UTÁN	49
II. 2. 1 Érdekek és motivációk	50
II. 2. 2 Politikai kapcsolatok: (neo)populista fordulat és békés felemelkedés	52
II. 2. 3 Gazdasági kapcsolatok: dinamikus növekvő kereskedelem, elmaradó befektetések	63
III. KÍNA HATÁSA LATIN-AMERIKA KÜLKAPCSOLATI RENDSZERÉRE	81
III. 1 AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK–LATIN-AMERIKA–KÍNA HÁROMSZÖG	83
III. 1. 1 Az Egyesült Államok és Latin-Amerika kapcsolatrendszere	83
III. 1. 2 Az Egyesült Államok–Latin-Amerika–Kína háromszög jellemzői	105
III. 2 AZ EURÓPAI UNIÓ–LATIN-AMERIKA–KÍNA HÁROMSZÖG	112
III. 2. 1 Az Európai Unió és Latin-Amerika kapcsolatrendszere	112
III. 2. 2 Az EU–Latin-Amerika–Kína háromszög sajátosságai	125
III. 3 AZ ÁZSIA–LATIN-AMERIKA–KÍNA HÁROMSZÖG	129
III. 3. 1 Ázsia és Latin-Amerika kapcsolatrendszere	129
III. 3. 2 Az Ázsia–Latin-Amerika–Kína háromszög jellegzetességei	162
IV. ESETTANULMÁNYOK	166
IV. 1 MEXIKÓ	167
IV.1.1 Mexikó világgazdasági integrációja	167
IV.1.2 A kínai–mexikói kapcsolatok dinamikája	168
IV.1.3 A stratégiai partnerség mélyítése	174

IV. 2 BRAZÍLIA-----	179
IV. 2. 1 Brazília világpolitikai és -gazdasági pozíciója-----	179
IV. 2. 2. A kínai–brazil kapcsolatok felfutása -----	181
IV. 2. 3 Brazília és Kína kapcsolatainak „pragmatizálódása” -----	186
IV. 3 BOLÍVIA -----	190
IV. 3. 1 Dél-Amerika legszegényebb országának politikai, gazdasági és társadalmi kihívásai -----	190
IV. 3. 2 Bolívia és Kína kapcsolatai: kései kezdet, langyos eredmények -----	192
IV. 3. 3 Evo Morales hatalomra jutása és a kínai kapcsolat alakulása-----	194
KONKLÚZIÓ-----	198
FÜGGELÉK-----	207
HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE-----	218
A SZERZŐ TÉMÁBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI -----	234

Bevezetés

Latin-Amerika függetlenséget követő gazdaságtörténete be nem teljesült remények sorozata. Az elmúlt közel kétszáz évben a térség államai nem voltak képesek kitörni a „fejlődő” kategóriából – a XX. század minden magyarázó elmélete (strukturalista, dependencia iskola, desarrollismo stb.) és megoldást kínáló modellje (importhelyettesítő iparosítás, exportvezérelt növekedés, neoliberális gazdaságpolitika) ellenére sem. A latin-amerikai országok a gyarmati időszak óta ugyan mind színesebb képet mutatnak gazdasági fejlettség terén, a térség rendkívül heterogénné vált a különböző gazdasági mutatók mentén, mégsem sikerült egyetlen országnak sem a fejlett világba emelkednie.¹

A függetlenség elnyerését (XIX. század első harmada) követő évtizedekben a latin-amerikai országok bőséges nyersanyagforrásaikat kihasználva Nyugat-Európát kiszolgáló nyersanyag- és élelmiszerexporttal integrálódtak a világ gazdaságba. Legfőbb partnereik – Nagy-Britannia, Németország és Franciaország – tőkebefektetésekkel segítették a latin-amerikai nyersanyag kitermelést. Ezen európai országok funkcióit az Egyesült Államok vette át a századfordulón, Washington erősödő politikai és gazdasági befolyása kísérte Latin-Amerika XX. századi történelmét. A nagy gazdasági világválság (1929–1933) jelentette sokkot követően a térség legtöbb állama – főként a nagyobb gazdaságok – befelé forduló, szigorú állami felügyelettel működő gazdasági stratégiával kívánták kivédeni a nyersanyagexport jelentette sebezhetőséget. Az importhelyettesítő iparosítással (IHI) Latin-Amerika addigi függőségét kívánta oldani a világ fejlett régióitól, a nyersanyagok világpiaci árától, ám az erre tett kísérletek az 1960-1970-es évekre egyértelműen kudarcba fulladtak, a függőséget csupán átstrukturálták, de nem enyhítették. Latin-Amerika ezekben az évtizedekben drasztikusan veszített világkereskedelmi részesedéséből, az államilag támogatott feldolgozóipar, illetve a magas importvámok drága, alacsony minőségű árucikkkel árasztották el a latin-amerikai piacokat, ellehetetlenítették a mezőgazdaságot. A hetvenes évek nemzetközi likviditásnövekedése segítette – a fejlődő világ más régióihoz hasonlóan – a külső adósságállomány felpumpálását, aminek terhei alatt a latin-amerikai gazdaságok a nyolcvanas évek elején összeroppantak. Ezt követően a térség államai ismételten a kifelé fordulást, a világ gazdasági integráció sürgetését, az egyoldalú nyitást „választották”, pontosabban alkupozíció hiányában követték az Egyesült Államok és a nemzetközi

¹ A Világbank a térség legtöbb államát közepes jövedelmű („*middle income*”) jelzővel illeti, néhány kivételtől – mint például Nicaragua vagy Haiti – eltekintve, mely országok az alacsony jövedelmű („*low income*”) kategóriában szerepelnek.

pénzügyi intézmények iránymutatásait. Az ún. strukturális reformoktól a latin-amerikai vezetők – a térség gazdaságainak stabilizálása mellett – a régió világgazdaságba való szerves becsatolását remélték. Latin-Amerika máig a világgazdaságot domináló ún. „triádon” (Egyesült Államok, Nyugat-Európa és Japán) kívül helyezkedik el, az abban részt vevő térségekbe és országokba kapaszkodva küzd a politikai és gazdasági marginalizáció ellen. Az ismételt kifelé fordulás alapvető prioritássá teszi Latin-Amerika számára a világgazdasági pólusokhoz, szereplőkhöz – mint exporttermékeinek potenciális felvevőpiacához és lehetséges tőkebefektetőkhez – fűződő viszonyt. Az elmúlt évszázadokban a világpolitikai és -gazdasági realitásoknak megfelelően Latin-Amerika országai külpolitikai és külgazdasági kapcsolataikban alapvetően az Egyesült Államokra és Európára fókuszáltak.

Az ezredforduló környékén azonban a világgazdaság fejlődésének súlypontja az ázsiai és csendes-óceáni térségre tevődött át, mely régióban Kína szerepe egyre meghatározóbb. Ma már közhelynek számít, hogy Kína a világ legdinamikusabban fejlődő gazdasága, elfogadott tény, hogy az ország potenciális gazdasági nagyhatalom. Ennek következtében mind meghatározóbb szerepet játszik Kelet-Ázsia gazdasági fejlődésében és integrációjában, érezhetően befolyásolja a világgazdaságnak nemcsak mutatóit, de súlypontjait is. Széles körű szakirodalom foglalkozik Kínának az ázsiai régióban elfoglalt helyével, regionális szerepvállalásával, Japánnal való versengésével, illetve az Egyesült Államokhoz és Európához fűződő viszonyával; ezek lehetőségeivel és korlátaival. Kevés szó esik azonban Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszeréről, amely – mindezekkel párhuzamosan, ugyanakkor összefüggésben – szintén fejlődik, egyre komplexebbé és több dimenziójúvá válik.

Az értekezés Latin-Amerika² és Kína kapcsolatrendszerét, valamint annak Latin-Amerika külkapcsolati rendszerére való hatásait vizsgálja. A kínai–latin-amerikai gazdasági és diplomáciai kapcsolatok több évtizedes múltra tekintenek vissza, de a hidegháború végével, a bipoláris világrend felbomlásával új, korábban nem tapasztalt lehetőségek nyíltak Latin-Amerika és Kína viszonyrendszerében. Ezek a lehetőségek tovább tágultak az ezredfordulót követően, az elmúlt években korábban nem tapasztalt dinamizmust nyertek a rendkívüli gazdasági fejlődést mutató ázsiai ország és az egyes latin-amerikai országok közötti politikai és gazdasági kapcsolatok.

² Az értekezésben Latin-Amerika alatt Mexikót, Közép-Amerikát és a dél-amerikai szubkontinentet értem. A Karib-térsséggel mélyebben nem foglalkozom, csupán jelzem, ahol – például a Tajvan kérdés kapcsán vagy Kuba esetében – jelentőséggel bír Kína és a Latin-Amerika kapcsolatrendszerében.

Az értekezésben arra keresem a választ, Latin-Amerika hogyan kerül a kínai kapcsolaton keresztül új nemzetközi erőterbe, mennyiben rendeződik át helyzete a nemzetközi kapcsolatokban és a világgazdaság rendszerében. Az értekezés célja annak bemutatása, hogyan befolyásolja Kína megjelenése Latin-Amerika intra- és interregionális kapcsolatrendszerét, hagyományos partnereihez – mint az Egyesült Államok és az Európai Unió – fűződő viszonyát, hogyan újítja meg a latin-amerikai térség és Ázsia kapcsolatait, milyen lehetőségeket és kihívásokat rejt a Kínához való közeledés. Továbbá arra is, hogy az új szereplő felbukkanása, egyre erősebb jelenléte hogyan hat az egyes latin-amerikai alrégiókra, ország csoportokra, merre viszi azok – már jelenleg is elszakított – fejlődési pályáját.

A témával kapcsolatos hipotéziseim a következők:

I. Kína latin-amerikai térnyerése globális szinten nem kiemelkedő, és nem is „célzott”, a Kínai Népköztársaság (KNK) világkereskedelemben betöltött dinamikus növekvő súlyának, illetve a gazdasági modernizációhoz szükséges nyersanyagkeresletének eredménye.

II. A Kínai Népköztársaság latin-amerikai megjelenése gazdasági „katalizátor” szereppel bír: egyfelől az emelkedő nyersanyagárak és a gyorsan növekvő nyersanyagexport segítik a latin-amerikai térség gazdasági növekedését, másfelől a kínai jelenlét fontos tényező a külpolitikai és külgazdasági diverzifikációban.

III. A kínai reláció Latin-Amerika számára felnyitja az ázsiai politikai és gazdasági kapcsolatrendszer kapuit, a hagyományos pólusok – mint az Egyesült Államok és Európa – mellett új szereplőt jelent a térség nemzetközi erőterében.

IV. A kínai jelenlét ugyan Latin-Amerika minden államára hatással van, befolyása mégis egyenetlen; eltérő jellegű – kompetitív és komplementer –, illetve mélységű kapcsolatok alakultak ki a két térség között, belső latin-amerikai törésvonalak mentén. A törésvonalakat a belső piac nagysága, a nyersanyagokkal való ellátottság, az exportstruktúra, valamint az adott ország geostratégiai jelentősége határozza meg.

Latin-Amerika és Kína viszonyának vizsgálatakor ugyan egy régió és egy állam viszonyáról van szó, ám a Kínai Népköztársaság – gazdasági erejének, potenciáljának, területének és hatalmas lakosságának, valamint a kelet-ázsiai integrációban betöltött központi szerepének köszönhetően – önmaga is a világgazdaság fontos pólusának tekinthető. Az értekezésben – stilisztikai okok miatt – Kínát és Latin-Amerikát két régiónak, illetve térségnek nevezem, utóbbi két kifejezést szinonimaként használom.

Források áttekintése

Kutatásom alapját a két szereplő, Latin-Amerika és Kína, történelméről, politikai és gazdasági fejlődéséről szóló könyvek, tanulmányok adták. Latin-Amerika magyarországi kutatói közül mindenekelőtt Dr. Anderle Ádámot kell említenem, aki egyfelől konzulensként rendkívül sokat segített az értekezés megírásában, köszönettel tartozom kutatásomat végig kísérő tanácsaiért, másfelől a témában megjelent könyvei (*Latin-Amerika története, Kuba története*, stb.) alapvető forrásaim voltak. Szintén fontos a magyar nyelvű szakirodalomban Latin-Amerika gazdasági fejlődése tekintetében Inotai András, Kádár Béla és Kollár Zoltán munkássága, a térség politikai fejlődése terén pedig Dömény Zsuzsa, Horváth Gyula és Szilágyi István művei nyújtottak segítséget. Kínára vonatkozóan Jordán Gyula, Juhász Ottó, Mészáros Klára, Polonyi Péter és Tóth Barna munkáit dolgoztam fel a kutatás alapjaként.

A magyar nyelvű források mellett az angol és spanyol nyelvű szakirodalmat tekintettem át. A téma aktualitása miatt a kínai–latin-amerikai kapcsolatrendszer elemző írásos források meglehetősen szűkösek. Az 1990-es évek elején jelentek meg átfogó művek³ a témában, melyek a hidegháborús kínai–latin-amerikai viszonyt elemzik, legtöbbször politikai és gazdasági szempontból. Frank O. Mora 1997-es és 1999-es cikkeiben kitűnő esszenciáját adja a témával foglalkozó addigi szakirodalomnak és rámutat, mely dimenziókkal szélesedtek Kína és Latin-Amerika kapcsolatai a hidegháborút követően. A téma jelentőségét és a kapcsolatok intenzitásának növekedését bizonyítja, hogy az elmúlt években mind több tanulmány, cikk jelent meg a témában. Az utóbbi három évben a két térség kapcsolatának kutatásában folyamatosan „érkeztek” az újabb és újabb feldolgozások, amelyek többsége nemzetközi szervezetek, kutatóintézetek honlapjáról letölthető tanulmány. A témában spanyolul 2005-ben *China y América Latina – Nuevos Enfoques sobre cooperación y desarrollo. ¿Una segunda Ruta de la Seda?* címmel megjelent tanulmánykötet mellett az OECD által 2007-ben kiadott, Javier Santiso szerkesztette *The Visible Hand of China in Latin America*, illetve a Riordan Roett és Guadalupe Paz szerkesztésében 2008-ban megjelent *China's Expansion into the Western Hemisphere* című könyvek tárják föl részletesebben Kína és Latin-Amerika ezredforduló utáni viszonyát. Az elmúlt években a CEPAL kiadványai között mind gyakoribbak a „kínai jelenlét” és általában az ázsiai térség Latin-Amerikára gyakorolt hatásait

³ Például: Marisela Cornelly – Romer Cornejo Bustamante: *China-América Latina – Génesis y desarrollo de sus relaciones*. 1992. Colegio de México, Centro de Estudios de Asia y Africa. He Li: *Sino-Latin American Economic Relations*. 1991, New York, Westport, London.

ismertető elemzések. Emellett a disszertáció elkészítését nagyban segítették Peter Dussels és Jorge Domínguez a témában megjelent publikációi.

Fenti tanulmánykötetekben és általában a témával foglalkozó szakirodalomban a szerzők többsége a két régió kapcsolatainak valamely aspektusát (politikai kapcsolatok, gazdasági együttműködés/versengés, befektetési lehetőségek, stb.) mutatják be, illetve esettanulmányok keretében valamely latin-amerikai ország(ok) és Kína bilaterális kapcsolatait taglalják. A témában eddig megjelent művek legtöbbje felvázolja Kína és Latin-Amerika kapcsolatainak „mutatóit” (kereskedelmi volumen, részesedés, befektetések aránya, stb.), és arra keresi a választ, hogy a Latin-Amerika és Kína közötti növekvő kereskedelem és beruházások milyen hatással vannak/lesznek a latin-amerikai régió gazdasági fejlődésére, a KNK „berobbanása” versenyt jelent-e vagy rég nem látott lehetőséget. A témában íródott könyvek és tanulmányok megoszlanak aszerint, hogy Kína megjelenését Latin-Amerika külkapcsolati rendszerében történelmi lehetőségként, vagyis a térség szempontjából pozitív fejleményként, avagy kihívásként, versenytársként, már-már új típusú gyarmatosításként értelmezik. Dolgozatomban a Kínát, mint lehetőséget bemutató forrásokhoz igazodva a téma kiszélesítésére vállalkozom annyiban, hogy komplexebb megközelítéssel – politikai, gazdasági és intézményi dimenziók mentén –, Kína szerepét Latin-Amerika nemzetközi erőterébe illesztve kívánom az ázsiai óriás felemelkedésének latin-amerikai aspektusait összegezni.

A disszertáció megírása során Latin-Amerika gazdasági fejlődésével, annak lehetőségeivel és korlátaival (is) foglalkozó olyan szervek forrásait használtam, mint a latin-amerikai régió gazdaságával foglalkozó ENSZ-bizottság (*Comisión Económica para América Latina y el Caribe, CEPAL*), az Amerika-közi Fejlesztési Bank (*Inter-American Development Bank, IADB*) vagy a Latin-amerikai/Karibi és Ázsiai/Csendes-óceáni Gazdasági és Üzleti Társulás (*Latin America/Caribbean and Asia/Pacific Economics and Business Association*). Szintén hasznos forrásnak bizonyultak a pekingi Latin-Amerika Tanulmányok Intézet kiadványai, kutatásai. Az egyes latin-amerikai országok hivatalos külpolitikai folyóirataiban (mint a chilei *Diplomacia* vagy a mexikói *Comercio Exterior*) is számos a témához kötődő tanulmányt találtam. Mellettük a nemzetközi kapcsolatok témakörében publikáló angol nyelvű szakfolyóiratok (*Foreign Affairs, International Studies*), illetve a szintén angol nyelvű Latin-Amerikával (*Journal of Inter-American Studies, The Hispanic American Historical Review*), illetve az ázsiai régióval és Kínával foglalkozó (*Asian Affairs: An American Review, Journal of Contemporary Asia, Asian Survey, The China Quarterly, Journal of Chinese Political*

Science) szakfolyóiratok is segítettek a munkámat. Az on-line formában negyedévente megjelenő *Latin-America-Asia Review* cikkei közül szintén többet feldolgoztam. A statisztikai adatoknál olyan nemzetközi szervezetek adatbankjaira támaszkodtam, mint a már említett CEPAL, vagy a Világbank és az UNCTAD. Mindezeket kiegészítve rendkívül sokat segítettek az egyes latin-amerikai országok, illetve a Kínai Népköztársaság (KNK) gazdasági- és külügyminisztériumainak, követségeinek honlapjai. Mindezek mellett latin-amerikai és kínai on-line napilapok, illetve hírügynökségek portáljai segítettek a disszertáció megírását.

A dolgozat megírása során felhasznált források között jelentős arányban szerepelnek internetes anyagok. Ennek oka, hogy a téma „friss”, értekezésem szoros értelemben vett témájában, ahogyan arra fentebb utaltam, korlátozott számban jelentek meg monográfiák, átfogó tanulmánykötetek, még folyóiratcikkek is csak mérsékelt mennyiségben láttak napvilágot.

A disszertáció módszertani alapjai

Mivel a disszertáció a nemzetközi kapcsolatok tárgykörében íródott, az elemzés során törekedtem a nemzetközi politikaelmélet, a nemzetközi gazdaságtan, a nemzetközi jog és a történelem tudományterületeinek ötvözésével multidiszciplináris megközelítést alkalmazni. A téma jellegéből fakadóan a nemzetközi politikai gazdaságtan és a világgazdaságtan a leghangsúlyosabb területek.

A dolgozat első felének kronologikus rendje és hidegháborús összefüggései történelmi megközelítést adnak. A témához kapcsolódó nemzetközi szerződések és intézmények tárgyalása adja a nemzetközi jogi aspektust, míg a külkapcsolatok strukturális változásainak és az interregionális kapcsolatok dinamikájának feltárásához nemzetközi politikaelméleti megközelítést alkalmaztam.

Az értekezés időbeli kerete 1949-től 2008-ig terjed, de alapvetően a hidegháború utáni időszakra, azon belül is az ezredforduló utáni évekre (2000–2008) koncentrál, mivel a kínai–latin-amerikai gazdasági és politikai kapcsolatok ezekben az években korábban nem tapasztalt intenzitást, dinamizmust, sőt új minőséget nyertek. A kutatás tárgyát a latin-amerikai térség államai adják, illetve az ezek által alkotott – távolról sem homogén – alrégiók.

A dolgozat koncepciója, hogy három – regionális, szubregionális és állami – szinten mutassa be a kínai–latin-amerikai kapcsolatok alakulását, hogy azután ezeket „egymásra csúsztatva” kapjuk – a lehető legteljesebb képet – a két térség viszonyáról.

A regionális/szubregionális megközelítés azért fontos, mert véleményem szerint a jövő nemzetközi kapcsolataiban mind fontosabb szerep jut majd az egyes régióknak, illetve mind meghatározóbb rendszerező funkciójuk lesz a régiók közötti kapcsolatoknak. A regionalizmus évtizedek óta alapvető kutatási terület a világgazdaságtanban, a nemzetközi politikaelméletben, a történelemtudományban és a szociológiában is.

A témával foglalkozó rendkívül széles szakirodalom ellenére már a regionalizmus fogalmának definiálásával kapcsolatban sincsen konszenzus. Eredetileg régió alatt földrajzilag egységes – értsd: egymáshoz közel fekvő – teret értünk, mára azonban a régió kifejezés kibővült valamely ismérv mentén összetartozó, de földrajzilag távol eső államok közösségére is (pl. valutarégió).⁴ A regionalizmus fogalma valamely dimenzió(k) mentén koncentrált, aránytalanul, kiugróan sűrű kapcsolathálót, együttműködést, interaktivitást, interdependenciát jelent, földrajzilag közel, avagy távol eső országok között. A „dimenzió” jelölhet politikai, gazdasági, társadalmi vagy intézményi kohéziót, illetve – a valóságban – ezek bármely kombinációját. Vitatott, vajon a regionalizmus természetes következménye-e a földrajzi közelségnek, hiszen abból a vágyból táplálkozik, hogy környezetünket a legjobbá, legprosperálóbbá tegyük, avagy tudatos kormánypolitika eredménye, amely valamely külső, egyedül nehezen megoldható kihívásra kíván közös választ adni.

Mindenesetre a fentiekből úgy tűnik, a gyakorlatban egy-egy ország több, egymással párhuzamos, akár egymást átfedő regionalizmusban is részt vehet/vesz, annak függvényében, mely más államokkal ápol kiemelkedő politikai, katonai, gazdasági, kulturális stb. kapcsolatokat. A nemzetközi kapcsolatok tárgyköre alapvetően a politikai és gazdasági regionalizmusra fókuszál, vizsgálva az ezek mentén létrejött intézményeket, azok működését és hatásait.

Az 1950-1960-as években kialakuló regionalizmus gyújtópontja, központja Európa volt. A ma már a regionalizmus első hullámaként definiált jelenség alapjául az európai integráció szolgált, de hozzá tartozott az is, *„amikor számos fejlődő ország próbálta meg utánozni az EK-t és alakított ki regionális gazdasági tömörüléseket”* (Inotai [1994] p. 28.) az 1960-as években, nem utolsósorban Latin-Amerikában. (Ebben az időszakban

⁴ Erről l. részletesebben: Mansfield – Milner [1997].

kezdte meg működését a Latin-Amerikai Szabadkereskedelmi Társulás, az Andok Közösség (AK) és a Közép-Amerikai Közös Piac (KAKP) is.) A fejlődő világban a regionalizmus első hulláma – főként a strukturalisták körében – annak eszköze volt, hogy kiszakítsák e térségeket a centrum-periféria viszony kizsákmányoló rendszeréből. Az e regionális csoportosulásokat leíró szakirodalom – legjelentősebb szerzők Ernst Haas, Karl Deutsch, Leon Lindberg, David Mitrany – vizsgálta az okokat és következményeket, alapvetően az európai integráció ismérveit általánosította és vetítette ki a többi tömörülésre.

A regionalizmus első generációjának főbb jellemzői voltak a homogén tagság, a „mély” intézményesedés, a protekcionista kereskedelempolitikára való „hajlam”, és az integráció „pozitív” volta, vagyis, hogy az integráció erősítette az állam szabályozó képességét. A regionalizmus e hullámának fontos attribútuma, hogy specifikus, lehatárolt célkitűzéseket jelölt meg: egyes szervezetek alapvetően biztonsági kérdésekre fókuszáltak, mások a gazdasági összefogásra helyezték a hangsúlyt, megint mások kulturális kérdéseket helyeztek előtérbe. Ezt igazolja Joseph Nye 1971-es írása, miszerint a regionalizmus mikro szinten működő gazdasági integrációkra és makroszinten működő – a nemzetközi konfliktusok megfékezését célzó – politikai integrációkra osztható. A regionalizmus első generációja összességében csalódást hozott a résztvevőknek, az induló integrációk legtöbbje kudarcba fulladt.

A nyolcvanas évek második felétől kezdődően azonban, a kilencvenes évek egyik legmeghatározóbb világgazdasági folyamata a gyorsuló globalizációval párhuzamosan erősödő és mélyülő regionalizmus volt. Ez a regionalizmus a globális struktúrák átfarmálódásának részeként alakult ki, a globalizáció kontextusában jött létre. A jelzett időszakban számos új regionális integrációs törekvés bontakozott ki szerte a világon, az akkor már létező – megrekedt első generációs – regionális tömörülések többsége pedig új lendületet vett. A regionalizmus ezen második hullámának részeként az amerikai kontinensen létrejött a NAFTA,⁵ a Mercosur,⁶ új lendületet kapott az Andok Közösség és a Közép-Amerikai Közös Piac, Ázsiában megszületett az APEC⁷ és egyre

⁵ Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény, North American Free Trade Agreement. Egyesült Államok, Kanada, Mexikó; 1994.

⁶ Déli Közös Piac, Common Market of the South, Mercado Común del Sur. Argentína, Brazília, Uruguay, Paraguay; 1991.

⁷ Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés, Asia-Pacific Economic Cooperation. Ausztrália, Brunei, Kanada, Chile, Kína, Hong-Kong, Indonézia, Japán, Korea, Malajzia, Mexikó, Új-Zéland, Pápua Új-Guinea, Peru, Fülöp-szigetek, Oroszország, Szingapúr, Tajvan, Thaiföld, Egyesült Államok és Vietnam; 1989.

meghatározóbbá vált az ASEAN,⁸ Afrikában megújult az ECOWAS⁹ és a dél-afrikai apartheid rezsim összeomlását követően a SADC¹⁰ jelentette a stabilizáció és megújulás esélyét a térségben. Mindeközben az – akkor még – Európai Közösség egységes piac programja intenzívebbé tette Nyugat-Európa gazdasági és politikai integrációját. (Breslin – Higgott [2000] p. 333.) Mindezek eredményeként ma már kevés ország van a világon, amely egyetlen regionális szervezetnek sem tagja, és számos állam egyszerre több ilyen tömörülésben is részt vesz. Ezek a regionális csoportosulások lényegesen eltérő, új jegyeket mutattak és mutatnak a második világháborút követő évtizedek integrációs tömörüléseihez képest, ezért ezt a jelenséget új regionalizmusnak nevezik.¹¹ A kifejezés arra utal, hogy az időbeli eltérés mellett az elmúlt közel két évtized regionalizmusa minőségileg más, mint az ötvenes évekre tehető első hullám. Az újonnan létrejött regionális csoportosulások a korábbiaknál rugalmasabbak, lazább intézményi struktúrával bírnak, a szabad kereskedelem legfőbb „építőiként” működnek, az ún. „negatív” integráció példáját szolgálják, vagyis az integrációs törekvések ezen generációja az állam gazdaságba való beavatkozásának ellenében hat (Hänggi – Roloff – Rüland [2006] p. 4.), tevékenységük komplexebb és átfogóbb, szélesebb célkitűzéseket fogalmazznak meg, mint elődeik. Ez a multidimenzionalitás azt is jelenti, hogy az intézmények már nem kifejezetten politikai vagy kifejezetten gazdasági célkitűzésekkel jöttek létre, nem működnek „vegytiszta” formában, elmosódik a határvonal a politikai, gazdasági és egyéb dimenziók között. A regionalizmus ezen második generációját egyébként nyitott regionalizmusnak is nevezik, utalva e regionális összefogások kifelé fordulására – szemben az első generáció gyakran protekcionista gyakorlatával.

Ennek fényében nem meglepő, hogy az ezredforduló óta a szakirodalomban mind több szó esik a regionalizmus harmadik generációjaként emlegetett ún. interregionalizmusról, azaz a világ régiói között épülő intézményesített kapcsolatrendszerről. Az interregionális kapcsolatok a regionális integráció folyamatának „logikus és kronologikus” következményeként értelmezhetőek. A

⁸ Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása, Association of Southeast Asian Nations. Brunei, Kambodzsa, Indonézia, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld, Vietnam; 1967.

⁹ Nyugat-afrikai Országok Gazdasági Közössége, Economic Community of West African States. Benin, Burkina Faso, Zöldfoki Szigetek, Elefántcsontpart, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea Bissau, Libéria, Mali, Niger, Nigéria, Szenegál, Sierra Leone és Togo; 1975.

¹⁰ Dél-afrikai Fejlesztési Közösség, Southern African Development Community. Angola, Botswana, Dél-afrikai Köztársaság, Kongói Demokratikus Köztársaság, Lesotho, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namíbia, Sváziföld, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe; 1980.

¹¹ Az új regionalizmus jellegzetességeivel foglalkozó legjelentősebb szerzők: Björn Hettne, Heiner Hänggi, Frederik Söderbaum, Wilfred J. Ethier, Shaun Breslin, Paul Bowles, Diana Tussie; Magyarországon Inotai András.

regionalizmus harmadik generációja arról szól, hogy az új, nyitott regionalizmus intézményei hogyan építenek ki kapcsolatokat egymással. Vagyis míg a regionalizmus első két generációjánál a hangsúly az adott régió belüli integráció erősítésén volt, a harmadik generációs regionalizmus a régió kívüli kapcsolatokat, a más régiókkal való harmonizációt foglalja magában – vagyis a regionalizmus ezen hullámánál „végleg” elveszíti jelentőségét a földrajzi közelség. Az interregionális kapcsolatok intézményesedésének okait a következőkben kell keresnünk: egyrészt szükség van a mind komplexebbé és interdependensebbé váló világ valamifajta „rendszerezésére”, emellett az egyes régiók így kívánják ellensúlyozni más régiók összefogását, illetve más régiók interregionális kapcsolatrendszerét. (Hänggi [2000])

A regionalizmus harmadik generációjának jellemzője, hogy a szereplők nehezen definiálhatóak és megfoghatók. Az interregionalizmus aktorai lehetnek államok, regionális szervezetek/csoportok vagy régiók. Az „aktor” tartalma a regionalizmus harmadik generációjának kontextusában rugalmasan értelmezendő, vonatkozhat kontinensre, földrajzi- vagy olyan nehezen definiálható egységre, mint Latin-Amerika. A regionalizmus harmadik generációja alapvetően az ún. triád tagjainak kapcsolatrendszerét jelentette az 1990-es években. Az ezredforduló utáni jelenség, hogy a fejlődő világ regionális tömörülései is bekerülnek a körforgásba, a marginalizáció elkerülése céljából (is) építik interregionális kapcsolataikat a triád tagjaival, illetve egymással. Vagyis több kontinens integrációs tömörülései – többek között a latin-amerikai Andok Közösség és Mercosur, vagy az Ausztráliát és Új-Zélandot magában foglaló CER – is egyre aktívabbak a más régiókhoz való közeledésben. (Van Langenhove – Costea [2005]) Ennek alapján az interregionális kapcsolatok a következőképpen (is) csoportosíthatóak: triádon belüli; a triád valamely tagja és a világ más régiója közötti; nem triád tagok közötti interregionális kapcsolat. Ezen utóbbi kapcsolatok – ahogyan majd Latin-Amerika és Kína esetében is látni fogjuk – még igencsak gyerekcipőben járnak, inkább kezdetleges próbálkozásokról, ismerkedésről, semmint intézményes kapcsolatok „tudatos” kiépítéséről van szó.

Az interregionális kapcsolatoknak fontos jellemzője, hogy gyakran aszimmetrikusak, mivel legtöbbször eltérő fejlettségű régiók kerülnek kapcsolatba egymással. A szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy – a globalizáció jelenségéhez hasonlóan – az interregionalizmus is a gazdasági egyenlőtlenségek fenntartása, sőt súlyosbítása irányába hat: egyfelől, mert a triád tagjai közötti kapcsolatok erősítésével marginalizálja a fejlődőket, másfelől, mert a triád és nem triád tagok közötti kapcsolatok

a centrum-periféria viszonyt betonozzák be. (Song [2007] p. 81.) Ezért is kapnak különös jelentőséget a triádon kívüli interregionális kapcsolatok. Ezen túl az interregionális kapcsolatok főként és elsősorban gazdasági – azon belül is kereskedelmi – kérdésekre koncentrálnak, gazdasági érdekek, motivációk hajtják a feleket, és bár a találkozók végén kiadott nyilatkozatokban gyakran politikai célokat is megfogalmaznak, ezek legtöbbször a retorika szintjén maradnak. (Schmitter – Malamud [2007] p. 5) Következő általános attribútum, hogy az interregionális kapcsolatok ma – még – hiányolják a konkrét intézményi kereteket, inkább rendszeresen megrendezett miniszteri szintű találkozókról van szó, vagyis olyan fórumokról, amelyek rendszerezik, rendszeressé teszik az egyes régiók/regionális tömörülések kapcsolatait. Végül fontos megemlítenünk azt is, hogy az interregionális kapcsolatok épülése szoros összefüggésben, kölcsönhatásban áll a regionális csoportosulásokkal: a mind szélesebb interregionális kapcsolatok segítik a régión belüli integrációt, fejlesztik az egyes regionális tömörülések önálló aktorként való fellépését.

Az interregionalizmus jelensége a nemzetközi politikaelmélet egyes iskoláinak perspektívájából eltérő módon értelmezhető. A realista iskola szemszögéből az interregionalizmus a hatalmi egyensúly játszmájának újabb tere, hátterében az önértékelés áll, a jelenséget ugyanakkor azért nehéz realista szemléletben magyarázni, mert a regionalizmus harmadik generációjában mind inkább háttérbe szorul a nemzetállamok bilaterális kapcsolatrendszere. A szociálkonstruktivista iskola elméletében az identitásépítés kap különös hangsúlyt, ez azonban inkább az egyes régiókon belüli kapcsolatokban lehet előtérben, az interregionális kapcsolatok közvetít(het)nek ugyan értékeket, ideákat, közös identitás kialakulásáról mindenképpen korai lenne beszélnünk. A liberális institucionalizmus elképzelése tűnik az interregionális kapcsolatok legjobb, legpontosabb magyarázó elvének, amely a komplex interdependenciák világában az együttműködésre és összehangolásra helyezi a hangsúlyt a közös problémák megoldásában. A globális problémákban segítséget jelenthet, ha a nemzetállamok halmazán belüli rendezés helyett régiók párbeszédére „szelődül” a folyamat. Amennyiben a jövőben az interregionális kapcsolatok valóban a nemzetközi kapcsolatok új rétegét, a globális kormányzás egy szintjét adják, létrejöhet egyfajta munkamegosztás az interregionalizmus és a hagyományos bilaterális kapcsolatok között. Az előbbi „tehermentesítheti” az utóbbit, átvehet tőle feladatokat, így a bilaterális kapcsolatokban a nemzetállamnak „csak” a részletekkel és specifikus kérdésekkel kell foglalkoznia. (Song [2007] p. 68–69.)

A szabadkereskedelmi egyezmények rendkívüli szaporodása, a regionális csoportosulások intenzív terjedése, illetve a regionális tömörülések közötti kapcsolódási pontok sokasodása a hidegháború vége óta mind abba az irányba mutatnak, miszerint a jövőben az egyes régiók egymáshoz való viszonya – versenye és együttműködése – mind fontosabb vetületét adja majd a nemzetközi kapcsolatoknak. A következő évtizedekben tehát az államok várhatóan szélesebb regionális keretek között működnek majd, így a nemzetközi kapcsolatok fontos fórumává válhat a régiók közötti kapcsolat, az interregionalizmus.

A jelenséggel foglalkozó szakirodalom¹² ennek a folyamatnak egyelőre csak a felszínét „karcolja”, mivel a kontúrok homályosak, és távolról sem lineáris, egyenletes folyamatról van szó, kevéssé látszik a végeredmény pontos körvonala. Egyes szerzők szerint az interregionalizmus a globalizáció egyik „legösszeszedettebb”, leghatalmasabb formája (Hettne [2004]), amely ily módon fontos fogódzó, keret lehet a mai világrendben/rendetlenségben. Amiben a szakértők mégis egyetértenek, az az, hogy hosszú távú, bizonytalan, ugyanakkor vissza nem fordítható folyamatról van szó. Végeredmény lehet a multiregionalizmus létrejötte, amely a multilaterális világrend új, regionalizált formáját jelenti, ahol az interregionális kapcsolatok kerülnek előtérbe, esetleg dominálnak. Az egyes régiók közötti megállapodások ma még önkéntes, kooperatív jellegűek, de a jövőben ölthetnek intézményes formát, ami már hatással lesz a világrend struktúrájára is. (Hettne [2005] p. 558.) Az interregionalizmus jövőbeli irányát és kereteit nagyban befolyásolja, hogy a triád tagjai mennyiben lesznek érdekeltek az interregionális kapcsolatok építésében, mennyire szorgalmazzák majd az interregionális keretek erősítését. A triádon kívüli régiók – és így Latin-Amerika – jövőbeli gazdasági fejlődését pedig előre láthatólag alapvetően határozza majd meg, mennyire lesznek sikeresek a triád egyes tagjaival és egymás között kiépített interregionális kapcsolataik.

A disszertáció négy összefüggő egységből áll. Az első két fejezet a kínai–latin-amerikai kapcsolatok politikai és gazdasági dimenzióit tárja fel; kitér a két régió politikai kapcsolatrendszerére, számba veszi külpolitikájuk közös elemeit, kapcsolódási pontjait, a kapcsolatok intézményesedésének csíráit, emellett vizsgálja a két fél közötti gazdasági kapcsolatok legfőbb tendenciáit, a bilaterális kereskedelem, illetve befektetések

¹² Az interregionalizmussal foglalkozó kutatók, szerzők között sokan az új regionalizmus kutatásának emblematisztikus képviselői; például Hänggi, Hettne vagy Söderbaum. Ez egyfelől az eltelt idő rövidségének, másfelől annak köszönhető, hogy a harmadik generáció jelensége az új regionalizmus jellegéből fakad, annak természetes következménye.

jellemzőit. Az első fejezetben mindezt a hidegháború időszakában, a másodikban pedig a bipoláris világrend felbomlását követő közel húsz évre vonatkozóan vizsgáltam. Ezekben a fejezetekben lineáris elemzést alkalmaztam, az egyes periódusokat szakaszokra bontva. A második fejezetből már egyértelműen kitűnik, hogy Kína latin-amerikai térnyerése, mind határozottabb jelenléte eltérő intenzitású az egyes latin-amerikai alrégiókban, vagyis hatása egyenetlen az egyes ország csoportok esetében. Ezen jól elkülöníthető, ugyanakkor távolról sem heterogén latin-amerikai ország csoportokat figyelembe véve igyekeztem továbbvinni a vizsgálódást az interregionális kapcsolatrendszerre. Latin-Amerika interregionális kapcsolatrendszerében történelmileg fontos szereplő az Egyesült Államok és Európa. Az e pólusokhoz fűződő kapcsolatok is alrégióként eltérő mintákat rejtenek, hasonló – ha nem is teljesen azonos – belső törésvonalak mentén.

A harmadik fejezet – már alrégiók menti megközelítést alkalmazva – három alfejezetben Kína megjelenésének hatásait elemzi az egyes latin-amerikai alrégiók és az Egyesült Államok; az Európai Unió; illetve Ázsia viszonyára nézve, komparatív szemléletben. Ahogyan arra már utaltam, a XX. század folyamán, főleg annak második felében egyértelmű volt az Egyesült Államok elsődleges befolyása Latin-Amerikában. Az Amerika-közi kapcsolatok harmadik, külső szereplővel történő „kiegészülését” a kutatók gyakran vizsgálták „háromszögekként”, megkísérelve felvázolni ezen trilaterális kapcsolatrendszerek dinamikáját, jellemzőit és hatásait az egyes felekre. Így történt ez az 1960-1970-es években az Egyesült Államok–Japán–Latin-Amerika háromszög, majd az 1980-as évektől az Egyesült Államok–Európa–Latin-Amerika háromszög esetében.

Ezekhez hasonlóan kutatásomban háromszögelemzéseket végeztem, mindig Latin-Amerika szemszögéből. A háromszögvizsgálat felépítése az interregionalizmus, mint a nemzetközi kapcsolatok új eleme, rétege elképzelésén alapul. Ez az eljárás azért hasznos a térség szempontjából, mert Latin-Amerika nemzetközi lehetőségeit erősen szabályozza és korlátozza a külső környezet, a „hagyományos partnerekhez” való viszony. Emellett ezzel a módszertannal jól érzékeltethető az egyes országok/ország csoportok eltérő minőségű kapcsolatrendszere az Egyesült Államokhoz, az Európai Unióhoz és Ázsiához – azon túl pedig Kínához. A mozaikokból jól látszik, mennyire sokrétű az egyes latin-amerikai alrégiók, ország csoportok és országok külső kapcsolatrendszere. Ezzel összefüggésben persze felmerül az a módszertani dilemma, hogy valójában a legteljesebb képet esettanulmányok sorozatával kaphatnánk. Ez a módszer azonban egyfelől „elaprózná” a képet, másfelől kutatásomból pontosan az derült ki, hogy igen is vannak hasonló jellegzetességek bizonyos törésvonalak mentén – mint ahogyan az USA-hoz,

vagy az EU-hoz fűződő kapcsolatoknál is látunk törésvonalakat –, érdemes halmazokra osztani a latin-amerikai államokat a kínai hatás szempontjából.

A „háromszögek” jellemzőinek megragadásához a biregionális kapcsolatok (Egyesült Államok–Latin-Amerika; Európai Unió–Latin-Amerika; Ázsia–Latin-Amerika) ívének felvázolása volt szükséges. Az összehasonlíthatóság kedvéért ezt hasonló szempontrendszeren keresztül végeztem el. A politikai és gazdasági viszonyrendszer feltérképezése mellett harmadik szempontként szerepel az intézményi elem. Ezzel a komplex megközelítéssel igyekeztem mind pontosabb képet adni arról, a kínai jelenlét milyen nemzetközi erőterben találja Latin-Amerikát és hogyan hat más szereplőkkel való kapcsolataira.

A bilaterális, illetve biregionális kapcsolatok vizsgálata hagyományosan a politikai és legfőképp a gazdasági jellemzőkre fókuszál, ezek minőségét, jellegét felvázolva igyekszik megragadni, mely tényezők mozgatják, motiválják a felek egymáshoz való viszonyát, merre halad a kapcsolatuk. Azért tartottam fontosnak az intézményi elem beemelését a kutatásba, mert úgy gondolom, a regionális és interregionális intézményi kapcsolatok mára rendkívül kiterjedt hálózata az államok- és régiók közti együttműködés új irányát, egyben fórumát adja. Az intézményi elemhez sorolom a regionális és interregionális intézményeket, szabadkereskedelmi társulásokat, üzleti tanácsokat, szabadkereskedelmi és befektetői megállapodásokat (azaz minden intézményt, rendszeres fórumot és nemzetközi szerződést), mely jelenségek egyszerre képezik le, illetve alakítják a politikai és gazdasági kapcsolatokat.¹³ A politikai és gazdasági kapcsolatok intézményesedése olyannyira kiterjedt az elmúlt évtizedben, hogy már-már önálló életre kelt, nem csupán kíséri a politikai és/vagy gazdasági kapcsolatok alakulását, hanem önmagában is jellemzője két ország vagy két régió viszonyának. Két régió között épülő intézményes kapcsolatok keretbe foglalják a politikai és főként a gazdasági kapcsolatok irányát, ebből következően a jövőbeli biregionális minták alakításában fontos tényezőként szolgálnak.

A politikai dimenzióál kvalitatív eszközökkel a külpolitikai célkitűzések összeegyeztethetőségét, a globális kérdésekben való álláspontok egyezését/meg nem egyezését, a magas szintű politikai találkozók gyakoriságát és hangvételét, a tárgyalások témáit elemeztem. A gazdasági kapcsolatoknál kvantitatív eszközökkel a kereskedelem

¹³ Mindez persze nem jelenti azt, hogy ha két entitás – legyen az állam vagy régió – között fejlett az intézményrendszer, akkor automatikusan szorosabbá válnak a politikai és/vagy gazdasági kapcsolataik, mivel az intézményi kapcsolatok fejlődését, épülését nagyban befolyásolja az adott ország/térség „intézményi történelme, kultúrája”.

(legfőbb árucikkek, volumennövekedés/csökkenés, piaci részesedés), a befektetések (szektorok, volumen, részesedés) alakulását, legfőbb résztvevőit vizsgáltam, rávilágítva az elmúlt évtizedek tendenciáira. Az intézményi kapcsolatok keretében a regionális (pl. NAFTA, CAFTA-DR, FTAA), interregionális (pl. EU-Mercosur) vagy transzregionális (pl. APEC) szervezeteket, illetve az egyes országok és regionális csoportok kapcsolatát (pl. EU-Mexikó, EU-Chile, EFTA-Mexikó), valamint az érintettek közötti szabadkereskedelmi egyezményeket (*Free Trade Agreement, FTA*) mutattam be. Ily módon a dolgozat végére kirajzolódik Latin-Amerika, illetve az egyes latin-amerikai alrégiók, helyesebben ország csoportok – sokszor egymást átfedő – interregionális kapcsolati hálóját. Ezzel célt az eddig alapvetően az ún. triád tagjainak egymás közötti, illetve az Európai Unió és egyes harmadik világbeli régiók kapcsolatára fókuszáló szakirodalmat kiegészíteni, teljesebbé tenni.

A dolgozat negyedik fejezetében esettanulmányok keretében Kína egyes latin-amerikai államokhoz fűződő bilaterális kapcsolatainak ívét, jelentőségét elemzem. Az interregionalizmus fejlődése nem vitatja el a nemzetállamok primátusát. Ezen realista szemléletet tükrözi az egyes latin-amerikai országok Kínához fűződő bilaterális viszonyának vizsgálata, összehasonlító esettanulmányi módszer alkalmazásával. A Kínához fűződő viszonyban eltérő jellegzetességeket mutató csoportokból egy-egy példát kiemelve szemléltetem a „halmazok” egységét – és heterogenitását. Mexikó, mint a kompetitív kínai kapcsolatok iskolapéldája az első esettanulmány; Brazília, mint a Kína számára stratégiaiilag fontos, komoly nyersanyagbázissal és élelmiszerforrással rendelkező dél-amerikai országok legnagyobbika került kiválasztásra; és végül Bolívia azon dél-amerikai államok „tipikus” esete, amelyek számára a kínai jelenlét lehetőség ugyan, de Peking latin-amerikai térnyerésében másodlagos szereplőként vannak jelen.

A disszertáció újszerűségét az adja, hogy Latin-Amerika interregionális kapcsolatrendszerére vetítve mutatja be Kína térnyerését a régióban; emellett komplex megközelítéssel vizsgálja a kínai–latin-amerikai kapcsolatokat: a hagyományos politikai és gazdasági dimenzió túl külön hangsúlyt kapnak az intézményi kapcsolatok, mivel azok dinamikájának feltárása elengedhetetlen ahhoz, hogy Kínát – és a Kína nyújtotta kihívásokat és lehetőségeket – reálisan elhelyezzük Latin-Amerika, az egyes latin-amerikai alrégiók, illetve országok külkapcsolati rendszerében.

I. Történelmi előzmények

I. 1 A kínai–latin-amerikai kapcsolatok története

1761-ben J. De Giognes francia sinológus arra a következtetésre jutott, hogy Amerikában már Kolumbusz előtt jártak kínai utazók. Később kínai tudósok klasszikus írásokkal és régészeti leletekkel igyekeztek bizonyítani, hogy egy Hui Sheng nevű kínai szerzetes már az i. sz. V. században járt a mai Mexikó területén, amit akkor a kínaiak Fu-sangként ismertek. (Shixue [2003]) A tétel, miszerint kínaiak már a spanyolok előtt „felfedezték” az amerikai kontinenst, azóta is számos történészt, kutatót foglalkoztat. Gavin Menzies (1937-) nyugalmazott brit hajóskapitány *1421 The Year China discovered the World* című, sok kritikát kapott könyvében – amely azóta magyar kiadásban is megjelent – azt fejtegeti, hogy Zheng He kínai admirális már hetven évvel Kolumbusz előtt felfedezte Amerikát. (Menzies [2002])

Az említett szerzők kutatásai természetesen nem írták felül az Amerika „felfedezésével” kapcsolatos általánosan elterjedt történelmi nézeteket, és még ha lenne is alapjuk ezen felvetéseknek, a „világgal” biztosan a spanyolok ismertették meg Amerikát, és a kontinens „felfedezése” legerősebben az Ibériai-félszigeten és Európában érezte hatását. Mindemellett az 1570-es években a Csendes-óceánon keresztül már léteztek kereskedelmi kapcsolatok Latin-Amerika és Kína között. Történelmi feljegyzések szerint a XVI. század utolsó harmadától a XIX. század első évtizedeiig évente 20-60 hajó közlekedett Kína és Latin-Amerika között. Az Újvilágba érkező kínai áruk leggyakrabban selyem, pamut, kézműves termékek, ékszerek, fegyverek és élelmiszerek voltak, míg a latin-amerikai gyarmatokról cipőt, kalapot, bort, olívaolajat, szappant és élelmiszert szállítottak Kínába. A XVIII-XIX. század fordulóján több százezer kínai „szerződéses munkás” (kuli) érkezett Latin-Amerikába; főként Mexikóban, Kubában, Brazíliában, Peruban, Panamában és Chilében – azaz a Csendes-óceán partvidékén – foglalkoztatták őket, bányákban és cukornád ültetvényeken. A XIX. század elején a spanyolok már új tengeri útvonalakon közvetlenül importálhattak selymet Kínából, nem volt szükségük a Kína tengerparti részét Acapulcóval összekötő vízi selyemútra. A latin-amerikai gyarmatok függetlenségét követően az egyre növekvő brit importnak köszönhetően pedig csökkent a kereslet a kínai árukra. (Shixue [2006])

A Kína és Latin-Amerika közötti kereskedelmi kapcsolatok XIX. század eleji „lecsengését” követően több mint száz évig gyakorlatilag nem létezett kapcsolat a két

régió között. A második világháborúban Kína és a latin-amerikai országok egyaránt a szövetségesek oldalán vettek részt. A háborút követően Latin-Amerika az Egyesült Államok érdekszférájának részévé vált, tovább erősödött a latin-amerikai országok politikai, katonai és gazdasági függősége az „északi kolosszustól”. Az Egyesült Államok latin-amerikai befolyásának gyökerei a XIX. század végéig nyúlnak vissza, de a második világháborút követően ez a befolyás rendkívül megerősödött, a Riói paktum (1947), majd az Amerikai Államok Szervezetének képében pedig intézményesült formát öltött. Kína 1946 és 1949 között belső polgárháborúval küszködött; Mao Ce-tung 1949. október 1-jén a Tienanmen téren kihirdette a Kínai Népköztársaság megalakulását. A kínai kommunista vezető 1949-1950 fordulóján közel kéthónapos moszkvai látogatásának eredménye volt az 1950. február 14-én aláírt barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződés a KNK és a Szovjetunió között. Kína és Latin-Amerika tehát a második világháborút követő években a kibontakozó hidegháború két ellenséges blokkjába tagolódtak. Fontos rámutatni, hogy az ezt követő közel öt évtizedben a két régió közötti kapcsolatokat egyértelműen a hidegháborús logika hatotta át, valójában kevés „direkt kapcsolat” volt közöttük, hiányzott az „egymásra irányuló motiváció”, a kapcsolatokban inkább az dominált, hogy a két fél – Latin-Amerika és Kína – hogyan viszonyult a két szuperhatalomhoz, és a közöttük kibontakozó rivalizáláshoz. Vagyis az egymás közötti kapcsolatokat elsősorban, mint az Egyesült Államokhoz és a Szovjetunióhoz való viszony kivételését, tükröződését érdemes vizsgálnunk. Mindezek ellenére a hidegháború idején a két régió kapcsolatainak vizsgálatakor folyamatos közeledést látunk. Az 1949 és 1989 közötti időszak a két régió viszonyrendszerének szempontjából durván tízéves periódusokra osztható – a korszakhatárok persze nem jelentenek mindenhol éles váltást, radikális változásokat.

I. 2 Kínai–latin-amerikai kapcsolatok a bipoláris világrendben

I. 2. 1 Korlátozott kapcsolatok az első tíz évben

A Kínai Népköztársaság megalakulását követő tíz évben az ázsiai ország és Latin-Amerika között gyakorlatilag nem léteztek hivatalos kapcsolatok. A latin-amerikai országok – külpolitikájukban hűségesen követve az Egyesült Államokat – a Tajvanra szorult Csang Kaj-sek vezette Kínai Köztársasággal tartottak fenn diplomáciai kapcsolatokat. Kínai oldalon az 1950-es éveket az „egy oldalra hajlás” politikája hatotta át, és a Szovjetunióval ápolt szoros kapcsolatok tükrében elképzelhetetlen volt, hogy Peking politikai kapcsolatot építsen ki a Washington „hátsó udvarának” tekintett latin-amerikai régióval.

Ugyanakkor 1949 és 1959 között Kína komolyan dolgozott a Latin-Amerikával való nem hivatalos kapcsolatok építésén, elsősorban a régióbeli kommunista pártokkal igyekezett felvenni a kapcsolatot. Peking a latin-amerikai USA-ellenességre építve propagálta a kínai modellt a társadalmi és gazdasági nehézségek áthidalására. A kínai vezetés emellett igyekezett pozitívan befolyásolni a Kínáról kialakult latin-amerikai képet, és ily módon támogatókat szerezni különböző nemzetközi fórumokon, például az ENSZ-ben. (Ratliff [1969] p. 57.) Mivel a fentebb említett okok miatt Kína és a latin-amerikai országok között nem volt kormányközi kapcsolat, és az ázsiai ország gazdasági nehézségekkel küzdött, elsősorban a kulturális diplomácia eszközeivel kísérletezett a latin-amerikai kommunista pártok tagsága körében.

A Kínai Kommunista Párt (KKP) alapvetően két tényezőre koncentrált a latin-amerikai kommunista pártokkal való kapcsolatok kiépítésekor: egyfelől a közös, elnyomás alatt töltött múltat, és a hasonló aktuális problémákat (alulfejlettség, szegénység) hangsúlyozta, másfelől a közös ellenség, az Egyesült Államok elleni határozott fellépést sürgette. Az 1950-es években a kínai külpolitika fontos elemét jelentette a pártközi kapcsolatok fejlesztése. Elsőként a brazil kommunista párt vette fel a kapcsolatot a KKP-val, 1953 júliusában pedig delegációt is küldött az ázsiai országba. A Kínai Kommunista Párt 1956-ban megrendezett nyolcadik kongresszusán 12 latin-amerikai ország kommunista pártjainak vezetői voltak jelen, 1960-ra pedig már 22 latin-amerikai kommunista párt állt munkakapcsolatban a KKP-val. (Shixue [2003])

Az 1950-es években számos befolyásos latin-amerikai író, költő, jogász, orvos és tanár kapott meghívást és tett látogatást Kínában. Közülük ki kell emelnünk a chilei

Pablo Nerudát (1951, 1957), a guatemalai Miguel Ángel Asturiast (1956) és a mexikói Xavier Guerrerót (1952). A latin-amerikai értelmiség reprezentánsai legtöbbször a szovjet blokk más országaiban – leggyakrabban a Szovjetunióban – tett látogatásaik alkalmával vendégeskedtek Kínában. Az ázsiai országban a legtöbb latin-amerikai delegációt legfelső politikai szinten fogadták, nem ritkán Mao Ce-tung vagy Csou En-laj személyében. Emellett az odaérkezőket gyárakba, népi kommunákba, illetve történelmi emlékekhez kalauzolták a kínai házigazdák. 1949 és 1959 között latin-amerikai politikusok a legritkább esetben tettek látogatást Kínában, kivételnek számít például Salvador Allende későbbi chilei elnök (1954). (Ratliff [1969] pp. 59–61.) A látogatások nem voltak egyoldalúak, 1953-tól kínai delegációk is érkeztek Latin-Amerikába; az első években főként kulturális, az évtized második felében pedig már kereskedelmi delegációk is megjelentek a térségben. Őket hivatalos szinten nem fogadták, inkább baloldali értelmiségiekkel (egyetemi tanárokkal, újságírókkal, stb.) találkoztak, kínai kolóniákat, illetve helyi kínai–latin-amerikai baráti szövetségeket kerestek fel. Emellett 1956-ban egy 85 tagú kínai népi együttes turnézott Argentínában, Brazíliában, Chilében és Uruguayban, majd 1958–1959-ben egy kínai akrobatacsoport lépett fel ugyanezekben a latin-amerikai országokban. (Ratliff [1969] pp. 66–67.)

Az 1950-es években a személyes kontaktusok mellett a kínairól spanyolra és portugálra fordított propaganda kiadványokkal igyekezett Peking előmozdítani a két régió közeledését. Latin-Amerikában 1954-ben jelent meg a KNK alkotmányának spanyol fordítása, majd Csou En-laj és Mao Ce-tung írásai mellett képes albumok és kínai irodalmi művek spanyol fordításai tették könnyebbé az ismerkedést. 1952-ben jelent meg például Mao *Új demokrácia* c. műve chilei kiadásban, Pablo Neruda *Kínához* c. versével a bevezetőben. A kínaira fordított spanyol művek között főként forradalmi írások szerepeltek, több XIX. század végi, XX. század eleji latin-amerikai szerző művét fordították kínaira, ezek témáját legtöbbször a spanyol gyarmattartókkal szembeni ellenállás, és a félf feudális-félg yarmati létben szenvedő nép sorsa adta. (Ratliff [1969] pp. 70–72.) Az írott sajtó mellett Peking rádióadásokkal is igyekezett befolyását, ismertségét növelni Latin-Amerikában: 1957-ben heti hét órányi spanyol nyelvű műsort sugároztak Latin-Amerikában. Ezekben elsősorban latin-amerikai prominens személyek kínai látogatásairól vagy a kínai társadalmi fejlődésről számoltak be.

Az 1950-es évek elején jelentek meg a kínai–latin-amerikai kapcsolatok intézményesedésének első csírái. 1952 októberében jött létre a Chilei-Kínai Kulturális Társaság, a következő években pedig hasonló központok alakultak Brazíliában és

Mexikóban. Ezen intézmények legfőbb célja az új Kína megismertetése, és a latin-amerikaiak Kína-képének pozitív befolyásolása volt. Ennek érdekében kínai filmeket mutattak be, kulturális és ipari kiállításokat szerveztek, összejövetelekkel emlékeztek meg kínai nemzeti ünnepekről, programokat szerveztek az adott országba látogató kínaiak számára, és természetesen aktívan terjesztették a spanyolra és portugálra fordított kínai műveket. (Ratliff [1969] p. 75.)

Mindezek ellenére az 1950-es években a kínai–latin-amerikai kereskedelmi kapcsolatok elhanyagolhatóak voltak, az évtized alatt a két régió közötti kereskedelem összesen 38 millió amerikai dollárt tett ki. Fontos hangsúlyoznunk ennek a kereskedelemnek regionális koncentráltságát: 70%-a Argentínával, Chilével és Uruguayjal bonyolódott. (Li [1991] p. 14.)

I. 2. 2 A kubai forradalom hatásai és a kulturális diplomácia kiteljesedése

A hidegháborús kínai–latin-amerikai viszonyban az első fontos fordulópontot a kubai forradalom győzelme jelentette, 1959-ben. A „szakállasok” győzedelmes Havannába vonulása és Fulgencio Batista diktátor menekülése egyrészt erősen befolyásolta a latin-amerikai baloldal jövőbeli lehetőségeit, másrészt átformálta Kína Latin-Amerika képét, és új perspektívákat nyújtott a régióval kapcsolatos kínai gondolkodásban. A kubai forradalom győzelmével új alternatíva látszott körvonalazódni a latin-amerikai baloldal számára. A fidelista mozgalom latin-amerikai elterjedésében fontos tényező volt, hogy Kubában Castróék szovjet segítség nélkül, a szovjet formulától teljesen függetlenül voltak képesek a hatalomátvételre. Az 1960-as évek elejétől először a Karib-térségben és Latin-Amerikában, majd a dél-amerikai szubkontinensen is sorra jöttek létre az adott ország központi hatalmát fegyveres harccal megdönteni kívánó gerillamozgalmak. (Anderle [1998] pp. 152–154.)

Kína üdvözölte a kubai forradalom sikerét, és támogatta a Castro-kormány első lépéseit, például a földreformot. 1959 előtt a KNK képviselői semmilyen fórumon nem javasolták Latin-Amerika népeinek, hogy kezdjenek fegyveres harcba az amerikai imperializmus ellen, Castróék győzelme után azonban elérkezettnek látták az időt, hogy Latin-Amerika harcba szálljon az USA ellen. Peking a kubai forradalom győzelmében bizonyítékot látott arra, hogy a „kínai recept”, azaz a vidék parasztságának harcba állítása, forradalomba való bevonása, jelenti a megfelelő stratégiát a világ fejletlen régiói

számára. A kínai vezetés mind gyakrabban hangsúlyozta, hogy a latin-amerikai körülmények kétség kívül hasonlítanak Kína 1949 előtt állapotához, így a kínai siker itt megismételhető. Peking szerint a kubai győzelem volt a legékezebb példája annak, hogy az amerikai imperializmus elleni győzelem egyedül elszánt harccal érhető el. Ez a nézet éles ellentétben állt az 1959–1960 körül a Szovjetunió által hirdetett békés egymás mellett élés politikájával. Míg tehát a kínaiak a forradalom erőszakos útjára buzdították latin-amerikai elvtársaikat, Moszkva enyhített az USA elleni retorikán, és arra ösztökélte a latin-amerikai kommunistákat, hogy az erőszakos forradalmiság helyett inkább a progresszív nacionalizmus útjára lépjenek. (Poppino [1964] pp. 177–178.)

Az 1960-as években a kínai–szovjet eltávolodás és szakítás kivetítődött a latin-amerikai kommunista pártokra, hatása egyértelműen érezhető volt a régióban. Míg az 1950-es években a kínai és a szovjet külpolitika a legnagyobb egyetértésben működött a latin-amerikai régióban, tekintettel egymás érdekeire és céljaira, az 1960-as évekre az egyre intenzívebb kínai–szovjet feszültség növekvő versengést hozott a latin-amerikai kommunista pártokon belül, méghozzá a Moszkva- és Peking-barát csoportok között. A kínai–szovjet vita komplexitása, a vitatott témák sokrétűsége nem igazán tükröződött Latin-Amerikában, itt főként a hatalomhoz való jutás módja körül bontakozott ki éles ellentét a kommunista pártokon belül. Az 1960-as évek elejétől – a régióon belül elsősorban Dél-Amerikában – alakultak meg a Kína-barát kommunista pártok, szinte kivétel nélkül kiválva a korábban egységes kommunista pártokból. A legjelentősebb ilyen pártok Brazíliában (1962), Ecuadorban (1963), Peruban (1964), Chilében (1964), Bolíviában (1965) és Kolumbiában (1965) működtek; Latin-Amerikában összesen 10–12 Kína-barát párt jött létre párton belüli szakadás eredményeként. (Ratliff [1972] pp. 851–852.) Ezek a pártok azonban elszigetelt jelenségek maradtak, tevékenységük nem értékelhető eredményesnek; nem sikerült komoly támogatottságot szerezniük a parasztság körében, sem együttműködést kicsikarni a fidelistákból, saját gerillamozgalom indításához pedig az erőforrások és a lelkesedés is hiányzott. (Halperin [1967] p. 146.)

A kínai–latin-amerikai kapcsolatok az 1959 utáni években egyértelműen Kuba-centrikusakká váltak, Peking elsősorban Kubára koncentrált. A kubai forradalom győzelmét követően Havanna megszakította kapcsolatait a nacionalista Kínával, majd 1960. szeptember 2-án felvette a diplomáciai kapcsolatokat a KNK-val, elsőként a latin-amerikai országok közül. Az Új Kína Hírügynökség első latin-amerikai irodáját Havannában nyitotta, 1959 áprilisában, és szoros együttműködésben tevékenykedett a Castro-rezsim által indított *Prensa Latina*-val. (A következő néhány évben további 12

országban nyitott hasonló irodát, többek között Argentínában, Brazíliában, Kolumbiában, Ecuadorban, a Dominikai Köztársaságban, Peruban, Venezuelában, Uruguayban és Mexikóban). (Ratliff [1972] p. 860.) 1959–1962-ban élte virágkorát a kínai kulturális diplomácia, ekkor sok latin-amerikai már a Szovjetunió „kihagyásával” érkezett Pekingbe, a KNK megalapításának 10. évfordulóján 19 országból 135 latin-amerikai vendég vett részt. (Madariaga [1962] p. 163.) Sorra jelentek meg a kínai kiadványok spanyolul, és egyre több latin-amerikai szépirodalmi mű került kínai fordításra (1959-ben például José Martí 30 versét adták ki kínaiul, tekintve, hogy azokban a költő érzékletesen írja le a kubai nép elnyomói elleni küzdelmét), emellett a kínaiak jelentősen növelték spanyol rádióadásuk hosszát (1961-ben heti 28 óra). Az egy évtizedes kultúrdiplomáciai erőfeszítések kiteljesedéseként értelmezhető, hogy 1960. március 16-án Pekingben megalapították a Kínai–Latin-Amerikai Baráti Társaságot. (Johnson [1970] p. 24.) Feladata volt a két régió közötti kulturális és gazdasági kapcsolatok támogatása, illetve a latin-amerikai népek harcának segítése az imperializmus ellen. 1961-ben hozták létre Pekingben a Latin-Amerika Tanulmányok Intézetét, a Társadalomtudományi Akadémia keretein belül. Kezdetben az itt dolgozó kutatók főként a latin-amerikai forradalmi mozgalmakról, agrárreformokról és az amerikai imperializmusról írtak tudományos cikkeket, tanulmányokat. (Shixue [2003] p. 3.)

A kínai–kubai kapcsolatokban a Castro hatalomra jutása utáni kezdeti lelkesedés ellenére 1964-ben már komoly feszültségek mutatkoztak, az 1966-os év pedig mélypontot jelentett a két ország viszonyában. A kubai rakétaválság után ugyan akár logikus is lehetett volna Kína és Kuba közeledése, mivel a kubai vezetés úgy érezte, Hruscsov elárulta őket, Kína pedig a szovjet hozzáállás „puhaságát” kifogásolta a válság során, a kapcsolatok szorosabbá válása nem valósult meg. Sőt, 1964 novemberében a latin-amerikai kommunista pártok Havannában megrendezett találkozójára nem kaptak meghívást a Kína-barát kommunista pártok, 1965 márciusában pedig Kuba képviseltette magát a Moszkvában megrendezett, egyértelműen Peking-ellenes kommunista párttalálkozón. (Halperin [1967] pp. 148–149.) Az 1966 januárjában, Havannában ázsiai, afrikai és latin-amerikai kommunista pártok részvételével megrendezett trikontinentális találkozón szembetűnő volt Kína elszigeteltsége, és nyilvánvalóvá vált a kínai–kubai viszony terhelt volta. (Garner [1968] p. 255.) Castro ekkor már kénytelen volt állást foglalni a kínai–szovjet viszályban, és ő Pekinggel szemben Moszkva mellett kötelezte el magát, nem utolsósorban a Szovjetunió által nyújtott anyagi segítség lehetőségei miatt, amivel Peking képtelen volt versenyre kelni. A kínai–kubai viszony építője lehetett volna

Ernesto „Che” Guevara, aki harmadik világbeli körútján 1964-ben Kínába is ellátogatott, sőt az ugyanebben az évben Genfben, az első UNCTAD (*United Nations Conference on Trade and Development*) értekezleten hangosan kifogásolta, hogy a KNK nem lehetett jelen. (Anderle [2004] pp. 134–135.) Ezt követően azonban – főként radikális megnyilvánulásainak eredményeként – Havanna igyekezett távol tartani a hatalomtól, fizikai távolléte – először Kongóban, majd Bolíviában – is meggátolta abban, hogy befolyását érvényesítse a kubai külpolitika alakításában. A kínai–kubai viszony elmérgesedése a legkevesbé sem segítette Kína latin-amerikai pozíciójának erősítését, mivel Castro kontinentális népszerűségét nem kezdhették ki a távoli Peking által közvetített nézetek.

A kínai–latin-amerikai kereskedelmi kapcsolatok kibontakozását – annak ellenére, hogy a KNK jelentős erőfeszítéseket tett ezek felvirágoztatására – az 1960-as években is akadályozta a földrajzi távolság (magas szállítási költségek), hogy Kína kevés olyan ipari terméket állított elő, amit a latin-amerikai országok importáltak, és fordítva, Latin-Amerika is kevés olyan terméket állított elő, amire a kínaiaknak szükségük volt. Peking kizárólag Kubával tartott fenn diplomáciai kapcsolatokat, és a KNK elleni amerikai gazdasági embargó visszatartotta a latin-amerikai kormányokat a kereskedelmi kapcsolatok bővítésétől. (Johnson [1970] pp. 14–15.) Az előző tíz évhez képest – nagyrészt Kubának köszönhetően – mégis jelentősen erősödtek a kereskedelmi kapcsolatok a két régió között. 1960 és 1969 között a két régió közötti teljes kereskedelem 1,5 milliárd amerikai dollárt tett ki; Kína legfőbb latin-amerikai kereskedelmi partnerei ekkor Mexikó (pamut, búza), Argentína (köles, hús, búza), Kuba (cukor) és Chile (réz) voltak. Ezekre a nyersanyagokra Kínának elsősorban a „nagy ugrás” (1958-1961) kudarca miatt volt szüksége. (Mora [1997] p. 42.)

Az 1960-as években számos tényező akadályozta a kínai–latin-amerikai kapcsolatokban való áttörést, komolyabb közeledést. A Moszkva és Peking között kibontakozó és egyre erősödő rivalizálás eredményeként a Szovjetunió igyekezett megerősíteni latin-amerikai „állásait”, amivel a KNK nem igazán tudott versenyezni. A kubai forradalmat követően ugyan felcsillant egy szorosabb kínai–kubai együttműködés reménye, az évtized közepére ez egyértelműen elszorvadt. A nagy ugrás sikertelensége, majd az 1966-ban meghirdetett kulturális forradalom szintén akadály volt Kína komolyabb latin-amerikai térnyerésének. A kínai külpolitika az 1960-as években fontos prioritássá emelte a harmadik világ országaihoz fűződő kapcsolatokat, Mao 1964-ben így módosította a még 1946-ban kifejtett „közbülső övezet” koncepcióját: „...*két közbülső*

övezet van: az első Ázsiát, Afrikát és Latin-Amerikát foglalja magában, a második Európát, Észak-Amerikát és Óceániát ... A világ két nagyhatalma, az Egyesült Államok és a Szovjetunió barátkozik egymással, arra törekednek, hogy uralmuk alá hajtsák az egész világot.” (Jordán [1999] p. 313.) A harmadik világon belül a KNK elsősorban az afrikai országokkal kereste a kapcsolatot, az afrikai dekolonizációnak (is) köszönhetően az évtized első felében Kína 13 afrikai országgal vette fel a diplomáciai kapcsolatot; (Jordán [1999] p. 313.) míg Latin-Amerikában még az évtized végén is csak Kubával volt hivatalos kapcsolata.

I. 2. 3 Hivatalos kapcsolatfelvételek az 1970-es években

Az 1970-es évek eleje azért jelentett újabb mérföldkövet a kínai–latin-amerikai kapcsolatokban, mert ekkor indult meg a két régió közötti hivatalos kapcsolatfelvétel. Ennek oka megint csak „külső tényezőben”, a kínai–szovjet konfliktus elmérgesedésében és az amerikai–kínai közeledésben keresendő. Richard Nixon amerikai elnök (1969–1974) a „kínai kártya” kijátszásával a Szovjetunió erejét kívánta megnyirbálni. A „kis lépések” politikája eredményeként 1971. október 25-én a KNK-t felvették az ENSZ-be, 1972. február 28-án kiadták a sanghaji kommunikét, 1973-ban pedig a két fél összekötő irodák felállításáról egyezett meg. A Washington és Peking közötti diplomáciai kapcsolatfelvétel ugyan 1979. január 1-jéig kitolódott – az enyhülési folyamatot megakasztotta a Watergate botrány, a Ford és Brezsnyev közötti 1974-es vlagyivosztki találkozó, valamint Kína belpolitika nehézségei Csou En-laj betegségének és a radikálisok előretörésének eredményeként – (Jordán [1999] pp. 377–378.), a kínai–amerikai közeledés hatása már az évtized elején jól kitapintható volt Latin-Amerikában.

1971 előtt a latin-amerikai országok – természetesen Kuba kivételével – egyöntetűen ellenezték a KNK ENSZ-tagságát. Az ún. albán határozatról szóló szavazáson azonban már hét latin-amerikai ország (Kuba, Chile, Ecuador, Mexikó, Peru és Trinidad és Tobago) voksolt igennel, és öten (Argentína, Barbados, Kolumbia, Jamaica és Panama) tartózkodtak. Miután a KNK újból elfoglalhatta helyét a Biztonsági Tanácsban, az ENSZ új fórumként nyílt meg Kína és a latin-amerikai országok közötti kapcsolatokban. Kína az 1970-es években több a latin-amerikai országok számára fontos javaslatot is támogatott, mint a 200 tengeri mérföldes gazdasági zónát, Panama követelését a csatorna feletti szuverenitása visszanyerésére, a latin-amerikai nukleáris

fegyvermentes övezet létrehozását, illetve az Új Nemzetközi Gazdasági Rendet. (Mora [1997] p. 44.)

1970 és 1977 között a KNK 11 latin-amerikai országgal vette fel a diplomáciai kapcsolatokat (l. Függelék 2. táblázat), (Mora [1997] p. 47.) ily módon fontos, korábban nem létező „bástyát” épített ki a harmadik világban, a Washingtonhoz való közeledés meghosszabbításaként. Hangsúlyoznunk kell a latin-amerikai országokkal való diplomáciai kapcsolatfelvétel Tajvan-ellenes élet: Peking határozott célja volt, hogy a világ minél több országával a Kínai Népköztársaságot fogadtassa el egyetlen létező Kínaként.

Az 1960-as évek a legkevésbé sem kedvezett a Kína és Latin-Amerika közötti akadémiai kapcsolatoknak: a kulturális forradalom meghirdetésével 1966-ban gyakorlatilag megszűntek a Latin-Amerikával kapcsolatos kutatások Kínában, 1969-ben a pekingi Latin-Amerika Tanulmányok Intézetében dolgozókat vidékre küldték, ideológiai átképzés keretében. 1976 áprilisában azonban újra megnyitották az intézményt, és ha lassan is, de újraindulhattak Kínában a Latin-Amerika kutatások.

Az 1970-es években Kína külpolitikája rugalmasabbá és pragmatikusabbá vált a latin-amerikai régió felé, az ideológia központi szerepe – amelynek mentén korábban forradalmi mozgalmakat támogatott a térségben – érezhetően visszaszorult, és előtérbe kerültek a KNK politikai és gazdasági érdekei. Ennek kiemelkedő példáját adja a kínai–chilei viszony. Salvador Allende szocialista politikus 1970-ben került hatalomra Chilében, és még ugyanebben az évben diplomáciai kapcsolatokat létesített Kínával. 1973. szeptember 11-én Allendét puccsal eltávolították a hatalomból, s helyébe Augusto Pinochet került, aki a következő évtizedekben elnyomó katonai diktatúrát vezetett be az országban; az emberi jogok súlyos és tömeges megsértésével övezve. Az USA-barát külpolitikát folytató Pinochet-rezsim első éveiben ugyan elhidegült a kínai–chilei viszony, a diplomáciai kapcsolatok mégsem szakadtak meg, és később a bilaterális kereskedelem is fellendült.

Az 1960–1970-es években, Latin-Amerika országaiban egymás után kerültek hatalomra katonai vezetők; ebben az időszakban a katonaság korábban nem tapasztalt mértékben, intézményesült formában lépett be a politika világába és irányította a régió országait. Elsőként meglepőnek tűnhet, hogy éppen ebben az időszakban került sor Kína és több latin-amerikai ország között a diplomáciai kapcsolatok felvételére, de valójában logikus következménye volt ez a körülményeknek. Peking és Latin-Amerika katonai diktatúrái között fontos kapcsot jelentett a szovjet-ellenesség. Emellett a latin-amerikai

vezetők számára egyre kényelmetlenebb volt az USA-tól való teljes politikai és gazdasági függőség, igyekeztek tágítani külpolitikai mozgásterüket és új potenciális szövetségeseket, gazdasági partnereket kezdtek keresni a világban. A latin-amerikai katonai diktatúrák jelentette elnyomás – főként a chilei és az argentin rezsime – komoly felháborodást váltott ki a nyugati világban, több európai ország, civil szervezet, illetve a katolikus egyház is éles kritikát fogalmazott meg velük szemben és követelte leváltásukat. A kínai külpolitika hagyományos eleme az 1954-ben lefektetett ún. pancsa sila elvek között is megemlített szuverenitás tiszteletben tartása, illetve a belügyekbe való be nem avatkozás. A katonai diktatúrák szigorú nemzetbiztonsági doktrínájával és nacionalista retorikájával ez nagyszerűen egybeesett, és a sokszor nemzetközi elszigeteltségtől szenvedő latin-amerikai rezsimek lelkesen azonosultak azzal a kínai állásponttal, miszerint a hatalomra jutás mikéntje és a kormányzásban alkalmazott módszerek szigorúan az adott ország belügyét képezik.

Kína Latin-Amerika politikáját 1949-től harmadik világ politikája részeként kell értelmeznünk. Peking harmadik világ politikája azonban egyértelmű függvénye a szuperhatalmak vetélkedésének, és a fejlődő világgal folytatott kapcsolatokat nagyban befolyásolta, hogy a KNK az adott időszakban milyen viszonyt ápolt az Egyesült Államokkal, illetve a Szovjetunióval. Az 1950-es években Kína harmadik világ politikájának fő célkitűzése az volt, hogy megakadályozza az USA általi „bekerítettséget”, ezzel szemben az 1960-as években már a kínai–szovjet vita és a dekolonizáció jelentették Peking harmadik világ politikájának az eredőjét. Ekkorra ugyanis Kína az Egyesült Államok helyett már a Szovjetuniót tekintette legfőbb ellenségének, Moszkva expanzionista, agresszív hatalomként jelent meg a kínai külpolitikában, amely ráadásul egyre növeli befolyását a fejlődő országok körében. A kulturális forradalom jelentette elszigetelődést követően az 1970-es években a nemzetközi életbe való „reintegráció” eszközeként értelmezhető a KNK harmadik világ politikája. Mao Ce-tung 1974-ben – korábbi „köztes zónák” elméletének továbbfejlesztéseként – felvázolta ún. három világ teóriáját, amelyet Teng Hsziao-ping még ugyanebben az évben hivatalosan is ismertetett az ENSZ Közgyűlése előtt. Ennek értelmében az első világot az Egyesült Államok és a Szovjetunió alkotja, a másodikat Európa, Kanada, Ausztrália és Japán, a harmadikat pedig a fejlődő világ országai. (Yu [1977] pp. 1037–1039.) A pekingi vezetés Kínát a harmadik világ integráns részeként értelmezte, a nemzetközi kapcsolatok fő gócpontjának pedig az első és harmadik világ közötti konfliktust jelölte meg. Peking harmadik világ politikájában ekkor már

egyértelmű motivációként körvonalazódik egy szovjetellenes front létrehozása a fejlődő országok között. Látnunk kell azonban, hogy Kína harmadik világ politikáját továbbra is ázsiai pozíciójának erősítése és afrikai térnyerése dominálta. Tanzániával kiépített baráti kapcsolatai egyfelől növelték hitelét, mint az afrikai országok felszabadításának aktív segítője, másfelől csíráját jelenthették egy afrikai szovjetellenes front létrehozásának. Kína Pakisztánhoz való közeledése pedig egyszerre erősítette régióbeli pozícióját és volt válasz India szovjetbarát politikájára. (Yu [1977] pp. 1041–1044.) Az afrikai és ázsiai pozícióépítés mellett – hasonlóan a korábbi évtizedekhez – háttérbe szorult a latin-amerikai régióban való térnyerés, kapcsolatépítés.

Az 1970-es évek folyamán a Kína és egyes latin-amerikai országok közötti hivatalos kapcsolatfelvétel a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok fellendülését eredményezte. 1970 és 1979 között a Kína és Latin-Amerika közötti kétoldalú kereskedelem 150 millió amerikai dollárról 1 260 millió amerikai dollárra – azaz majd tízszeresére – növekedett. Míg az évtized elején a Latin-Amerikából származó kínai import és az oda irányuló export durván hasonló arányt mutatott, az évtized végére a két régió közötti kereskedelemben erőteljes latin-amerikai többlet keletkezett a kínai import drasztikus növekedésének köszönhetően. Kína legfőbb latin-amerikai kereskedelmi partnerei ebben az időszakban Peru, Mexikó és Argentína voltak. (Reiss [2000] pp. 28–29.) A kínai–latin-amerikai gazdasági kapcsolatokat illetően fontos újítást jelentett a kínai fejlesztési segély politika megindítása a latin-amerikai régió irányában. 1970–1977 között 179 millió amerikai dollárt osztott szét Kína latin-amerikai országok között, a legfőbb kedvezményezettek Chile, Guyana, Peru és Jamaica voltak. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy Kína által a fejlődő világnak nyújtott kölcsönök, segélyek tekintetében Latin-Amerika az utolsó helyen állt; Afrika, a Közel-Kelet és Ázsia után. (Reiss [2000] p. 29.)

Az 1970-es évek kínai–latin-amerikai kapcsolatainak legfőbb vívmánya tehát a több mint tíz országot érintő diplomáciai kapcsolatfelvétel, aminek köszönhetően jelentősen megugrott a két régió közötti kereskedelem volumene. Az évtized során a Kína és Latin-Amerika közötti kapcsolatokban az ideológia érezhetően háttérbe szorult, Peking ekkor már kommunista pártok vagy azok „Kína-barát tagozata” helyett kormányokkal működött együtt; a legsikeresebben Chilével és Mexikóval.

Mindezek ellenére az 1970-es évek átmeneti időszaknak is tekinthető a két térség kapcsolatában. Ebben az időszakban Peking és Latin-Amerika megalapozta diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatait, ily módon lehetőséget teremtve arra, hogy a következő

évtizedekben ezek a kapcsolatok kibontakozhassanak. Az évtized során azonban a fejlődés korántsem egyértelmű. A latin-amerikai katonai diktatúrák az egymással való vetélkedéssel és az USA-hoz fűződő mind szorosabb viszonyukkal voltak elfoglalva; 1975-re Kínának komoly belpolitikai kihívásokkal kellett szembenéznie, Mao Ce-tung és Csou En-laj 1976-ban bekövetkezett halála pedig súlyos utódlási harcokhoz vezetett, aminek következtében Peking kevésbé tudott egységes és koherens külpolitikát folytatni a következő két évben. Az 1978-ban Teng Hsziao-ping által megkezdett reformfolyamat pedig már egy újabb mérföldkövet jelent a kínai–latin-amerikai kapcsolatokban.

I. 2. 4 Kínai nyitás 1978-tól

Az 1980-as évtized Latin-Amerika és Kína életében is rendkívül jelentős változásokat hozott. A latin-amerikai országok történetében ezt a periódust „elveszett évtizedként” szokás emlegetni, ami az 1982-ben kirobbant adósságválságra és annak rendkívül súlyos gazdasági és társadalmi következményeire utal. Az 1980-as évek elejére Latin-Amerika adóssága olyan méretűre duzzadt (1982-ben 314,4 milliárd amerikai dollár), hogy az már veszélyt jelentett a világgazdaság normális működésére, ily módon a fejlett ipari országok kénytelenek voltak aktív szerepet vállalni a régió talpra állításában. (Kollár [1996] p. 46.) Latin-Amerikában az 1980-as évek második felétől ambiciózus strukturális reformok kerültek bevezetésre, amelyek az 1990-es években az ún. Washingtoni konszenzussal újabb lendületet kaptak. Céljuk volt, hogy megszilárdítsák a neoliberális gazdaságpolitika gyakorlatát a régióban, „kinyissák” Latin-Amerikát, integrálják a latin-amerikai országokat a világkereskedelem rendszerébe.

Kínában Mao Ce-tung 1976. szeptember 9-én bekövetkezett halálát kétéves hatalmi harc követte, majd Teng Hsziao-ping vezetésével 1978-tól átfogó reformfolyamat vette kezdetét az országban, amelynek egyik legfőbb célkitűzése az volt, hogy bekapcsolja Kínát a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe. A nyitási politika részeként megindult a gazdaság liberalizálása, a külföldi tőke bevonása, a modern technológia beszerzése. Az 1970-es évek végétől a kínai gazdaságpolitika egyik fő célkitűzése a kínai külkereskedelem volumenének növelése volt, a „nyitott kapuk” politikájának egyik alapelvét jelentette, hogy az ország az egész világ, vagyis mind a fejlett, mind a fejletlen államok irányába nyitni fog. (Majoros [2004] p. 147.)

A gazdasági liberalizációt – igaz, eltérő mintát követve, de – mindkét térségben valamifajta politikai nyitás kísérte. Latin-Amerikában az „elveszett évtized” egyben a

régió demokratizálódásának időszaka volt, az 1990-es évek elejére a térség minden országában – Kuba kivételével – demokratikusan választott elnökök voltak hatalmon.¹⁴ Kínában a reformfolyamat részeként (vagy eredményeként) óvatos politikai nyitás indult meg, de az országban ma is egypártrendszer működik, a Kínai Kommunista Párt kezében összpontosul a hatalom.

A latin-amerikai és kínai gazdasági liberalizációs folyamat számos közös pontja ellenére fontos kiemelni, hogy míg Latin-Amerikában a strukturális reformok az adósságválság szülte kényszerhelyzetre adott, kívülről diktált lépések voltak, Kínában belső, szerves fejlődés útján indult meg a reformfolyamat. Másik jelentős különbség, hogy míg Latin-Amerikában a gazdasági nyitást követően lezajlott a demokratizálódás folyamata, Kínában a gazdasági nyitásnál egyértelműen lassabban következik be a politikai liberalizáció. Az 1978-tól megindult, rendkívül összetett kínai reformfolyamat tehát központi irányítással, kis, megfontolt lépésekkel halad egy irányíthatóbb pályán, mint Latin-Amerikában, ahol a reformokat hirtelen, sokterápia-szerűen kellett bevezetni külső nyomásra, instabil politikai helyzetben, vagyis a drasztikus gazdasági és politikai változások egyszerre, viszonylag gyorsan mentek végbe.

Az 1980-as évek reformfolyamatainak részeként komoly változás figyelhető meg Latin-Amerika és Kína külpolitikájában is. A latin-amerikai országoknak azzal a felismeréssel kellett szembenéznük, hogy az Egyesült Államoktól való gazdasági függőség eredményeként tárgyalópozíciójuk meglehetősen gyenge az adósságválság felszámolásának módozatairól folyó vitában, valójában kevés beleszólásuk van abba, merre vigyék tovább gazdaságpolitikájukat. Az 1980-as években meghirdetett, az adósságválság kezelését célzó Baker- (1985), illetve Brady-terv (1989) amerikai pénzügyminiszterek nevéhez fűződik, és az átfogó strukturális reformok is „nyugati” receptre kerültek bevezetésre az évtized második felében. Ezekre a folyamatokra, jelenségekre adott természetes válaszként értelmezhető, hogy a latin-amerikai országok fontos külgazdasági célkitűzésévé vált az Egyesült Államoktól való gazdasági függőség enyhítése, új kereskedelmi partnerek felkutatása.

Ezzel párhuzamosan a sajátosan kínai színezetű szocializmus építése fordulatot hozott a kínai külpolitikában. A KNK vezetői az 1980-as években már nem utaltak a „háború elkerülhetetlenségére”, és a világon úrrá lévő „nagy zűrzavar” is kikopott a kínai

¹⁴ Mindemellett fontos megjegyezni, hogy a latin-amerikai demokrácia a mai napig nem elégíti ki a nyugati értelemben vett demokrácia-fogalmat; legtöbbször a katonaság politikai életben való jelentős befolyását, az erőszak jelenlétét a politikai életben, a korrupciót, a társadalom széles rétegeinek alacsony reprezentáltságát és a civil társadalom gyengeségét szokás kifogásolni.

retorikából. A kínai külpolitika újraértelmezését jelentette, miszerint „... *Kína nemzeti érdekei nem valósíthatók meg teljesen az egész emberiség közös érdekeitől elválasztva. Kitartunk az önálló, független külpolitika mellett, s ez teljes összhangban áll annak a magasztos nemzetközi kötelezettségünknek a teljesítésével, hogy megvédjük a világbékét és elősegítsük az emberiség haladását*”.¹⁵ (Jordán – Tálás [2005] p. 265.) A kínai külpolitikai gondolkodás ezen „átprogramozása” tette lehetővé a „kifelé nyitás” megvalósítását, aminek értelmében Kína „... *nyit a világ felé, és az egyenjogúság, a kölcsönös előnyök alapján bővíti a külfölddel a gazdasági és műszaki cserét. Elő kell segítenünk, hogy a hazai termékek kijussanak a nemzetközi piacra, erőteljesen bővíteniünk és fejleszteniünk kell a külkereskedelmet. A hazánkban folyó építőmunkához, amennyire csak lehetséges, használjunk fel bizonyos külföldi tőkét*.” (Jordán – Tálás [2005] p. 265.)

Az új külpolitikai irányvonalban megint csak kiemelt szerepet kapott a fejlődő világgal való kapcsolatépítés. Az 1970-es évek végén ugyanis Peking azzal szembesült, hogy élesen szovjetellenes harmadik világ politikája nem hozott látványos sikereket, sőt inkább kontraproduktívnak bizonyult, mivel a Szovjetunió több fejlődő államban bírt komoly befolyással. Kína és az Egyesült Államok közeledése sem szolgálta a KNK harmadik világbeli vezető szerepének beteljesülését, inkább bizonytalanságot, elszigeteltséget hozott Peking számára a fejlődő világban. Minderre válaszul az 1980-as évek elején a KNK megkísérelte újradefiniálni fejlődő világ politikáját; az Új Nemzetközi Gazdasági Rend határozottabb támogatásával, a globális interdependenciák és a Dél-Dél együttműködés hangsúlyozásával. 1984-ben a kínai külpolitikában egy kölcsönös függőségekkel összekötött világ képe váltotta fel a „három világ” teóriát. (Reiss [2000] p. 37.)

A fent leírtakból látszik, hogy az 1980-as években a kínai és latin-amerikai érdekek kiegészítették egymást, összezsengtek, aminek eredményeként komoly fejlődés volt tapasztalható a két régió kapcsolatrendszerében. Ebben az évtizedben intenzíven megindultak a magas szintű találkozók, 1980 és 1989 között latin-amerikai oldalról nyolc országból tíz elnök, hat országból nyolc miniszterelnök, valamint 15 külügyminiszter tett látogatást Kínában. (Mora [1997] p. 45.) A túloldalon Peking sem maradt le a magas szintű delegációk Latin-Amerikába küldésében. 1981-ben az akkori kínai külügyminiszter, Huang Hua Mexikóban, Kolumbiában és Venezuelában tett látogatást, októberben pedig a mexikói Cancúnba érkezett Csao Ce-jang kínai miniszterelnök is, az

¹⁵ A Kínai Kommunista Párt XII. Kongresszusa, 1983.

itt megrendezett Nemzetközi Együttműködési és Fejlesztési Konferenciára. A kínai miniszterelnök és külügyminisztere (ekkor már Vu Hszüe-csien) 1984-ben is látogatást tettek Latin-Amerikában; Argentína, Brazília és Venezuela mellett az előbbi Kolumbiát, utóbbi pedig Mexikót kereste fel. Látogatásuk során a kínai vezetők teljes támogatásukról biztosították a Contadora-,¹⁶ illetve a Cartagena-csoportot.¹⁷ Peking ezzel a szuperhatalmi politikai és gazdasági nyomásgyakorlás ellen kívánt felszólalni, és támogatásáról biztosította a latin-amerikai országokat a nagyhatalmakkal szembeni érdekérvényesítésben. A gyarmatosítás ellen szólalt fel Kína azzal is, hogy Argentína mellett állt ki az 1982-es falklandi konfliktusban. (Mora [1997] p. 48.) A KNK emellett elítélte a Nicaragua elleni amerikai embargót, és a Grenada elleni 1983-as USA támadást is.

A magas szintű találkozók elszaporodása mellett az 1980-as években Kína újabb nyolc latin-amerikai országgal létesített diplomáciai kapcsolatokat (l. Függelék 2. táblázat). Ennek következtében 1989-re már 20 térségbeli ország ápolt diplomáciai kapcsolatokat Pekinggel. A kormányközi kapcsolatfelvételt sokszor pártközi kapcsolatok kiépítése előzte meg, illetve egészítette ki. A KKP – visszanyúlva az 1950-es évek gyakorlatához – mind több latin-amerikai párthoz közeledett, azzal a fontos különbséggel, hogy nem csak a kommunista, sőt nem is csak a baloldali pártok irányában mutatott érdeklődést, hanem a latin-amerikai politikai élet minden szegmensében, függetlenül attól, hogy egy adott párt kormányban vagy ellenzékben politizál, illetve milyen ideológiai beállítottságú. (Shixue [2006]) 1989-re a Kínai Kommunista Párt több mint harminc latin-amerikai párttal épített ki kapcsolatokat, közülük külön ki kell emelnünk a mexikói Forradalmi Intézményesített Pártot (PRI), a venezuelai keresztényszocialista pártot (PSC), a perui Népi Akciópártot, illetve az argentin Radikális Pártot, amelyek különösen jó viszonyban álltak a KKP-vel. (Worden [1983] p. 633.) Ezek a pártközi kapcsolatok sűrűbbre fonták és erősítették a kormányközi kapcsolatok szövetét.

Az új kínai gazdaságpolitika legfőbb eleme a külkereskedelem volt: Kína a hazai iparosítás és modernizáció elengedhetetlen feltételeként látta a felszerelések és nyersanyagok behozatalát, míg szerte a világon piacot keresett termékeinek. Peking e

¹⁶ A Contadora-csoport tagjai – Kolumbia, Mexikó, Panama és Venezuela képviselői – 1983-ban találkoztak először. Elsődleges céljuk a közép-amerikai polgárháborúk/feigyveres konfliktusok eszkalálódásának megakadályozása, tárgyalásos rendezése volt. A külső – elsősorban észak-amerikai – katonai befolyás megszüntetését kívánták a régióban.

¹⁷ A Cartagena-csoport 1984 júniusában jött létre, 11 latin-amerikai ország részvételével. A csoport az 1982-ben kirobbant adósságválság kezelésével kapcsolatos közös fellépést, érdekérvényesítést tűzte ki célul. Az „adós kartell” azonban kevésbé volt képes befolyásolni az eseményeket, az általa javasolt megoldási módok nem valósulhattak meg.

törekvése – a számok szerint legalábbis – hamar látványos sikert aratott: míg 1978-ban a külkereskedelem a GNP mindössze 10,2%-át tette ki, ez az arány 1989-re már 33% volt. (Blazquez-Lidoy – Rodriguez – Santiso [2004] p. 7.) A latin-amerikai országok számára az 1980-as évtized az adósságválságról és annak lehetséges megoldási módjairól szólt, de egyre határozottabban sejlettek fel az exportdiverzifikációt célzó stratégiák. Mégis főként az aktív kínai fellépésnek volt köszönhető, hogy az 1980-as évek első felében komoly ugrást mutat a két régió közötti összkereskedelem (1980-ban 1,3 milliárd, 1985-ben már 2,5 milliárd amerikai dollár). Ezt a dinamikus növekedést az is magyarázza, hogy 1984-ben Kína Panamában kereskedelmi központot hozott létre, Kína Egyesült Kereskedelmi Vállalat néven; amely gördülékenyebbé tette és egyben intézményesítette a két régió közötti kereskedelmet. Az évtized során azonban nem egyértelmű és egyenes vonalú a fejlődés, 1986–1987-ben visszaesés volt tapasztalható a két régió közötti kereskedelem volumenében, és csak az évtized végére sikerült visszahozni az 1985-ös szintet. (Reiss [2000] p. 39.) Ez a bizonytalanság elsősorban a latin-amerikai gazdaságok gyengélkedésének, az adósságválságból való lassú kikecmergésüknek, valamint a nyersolaj ára visszaesésének tudható be. A kínai–latin-amerikai kereskedelem túlnyomó része (83%) ekkor is a jelentősebb latin-amerikai gazdaságokhoz (Argentína, Brazília, Mexikó, Uruguay és Chile), valamint Kubához köthető. Az évtized végén jelentek meg az első kínai befektetések a latin-amerikai régióban – ezek elsősorban olyan ágazatokba pumpáltak tőkét, ahonnan a KNK később exportálni kívánt, vagyis bányászatba és más nyersanyagok előállításába. (Mora [1999] p. 95.)

Az 1978-tól meginduló kínai gazdasági reformfolyamat és annak kivetülése a kínai külpolitikára jelentősen és pozitív irányban befolyásolta az ország Latin-Amerika politikáját. Az 1980-as évek folyamán a KNK céltudatosabb és pragmatikusabb politikát folytatott a latin-amerikai országok felé. A korábbi évtizedekhez képest tudatosabban szemlélte a latin-amerikai országok sokféleségét, eltérő gazdasági és politikai potenciáljukat. Peking az 1980-as évek elején felismerni látszott, hogy a régióhoz tartoznak a harmadik világ olyan kiemelkedő regionális hatalmai, mint Brazília, Argentína vagy Mexikó, olyan számára (is) stratégiai fontosságú nyersanyagokkal ellátott államok, mint Chile, Mexikó vagy Venezuela, illetve olyan stratégiai jelentős elhelyezkedésű országok, mint Panama vagy a Karib-térség államai. (Worden [1983] p. 631.) Mind ezalatt latin-amerikai oldalon az „elveszett évtized” súlyos válsághalmaza kevésbé engedte a térség országait kifelé tekinteni, Latin-Amerika számára fontosabb volt

a „túlélés” és a válságból való kilábalás akut problémája, mintsem egy távoli ázsiai országgal való intenzív kapcsolatépítés. Vagyis a kapcsolatokat – már ekkor – Kína irányította, Peking volt az aktívabb fél a biregionális viszonyban.

II. Kínai–latin-amerikai kapcsolatok a hidegháború után

II. 1 Kína és Latin-Amerika viszonya az 1990-es években

A hidegháború vége a bipoláris világrend felbomlását jelentette, innentől kezdve a hidegháborús logika már nem volt a nemzetközi kapcsolatok érvényes magyarázó elve, az egyes országok és régiók kapcsolatát nem vagy máshogy befolyásolta az a tény, hogy a keleti vagy a nyugati blokkba tartoztak-e az azt megelőző ötven évben. Ebből következik, hogy az 1990-es években, a kínai–latin-amerikai kapcsolatrendszerben is jelentős változások történtek, új szabályok „léptek életbe”, a felek többé nem a hidegháborús koordináta-rendszerben szemlélték egymáshoz való viszonyukat. Fontos újdonságot jelentett, hogy míg a hidegháború idején Kína és Latin-Amerika ellenséges tömbökhöz tartoztak, az 1990-es évektől az új világrendet magyarázó egyik paradigma – mely szerint a Kelet-Nyugat konfliktust az Észak-Dél vetélkedés váltja fel – értelmében „Dél” címszó alatt egy oldalra kerültek. Emellett az 1990-es évektől Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszerében mind határozottabbá és artikuláltabbá váltak az egymáshoz fűződő érdekek, a kapcsolatok mozgatórugójaként működő motivációk, mind jobban kikristályosodtak és megerősödtek a közvetlen, egymásra irányuló érdekek. (Mindez persze nem jelenti azt, hogy a világ más régióihoz és főként az egyedül fennmaradó szuperhatalom Egyesült Államokhoz való viszony nem befolyásolja és alakítja a két fél kapcsolatait a mai napig.) Harmadik újdonságként említhető meg, hogy a hidegháború utáni nemzetközi rendszerben mind komolyabb jelentőségűvé váltak az államok és régiók közötti gazdasági kapcsolatok. Ez a tendencia tökéletesen leképeződik a kínai–latin-amerikai viszonyrendszerben is. Egyértelműen megfigyelhető a gazdasági érdekek és kapcsolatok centrumba húzódása, főként a korábbi évtizedekhez képest, amikor is inkább ideológiai, politikai céllal épültek ki kereskedelmi kapcsolatok a két térség között.

II. 1. 1 Politikai kapcsolatok: a multipolaritás jelszava, a Tajvan-kérdés előtérbe kerülése és az intézményesülés első lépései

A hidegháború vége a kínai–latin-amerikai politikai kapcsolatok egyértelmű felpörgését, erősödését eredményezte. Latin-Amerika számára a hidegháború vége egyfelől a demokratizálódás – legalábbis formai – kiteljesedését, másfelől új külpolitikai lehetőségeket hozott. A második világháborút követő évtizedekben a latin-amerikai

országok a nemzetközi rendszerben betöltött helyükről pontos iránymutatást kaptak északi szomszédjuktól, a Szovjetunió összeomlásával azonban mind kevésbé hangsúlyosak és egyértelműek ennek a „vezérfonalnak” a kontúrjai. Az 1990-es évek elején az egyedüli szuperhatalomként fennmaradt Egyesült Államok maga is kereste helyét és feladatát a nemzetközi rendszerben, a világ más régióihoz fűződő viszonya átfurmálódott. Ez közvetlen módon érintette a latin-amerikai államok nemzetközi rendszerben betöltött helyét és szerepét – a térség országainak fő célkitűzése ekkor az volt, hogy végre valóban önálló szereplőként hallathassák hangjukat a különböző nemzetközi fórumokon, és önállóan, saját érdekeiket szem előtt tartva alakíthassák kapcsolataikat más régiókkal. Latin-Amerika számára a külkapcsolatok diverzifikálása vonzó alternatívának tűnt, az 1990-es évek elején a térség országai igyekeztek minél szélesebb nemzetközi partnerkört kiépíteni, minél több állammal erősíteni kapcsolataikat.

Kína számára az 1989-es év nem csak a hidegháború vége miatt jelentett fontos fordulópontot. Az 1989 júniusi Tienanmen-téri „incidenst” követően az ázsiai ország erősen elszigetelődött, több ország felfüggesztette diplomáciai kapcsolatait Kínával, néhány multinacionális vállalat pedig beszüntette tevékenységét az országban. Az ázsiai ország drasztikus nemzetközi presztízs és hitelvesztést szenvedett. A nemzetközi közösség az emberi jogok súlyos megsértésével vádolta Pekinget, főként a nyugati hatalmak fordultak el Kínától, ami politikailag és gazdaságilag is súlyos következményekkel járt az országra nézve. Az 1990-es évek elején a KNK alapvető érdeke volt, hogy új szövetségeseket találjon. Ehhez a kínai stratégiák azt javasolták, a lehető legtöbb országgal erősítsék kapcsolataikat. A viszonylagos elszigeteltségből való kitörési kísérlet során a kínai külkapcsolatokban ismét felértékelődött a harmadik világ szerepe. A fejlődő világ országai a nyugati világnál jóval „megértőbbnek” bizonyultak az incidens kapcsán, osztották Peking szuverenitásáról, belügyekbe való be nem avatkozásáról szóló elveit, és csatlakoztak hozzá az emberi jogok univerzalitásáról szóló vitákban is. 1990-ben kínai vezetők több mint 30 harmadik világbeli országot látogattak meg. (Jordán [1999] p. 433.) Kína sikeresen rendezte kapcsolatát olyan korábban ellenséges országokkal, mint Indonézia, India, Vietnam, Dél-Korea vagy Izrael. (Reiss [2000] p. 42.)

Fontos időszak volt ez a kínai–latin-amerikai kapcsolatok tekintetében is: 1990-ben Jang Shang-kun kínai elnök öt latin-amerikai államban (Mexikó, Brazília, Uruguay, Chile és Argentína) tett látogatást. A Tienanmen téri eseményeket követően ez volt a kínai elnök első hivatalos külföldi útja, emellett kínai államfő ekkor tett először látogatást

Latin-Amerikában. A körutat a kínai sajtó a kínai–latin-amerikai barátság új fejezeteként, illetve a kínai–latin-amerikai kapcsolatok fontos mérföldköveként értékelte.

Csiang Cö-min 1997-es mexikói látogatása alkalmával a következő kijelentést tette a kínai–latin-amerikai kapcsolatokról: „*Politikailag megbízunk egymásban, gazdaságilag kiegészítjük, nemzetközileg pedig támogatjuk egymást*” (ford. tőlem). (Reiss [2000] p. 63.) Ugyanebben az évben Li Peng latin-amerikai látogatása alkalmával arról beszélt, hogy Kína és Latin-Amerika, szoros együttműködésük keretében, egy új típusú Dél-Dél együttműködés kialakításához járulnak hozzá, valamint segítik egy békés, stabil és igazságos új nemzetközi gazdasági rend létrejöttét. (Mora [1999] p. 99.)

Az új világrendről folyó diskurzusban Peking a multipoláris világrend mellett szólalt fel – egyetértésben a latin-amerikai régió országaival. Kína és Latin-Amerika közös érdeke, hogy az Egyesült Államok vezette egypólusú világrend valamilyen alternatívája valósuljon meg – lehetőleg a harmadik világ mind aktívabb szerepvállalásával –, illetve a nemzetközi kapcsolatokban erősödjön és váljék mind szilárdabbá a multilateralizmus gyakorlata. Így a kínai–latin-amerikai politikai kapcsolatok fontos elemévé vált a több pólusú világrend szükségességének hangsúlyozása. Kína és Latin-Amerika „multipolaritás” felfogása annyiban mégis különbözik, hogy míg az ázsiai ország a világhatalmi megoszlás egyik pólusává kíván válni, Latin-Amerika inkább a „több lábbon állás” lehetőségét látja a többpólusú világrend forgatókönyvében. Szintén egyfajta folytonosságot jelöl, hogy a kínai–latin-amerikai politikai kapcsolatok továbbra is meghatározó eleme a fejlődő világhoz tartozás, „közös ügy” a fejletlenség, a szegénység, a társadalmi egyenlőtlenségek hatékony felszámolása – mely problémák az 1990-es évek folyamán mind aktuálisabbá váltak a két régióban. A Dél-Dél összefogás hangsúlyozása – ahogyan azt majd az esettanulmányban is látni fogjuk – különös hangsúlyt kapott a kínai–brazil kapcsolatokban. A KNK vezetése Brazíliára, mint regionális hatalomra tekintett, és a legnagyobb latin-amerikai országgal való együttműködésben a fejlődő világ pozíciója erősítésének lehetőségét látta. Brazília 1994 óta Kína stratégiai partnere, az akkor hatalmon lévő brazil elnök, Fernando Henrique Cardoso Kínához, Indiához és Dél-Afrikához való viszonyát kettős cél irányította: a gazdaság diverzifikálása és az Egyesült Államok befolyásának ellensúlyozása. (Domínguez [2006] p. 29.)

Az 1990-es években a Kína és Latin-Amerika közötti kapcsolatokban új dimenziót nyitott a Tajvan-kérdés. Latin-Amerika, azon belül is Közép-Amerika és a Karib-térség a Kínai Népköztársaság és Tajvan harmadik országok diplomáciai elismeréséért való

versengésének egyik fő színterévé vált; tekintve, hogy a Tajvant 1990-ben elismerő 29 ország közül 16 latin-amerikai volt.¹⁸

1971 – amikor is Tajvant kizárták az ENSZ-ből – után Latin-Amerikában drasztikusan csökkent Tajvan befolyása, a déli szubkontinens országai – ahogyan arra korábban már utaltunk – sorra „átpártoltak” Tajvantól a Kínai Népköztársasághoz. Tajvan igyekezett legalább Közép-Amerikában és a Karib-térségben megőrizni befolyását, abban is bízva, hogy ha itt erősíti pozícióit, a földrajzilag közel fekvő és a Karib-térségben jelentős befolyással bíró Egyesült Államok további segítségére számíthat. Tajvan törekvéseit segítette, hogy a régió országai alulfejlettségük miatt ki voltak szolgáltatva a nemzetközi segélyeknek. Az 1990-es években Tajvan hatványozott erőfeszítéseket tett nemcsak megmaradt szövetségesei megtartásáért, de új „elismerők” megszerzéséért is. Tette ezt nem utolsósorban azért, mert ebben az évtizedben veszített el olyan fontos addigi szövetségeseket, mint Dél-Afrika (1997) vagy Dél-Korea (1992), illetve ebben az évtizedben került vissza Kína fennhatósága alá Hong-Kong (1997) és Makaó (1999) is. Gazdasági erejére támaszkodva a Peking szemében szakadár tartomány a latin-amerikai országok számára oly jól ismert „dollárdiplomácia” eszközéhez nyúlt, intenzívebbé tette a Közép-Amerikába és a Karib-térségbe irányuló segélyprogramjait, ily módon próbálta bebetonozni ezen országok támogatását. (Mora [1999] p. 105.) Bár a legtöbb ország már 1971 előtt diplomáciai kapcsolatban állt Tajvannal, néhány ország csak az 1980-1990-es években vette fel vele a diplomáciai kapcsolatokat, pl. Nicaragua (1990),¹⁹ Belize (1989) vagy St. Kitts és Nevis (1983).²⁰ Tajvan 1989-ben 10 millió dolláros kölcsönt ígért Granadának, rendkívül alacsony kamat mellett, 1990-ben pedig Nicaraguának 100 millió dolláros hitelt nyújtott. A tajvani kölcsönök, hitelek, segélyek túlnyomó részét ezen országok infrastruktúrájának, (főként mezőgazdasági) technológiájának fejlesztésére, illetve természeti katasztrófák okozta károk helyreállítására fordították. Az évtized elején a kínai–latin-amerikai hivatalos találkozók elsokasodása mellett Tajpej képviselői is mind gyakoribb vendégekké váltak Latin-Amerikában, főként a Karib-térségben és Közép-Amerikában.²¹ A tajvani kormány 1993-ban kampányt indított azért, hogy ismét részt vehessen az ENSZ tevékenységében, az őt

¹⁸ Belize, Dominikai Köztársaság, Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Nicaragua, Panama, Paraguay, Saint Kitts and Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent and the Grenadines, Bahamák, Costa Rica, Dominika, Grenada.

¹⁹ Esetében nyilván szerepet játszott a sandinisták hatalomból való kikerülése.

²⁰ Utóbbi két ország csak tágabb, földrajzi értelemben tartoznak Latin-Amerikához.

²¹ 1989-ben Yu Kuohwa miniszterelnök tett látogatást a Karib-térségben, 1991-ben Li Yuan-zu alelnök látogatott el karibi- és közép-amerikai országokba. 1992-ben pedig Lee Teng-hui elnök közép-amerikai külügyminisztereket fogadott Tajpejben, ugyanő 1994-ben Nicaraguában és Costa Ricában tett látogatást.

támogató latin-amerikai országok 1994-től többször kezdeményezték, hogy a világszervezet Közgyűlése Tajvan tagságának ügyét vegye fel a napirendi pontok közé.

Tajvan határozott és sikeres fellépése Közép-Amerikában és a Karib-térségben nem maradhatott kínai válasz nélkül: az 1990-es évek elejétől a Kínai Népköztársaság Tajvan eszközéhez folyamodott, és így megkezdődött segélyezési versengésük a régió országaiban, a cél természetesen, hogy minél több országnál elérjék, őket ismerje el Kínaként. A Kínai Népköztársaság „jüan-diplomáciája” meghozta gyümölcsét; 1997-ben a Bahama-szigetek és St. Lucia is „átpártoltak” hozzá – mindketten jelentős kínai segélycsomagokért és beruházásokért cserébe. (Domínguez [2006] p. 16.) Így az évtized végére a Tajvannal hivatalos diplomáciai kapcsolatokat ápoló latin-amerikai országok száma 14-re csökkent. A KNK legfontosabb közép-amerikai célpontja Panama, nem utolsósorban a stratégiaiul rendkívüli jelentőségű Panama-csatorna miatt. 1996-ban Peking kereskedelmi irodát nyitott az országban, annak ellenére, hogy az hivatalos diplomáciai kapcsolatokat ápolta Tajpejjel.

Fontos kiemelnünk, hogy a még a hidegháború idején megalapozott tajvani kapcsolatnak komoly társadalmi támogatottsága van a fent említett latin-amerikai országokban, a politikai és gazdasági elit tagjai szoros kapcsolatokat építettek ki a tajvani vezetéssel, nem egyszer keveredtek – főleg közép-amerikai – elnökök, például Miguel Ángel Rodríguez (Costa Rica), Mireya Moscoso (Panama) vagy Miguel Alemán (Nicaragua), korrupciós ügyekbe tajvani pénzek elfogadása miatt. (Aquilera [2007])

A kínai–latin-amerikai politikai kapcsolatok korábban nem tapasztalt gyorsasággal kezdtek intézményesülni az 1990-es években. Bár – ahogyan arról korábban már szó volt – az 1970-es években kiépültek a két régió kormányközi kapcsolatait, közös intézményi keretekről nem beszélhetünk a hidegháború végéig. Az 1990-es évek elejétől azonban a KNK mind komolyabb energiát fektetett a két régió közötti kapcsolatok intézményesítésébe. 1990-ben politikai párbeszéd kezdődött Kína és a Riói-csoport²² között, és az 1990-es éveket a két fél külügyminiszteri szintű találkozási kísérték végig. 1994 júniusában Kína első ázsiai országgént megfigyelő tag lett a Latin-amerikai Integrációs Társulásban (*Asociación Latinoamericana de Integración*). Szervezeti fellépése a Karib-térségbe is elért: 1997 májusában felvették a Karibi Fejlesztési Bankba.

²² A Contadora-csoport és az azt támogató államok (Argentína, Brazília, Peru és Uruguay) külügyminiszterei 1986. december 16-17-én találkoztak Rio de Janeíróban, Brazíliában azzal a céllal, hogy megalapítsák a politikai párbeszéd és együttműködés állandó mechanizmusát. A csoportot 1990 óta hivatalosan is Riói-csoportként jegyzik. Tevékenységének célja, hogy Latin-Amerika fontos politikai, gazdasági és társadalmi kérdéseiről rendszeresen tanácskozzanak, emellett összehangolják a tagállamok álláspontjait a latin-amerikai integráció fejlődése ügyében.

1993 szeptemberében Kína hivatalosan jelezte felvételét az Amerika-közi Fejlesztési Bankba. (Shixue [2001] p. 13–14.) Ez az aktív kínai „intézmény-politika” jól mutatja, hogy az 1990-es évek elején a multipoláris világrend építésében Peking jelentős szerepet szánt a nemzetközi szervezeteknek, emellett – ha közvetlenül is – jól erősítette, kötötte a kínai–latin-amerikai kapcsolatok szövetét, mivel állandó fórumot biztosított a két fél kapcsolatainak.

Az 1989-ben létrejött APEC (*Asia-Pacific Economic Cooperation, Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés*) volt az első olyan regionális fórum, amelyben Kína mellett latin-amerikai országok is teljes jogú tagként vesznek részt. Az ázsiai-csendes-óceáni régió szorosabb együttműködését szolgáló kormányközi csoportosulás fontos szerepet játszik a két régió kapcsolatainak szorosabbra fonásában. Bár az alapító tagok között nem szerepelt sem a KNK, sem egyetlen latin-amerikai ország, Kína 1991-ben lett teljes jogú tag lett, majd az 1990-es évek folyamán Mexikó (1993), Chile (1994) és Peru (1998) is az APEC részeseivé váltak. Kína aktívan támogatta a latin-amerikai országok csatlakozását, sőt Argentína esetleges tagsága mellett is kiállt az évtized közepén.

II. 1. 2 Gazdasági kapcsolatok az 1990-es években

Az 1990-es éveket Latin-Amerika gazdasági életében az 1989-ben meghirdetett ún. Washingtoni konszenzus határozta meg. A reformcsomag az amerikai pénzügyminisztérium, illetve a nemzetközi pénzügyi intézmények (IMF, Világbank, Amerika-közi Fejlesztési Bank) latin-amerikai kormányokkal kötött kompromisszumának leképeződéseként értelmezhető.²³ A latin-amerikai kormányok a hidegháború végét a gazdasági életbe való állami beavatkozás modelljeinek bukásaként, és az angolszász piaci modell győzelmeiként értékelték, ily módon eufórikus hangulatban vetették bele magukat a konszenzus által diktált reformok végrehajtásába. A reformok útján a latin-amerikai államok visszatagozódtak a világgazdaság rendszerébe, és növekvő exportjukat igyekeztek gazdasági fejlődésük motorjává tenni. Az 1990-es években a latin-amerikai gazdasági növekedés átlaga 3% volt, ami ugyan közel dupláját jelentette az 1980-as évek eredményének (1,6%), a felét sem tett ki az 1960-1970-es évek latin-amerikai teljesítményének. (Bulmer-Thomas [1994] p. 408–410.) Az 1994-es mexikói és az 1999-

²³ Legfőbb elemei a következők: a fizetési mérleg politika terén kompetitív árfolyam, kereskedelmi és beruházási nyitás, a költségvetési politikában költségvetési fegyelem, a közkiadások visszaszorítása és adóreform, a versenypolitikában pedig privatizációt, deregulációt és a tulajdonjogok védelmét irányozta elő. Erről l. részletesebben: Bulmer-Thomas [1994] p. 406.

es brazil válság jól példázzák az 1990-es évek latin-amerikai gazdaságának instabilitását, bizonytalanságát. Ebben a légkörben Latin-Amerika alapvető érdeke volt, hogy új külföldi kereskedelmi partnereket találjon, és diverzifikálja exportját, csökkentse az Egyesült Államoktól való függőségét.

Kína az 1990-es évek elején is folytatta évi átlagosan közel 10%-os gazdasági növekedését. A hidegháború végével Peking alapvető érdeke volt a gazdasági modernizáció folytatása, amihez az exportvolumen további növelése volt szükséges. Az 1990-es évek folyamán mind egyértelműbbé vált, hogy az ázsiai ország a XXI. század potenciális gazdasági nagyhatalma, hihetetlen mértékű fejlődéséről és annak a világ gazdaságra tett hatásairól sorra jelentek meg a könyvek és tanulmányok. Az 1990-es évekre „beért” a kifelé fordulás politikájának közel két évtizede, Kína szerepe a világkereskedelemben hihetetlen ütemben nőtt. Az évtized végére – a latin-amerikai gyakorlathoz igen hasonlóan – a reformokban kitűzött célok – ha nem is maximálisan, de javarészt – teljesültek: a pénzügyi szektor deregulációja megtörtént, a magas vámokat eltörölték, a kereskedelem és a külföldi tőke beáramlásának akadályait lebontották. A kínai gazdasági stratégiák az 1990-es években a munka-intenzív termékek tőke-intenzív javakkal történő felcserélését szorgalmazták a kínai termelésben, aminek eredményeként az évtized végére Kína magasabb hozzáadott értéket képviselő, technológiai termékeket állított elő. (Cesarin [2005] p. 7–9.) Míg az 1980-as évek közepén az ipari késztermékek Kína összexportjának mindössze 36%-át adták, az 1990-es évek végére ez az arány 87%-ra nőtt; magas technológiájú termékek az 1990-es évek elején még nem jelentek meg a kínai exportszerkezetben, 2001-ben viszont már az összexport 20%-át tették ki. (Cesarin [2005] p. 15.)

1949 és 1990 között a Kína és az egyes latin-amerikai országok között zajló bilaterális kereskedelem bár volumenében évről-évre növekvő tendenciát mutatott, nem volt jelentős. A statisztikai adatok szerint azonban az 1990-es évek elejétől kezdve Kína és Latin-Amerika egymás mind fontosabb partnerei a világkereskedelemben. Ez kevésbé meglepő, hiszen az 1990-es évek elején a világkereskedelem drasztikus növekedést mutatott, feltehetően a világ bármely két régióját megvizsgálva növekvő kereskedelmi volument látnánk.

Míg az 1980-as években Kína és Latin-Amerika között a teljes kereskedelem 18,5 milliárd dollárt tett ki, az 1990-es évek első öt évében 20,1 milliárd dollár volt. 1990–1997 között a kínai–latin-amerikai kereskedelem átlagosan évi 22%-kal növekedett. (Mora [1999] p. 107.) 1990-ben a két térség közötti kereskedelem 2 milliárd dollár értékű

volt, 1995-ben 6,1, az évtized végére (2000) pedig már 14,9 milliárd. (Cardozo: [2001] p. 31.) Az 1980-as években a Kína és Latin-Amerika között zajló kereskedelem kínai deficitet mutatott: 1985-ben 815 millió, 1989-ben már 1,8 milliárd dollár volt az ázsiai ország kereskedelmi deficitje Latin-Amerikával szemben. 1992-ben a Latin-Amerikába irányuló kínai export volumene már alig harmadát tette ki az onnan érkező kínai importnak –, aztán az 1990-es évek második felében Kína ledolgozta a deficitet és 1998-1999-ben sikerült megfordítania a mérleget.

A kínai–latin-amerikai kereskedelmi kapcsolatokban – a korábbi évtizedekhez hasonlóan – az 1990-es években is jellemző volt a koncentráltság, mind a kereskedelmi partnerek számában, mind az exportált és importált termékek skálájában. Kína legfontosabb latin-amerikai kereskedelmi partnerei ekkor is a nyersanyagokban bővelkedő, fejlettebb latin-amerikai gazdaságok voltak, mint Brazília, Argentína, Mexikó, Chile és Panama. Külön ki kell azonban emelnünk Kuba és Kína gazdasági kapcsolatait; a Szovjetunió felbomlása és a keleti blokk megszűnése rendkívül nehéz gazdasági helyzetbe sodorta a szigetországot. A gazdasági elszigeteltséget a Castro-rezsim új szövetségesek keresésével igyekezett enyhíteni, és Kína ideális kereskedelmi partnernek bizonyult az 1990-es évtized első felében. (Mesa-Lago [1995] p. 188)

A XX. század utolsó évtizedében a latin-amerikai országokba irányuló kínai export jelentős része ún. alacsony technológiájú termék volt, ezen belül a legfőbb kínai exportcikkek között szerepel a textil, ruházat, cipő, gyerekjáték, illetve különböző háztartási és elektronikai cikkek. A Kínába irányuló latin-amerikai exportárak jelentős része nyersanyag és élelmiszer. A kínai–latin-amerikai kereskedelem sajátossága, hogy egy-egy latin-amerikai ország Kínába irányuló exportja gyakran egy, esetleg két termékre (legtöbbször nyersanyagra) épül, vagyis az adott ország Kínába irányuló exportjának 80-90%-át egyetlen termék teszi ki. Ezt a tendenciát erősíti a masszív, nagyarányú kínai kereslet az adott termékek irányában. A jelenség hosszú távon sebezhetővé teheti az egyes latin-amerikai gazdaságokat, mivel az exportárak esetleges csökkenése direkt módon érintheti az adott ország gazdaságát – Latin-Amerika történelmi tapasztalatai rendkívül negatívak ezzel kapcsolatban. A kínai exporttermékek technológiai szintjének emelkedése növelte a két régió exportszerkezetének komplementaritását, legalábbis a dél-amerikai országok esetében. Ezekkel az államokkal az 1990-es években mind határozottabban épült ki és rögzült az a bilaterális rendszer, amelyben a latin-amerikai gazdaságok nyersanyagot, a KNK pedig késztermékeket exportált.

Ugyanebben az évtizedben – a fejlődő kereskedelmi kapcsolatok ellenére – konfliktusok is adódtak a kínai–latin-amerikai gazdasági kapcsolatokban. Egyes latin-amerikai országok a Kínából érkező növekvő importot – amellyel az ázsiai ország igyekezett kereskedelmi deficitjét lefaragni – a hazai termelés komoly versenytársának értékelték, és defenzív politikába kezdtek. 1993-ban Mexikó vámokkal és kvótákkal igyekezett kivédeni az olcsó kínai „árudömpinget”, majd két évvel később dömpingellenes eszközöket alkalmazott a beérkező kínai termékek 70%-ában. 1996-ban pedig Brazília állított fel importkvótákat kínai textiltermékekkel szemben. (Mora [1999] p. 108.) Bár ezek az intézkedések feszültté tették a két ország Kínához való viszonyát, hosszabb távon nem befolyásolták jelentősen a bilaterális kereskedelmek volumenét.

Az 1990-es években az FDI-mozgás globálisan hihetetlen fejlődést mutatott, az évtized során a fejlett ipari országok jelentették a legfőbb FDI forrást és célpontot is. Az 1990-es évek legnagyobb befektetői az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Németország voltak, Ázsiából pedig Japán volt e tekintetben a főszereplő. 2000-ben a globális FDI áramlás négyötöde a fejlett országok között zajlott. Mindeközben Ázsia és Latin-Amerika szívták föl a fejlődőknek juttatott FDI szinte egészét (2000-ben 95%-át). (CEPAL [2001] p. 5.)

A latin-amerikai országokba irányuló közvetlen külföldi beruházások 1990–1999 között folyamatos növekedést mutattak (18,1 milliárd dollárról 93,5 milliárd dollárra). Az évtized folyamán nőtt Latin-Amerika fejlődő államokon belüli részesedése is, 1995-ben 29%, 2000-ben pedig már 37% volt. A térségbe érkező FDI típusai színes képet mutattak: míg a legnagyobb gazdaságokat (Brazília, Argentína, Mexikó) célzó FDI alapvetően a feldolgozóipart célozta, a Peruba és Chilébe érkező befektetések inkább a bányászatot és a nyersanyag előállítását kívánták fejleszteni, míg Venezuelában a kőolaj kitermelését segítő beruházások voltak a leggyakoribbak. Közép-Amerikában – Mexikóhoz hasonlóan – az ún. maquila iparba²⁴ érkezett a legtöbb befektetés, a Karib-térségben viszont e mellett a pénzügyi szektorba és a kőolaj-kitermelésbe is áramlott FDI. (CEPAL [1998]) 1990–1999 között a legfontosabb latin-amerikai befektető az Egyesült Államok volt (az amerikai FDI legfőbb célpontjai Mexikó, a közép-amerikai régió és a karibi-térség voltak), őt követte az Európai Unió (Spanyolországgal és az Egyesült Királysággal az

²⁴ Az ún. Maquiladora-program 1965-ben indult. A maquiladora olyan mexikói gyár vagy összeszerelő műhely, amelyből a késztermékek kedvezményes adófeltételek mellett kerülnek az Egyesült Államok piacára. A maquiladorákba a szükséges felszerelés vámentesen kerül, cserébe az onnan kikerülő termékek – a más országokból érkező árucikkekhez képest – alacsonyabb vám fizetésével kerülhetnek az USA piacára. A program célja a mexikói ipar fejlesztése.

élen, mely országok legfőképpen a Mercosur-tagállamokba fektettek be), Latin-Amerika harmadik legfontosabb FDI-forrása pedig Japán volt, igaz, volumenét tekintve jócskán lemaradva az első két helyezettől. (CEPAL [1998])

A fent leírtakból látszik, hogy az 1990-es években Kína és Latin-Amerika legfőbb célja a fejlett világból érkező FDI mind nagyobb részének befogadása volt. Ebben az évtizedben sem Kína, sem Latin-Amerika nem jelentős FDI-kibocsátó, így a közöttük zajló FDI-áramlás elhanyagolható. Ennek ellenére tovább szaporodtak a már az 1980-as évek végén megjelent kínai beruházások a latin-amerikai régióban. 1992-ben a kínai állami tulajdonban lévő bányászati vállalat (Shougang) 120 millió dollárért vásárolt meg egy perui vasércbányát. A következő évben a Kínai Nemzeti Olajvállalat egy részlege *joint venture* formájában kezdte meg kőolaj-kitermelő működését Észak-Peruban, a venezuelai kőolaj-kitermelésbe pedig 360 millió dollárt fektetett Kína. (IADB [2004] p. 117.)

II. 2 Kínai–latin-amerikai kapcsolatok az ezredforduló után

Latin-Amerika és Kína viszonyában az ezredforduló minden korábbinál fontosabb mérföldkövet jelentett. 2000 óta – ahogyan azt majd látni fogjuk – a kínai–latin-amerikai politikai és gazdasági kapcsolatokban jelentős, korábban nem tapasztalt intenzitású fejlődés mutatkozik. Ezt bizonyítja, hogy gyakorlatilag ekkortól foglalkozik a szakirodalom is Latin-Amerika és Kína egymáshoz való viszonyával, az ezredforduló óta mind több tanulmány és cikk jelenik meg a témában. A korábbi inkább „sporadikus” kapcsolatok mára egyre inkább tudatosan átgondolt és felépített stratégiává alakulnak mindkét, de elsősorban a kínai oldalon. Ebből kifolyólag – ahogyan arra már az 1990-es évek vizsgálatánál is utaltunk – mind határozottabban körvonalazódnak a két fél érdekei, motivációi, amelyek mentén a két régió egymást szemléli és egymáshoz való viszonyát alakítja.

A kínai térnyerés Latin-Amerikában egy több évtizedes folyamat, nem köthető egyetlen évhez, mégis, az ezredforduló (helyesebben „annak környéke”) gazdasági és politikai szempontból is mérföldkövet jelentett a két térség kapcsolatrendszerében. A kereskedelmi kapcsolatok dinamikus volumennövekedése nyomán Kína tényező lett az egyes országok külkereskedelmi statisztikaiban, több latin-amerikai ország esetében igen előkelő (2., 3., 4., 5., stb.) helyen szerepel a kereskedelmi partnerek sorában. Mexikóra és a legtöbb dél-amerikai államra is érvényes a tendencia, miszerint az ezredforduló környékétől a KNK az első számú ázsiai kereskedelmi partnerré lépett előre. Szintén az ezredfordulóra tehető az energia „beépülése” a kereskedelmi kapcsolatokba, még ha annak korlátai már ma látszanak és az energetikai kapcsolatok csak néhány latin-amerikai országra is összpontosulnak. Szintén egyes dél-amerikai országokra (Chile és Peru) korlátozódik a Kínával kötött, illetve kötendő szabadkereskedelmi megállapodás, de ezek mindenképpen a kereskedelem volumenének további növekedését segítik. Mindezzel párhuzamosan a politikai kapcsolatok is szélesedtek, és olyan új dimenziókat nyertek, mint a katonai együttműködés vagy a „közvetlen intézményesülés”. Ennek háttérében látnunk kell egyfelől az ún. neopopulista fordulat kiteljesedését Latin-Amerikában, és ennek következtében az „új partnerek” felé nyitást a – főként dél-amerikai országok – külpolitikájában. Másfelől Kína azon törekvését, hogy gazdasági eredményeit politikai hatalommá konvertálva a jövő multipoláris világrendjének egyik pólusává váljék.

II. 2. 1. Érdekek és motivációk

Latin-Amerika legtöbb államát a következő érdekek és motivációk hajtják a Kínához való viszony erősítésében, építésében. (Az itt felsorolt érdekek elsősorban azon nagyobb latin-amerikai államokra érvényesek, amelyek relatíve szorosabb kínai kapcsolatokkal rendelkeznek.)

1.) A latin-amerikai országok vezetői felismerték, hogy Kína egyre meghatározóbb szerepet játszik a világgazdaságban, annak megkerülhetetlen szereplője. A latin-amerikai régió országai számára fontos a kínai kapcsolat, az újabb *kapcsolódási pontot jelent a világgazdaságba*, segítheti a régió világgazdasági integrációját, világkereskedelemben való térnyerését.

2.) Az ázsiai ország fontos szerepet játszhat a latin-amerikai export diverzifikálásában, az *Egyesült Államoktól és Európától való függőség csökkentésében*. Kína világgazdasági térnyerése és a régió egyes országaival való egyre dinamikusabb kereskedelme Latin-Amerika számára lehetőség arra, hogy „többpólusúvá” tegye a nemzetközi kereskedelemben való szerepvállalását.

3.) Latin-Amerika számára komoly potenciál Kína 1,3 milliárd fős *piaca*, egyre növekvő nyersanyag- és élelmiszerkereslete. A kínai „nyersanyag- és energiaéhség” biztos, stabil jövedelemforrást jelent azon latin-amerikai gazdaságok számára, amelyek bővelkednek a Kínának szükséges nyersanyagokban.

4.) Az ezredforduló óta Kína mind fontosabb *FDI-forrásként* van jelen a világban. Ez potenciálisan igen pozitívan érintheti a latin-amerikai régiót, amennyiben sikerül tovább növelni a térségbe érkező kínai befektetések volumenét. Külön hangsúlyoznunk kell, hogy a kínai befektetések jelentős része a latin-amerikai infrastruktúra fejlesztését célozza, amely hozzájárulhat Latin-Amerika világgazdaságba való mélyebb integrálódásához, és a más régiókkal való kereskedelem fejlesztéséhez is.

5.) Ahogyan arról korábban már volt szó, a hidegháború vége óta Latin-Amerika – azon belül is főként Dél-Amerika – fontos célkitűzése, hogy önálló, független szereplőként hallathassa hangját nemzetközi fórumokon, önálló külpolitikát alakíthasson ki mind az egyes országok, mind az egyes alrégiók, de az egész térség szintjén is. Ebben Kína potenciális partner lehet, együttműködésével a fejlődő világ részeként *Latin-Amerika javíthat nemzetközi presztízsén, elismertségén*, és nem utolsósorban tárgyalási pozícióján északi szomszédjával szemben.

A túloldalon Kína mind határozottabb és intenzívebb fellépését Latin-Amerikában a következő érdekek és motivációk magyarázzák.

1.) Kína dinamikusan fejlődő gazdasága számára Latin-Amerika megbízható *nyersanyag- és élelmiszerforrást* jelent. A kínai gazdaság elképesztő növekedésének és modernizációjának fenntartásához elengedhetetlen a nyersanyaggal való folyamatos, akadozástól mentes ellátás. 1999 óta a kínai nehézipar növekedési aránya megelőzi a könnyűiparét. A nehézipar fenntartása alapvető a gazdasági növekedés szinten tartásához. A termeléshez pedig elengedhetetlen a folyamatos nyersanyagimport – stabil, állandó kínálat fellelése és bebetonozása. Kína Latin-Amerikából származó importjában az élelmiszerek előkelő helyen szerepelnek; ez annak köszönhető, hogy Kína mára képtelen önerőből megoldani a lakosság élelmiszerellátását.

2.) A latin-amerikai *piacok* megbízható felvevői az olcsó kínai késztermékeknek. Az 1980-as években a régió végigsöprő adósságválság hatására elolvadt latin-amerikai középosztály a következő évtizedekben várhatóan mind szélesebb rétegekben épül vissza és egyre jelentősebb piacot jelent majd. Peking a jövőben a kínai termékek széleskörű, stabil felvételében bízik Latin-Amerikában.

3.) A hidegháború utáni nemzetközi rendben a kínai külpolitika fontos prioritásává vált, hogy megakadályozza az egyetlen szuperhatalom, az Egyesült Államok által diktált unipoláris világrend megszilárdulását. A *multipolaritás*, illetve a multilateralizmus erősítése a nemzetközi kapcsolatokban a kínai külpolitikai stratégia sarokkövévé vált, aminek fontos eszköze a harmadik világ összefogása, nemzetközi fórumokon való együttes fellépése, és tárgyalópozíciójának javítása. Ebben a latin-amerikai országok Kína fontos partnerei lehetnek, annál is inkább, mivel nemzetközi presztízszük erősebb Afrikáénál, a Kínához való viszonyt ugyanakkor nem terheli regionális vetélkedés, mint Ázsia esetében.

4.) *Tajvan* kérdése, és ezzel összefüggésben az egy-Kína elv a Kínai Népköztársaság (KNK) 1949-es fennállása óta fontos külpolitikai prioritás. Peking számára alapvető célkitűzés, hogy a jelenleg a Kínai Köztársaságot elismerő országok közül mind többen a KNK-t ismerjék el. Latin-Amerikában 11 Tajvant elismerő ország van, így a régió – azon belül is főként Közép-Amerika és a Karib-térség – a Kínai Köztársaság fontos bástyájának számít.

II. 2. 2. Politikai kapcsolatok: (neo)populista fordulat és békés felemelkedés

A nemzetközi sajtóban gyakori téma az az ezredforduló óta mutatkozó latin-amerikai jelenség, hogy a régió mind több országában kerülnek hatalomra (neo)baloldalként vagy (neo)populistaként definiált elnökök. Közös jellemzőjük, hogy kampányukban a globalizáció vesztesei, a kirekesztettek, a szegény sorban élők segítségét ígérik, külpolitikájukban az Egyesült Államok unilaterális külpolitikájával szemben lépnek föl és lelkesen támogatják a latin-amerikai régió összefogását és integrációját, a biztonsági kihívások közös – lehetőleg az USA kizárásával történő – megoldását. A latin-amerikai baloldali fordulat legfőbb képviselői Hugo Chávez (1999) Venezuelában, Luiz Inácio „Lula” da Silva (2003) Brazíliában, Néstor és Cristina Kirchner (2003, 2007) Argentínában, Evo Morales (2006) Bolíviában, Michelle Bachelet (2006) Chilében, Raphael Correa (2006) Ecuadorban, Daniel Ortega (2006) Nicaraguában és Fernando Lugo Mendez Paraguayban (2008).

A jelenség okai közt említhető a térség országaiban gyakori politikai reprezentáció hiánya, a politikai életben burjánzó korrupció, illetve, hogy a neoliberais gazdaságpolitika eredményeként ugyan javultak a régió makrogazdasági mutatói, a társadalmi szakadék, a szegénység és a marginalizáció továbbra sem látszik csökkenni (erről részletesebben a következő részben még szólnunk). Az ezredforduló óta a latin-amerikai társadalmi mozgalmak széles körű és határozott fellépése, politikába való beleszólása arra utal, hogy ezen országok lakosságának jelentős részét nem képviseli (legalábbis nem elég hatékonyan) egyetlen politikai párt sem, érdekeiket a hagyományos politikai elit tagjai nem érvényesítik. Az újbaloldali elnökökkel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy demokratikus úton kerültek hatalomra, többüket (Chávez, „Lula”) másodszor is jelentős többséggel választottak meg, népszerűségük vitathatatlan, annak ellenére, hogy több országban komoly társadalmi megosztottságot eredményezett hatalomra jutásuk (Venezuela, Bolívia) vagy éppen választási kudarcuk (Mexikó). A neobaloldali latin-amerikai elnökök hatalomra jutása annak a jelenségnek a leképeződéseként értelmezhető, hogy a térség országaiban a(z első generációs) politikai szabadságjogok kiteljesedését nem követte a (második generációs) gazdasági, szociális és kulturális jogok széles körben való elterjedése.

Az ezredforduló óta a kínai külpolitika egyértelmű folytonosságot mutat az 1990-es évek külpolitikai stratégiájával. A kínai külpolitika gyűjtőpontjává vált a gazdasági fejlődést és modernizációt szolgáló békés nemzetközi rend megteremtése, illetve

fenntartása. Peking külpolitikai prioritásává vált a hihetetlen kínai gazdasági fejlődés (erről l. lentebb) továbbvitele, vagyis az ország gazdasági érdeke mind meghatározóbb tényező külpolitikájának alakításában. Az ázsiai óriás elmúlt évtizedekben produkált elképesztő gazdasági teljesítménye nemcsak regionális és globális gazdasági szerepét alakította át, de hatással volt külpolitikájára is. (Bhalla [2005] p. 212.) Kína külkapcsolatait erőteljesen áthatja a gazdasági kapcsolatok építésének igénye, a kínai külpolitika a „gazdaságiasodás” tendenciáját mutatja, úgy tűnik, a gazdasági célkitűzések mind erőteljesebben irányítják Kína külpolitikai döntéshozatalát.

A kínai gazdasági fejlődés fenntartásához alapvető szükséglet, hogy az ország a világ mind több régiójával, országával építsen ki nemcsak gazdasági, de politikai kapcsolatokat is. Az elmúlt években – megint csak az 1990-es évek folytatásaként – Peking – önmagához képest legalábbis – valóságos diplomáciai offenzívát indított el. Politikai kapcsolatai, együttműködése fejlődött az ázsiai országokkal – melyek közül talán csak Japán említhető kivételként –, Afrikával, Európával, – a számos feszült pont ellenére – az Egyesült Államokkal, és természetesen Latin-Amerika országaival. (Ljunggren [2006] pp. 6–8.) Kína külkapcsolati hálójának sűrűsödését a magas szintű politikai találkozók mind gyakoribbá válása, illetve a politikai kapcsolatok – korábban nem tapasztalt – intézményesedése fémjelzi. Az ezredforduló óta Kína a nemzetközi politika mind aktívabb szereplője; a korábbiakhoz képest kifejezetten konstruktívabb, magabiztosabb, ugyanakkor kevésbé konfrontatív hangot üt meg külkapcsolataiban. Ezt tükrözi Kína „önképe” is: míg Mao és Teng korában az ázsiai ország magát a nemzetközi imperializmus áldozataként, szegény fejlődő államként definiálta, ma a KNK feltörekvő nagyhatalomként – definiált érdekekkel és felelősséggel – tekint önmagára (Medeiros – Fravel [2003] p. 28.), és ehhez igyekszik igazítani külpolitikai prioritásait. A kínai külpolitikai retorikában 2003 őszén jelent meg először a „békés felemelkedés” kifejezés. Elsőként 2003. november 3-án Zheng Bijian használta ezt a szóösszetételt „Új út Kína békés felemelkedéséhez és Ázsia jövője” c. előadásában. E szerint bár Kína főként saját erejére támaszkodik majd, a békés nemzetközi környezet előfeltétele annak, hogy megszűnjön a lakosság jelentős részét érintő alulfejlettség. Mindezek mellett lefektette: országa úgy emelkedik majd a nagyhatalmak sorába, hogy nem hat destabilizáló erőként a nemzetközi rendre és nem jelent fenyegetést szomszédjaira. (Suettinger [2005] p. 2.) 2003. december 10-én Ven Csia-pao kínai külügyminiszter a Harvard Egyetemen mondott beszédében használta újra a kifejezést, majd december 26-án – egy Mao születésének 110. évfordulóját ünneplő rendezvényen – Hu Csin-ao elnök is beemelte

retorikájába, ami ily módon a hivatalos kínai külpolitika fontos elemévé vált. Később a miniszterelnök öt pontban igyekezett „kibontani” a békés felemelkedés kifejezést.²⁵ Annak ellenére, hogy a későbbiekben a kevésbé ellentmondásos „béke és fejlődés” jelszavak rögzültek Kína külpolitikai retorikájában, Peking továbbra is a békés és felelős feltörekvő hatalom képét igyekszik erősíteni a nemzetközi porondon, folyamatosan hangsúlyozva, hogy gazdasági felemelkedése nem jelent veszélyt, kihívást, sokkal inkább lehetőséget tartogat a világ más államai számára. Míg a korábbi nagyhatalmak gyarmatosítás, agresszív háborúk és expanzió útján nyerték el nagyhatalmi státuszukat, Kína békés eszközökkel – elsősorban tőke és technológia vonzásával – éri el ugyanezt a célt. (Bijian [2005] p. 19.) Az 1997–1998-as ázsiai válság után világossá vált: a kínai vezetés stratégiai döntése, hogy aktív részesévé kíván válni a gazdasági globalizációnak és mélyíti a korábban megkezdett gazdasági reformfolyamatot, a kifelé nyitást.

Az ezredforduló óta mind szembetűnőbb Peking korábban nem tapasztalt, határozott részvétele és együttműködése a nemzetközi szervezetekben, multilaterális fórumokon. Ez megmutatkozik az olyan egyetemes szervezetekben, mint például az ENSZ, a korábban létrejött regionális intézményekben vagy a most induló regionális és interregionális csoportosulásokban. Az elmúlt években Kína a korábbiaknál sokkal intenzívebben vesz részt az ENSZ Biztonsági Tanácsának munkájában, amelyet egyre inkább a multilateralizmus és a nemzetközi vitás kérdések megbeszélése fontos fórumának tekint. 2002 júniusában Hu Csin-ao elsőként képviselhette Kínát a G-8 csúcson. A világgazdaságba való integráció rendkívül fontos mérföldkövének számít, hogy Kína 2001 óta a Kereskedelmi Világszervezet (*World Trade Organization – WTO*) tagja. A XXI. század első évtizedében Kína mind aktívabban vesz részt az olyan regionális csoportosulásokban, mint a már korábban említett APEC-ben, amelynek IX. találkozóját 2001-ben Sanghajban rendezték meg. Közép-Ázsia első multilaterális csoportjaként tartják számon a tevékenységét 2001-ben megkezdő Sanghaji Együttműködési Szervezetet (*Shanghai Cooperation Organisation, SCO*).²⁶ A rugalmasabbá, együttműködőbbé és szofisztikáltabbá váló kínai külpolitikai magatartás ellenére bizonyos kérdésekben az ázsiai ország „továbbra sem enged”. A KNK a mai

²⁵ Ezek szerint Kína békés felemelkedése egyszerre használja ki a világbékét a fejlődésre és garantálja a világbékét a kínai fejlődés által; az ország saját erején és kemény munkáján alapul; nem teljesíthető a kifelé nyitás politikájának folytatása nélkül; több generáción át eltarthat és nem jelent veszélyt semelyik másik állam számára, nem is másik állam kárán valósul meg. Forrás: Suettinger [2005] p. 4.

²⁶ Tagállamok: Kína, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán.

napig nem vesz részt a Nemzetközi Büntetőbíróság munkájában, mint ahogyan a kiotói egyezménynek sem részese.

A kínai külpolitika fenti tendenciái az ezredforduló óta tökéletesen leképeződnek a kínai–latin-amerikai kapcsolatokban. Az elmúlt években – legalábbis az azt megelőző évtizedekhez képest – elszaporodtak a két régió közötti magas szintű politikai találkozók. 2001 áprilisában egy 13 napos latin-amerikai körút keretében az akkori kínai elnök, Csiang Cö-min Chilében, Argentínában, Brazíliában, Venezuelában és Kubában tett látogatást. 2003 decemberében a kínai miniszterelnök – az Egyesült Államok és Kanada mellett – Mexikóvárost is felkereste. Kína latin-amerikai érdeklődésének kicsúcsosodásaként Hu Csin-tao kínai elnök 2004 novemberében közel kéthetes latin-amerikai körútján Argentínában, Brazíliában, Chilében és Kubában tett látogatást. (A látogatássorozat az APEC 2004-es San Diegó-i találkozójaához köthető, ahol aztán Hu a mexikói és perui elnökökkel is találkozhatott.) A körút eredményeként Kína és a négy latin-amerikai ország között összesen 39 megállapodás született az energetikai együttműködéstől a turizmuson át az oktatás területéig. (China.org.cn [2004]) A kínai elnök beszédeiben a kínai–latin-amerikai kapcsolatok fejlődését ecsetelte, emellett arra buzdított, a két fél ragadja meg a lehetőséget az együttműködés elmélyítésére a XXI. században. A brazil parlamentben mondott beszédében a Latin-Amerikával közös történelmi gyökereket – nemzeti felszabadítási harc, nemzeti függetlenség megőrzése, stb. – emelte ki, felvetette egy jövőbeli szabadkereskedelmi övezet lehetőségét a két fél között, és hangsúlyozta, hogy Kína és Latin-Amerika barátságában nem jelenthet akadályt a távolság, a két régió még soha nem állt ilyen közel egymáshoz. (South Bulletin [2004]) 2005-ben a kínai alelnök Mexikóba, Venezuelába, Peruba, illetve két Karib-térségbeli országba (Trinidad és Tobago, illetve Jamaica) is ellátogatott. 2005 szeptemberében, Hu elnök – észak-amerikai körútja keretében – kétnapos látogatást tett Mexikóban, ahol a politikai együttműködés erősítése mellett a problémás kereskedelmi kérdéseket (növekvő mexikói deficit Kínával szemben, versengés az Egyesült Államok piacán, stb.) igyekeztek orvosolni. (Latin-America-Asia Review [2005]) 2007 májusában a kínai védelmi miniszter Kubában, Argentínában, Chilében és Görögországban tett látogatást. Havannában találkozott Raúl Castróval, ahol a két ország közötti „örök barátságba” vetett hitét hangsúlyozta. (Reuters [2007])

Az elmúlt évekbeli kínai látogatások távolról sem egyoldalúak, a latin-amerikai régió legfontosabb vezetői az elmúlt években szinte kivétel nélkül hivatalos látogatást tettek Kínában. A brazil elnök 2004 májusában nyolc kabinetminiszter, hat kormányzó és

a brazil üzleti élet közel 500 képviselője társaságában látogatott Kínába azzal a céllal, hogy erősítse a két ország közötti politikai és gazdasági kapcsolatokat. A 2003. január 1-jén beiktatott brazil elnök egy interjúban úgy nyilatkozott: 2004-ben ez volt legfontosabb külföldi útja. Lula Kínáról, mint a „lehetőségek bevásárlóközpontjáról” beszélt, a kínai–brazil politikai együttműködésről pedig úgy nyilatkozott, hogy Ázsia és Latin-Amerika legnagyobb országai azonos vagy hasonló állásponton vannak a legtöbb nemzetközi ügyben, és szorosan együttműködnek az olyan nemzetközi szervezetekben, mint az ENSZ vagy a WTO. (People Daily [2004]) Brazília és Kína viszonyát valóban alapjaiban meghatározza, hogy előbbi a latin-amerikai régió, utóbbi pedig Ázsia legnagyobb lélekszámú és területű állama, így mindkettejük külpolitikájában fontos szerepet játszik a regionális hatalmiság építése, biztosítása, regionális pozíciójuk erősítése. Annak ellenére, hogy politikai ellenfelek voltak, Lula da Silva továbbvitte elődje, Cardoso legfőbb külpolitikai célkitűzéseit, így a jelenlegi brazil külpolitika egyik sarokköve a Dél-Dél összefogás hangsúlyozása, a harmadik világ országaival való kapcsolatok intenzívebbé tétele, a multilaterális fórumokon ezen államok érdekeinek képviselete. A kínai–brazil kapcsolatoknak tehát fontos vetülete, hogy a fejlődő világ két meghatározó tagjáról van szó, akiknek együttműködése komolyan befolyásolhatja a harmadik világ nemzetközi térnyerésének lehetőségeit. A szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartását és a belügyekbe való be nem avatkozást már a diplomáciai kapcsolatok felvételekor (1974. augusztus 15.) a két ország viszonyának alapköveként ismerték el, és ezek az elvek azóta is fontos szerepet játszanak a bilaterális kapcsolatok kibontakozásában. (Filho [2005] p. 271.) Brazília számára a KNK-val való jó kapcsolat azért is bír különös jelentőséggel, mert ahogyan Kína a Távol-Kelet gazdasági motorjává, centrumává nőtte ki magát az elmúlt évtizedekben, a dél-amerikai óriás is hasonló szerepet játszhat a jövőben saját térségében; Brazíliának komoly szerepe lehet abban, hogy a régió többi államait (a Mercosur tagállamait és Chilét) „vezetve” önálló világ gazdasági szereplővé, esetleg pólussá tegye a dél-amerikai szubkontinenst. (Filho [2005] p. 275–276.) A kínai–brazil kapcsolatok fontos dimenziója a tudományos és technológiai kooperáció, amely hosszú távon modellértékű lehet a Dél országainak technológiai együttműködéséhez, illetve önálló magas technológiai projektek kivitelezéséhez. Az ún. CBERS (*China-Brazil Earth Resources Satellite*) projekt 1988-ban indult, azzal a célkitűzéssel, hogy környezeti célokból (erdők, óceánok, földhasználat, természeti katasztrófák feltérképezésére) a nemzetközi szükségletekkel kompatibilis és versenyképes műholdakat állítsanak elő. A CBERS-1 1999-ben, a CBERS-2 pedig 2003-ban kezdte meg működését. Segítségükkel

megfigyelik az Amazonas őserdeit, ellenőrzik a vízellátást és a városi növekedést. 2002-ben a felek két újabb műhold megépítéséről állapodtak meg (CBERS-3 és CBERS-4), melyek közül a CBERS-3 2007-ben megkezdhetette működését, utóbbi üzembe állítását pedig 2010-re tervezik.²⁷

A hatalmon lévő latin-amerikai elnökök közül a venezuelai Hugo Chávez több alkalommal, összesen négyszer járt Kínában: 1999 októberében, 2001 májusában, 2004 decemberében és 2006 augusztusában. Az 1999 óta hatalmon lévő Chávez a latin-amerikai neopopulista hullám lehangosabb szereplője, a régióban az Egyesült Államok legradikálisabb bírálója. Külpolitikájában különösen fontos szerep jut a régióbeli összefogásnak, a „Bolivári alternatíva”²⁸ megvalósításának. Ebben legfőbb szövetségesei Kuba és Bolívia – a három országot egyébként az Egyesült Államokban egyes konzervatív körök az új „gonosz tengelyeként” emlegetik. A kereskedelmi kapcsolatok fellendítésében Chávez fontos eszköze a Kínával való ideológiai közösség hangsúlyozása. 2004 decemberi pekingi látogatása alkalmával saját bolivari forradalmát Mao Ce-tung ideológiájában gyökereztetette. (Domínguez [2006], p. 41.) Kínai részről a venezuelai elnök ezen megjegyzései nem találtak nyílt fogadtatásra. Chávez 2006 augusztusi kínai látogatásán a két ország összesen nyolc egyezményt írt alá, melyek közül kettő az energia területén irányzott elő együttműködést. Ugyanezen alkalommal Hu Csin-ao kínai elnök a kínai–venezuelai kapcsolatok fejlődését célzó négyponos javaslattal állt elő. E szerint tovább kell erősíteni a magas szintű találkozókat és a kormányok közötti együttműködést, fel kell gyorsítani a közös fejlődést, támogatni kell a kulturális csereprogramokat a kölcsönös megértés jegyében és erősíteni kell a nemzetközi együttműködést az olyan szervezetek keretében, mint az ENSZ, a WTO vagy az Amerikai Államok Szervezete. (KNK [2006a]) Az elmúlt hét év intenzív diplomáciai offenzívája jól tükrözi Caracas azon törekvését, hogy mind szorosabbra fűzve kapcsolatait Kínával, erősítse tárgyalópozícióját Washingtonnal szemben, és csökkentse függőségét az „északi kolosszustól”. Míg azonban venezuelai oldalon a „közös forradalmiság” és az „elnyomó imperialista szuperhatalom elleni küzdelem” kap különös

²⁷ Erről l. részletesebben: a CBERS hivatalos honlapja: www.cbers.inpe.br

²⁸ Hugo Chávez venezuelai elnök először 2003-ban, Montevideóban vetette föl az ALBA (*Alternativa Bolivariana para la América – Bolivari alternatíva Amerika számára*) létrehozásának lehetőségét a latin-amerikai országok számára. A tömörülést a neoliberalizmus, az FTAA és a WTO alternatívájaként mutatta be, erős politikai és szociális dimenzióval. Megvalósulásának első lépése volt, amikor 2006 áprilisában Venezuela, Kuba és Bolívia háromoldalú kereskedelmi egyezményt írtak alá. A dokumentum az írástudatlanság legyőzésének szükségességére és a munkanélküliség csökkentésének lehetőségeire is kitért.

hangsúlyt a kapcsolatok fejlesztésében, a kínai fél ideológiamentesen, a közös fejlődésre és az energiaiparban rejlő lehetőségek kiaknázására helyezi a hangsúlyt.

2004 júniusában Néstor Kirchner argentin elnök üzleti vezetők társaságában tett látogatást Kínában. A 2005 decemberében megválasztott bolíviai elnök, az ajmara származású Evo Morales még beiktatása előtt Pekingbe látogatott. A latin-amerikai vezetők közül külön ki kell emelnünk Fidel Castro kínai kapcsolatait. 1995-ös látogatását követően a volt kubai elnök 2003 februárjában másodszor is Kínába látogatott. A négynapos vizitre Castro az el nem kötelezettek Kuala Lumpuri találkozójáról érkezett. A felek pozitívan értékelték az elmúlt évtized kínai–kubai kapcsolatait, amely szerintük jelentős mértékben hozzájárult a harmadik világon belüli szolidaritáshoz és együttműködéshez. Castro hangsúlyozta: Kuba nagy jelentőséget tulajdonít Kínához fűződő kapcsolatainak és a nemzetépítés folyamatában számít a kínai tapasztalatokra. (KNK Új-Zélandi Nagykövetség [2003])

Nem utolsó sorban a fenti magas szintű diplomáciai találkozók eredményeként értékelhető, hogy Kína az ezredforduló óta ún. „stratégiai partnerséget”²⁹ kötött a latin-amerikai régió több fontos államával: 2001-ben Venezuelával, 2003-ban Mexikóval és 2004-ben Argentínával. (2005-ben az amerikai kontinensről Kanada is csatlakozott a sorhoz.)

A politikai kapcsolatok új dimenziójaként tűnt fel az elmúlt években a Kína és egyes latin-amerikai országok közötti katonai együttműködés. A két régió között a közelmúltban kibontakozott katonai kapcsolatoknak három irányát különböztethetjük meg: magas rangú katonai tisztviselők – védelmi miniszterek, vezérfőnökök – kölcsönös látogatásai;³⁰ szintén kölcsönös együttműködés a katonai kiképzésben; illetve fegyverkereskedelem. (Kenny [2006] pp. 64–65.) A legfőbb latin-amerikai szereplők gyakorlatilag mindhárom téren hasonlóak: Kuba, Venezuela mellett Argentína, Brazília, Chile és Bolívia is ápolnak katonai kapcsolatokat Pekinggel. A fegyverkereskedelem kapcsán fontos kiemelni annak egyirányúságát, a fegyverek, fegyverrendszerek eladása Kínából irányul Latin-Amerikába, azon belül is Venezuela a legfőbb vásárló. Chávez elnök védelmi kiadásainak növelésével – retorikája szerint – egy esetleges amerikai

²⁹ A kínai vezetés hangsúlyozza, hogy ezen stratégiai partnerségek nem szövetségek és nem irányulnak harmadik állam ellen; az együttműködés és a multipolaritás erősítésének szellemében kötöttek.

³⁰ A teljesség igénye nélkül a fontosabb látogatások a következők voltak: 2001-ben a kínai védelmi miniszter Kolumbia és Venezuela után Trinidad és Tobago fővárosába látogatott. 2006 augusztusában a bolíviai védelmi miniszter, szeptemberében az uruguayi vezérfőnök látogatott el Pekingbe. 2007-ben a bolíviai és chilei védelmi miniszterek is tettek látogatást Kínában. 2007 májusában pedig a kínai védelmi miniszter hivatalos útján Kubába, Chilébe, Argentínába és Görögországba látogatott.

támadás ellen készül, katonai kereskedelmi partnerei igen széles körűek: az elmúlt években vásárolt orosz vadászpilótákat, helikoptereket és kalasnyikovokat, spanyol hadihajókat, ezen túl a német hadiiparral is folytatott tárgyalásokat. (Orozco [2007]) 2005-ben a venezuelai kormány 150 millió dolláros megállapodást írt alá Kínával három JVL-1 típusú radar megvásárlásáról.(Horta [2007]) Venezuela nem csak fegyverkereskedelem terén ápol kiemelkedő kapcsolatokat a KNK-val, az elmúlt években a latin-amerikai országok közül a legaktívabb katonai látogatássorozatot bonyolította Kínában, az együttműködés 2002-ben intézményesült formát öltött: tudományos együttműködésről született megállapodás a kínai védelmi egyetem és a venezuelai védelmi kutatások intézete között. (Xinhuanet [2007a])

A katonai téren mutatkozó kínai–latin-amerikai együttműködés a kínai fél nagyhatalmi törekvéseinek és a latin-amerikai „neopopulizmus” – főként Washingtonnal szembeni – konfrontatív külpolitikájának eredményeként értékelhető. Kína feltörekvő hatalomként szerte a világon igyekszik katonai befolyását erősíteni, ez a törekvés a legkevésbé sem koncentrálódik Latin-Amerikára. Latin-amerikai oldalon az „ideológiai” közösséget is kereső országok – Venezuela, Bolívia és Kuba – ápolják a legszorosabb katonai kapcsolatokat Pekinggel. Bár valóban új, korábban gyakorlatilag nem létező dimenziója nyílt meg ezzel Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszerének, a jövőben nem várható a katonai együttműködés előtérbe kerülése, „elburjánzása”; a fejlődő biregionális katonai kapcsolatok inkább Latin-Amerika katonai függését oldják az USA-tól.

2000 után is folytatódott, sőt új lendületet kapott a kínai kapcsolat „intézményesedése” Latin-Amerikában: az ázsiai ország 2004-ben lett megfigyelő a Parlatino-ban³¹ és az Amerikai Államok Szervezetében is. (Lei [2006]) Utóbbi elnyerésében fontos tényező volt Mexikó támogatása. A kínai–latin-amerikai kapcsolatokat intézményesedésében az ezredforduló azért jelentett fontos mérföldkövet, mert ekkortól jelentek meg a két régió közötti első *közvetlen* intézmények, vagyis amelyek kifejezetten Kína és Latin-Amerika vagy valamely latin-amerikai alrégió együttműködésének erősítését célozzák. Ezek a kezdeményezések hiányolnak bármiféle szervezeti keretet, elsősorban gazdasági célokat szolgálnak, Kína és az adott régió közötti kereskedelmi

³¹ A Parlatino egy állandó, regionális, egykamarás szerv, amelyet 1964-ben, Limában hoztak létre. Az intézmény a tagok nemzeti parlamentjeinek delegációjából áll, elsődleges és legfőbb célja a regionális integráció támogatása. Tagállamai a következők: Holland Antillák, Argentína, Aruba, Bolívia, Brazília, Chile, Kolumbia, Costa Rica, Kuba, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Mexikó, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Dominikai Köztársaság, Suriname, Uruguay és Venezuela. Részletesebben l. www.parlatino.org

kapcsolatok és befektetések volumenét kívánják növelni, illetve szervezett keretek között végrehajtani.

A legátfogóbb ilyen kezdeményezés a Kína–Latin-Amerika Együttműködési Fórum, amelynek beindításáról 2004-ben döntöttek, kínai kezdeményezésre. Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy ugyanebben az évben már beindult a Kínai–Arab Együttműködési Fórum, a Kína–Afrika Együttműködési Fórum pedig már második miniszteri szintű találkozóját tartotta. (KNK KM [2004]) Vagyis a fenti kezdeményezést a KNK harmadik világbeli kapcsolatainak intézményesítése részeként kell tekintenünk. 1997-ben indult be a Kína–Mercosur párbeszéd, amelynek keretében az 1991-ben alakult dél-amerikai szabadkereskedelmi övezet rendszeres miniszteri szintű találkozókra igyekszik kapcsolatait erősíteni az ázsiai országgal. 2004 júliusában Pekingben tartották a párbeszéd ötödik találkozóját. Az Andok Csoport képviselői 2000-ben megállapodást írtak alá Kínával, politikai konzultáció és együttműködési mechanizmus felállításáról. Ennek keretében az első miniszteri szintű találkozóra 2002 októberében, Bogotában került sor; másodszor pedig 2004-ben, Pekingben találkoztak. 2005 januárjában a kínai alelnök latin-amerikai látogatása keretében találkozott az Andok Közösség tagállamainak külügyminisztereivel, ahol a jövőbeli kapcsolatok erősítéséről állapodtak meg – igen általános formában. (People Daily [2005]) Peking mindemellett a Karibi térséggel is megkezdte intézményes kapcsolatainak kiépítését: a Kína–Karibi Gazdasági és Kereskedelmi Együttműködési Fórum első találkozóját 2005 februárjában, a kínai alelnök és 120 fős delegációja részvételével Jamaicában, második összejevetelét pedig 2007 szeptemberében Kínában tartották. Utóbbira – amelynek témája a kereskedelmi és gazdasági együttműködés fejlesztése és a közös fejlődés megvalósítása volt – Antigua és Barbuda, a Bahamák, Barbados, Kuba, Dominika, Grenada, Guayana, Suriname, Trinidad és Tobago, Jamaica küldtek delegációt, de az eseményen a Dominikai Köztársaság, Haiti, St Lucia, a CARICOM és a Karibi Fejlesztési Bank is képviseltették magukat. (China News [2007])

A Tajvan-kérdés a XXI. században is a kínai–latin-amerikai kapcsolatok fontos vetülete maradt. Az ezredforduló óta tapasztalható flexibilisebb, együttműködőbb kínai külpolitika Tajvan kérdését továbbra is a reálpolitika szemüvegén keresztül látja. Ugyanakkor az ezredforduló óta mind meghatározóbb tendencia Kína és Tajvan kapcsolatában a gazdasági egymásrautaltság, interdependencia, amely erősen csökkenti az ellentét fegyveres konfliktusba való torkollásának valószínűségét. Az ezredforduló óta Latin-Amerikából két újabb ország is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a KNK-val:

2005. január 1-jétől Dominika (az Iván hurrikán 2004 őszi pusztítását követően az ország kínai segélyekből építkezett újra, emellett az ország Peking pénzügyi támogatásából építhette fel 8000 fős sportcsarnokát), 2007. június 1-jétől pedig Costa Rica. Oscar Arias elnök döntését külpolitikai realizmussal indokolta, arra hivatkozva: nem tekinthetnek nem létezőnek egy olyan globális szereplőt, mint a Kínai Népköztársaság. Emellett úgy nyilatkozott, a két ország kapcsolatainak alapját a komoly kereskedelmi csere jelenti. (China Daily [2007a]) Costa Rica esete nem csak azért kiemelkedően fontos, mert az első közép-amerikai ország volt, amely felvette a diplomáciai kapcsolatot Pekinggel, hanem mert az ország nemcsak Közép-Amerika, de az egész latin-amerikai régió egyik leggazdagabb államának számít. Tajvan félelme nyilván az, hogy Costa Rica lépésével megszűnt az őt elismerő közép-amerikai tömb egysége, és esetleg olyan számára rendkívül fontos szereplők is követhetik a costa ricai példát, mint Panama vagy Nicaragua – a KNK-val való szélesebb kereskedelmi kapcsolatok, illetve az onnan érkező befektetések növelése érdekében. Tajvan számára újabb rossz hír, hogy utolsó dél-amerikai „mentsvára”, Paraguay újonnan megválasztott elnöke 2008 áprilisában bejelentette, országa felveszi a diplomáciai kapcsolatokat a KNK-val. Lugo Mendez döntését azzal indokolta: *„Tajvan is keresi a kapcsolatot Kínával, mi miért ne tennénk?”* (ford. tőlem) (La primerísima [2008])

Jelenleg ugyan nincsen újabb jelentkező, hosszú távon kérdéses, meddig bírja Tajvan a Pekinggel való versengést Latin-Amerikában – politikailag és főként gazdaságilag. A Karib-térségbeli Saint Lucia viszont 2007-ben – 10 év kihagyással – ismét Tajvant ismeri el Kínaként. Sőt a kínai–mexikói, illetve a kínai–chilei kapcsolatokat is érzékenyen érintette, amikor 2007 tavaszán a két latin-amerikai ország érdeklődést mutatott tajvani vadászgépek vásárlása iránt. (Latin America-Asia Review [2007] p. 18.) Jelenleg a Tajvant elismerő 23 ország közül 11 tartozik Latin-Amerikához.

Hogy a kínai–latin-amerikai kapcsolatokról teljes képet kapjunk, röviden ki kell térnünk a Latin-Amerikában élő kínai diaszpóra sajátosságairól. Ennek gyökerei – ahogyan arra az értekezés elején már utaltam – a XIX. századra nyúlnak vissza. 1801–1850 között a kínai kivándorlók 5%-a a Nyugat-Indiák valamely szigetén, 8%-uk (durván 30 000 ember) pedig Peruban és Kubában telepedett le. (Zhou [2005] p. 9.) A XX. század folyamán több hullámban, több „forrásból” érkeztek kínai bevándorlók a térség

országai, jelenleg az amerikai kontinensen élő közel 6 millió (2005) kínai közül a Latin-Amerikában élők számát 1, 2 millióra becsülik.³²

A latin-amerikai országok közül Peruhoz köthető a történelmileg legjelentősebb kínai tömb, becslések szerint 250 000 kínai él itt, de egyes források szerint több mint egy millió perui rendelkezik kínai ősökkel. A Csendes-óceán partvidékén fekvő országba a XIX. századi betelepítést követően a II. világháború után, illetve a KNK kikiáltása után is érkeztek kínai bevándorlók – csatlakozva az akkor már közel 100 éve ott élő tömbhöz. Az 1960-1970-es években ugyan megindult Peruból egy kínai elvándorlás – főként a katonai diktatúrának és gazdasági nehézségeknek köszönhetően – elsősorban az Egyesült Államok és Kanada felé, de az elmúlt években újra jelentős számban érkeztek kínaiak Peruba: legtöbbször Hong-Kongból és Makaóból, de Tajvanról, Malajziából és Indonéziából is jöttek. A dél-amerikai szubkontinensen Brazíliában él még jelentős számú kínai diaszpóra, annak ellenére, hogy itt a függetlenséget követő évtizedekben nem volt jellemző kínai kulik alkalmazása. 2006-ban az itt élő kínaiak számát 350 000-re becsülték, túlnyomó többségük Sao Paolóban telepedett le. Brazíliába a KNK kikiáltását követően, a XX. század második felében – javarészt Tajvanból, Hong-Kongból és Makaóból – érkezett kínai kolónia számarányát tekintve ugyan messze elmarad a legnagyobb latin-amerikai országban élő japánoktól, de számuk az elmúlt években folyamatosan nőtt (Lesser [2001]), és a mind intenzívebb kereskedelmi kapcsolatoknak köszönhetően várhatóan tovább növekszik majd. A Kubában élő kínaiak ősei – Peruhoz hasonlóan – a XIX. században érkeztek. Fidel Castro győzelme után ugyan megindult a szigetországból egy kínai kivándorlás – elsősorban az Egyesült Államok és Puerto Rico felé –, a jelenleg a szigetországban élő kínaiak számát 170 000-re teszik.³³ Közép-Amerikában Panama a legtöbb kínai hazája, az országban szintén már a XIX. században találunk kínaiakat (érdekesség, hogy a Panama-csatorna építésében kínai munkások is segédkeztek), és számuk a XX. század folyamán folyamatosan nőtt, jelenleg 150 000 kínai él az országban, amivel az „egy főre jutó kínai lakosság” itt a legmagasabb Latin-Amerikában. Mivel Panama Tajvant ismeri el Kínaként, Tajvan és a KNK között aktív vetélkedés folyik a Panamában élő kínaiak megnyeréséért. (Hua [2002]) A Latin-Amerikában élő kínaiak többsége kereskedelemmel, textiliparral foglalkozik. Összehasonlításként fontos megjegyeznünk, hogy az ázsiai bevándorlók között a japánok hasonlóképp Brazíliára és Perura koncentrálódnak, számarányukat tekintve pedig messze

³² Erről l. részletesebben: http://en.wikipedia.org/wiki/Overseas_Chinese.

³³ Erről l. részletesebben: http://en.wikipedia.org/wiki/Overseas_Chinese.

leelőzik őket: Latin-Amerikában 1,5 millió japán származású ember él. (Masterson – Funada-Classen [2003] p. 3)

A latin-amerikai országokban élő kínaiak legfőbb jellemzője, hogy szokatlanul erősen asszimilálódtak, bár a régió nagyvárosaiban léteznek kínai negyedek, a kínaiak többsége nem itt él, hanem „elszórva” a helyiek között. Összehasonlítva az Egyesült Államokkal vagy Európával, sokkal magasabb a helyiekkel kötött házasságok aránya. A térség országaiban élő kínaiak túlnyomó többsége kétnyelvű, vagyis a kínai mellett beszél spanyolul vagy Brazíliában portugálul. (Juhász [2006]) A nagyfokú asszimilálódás hátterében két okot kell látnunk: egyfelől a XIX. századi kínai kulik közel 100%-ban férfiak voltak, másfelől ezek a szerződéses munkások olyan környezetbe kerültek Latin-Amerikában, ahol a keveredés a legalapvetőbb demográfiai folyamat, a különböző bőrszínűek együttélése a régió alapvető történelmi jellemzője.

II. 2. 3. Gazdasági kapcsolatok: dinamikusan növekvő kereskedelem, elmaradó befektetések

A latin-amerikai régió gazdasági teljesítményét a XXI. század elején az argentin válság vetette vissza. Ennek következtében az 1990-es években tapasztalható átlagosan évi 3-4%-os GDP növekedést követően a latin-amerikai gazdasági növekedés 2001–2002-ben stagnált. 2004 kiemelkedően fontos év volt a latin-amerikai régió gazdasága számára: rég nem tapasztalt mértékű, 5,9%-os gazdasági növekedést mértek. Az azóta eltelt években a régió tartja a növekedési szintet: 2005-ben 4,5%-os, 2006-ban 5,3%-os növekedést produkált, 2007-ben pedig 4,7%-ot. (CEPAL [2006a] p. 14.) Az elmúlt két évtized során nem volt példa arra, hogy Latin-Amerika négy egymást követő évben több mint 4%-os gazdasági növekedést mutasson. Ez a – legalábbis a régió számára – kiemelkedő teljesítmény a következő tényezőknek köszönhető: Latin-Amerika számára kedvező az elmúlt években tapasztalható jelentős nemzetközi kereslet termékei iránt, főként Ázsia, azon belül is Kína részéről. A magas nyersanyagáraknak köszönhető javuló kereskedelmi cserearány szintén hozzájárul a stabilnak mutakozó fejlődéshez. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy ez a gazdasági növekedés Latin-Amerika korábbi teljesítményéhez képest valóban biztató, a világ többi fejlődő régiójához (Ázsiához, Afrikához) képest azonban már nem tekinthető kiemelkedő eredménynek, sőt e térségek teljesítményétől messze elmarad. Míg például 2006-ban Latin-Amerika a világ GDP növekedéséhez 7%-ban járult hozzá, Kína esetében ez az arány 28,1%. (CEPAL [2006b] p. 29.) Latin-

Amerikában ugyan az egy főre jutó jövedelem még mindig magasabb, mint Kínában,³⁴ a régió előnye egyre fogy, Kína évről évre zárkózik fel mellé.

A XXI. század paradigmaváltást hozott a latin-amerikai országok gazdaságpolitikai gondolkodásában. Míg Latin-Amerikában az 1990-es évek a Washingtoni konszenzus bevezetésének jegyében teltek, az ezredforduló óta mind határozottabban rajzolódik ki egy a neoliberális gazdaságpolitikával szemben szkeptikus irányzat. A latin-amerikai politikusok és közgazdászok körében mind elterjedtebb a nézet, miszerint helytelen lenne a neoliberális gazdaságpolitikát alternatíva nélkülinek tekinteni, és a legkevésbé sem egyértelmű, hogy az IMF diktálta lépések követése jelenti a hosszú távú gazdasági megoldást a régió számára. Annak ellenére ugyanis, hogy az 1990-es évek folyamán a térség makrogazdasági mutatóit – ahogyan arra fentebb utaltunk – sikerült „rendbe szedni”, és stabilizálni a latin-amerikai gazdaságokat, szegénység és társadalmi polarizáció tekintetében a mutatók további visszaesést, vagy legalábbis stagnálást mutatnak az 1980-as évekhez képest. Ezt az „üres doboz szindrómának” nevezett jelenséget többek között a befektetések hiányának, az oktatás gyenge színvonalának és a megtakarítások alacsony szintjének tulajdonítják. A 2001–2002-es argentin válság a neoliberális gazdaságpolitika kudarcát szimbolizálta a régióban: az 1990-es években az IMF „éltanulójának” számító Argentína gazdasági összeomlása és az ebből fakadó politikai krízis a régió országaiban gyengítette a Washingtoni konszenzus hitelét.

Kína az ezredfordulót követően is folytatja kiemelkedő gazdasági szereplését: tartja az évi 9% körüli gazdasági növekedést, és mind erőteljesebben „szól bele” a világ gazdasági mutatók alakulásába. 2004-ben Kína a világ GDP-jének 4,2%-át adta. 2005-ben az ázsiai ország – megelőzve az Egyesült Királyságot és Franciaországot – a világ negyedik legnagyobb gazdasága lett. Elemzők szerint 2040 körül átveszi az Egyesült Államoktól a világ legnagyobb gazdasága címet. (Blazquez-Lidoy – Rodriguez – Santiso [2004] p. 2.) Különösen dinamikus a kínai térhódítás a világkereskedelemben az ezredfordulót követően. 2004-re Kína az Egyesült Államok és Németország után a harmadik legnagyobb részesedéssel rendelkezett a világkereskedelemből, a világ össz-exportjának 6,5%-át adta, míg ez az arány 2000-ben még csak 2% volt. 2000 és 2004 között a kínai export és import a világátlagnál 2,7-szer gyorsabban növekedett. (CEPAL [2005] p. 145.)

³⁴ Egy főre jutó GNI Latin-Amerikában: 3680 amerikai dollár (2000), 3575 amerikai dollár (2004); Kínában: 930 amerikai dollár (2000), 1500 amerikai dollár (2004). Forrás: The World Bank Group.

Az eltérő fejlődési pályát mutató két térség mégis számos hasonló problémával küzd. A nagyarányú *szegénység* Kína és Latin-Amerika esetében is óriási kihívás. A jelentős *regionális különbségeket* mindkét térségben komoly *jövedelembeli különbségek* „egészítik ki”. Latin-Amerikában a súlyos jövedelembeli különbségeknek történelmi gyökerei vannak, az egyenlőtlenség a térség országai előtt álló súlyos gazdasági és társadalmi kihívás. Az ún. Gini-index³⁵ a régió országokban jellemzően 45-55% között mozog, a legmagasabb Bolíviában (60,24%), Kolumbiában (58,83%), Paraguayban (58,37%) és Brazíliában (56,99%). Ugyanez a mutató Kína vidéki területein 38,09%, míg a kínai városokat alapul véve 33,98%. (The World Bank Group) A szociális háló hiánya, illetve a fentiekből fakadó *társadalmi feszültségek* is hasonló kihívásokat állítanak a két régió elé. Az *urbanizáció* jelensége, és az abból fakadó nehézségek kezelése szintén „közös pontként” értékelhető. A légszennyezettség, és az – ebből is fakadó – *környezetvédelmi problémák* rövid és hosszú távon is komoly kihívásokat állítanak a két térség elé. Fenti tendenciák mellett a KNK jelentős gazdasági túlfűtöttséggel is küzd, ami a magas munkanélküliséggel együtt elemzők szerint komoly kihívás. A gazdasági fejlődés ezen egyensúlytalanságai Kína politikai és társadalmi sebezhetőségének okai. (Majoros [2004] p. 139.) Latin-Amerikában a fenti egyensúlytalanságok jóval visszafogottabb gazdasági növekedés mellett érvényesülnek.

A hasonló nehézségek, kihívások mellett ugyanakkor világosan látszik, hogy a szakadék közöttük egyre tágul. Kína óriási piacával, hihetetlenül dinamikusan fejlődő gazdaságával a világ gazdaság megkerülhetetlen tényezője és jövőbeli hiperhatalma,³⁶ míg Latin-Amerika – bár a dél-amerikai szubkontinens egyre fejlődő regionális összefogása hosszú távon ezen változtathat – egyelőre Kínánál jóval kisebb súlyú és befolyású, marginális régió a világ gazdaságban. Kína és Latin-Amerika tehát kitűnő példát szolgáltat arra, hogy a globalizáció eredményeként a harmadik világ mennyire fragmentálódik, hogyan nő a különbség a fejlődő országok között és szakadnak szét az eredetileg egy csoportba, „világba” sorolt államok. Az a sajátos kínai paradoxon, hogy a

³⁵ A Gini koefficiens gyakran alkalmazzák a jövedelmi egyenlőtlenség nemzetközi összehasonlítására. A koefficiens százalékban kifejező Gini index (amely egyenlő a koefficiens százszorosával) 0–100-ig terjedő skálán mutatja az egyes országok/régiók jövedelmi egyenlőtlenségét. Míg a népességen belüli hipotetikus teljes egyenlőséget a 0, a szintén hipotetikus teljes egyenlőtlenséget a 100 jelölné.

³⁶ A „hiperhatalom” kifejezést Kínával kapcsolatban Tóth Barna vezette be. Véleménye szerint az elmúlt évtizedekben elterjedt „szuperhatalom” kifejezés azért nem megfelelő a KNK esetében, mert az eredetileg katonapolitikai forgalom, vagyis egy adott állam gazdasági ereje, tudományos-technológiai potenciálja mellett annak katonai erejét és ütőképességét hangsúlyozza. Ezzel szemben a „hiperhatalom” kifejezés a kínai nemzetgazdaság kiugróan nagy méreteire és kiemelkedő abszolút teljesítményére utal. Forrás: Tóth Barna [2006] p. 17.

rendkívül gyors gazdasági növekedés, a mind határozottabb világgazdasági szerepvállalás és térnyerés mellett a fejlődő világhoz tartozik és küzd számos – fent felsorolt – „fejlődő világbeli” problémával, segítheti a KNK-t abban, hogy híd szerepet töltsön be a fejlett és fejlődő világ között. Bár jelen dolgozatnak ez nem témája, a kínai–latin-amerikai viszony fontos dimenziója, és a fejlődő kapcsolatoknak mindenképpen egyik alappillére, hogy a két térség mennyiben szolgálhat modellként egymás számára, mennyire sikerül hatékony tapasztalatcserével közösen felvenni a harcot a fentebb taglalt kihívásokkal szemben. Ezen aspektus különösen fontos Latin-Amerika számára, tekintve, hogy a neoliberális gazdaságpolitika kiszorítódása, az azzal kapcsolatos növekvő szkepszis a régióban alternatívákat, új utakat kíván.

II. 2. 3. 1. Kínai–latin-amerikai kereskedelmi kapcsolatok az ezredforduló óta

Az ezredforduló fontos mérföldkövet jelentett a Latin-Amerika és Kína közötti kereskedelemben; 2000 óta a korábbinál jóval dinamikusabban nő a kínai–latin-amerikai kereskedelem volumene. Számokban kifejezve: 1980-ban a két térség közötti kereskedelem volumene 1,33 milliárd, 1990-ben 2,29 milliárd, 1995-ben 6,11 milliárd, 2000-ben 12,6 milliárd, (Shixue [2006]) 2005-ben közel 50 milliárd amerikai dollár volt a Kína és Latin-Amerika közötti összereszkedelem volumene, 2006-ban elérte a 70 milliárd dollárt, (WEF [2007] p. 22.) 2007-ben pedig meghaladta a 100 milliárdot. A kereskedelmi volumen ilyen drasztikus növekedésének eredményeként az elmúlt években kimutathatóan növekedett Latin-Amerika részesedése a kínai export- és importpiacon, és fordítva. 1999 és 2006 között Latin-Amerika részesedése Kína importpiacán 2%-ról 4,3%-ra emelkedett, míg exportpiacán a latin-amerikai részesedés 2,8%-ról 3,7%-ra nőtt. (Domínguez [2006] p. 9.) Ugyanakkor, míg 1999-ben a latin-amerikai országok importjának mindössze 1,9%-a származott Kínából, 2006-ban ez az arány már 7,8% volt. 1999-ben a latin-amerikai összexport 0,7%-a irányult Kínába, 2006-ban már 4,2%-a. (LAC Databook [2007] p. 4.)

Az elmúlt években mérhető volumen- és részesedésbeli növekedés ellenére a latin-amerikai országok külkereskedelmében, és általában külgazdasági rendszerében az Egyesült Államok, az Európai Unió és maga Latin-Amerika továbbra is főszereplők. Az ezen szereplők által alkotott „gazdasági teret” alakíthatja, formálhatja a Kínai Népköztársaság mind dinamikusabb térnyerése a régióban, illetve befolyásolhatja a későbbiekben India megjelenése. A latin-amerikai régió legfőbb kereskedelmi partnere továbbra is az Egyesült Államok – 2003-ban Latin-Amerika összereszkedelméből 48%

jutott az USA-ra –, ezt követi a régió belüli kereskedelem 16%-kal – ami a latin-amerikai integrációs tömörülések egyre hatékonyabb működésének köszönhető –, majd az Európai Unió (13,8%). (Loser [2005]) A fenti arányok 2005-re a következőképpen változtak: USA 44%, régió belüli kereskedelem 19%, Európa részesedése 14%. (WEF [2007] p. 23.) Az USA, mint legfőbb kereskedelmi partner Mexikó és a közép-amerikai országok számára kivételesen fontos (Mexikó exportjának 85%-a irányul az USA piacára), a dél-amerikai szubkontinens országainak külkereskedelmében viszont az Európai Unió kivételes partner. Az Unión belül egyértelműen Németország Latin-Amerika legfőbb kereskedelmi partnere, Spanyolország áll a második helyen, Olaszország pedig a harmadik, Hollandiát megelőzve. (Latin Business Chronicle [2007a]) Kína latin-amerikai kereskedelmi térnyerésének eredménye, hogy az elmúlt években az ázsiai régió belül Latin-Amerika legfőbb kereskedelmi partnerévé lépett elő. A kilencvenes években Japán volt Latin-Amerika legfőbb ázsiai kereskedelmi partnere, de az elmúlt években csökkent a japán részesedés: míg 1999-ben a latin-amerikai export 2,4%-át szívtta föl, 2003-ban már csak 1,8%-át. (CEPAL [2006b] p. 152.) Az ázsiai régió mind határozottabb kereskedelmi térnyerését bizonyítja Latin-Amerikában, hogy ha Mexikót kizárjuk Latin-Amerikából, Ázsia a régió legfőbb kereskedelmi partnere, maga mögé szorítva az Egyesült Államokat és az Európai Uniót. (El Nuevo Diario [2007]) Összességében, bár az Egyesült Államokhoz és az Unióhoz képest a KNK egyelőre alacsony részesedést mutat a latin-amerikai piacokon, a kínai–latin-amerikai kereskedelem az ezredforduló óta gyorsabb ütemben nő, mint Latin-Amerika legfőbb partnereivel folytatott kereskedelme.

Kína külkereskedelmi partnereit vizsgálva szembevetendő az ázsiai partnerek túlsúlya (2004-ben az ázsiai országok a kínai export közel felét szívták fel, és a kínai import közel kétharmada származott ezekből az országokból – a régió belül ki kell emelni Japán, Tajvan és Hong-Kong szerepét), akiket az Egyesült Államok (a legnagyobb kínai exportpiac) és az Európai Unió – amely a kínai export 18%-át szívja föl és a kínai import 12%-át adja – követ. (CEPAL [2006b] p. 146.)

Ahogy arra fentebb utaltunk, az 1990-es évek második felében Kína ledolgozta Latin-Amerikával szembeni kereskedelmi deficitjét. Néhány év kínai többlet után azonban 2002-ben Latin-Amerika Kínával szemben ismét kereskedelmi többletet mutatott.³⁷ 1999–2004 között a kínai import Latin-Amerikából hétszeresére növekedett,

³⁷ 2003-ban Latin-Amerika kereskedelmi többlete 4,1 milliárd, 2004-ben 4,9 milliárd amerikai dollárt tett ki. Domínguez [2006] pp. 49–50.

míg a latin-amerikai import Kínából megháromszorozódott. (CEPAL [2005] p. 152.) A latin-amerikai kereskedelmi többlet mögött Kína gyors ütemben növekvő nyersanyag- és élelmiszerkeresletét kell okként kiemelni.

Az 1990-es évek tendenciájának folytatásaként a Kínába érkező latin-amerikai export jelentős része továbbra is nyersanyag és élelmiszer. 2004-ben az ázsiai országba irányuló latin-amerikai export közel 70%-a nyersanyag vagy nyersanyag alapú késztermék volt. (CEPAL [2005] p. 155.) Kína – rendkívüli gazdasági növekedésének és ipari modernizációjának köszönhetően – mára a világ vezető réz-, ón-, cink-, platina-, vas- és acélvásárlója, míg a második legnagyobb alumínium- és kőolajfelvevő. (Trinh – Voss – Dyck [2006]) A kínai import másik fontos „iránya” az élelmiszer, ennek háttérében több tényező – Kína 1,3 milliárd fős lakossága, az urbanizáció, a mezőgazdasági földek fogyása és az életszínvonal növekedése – áll. A latin-amerikai országok Kínába irányuló exportjának fontos jellemzője, hogy a legtöbb esetben egy vagy két termékre összpontosul, az pedig, hogy ez(ek) mely(ek), országonként változó.

A latin-amerikai országok közül – volumenben – Brazília Kína legjelentősebb kereskedelmi partnere. A világ legnagyobb vas-exportőre – India és Ausztrália után – Kína harmadik legnagyobb „fémforrása”. A kínai és a brazil gazdaság komplementaritásából fakadóan a két ország kereskedelmében csökkenti a szállítási költségeket, hogy ugyanazon hajókon szállítják a brazil vasat Kínába, mint amin a KNK-ból érkezik a kőszén Brazíliába. (León-Manríquez [2006] p. 37.) Latin-Amerikából származik a kínai rézimport jelentős része, a régió belül Chile és Peru a legfőbb réztermelők.³⁸ A Kínába irányuló chilei export 70%-át teszi ki a réz. Peruból ezzel szemben a rézexportot felülmúlja a Kínába irányuló állati eledelként fontos halliszt kivitel, ami Peru teljes kínai exportjának közel kétharmadát adja. Míg Peru a világ legnagyobb halliszt előállítója, Kína a legfőbb fogyasztó-centruma. (León-Manríquez [2006] p. 39.) Argentína legfőbb kínai exportcikke a szója, az ázsiai országba irányuló argentin kivitel közel 80%-át a szója teszi ki. Brazília és Argentína az Egyesült Államok után a világ második és harmadik legnagyobb szójatermelői, Kína pedig egyértelműen a világ legnagyobb szójaimportőre (a globális szójaimport 38%-áért felel). Az együttműködés sikerét mutatja, hogy a két dél-amerikai ország együtt a kínai szójaimport több mint felét adják. (Trinh – Voss – Dyck [2006] p. 7.) A rendkívüli ütemben növekvő kereskedelem Kína és a fenti latin-amerikai országok között egyfelől segíti ezen államok

³⁸ 2004-ben ez a két ország adta a világ réztermelésének 44%-át.

kereskedelmi mérlegének javítását, a növekvő kínai kereslet felnyomja a fenti nyersanyagok világpiaci árát, ami mindenképpen pozitív hatással van az érintett latin-amerikai gazdaságokra, másfelől a növekvő nyersanyagimport hátráltathatja a régió iparosodását, az egy-egy nyersanyagra történő specializáció kiszolgáltatottá és érzékennyé teszi ezeket a gazdaságokat a kínai keresletre. A függés persze kölcsönös, mivel a KNK is jelentős arányban fedezi szükségleteit Latin-Amerikából (haláru szükségletének 80, szójaszükségletének 60, szőlő és borszükségletének 45, ólomszükségletének 27,9, rézsükségletének 25,5%-a származik a térségből) (CEPAL [2006b] p. 42.), így mindenképpen érdeke a kapcsolatok „bebetonozása”, a stabil nyersanyagellátás biztosítása.

A latin-amerikai országok által importált kínai áruk jelentős része ún. alacsony technológiájú termék, ezen belül a legfőbb kínai exportcikkek között szerepel a textil, ruházat, cipő, gyerekjáték, illetve különböző háztartási és elektronikai cikkek. A latin-amerikai régióba érkező kínai kivitel vizsgálva azonban az ezredforduló nem tűnik „mértőföldkőnek”, inkább az 1990 óta tartó növekedés arányos folytatását, semmint kiemelkedő ugrást látunk az adatokból. A latin-amerikai országokba érkező kínai termékek több mint 90%-a ipari késztermék, és mintegy 85%-uk nem nyersanyag alapú. (CEPAL [2007b] p. 177.) A Kínából érkező import majdnem fele alacsony technológiájú, munka-intenzív termék, a tendencia azonban az, hogy egyre nő ezen áruk „technológiai szintje”.

A mind szélesedő kínai–latin-amerikai kereskedelmi kapcsolatok ellenére hangsúlyoznunk kell azt az aszimmetriát, hogy míg Kína húsz legfőbb kereskedelmi partnere között Latin-Amerikából csak Brazília szerepel (14.), az elmúlt években több latin-amerikai ország kereskedelmi partnerei között a KNK előkelő helyre került. Kína Chile és Brazília számára a második legfontosabb kereskedelmi partner (mindkét esetben az Egyesült Államok után áll), Kuba esetében szintén „ezüstérmes” (Venezuela után), Argentína és Peru számára pedig a harmadik legfontosabb kereskedelmi partner. (León-Manríquez [2006] p. 42.) Emellett Kína az öt legfőbb importforrás között szerepel Kolumbia, Mexikó, Paraguay és Uruguay esetében. (Jenkins – Dussel Peters [2006] p. 8.)

A jövőbeli kínai–latin-amerikai kereskedelmi kapcsolatok bővülését segítheti, hogy Hu Csin-ao kínai elnök 2004-es latin-amerikai látogatása alkalmával Argentína, Brazília és Chile elismerték Kína piacgazdasági státuszát, amihez azóta Peru is csatlakozott. Szintén a jövőbeli kereskedelmi kapcsolatok építését, intenzívebbé tételét szolgálhatja, hogy 2005 novemberében Chile és Kína szabadkereskedelmi egyezményt írtak alá. Az

első szabadkereskedelmi egyezmény a KNK és a nyugati félteke között 2006. október 1-jén lépett életbe. (Business Week [2005]) A chilei külügyminisztérium honlapján részletes elemzés taglalja az egyezmény várható hatásait: a szabadkereskedelmi megállapodástól a bilaterális kereskedelem fellendülésén túl a foglalkoztatottság és a GDP emelkedését is várják. (Chile KM [2006]) A gazdaságilag legnyitottabb latin-amerikai ország célja a szabadkereskedelmi egyezménnyel nem utolsó sorban az, hogy megerősítse hídbéli pozícióját Kína és Latin-Amerika között. A Chile és Kína közötti szabadkereskedelmi egyezményt Chile Ázsia-politikájának szerves részeként kell vizsgálnunk. Jelenleg a chilei külkereskedelem 36%-a bonyolódik Ázsiával. Chile az elmúlt években mind határozottabban építi pacifikus kapcsolatait, a latin-amerikai régión belül mindenképpen élen jár az Ázsia országaihoz való közeledésben. 2004 áprilisa óta él szabadkereskedelmi egyezménye a Koreai Köztársasággal (az első ilyen egyezmény egy ázsiai és egy latin-amerikai ország között). A Japán és Chile közötti szabadkereskedelmi egyezmény pedig 2007. szeptember 3-án lépett életbe, a következő „célpontok” várhatóan Thaiföld és Malajzia lesznek. (Schuschny – Lima – De Miguel [2007] p. 21.)

A latin-amerikai régió gazdaságai közül Chile mellett Peru kezdett szabadkereskedelmi tárgyalásokba Kínával. A tárgyalások megkezdéséről 2007 szeptemberében állapodott meg a perui és a kínai elnök, Hu Csin-tao és Alan García a Sydney-ben megrendezett APEC fórumon, (KNK [2007b]) a megállapodás aláírását 2008 novemberére – a Peruban rendezett APEC-csúcsra – tervezik. Az elmúlt években Tajvan is rendkívül aktív volt ezen a téren: intenzív diplomáciai offenzívával igyekezett mind több öt elismerő latin-amerikai országgal szabadkereskedelmi megállapodást kötni. Az ezzel kapcsolatos tárgyalások Tajvan és Panama között 2003-ban, Guatemalával 2005-ben, Nicaraguával 2006-ban, míg El Salvadorral és Honduras-szal 2007-ben zárultak le. (Latin Business Chronicle [2007c])

A Kína és Latin-Amerika közötti kereskedelemnek továbbra is alapvető jellemzője, hogy földrajzi kiterjedésében nem egyenletes, vagyis a kereskedelmi volumen adataiért és jelentős növekedéséért csupán néhány latin-amerikai ország „felelős”, elsősorban Argentína, Brazília, Chile, Costa Rica, Mexikó, Peru és Venezuela.³⁹ A „latin-amerikai” kínai jelenlét tehát csupán az említett országokra koncentrálódik, ezen – a régió többi országához képest – fejlettebb, nyersanyagban gazdagabb és nagyobb piacú országok lényegesen intenzívebb kapcsolatokat ápolnak Kínával, mint a régió többi állama.

³⁹ 2004-ben ezek az országok adták Kína Latin-Amerikából érkező importjának közel 95%-át. Forrás: CEPAL [2005] p. 152.

A Kínával való gazdasági kapcsolatok tekintetében – hasonlóan egyébként az Egyesült Államokkal vagy Európával való kapcsolatokhoz – a latin-amerikai térség alrégiói mentén világosan kirajzolódó törésvonalak figyelhetők meg. A legáltalánosabb ilyen törésvonal (a továbbiakat a következő fejezetekben még kifejtjük) Dél-Amerika, valamint a szubkontinenstől északra elhelyezkedő Latin-Amerika között húzódik. Míg a dél-amerikai szubkontinens egyes országai Kína fontos és egyre jelentősebb nyersanyag- és élelmiszerbeszállítói; Mexikó és a legtöbb közép-amerikai, illetve karibi állam szemében az ázsiai ország inkább versenytárs, elsősorban az Egyesült Államok piacán. Míg Kína és a dél-amerikai gazdaságok exportszerkezete egymással komplementer jellegű; Mexikó, Közép-Amerika és a Karib-térség esetében – főként a textilipar és ruházat tekintetében – a kompetitív dimenzió az erősebb, és a kölcsönös, kiegyensúlyozott bilaterális kereskedelmi kapcsolatok kifejlesztése helyett az USA piacán való versengés a jellemző. Az exporthasonlósági indexet tekintve Kína Mexikó számára jelenti a „legnagyobb veszélyt”, a mutató csekély hasonlóságra utal a közép-amerikai országok tekintetében. (Jenkins – Dussel Peters – Moreira [2006]) (A mutató félrevezető lehet, amennyiben Kínát egy kis közép-amerikai országgal hasonlítja össze, amelynek exportszerkezete sokkal kevésbé diverzifikált.) Mexikó és a közép-amerikai országok Kínához fűződő kereskedelmi viszonyának másik fontos aspektusa a KNK-val szembeni komoly külkereskedelmi deficit, szemben a nagyobb dél-amerikai államokkal. Vagyis ezen latin-amerikai országoknak nincsen olyan kiviteli cikkük, amivel kompenzálni tudnák a nagyarányú beáramló késztermékeket – amelyek jelentős része egyébként továbbvándorol az Egyesült Államok piacára.

Mexikó, Közép-Amerika és a Karib-térség számára Kína azért versenytárs, mert ezen országok hasonló termékeket (elsősorban alacsony technológiájú árukat) értékesítenek az Egyesült Államok piacán. Mexikó esetében Kína főként az elektronikai termékek piacán (számítógép és autó alkatrészek) jelent versenytársat, míg a közép-amerikai országokat elsősorban a kínai textilipar jelentette verseny aggasztja. A kínai textilipar rendkívül magas termelékenysége és az alacsony munkabérek kiszorítják a közép-amerikai országokat a textilpiacról. 2002-ben a gyáripárban a kínai átlag havi bér 112 dollár volt, míg Mexikóban 440 dollár, a – Latin-Amerikán belül legolcsóbbnak számító – közép-amerikai országokban pedig átlagosan 300 dollár (Blazquez-Lidoy – Rodriguez – Santiso [2004] p. 8.), vagyis bérek tekintetében a latin-amerikai régió semelyik állama sem tudja felvenni a versenyt Kínával. A textiltermékek kvótáját 2005. január 1-jétől oldották fel. Ez mélyreható változásokat okozott a textiltermelő országok

helyzetében. A WTO-döntés elsősorban Kína és India számára jelentett komoly lehetőséget. A kvótafeloldás vesztesei a szegényebb ázsiai, latin-amerikai és afrikai országok lehetnek. (Mészáros [2005]) 2005 óta tehát a Kína és Latin-Amerika közötti versengés a világ textilpiacán rendkívül intenzívvé vált. Az alrégióon belül Honduras és El Salvador különösen érintettek e téren, mivel gazdaságuk jelentős mértékben függ ettől a szektortól.

A fenti törésvonalakat tükrözi az egyes latin-amerikai országokban 2005 november-decemberében végzett közvélemény-kutatás a KNK világgazdasági térnyeréséről és annak latin-amerikai hatásairól. Ezek szerint ugyanis Brazília és Chile lakosai kifejezetten pozitív véleménnyel vannak Kína előretöréséről, míg a mexikóiak 52%-a szerint az ázsiai ország „tisztességtelen versenyt” gerjeszthet. Kína megítélése a főbb latin-amerikai országok lakosainak körében jóval pozitívabb, mint az Egyesült Államoké és Japáné, és szintén kedvezőbb annál, ahogyan az amerikaiak és a japánok látják a kínaiakat. (Domínguez [2006] pp. 11–12.)

Összességében a kínai nyersanyag- és élelmiszerkereslet Latin-Amerika, de főként a dél-amerikai országok (Argentína, Brazília, Chile, Peru és Venezuela) számára komoly lehetőséget rejt. Latin-amerikai közgazdászok, elemzők mind gyakrabban hangoztatják, hogy Kína megjelenése „ébresztőcsengő” kell, hogy legyen a térség országai számára, a jövő fontos feladata, hogy a latin-amerikai üzleti szféra „megismerje és kezét rázzon Kínával”,⁴⁰ a jövőbeli mind komolyabb kereskedelmi kapcsolatok megalapozása érdekében.

II. 2. 3. 2. Kína és Latin-Amerika viszonya a befektetések terén

Az 1990-es évekhez képest a fejlődő világba érkező FDI volumene az elmúlt években jelentősen növekedett, 2005-ben részesedése a globális FDI-ből 36% volt. A Kínába érkező FDI volumene 2005-ben 72,4 milliárd, 2006-ban pedig 69,47 milliárd dollár volt (amivel globálisan a harmadik legnagyobb befogadóvá vált). A Latin-Amerikába érkező teljes FDI 2005-ben 104 milliárd dollár volt. Az elmúlt évek szembetűnő tendenciája, hogy a fejlődő világ FDI kibocsátása stabil növekedést mutat, 2005-ben elérte a globális FDI-kibocsátás 17%-át. (UNCTAD [2006] p. 105.) A fejlődő országokból fejlődő országokba érkező FDI volumene gyorsabb növekedést mutat, mint a fejlődőkből a fejlett országokba irányuló FDI. A Dél-Dél beruházások túlnyomó része régióon belüli,

⁴⁰ A Chilei Központi Bank alelnökét idézi: WEF [2007] p. 23.

legnagyobb centruma természetesen Ázsia, a második legjelentősebb pedig Latin-Amerika. (UNCTAD [2006] p. 3.)

A latin-amerikai térségbe érkező közvetlen külföldi beruházások volumene 1999–2004 között visszaesést mutatott. 2004-től – feltehetően a gazdasági növekedés ekkortól érezhető megugrásának is köszönhetően – újra emelkedik a régióba érkező FDI, még ha – legalábbis a világ más régióihoz képest – szerény mértékben is. Az ezredforduló óta csökkent a régió részesedése a fejlődőknek juttatott FDI-ból: míg 2000-ben közel 40% volt, mára 30% alá esett. (CEPAL [2006c] p. 12.) A CEPAL jelentése szerint a térségen belül Brazília, Mexikó és Chile a legnagyobb FDI felszívók, míg a kis közép-amerikai és karibi gazdaságok között Panama, Costa Rica és a Dominikai Köztársaság állnak az élen. Míg a dél-amerikai alrégió államai – Venezuela, Argentína, Chile, Peru és Bolívia – főként a nyersanyag fellelő beruházások célpontjai, az olyan hatalmas piacú országokat, mint Brazília és Mexikó, és kisebb mértékben Chile, elsősorban piackereső (*market seeking*) beruházók célozzák. Mexikóba és a Karib-térség országaiba hatékonyság-növelő befektetések érkeznek, elsősorban az elektronikai és autóiparba. (CEPAL [2006c] p. 12.) A latin-amerikai térség előtt álló komoly kihívás, hogy a kutatás-fejlesztéshez kapcsolódó stratégiai előnyt kereső (*strategic asset seeking*) FDI „kerüli” a régiót, mértéke elhanyagolható a térségben, a jövő feladata az ilyen típusú beruházások vonzása.

Rendkívüli gazdasági növekedése és növekvő világ gazdasági súlya ellenére Kína ma – még – nem jelentős FDI-kibocsátó. Az ezredforduló óta azonban gyors növekedést mutat külföldi beruházásainak volumenében: 2003-ban összesen 2,85 milliárd amerikai dollárt ruházott be külföldön, (Dumbaugh – Sullivan [2005]) 2005-ben 11, 2006-ban pedig már 16,1 milliárdot. (US-China Business Council [2007]) 2006-ban a kínai FDI 81%-a Hong-Kongba és adóparadicsomokba jutott. A kínai FDI a globális kimenő közvetlen külföldi beruházásnak még elenyésző része, ugyanakkor Kína várhatóan a legjelentősebb harmadik világbeli befektetőnek növi ki magát a következő évtizedekben. Kína külföldi befektetései a kínai exportcikkek számára nyitnak fel új piacokat, biztosítják a fejlett technológiához való hozzáférést, vagy pedig az energiaforrások és nyersanyagok stabil és növekvő biztosítását szolgálják. Latin-Amerikára ezen utóbbi típusú kínai befektetések jellemzőek, amelyek segítenek garantálni, hogy a latin-amerikai nyerstermékek exportjának mind nagyobb aránya irányuljon Kínába. A nyersanyag fellelő típusú FDI terén az elmúlt években két egymással ellentétes hatású tendencia figyelhető meg Latin-Amerikában: a megemelkedett nyersanyag árak miatt igen vonzó befektetésnek tűnik a latin-amerikai nyersanyag-kitermelésbe való beruházás,

ugyanakkor az ezredforduló óta – összefüggésben a neoliboroldali elnököket hatalomra segítő gazdasági és társadalmi körülményekkel – a civil társadalom és a kormányok felől is egyre határozottabb igény mutatkozik arra, hogy az érintett országok lakossága élvezze ezen tevékenységek jótékony gazdasági hatásait, illetve kivédjék a nyersanyag-kitermelés esetleges negatív környezeti hatásait. Mindezek eredményeként az elmúlt években több dél-amerikai országban – Venezuelában, Bolíviában és Ecuadorban – államosításokkal, magasabb adókkal és egyéb szigorításokkal próbálták a fenti célokat elérni. Ezek hatására átalakulni látszik a nyersanyag-kitermelő szektor szerkezete Latin-Amerikában, főként a kőolaj- és földgázszektorban. Míg az elmúlt években több észak-amerikai és európai piaci szereplő megvált latin-amerikai tulajdonától, a régió állami vállalatai mellett több fejlődő ország – köztük Kína és India – erős érdeklődést mutat, az érintett latin-amerikai országok pedig aktív diplomáciával igyekeznek bevonni a feltörekvő országok tőkéjét. (CEPAL [2006c] p. 41.)

Az elmúlt években a kínai befektetések jelentős megugrásának lehettünk tanúi a latin-amerikai térségben; míg 2003-ban Latin-Amerika még a kínai befektetések 4. célpontja; Ázsia, Észak-Amerika és Afrika után, 2005-ben már Ázsia után a második legfőbb célpont. (WEF [2007] p. 22.) 2003-ban a külföldre irányuló kínai FDI 29%-a érkezett Latin-Amerikába, 2004-ben ez az arány 39%-ra emelkedett. (Tamames [2007] p. 329.) Hu Csin-tao kínai elnök 2004-ben 100 milliárd amerikai dollár értékű kínai befektetést ígért a régiónak a következő évtizedre; és valóban, 2004 és 2007 között a Latin-Amerikába irányuló kínai FDI volumene 1,76 milliárd dollárról 8,47 milliárdra emelkedett. A számok megugrását árnyalja, hogy a Latin-Amerikába irányuló kínai FDI közel 90%-a a Karib-térség olyan adóparadicsomait célozza, mint a Kajmán- vagy a Brit Virgin-szigetek. (La Jornada [2008])

Magas elvárások követték a kínai elnök fent idézett 2004-es bejelentését, de az azóta eltelt időszak tapasztalatai azt mutatják, a „valódi” kínai befektetések – Afrikával ellentétben – szerény mértékben érkeznek a latin-amerikai országokba. Ennek hátterében több tényezőt is említene a szakértők: a latin-amerikai országok negatív tapasztalatai a kínai vállalatoknál diktált munkakörülményekkel kapcsolatban visszavetik a lelkes fogadtatást, emellett Kína kapcsolatai kevésbé „érettek” Latin-Amerikában, mint Afrikában. Mindezen túl a kínai befektetőket feltehetően az Egyesült Államok közelsége, esetleges rosszallása is elbátortalaníthatja. (La Jornada [2008])

A kínai befektetők Latin-Amerikában a legritkább esetben indítanak saját, önálló vállalkozást, a leggyakoribb, hogy már működő latin-amerikai vállalatokba „társulnak

be”, rendkívül elterjedt a *joint venture* formula. (Oliva [2005] p. 214.) A legjelentősebb kínai beruházások a következő latin-amerikai országokba érkeznek: Mexikó, Peru és Brazília, de mellettük Venezuela, Chile és Argentína is fontos célpontok. A jövőben a venezuelai beruházások erős növekedése várható (erről l. később). A kínai befektetések országonként eltérő szektorokba irányulnak Latin-Amerikában. A kőolaj- és földgáztermelésben Venezuela és Bolívia Kína legfőbb partnerei, de Kolumbiával is tárgyalásokat folytat az ország kőolajtartalékainak feltárásában való részvételről. A KNK egyre növekvő réz-, vas- és ónkereslete hajtja az ázsiai ország befektetéseit a latin-amerikai bányászatba, az érintett országok itt Chile, Peru és Ecuador. (Latin Business Chronicle [2006]) A latin-amerikai infrastruktúrát célzó befektetések közül a legjelentősebbek Argentínába és Brazíliába irányulnak, céljuk egyértelműen ezen országok összekötése – és így módon az innen származó nyersanyagok és élelmiszer biztos kijutása – a Csendes-óceán partvidékével. Tudományos kutatásokat és technológiai fejlesztéseket célzó kínai befektetések is megjelentek Latin-Amerikában, de jóval szűkebb volumenben, mint a fentebb említett szektorokban, és ezek főként Brazíliát érintik, elsősorban az űrtechnológia területén. (CEPAL [2005] pp. 174–175.) Érdemes megemlítenünk, hogy Omar Torrijos panamai elnök beleegyezésével kínai tőke is segítheti a Panama-csatorna kiszélesítését célzó projektet.⁴¹ A projektben való kínai részvétel azért is fontos, mert az – a széles kereskedelmi kapcsolatok mellett – a két ország közeledését szolgálja, így hosszú távon veszélyeztetheti Tajvan érdekeit a térségben. A Latin-Amerikába irányuló kínai befektetések fontos célpontja Mexikó is, itt azonban – eltérően a dél-amerikai szubkontinens országaitól – más kínai érdekek érvényesülnek, az ide érkező kínai beruházások elsődleges célja az Egyesült Államok piacán való további kínai térnyerés (Rios-Morales – Brennan [2006] p. 20.) – elsősorban a NAFTA-n keresztül. A kínai befektetések főként a mexikói textil- és elektronikai ipart célozzák, illetve a mezőgazdaságot. A Latin-Amerikába érkező kínai befektetéseket vizsgálva tehát – a kereskedelmi kapcsolatokhoz hasonlóan – szintén alregionális törésvonalakat, szubrégióként eltérő tendenciákat találunk.

Röviden szólnunk kell a Kínába irányuló latin-amerikai befektetésekről. Ezek volumenüket tekintve a Latin-Amerikába érkező kínai FDI-hoz képest elenyészők (2003-ban a Dél-Amerikából Kínába irányuló beruházások az ázsiai országba érkező FDI

⁴¹ A 2006 októberében megrendezett népszavazáson a panamaiak a csatorna kiszélesítéséről döntöttek, az építési munkát 2007 szeptemberében kezdték meg, befejezését 2014-re tervezik. A Panama-csatorna kiszélesítése azért kínai prioritás, mert a csatornán keresztül az Egyesült Államok után a KNK szállítja a legtöbb árut, főként az USA-ba, de az amerikai kontinens más országaiba is.

kevesebb, mint 1%-át adták, Közép-Amerika esetében ez az arány 1,9% volt)⁴² (Cheng [2006] p. 518.), ugyanakkor évről-évre növekvő tendenciát mutatnak. A latin-amerikai régió belül Brazília adja a térségből kiáramló teljes FDI 40%-át, így nem meglepő, hogy a latin-amerikai országok közül Brazília a legjelentősebb befektető Kínában. 2007 szeptemberében a Kínába irányuló brazil befektetések volumene elérte a 210 millió dollárt, amelynek jelentős része a feldolgozóipart, az ingatlan- és a vízenergia szektort célozta. (KNK [2007a])

Latin-Amerika számára a növekvő kínai beruházások fontos lehetőséget kínálnak: stabil, tartós nyersanyagfelvételt az ázsiai óriás részéről. A latin-amerikai infrastruktúrát fejlesztő kínai beruházások stratégiai fontosságúak a régió számára: a térségben a gyors gazdasági fejlődés és a világgazdaságba való integrálódás fontos akadályát jelenti az infrastruktúra fejletlensége. Ugyanakkor a kínai beruházások Latin-Amerikában hosszú távon erősíthetik a nyersanyagra való szakosodást, az azzal való kereskedelmet. Ezért hangsúlyozta 2007-ben a chilei pénzügyminiszter a Latin-Amerikáról szóló Világgazdasági Fórumon Santiagóban, hogy a latin-amerikai országok nem lehetnek többé a nyersanyagárak alakulásának foglyai, nem elég a Kína adta lehetőségeket kiaknázni, komparatív előnyeiket kihasználva fel kell készülniük a Kínával, Indiával és a többi feltörekvő országgal való versengésre a globális piacon. (WEF [2007] p. 23.)

II. 2. 3. 3. Az energia szerepe Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszerében

Kína fentebb bemutatott rendkívüli gazdasági növekedése és modernizációja eredményeként az ázsiai óriás az elmúlt években, évtizedekben egy sor nyersanyag (vas, acél, kőszén, földgáz, kőolaj, stb.) ellátásától vált függővé. Míg a pekingi vezetés az elmúlt évtizedben nagy hangsúlyt fektetett a belső energiaellátás hatékonyabbá tételére, illetve új földgáz- és kőolajforrások felkutatására az országon belül, szakértők szerint a jövőben a kínai gazdaság mind erősebben függ majd a külső energiaellátástól, az elkövetkező években az energiaimport várhatóan mind nagyobb részét teszi majd ki az ország energiafogyasztásának. A kínai–latin-amerikai kapcsolatok elmúlt évekbeli felfutásának feltehetően egyik fontos motorja, katalizátora, hogy Peking számára stratégiai fontosságú energiaellátásának diverzifikálása, valamint, hogy a KNK alapvető

⁴² A Közép-Amerikából érkező FDI magasabb aránya annak köszönhető, hogy Panama, a Kajmán-szigetek, illetve a brit Virgin-szigetek gyakran eszközei a Kínába érkező tajvani és egyéb délkelet-ázsiai befektetéseknek.

érdeke a világ „energia dús” térségeivel való mind szorosabb és harmonikusabb viszony kialakítása.

Kína jelenleg az Egyesült Államok után a világ második legnagyobb energiafogyasztója – az elmúlt öt évben kétszeresére emelkedett energiainportja, GDP-jéhez viszonyított energiafogyasztása háromszorosa a világtátlagnak (CEPAL [2005] p. 174.) –, az energiával való ellátottság biztosítása alapvető feltétele annak, hogy ipari fejlődésének üteme ne lassuljon. A Kínai Népköztársaság 6,3 millió barrel olajt fogyaszt naponta. Ez ugyan messze elmarad a legnagyobb fogyasztó Egyesült Államoktól (20 millió barrel naponta), elemzések szerint 2000 óta a kínai piac felel a globális olajkereslet növekedésének legalább 40%-áért. Kína 1993-ban lett nettó kőolajexportőrből importőr, jelenleg energiafogyasztásának közel egyharmadát fedezi importból. Előrejelzések szerint az ázsiai ország energiaigénye a következő évtizedekben gyorsabban fog nőni, mint kitermelése; számítások szerint 2030-ra szénhidrogén fogyasztása napi 15 millió barrelre, míg termelése csak napi 4,2 millió barrelre emelkedik majd. (La Jornada [2007]) Mindezek mellett meg kell említenünk, hogy 2004 óta Kína – az Egyesült Államok és Japán után – a világ harmadik legnagyobb autópiaacává vált, csak az említett évben öt millió gépkocsit adtak el az országban. (Ziegler [2006] p. 7.) Ennek jövőbeli jelentősége, hogy a következő évtizedekben várhatóan mind jobban izmosodó kínai középosztály feltehetően komoly autópiaacává válik. Ezen adatok tükrében nem meglepő, hogy Kína számára különös jelentőséggel bír az energiaellátás. A kőolaj stratégiai fontossága mellett azonban hangsúlyoznunk kell a földgáz növekvő jelentőségét is. Mivel Kína számára komoly kihívást jelent a környezetszennyezés, és a földgáz alacsonyabb szennyezőanyag kibocsátásával jóval „tisztább” elektromosságot generál, mint a kőolaj vagy a szén, az ország energiamérlegében a 2002-es 3%-ról 2010-re várhatóan 8-9%-ra emelkedik az aránya. Ezzel párhuzamosan a kínai energiastratégia fontos célkitűzése a kőszénfogyasztás csökkentése (jelenleg az ország a világ legnagyobb kőszén előállítója és kőszénfogyasztója). (Ziegler [2006] pp. 5–7.)

1997 óta a kínai olajvállalatok intenzív kampányba kezdtek annak érdekében, hogy szerte a világon partnereket találjanak az ország zavartalan energiaellátásának biztosításához. Jelenleg a kínai kőolajimport 38%-a a Közel-Keletről származik, szintén fontos forrás az afrikai kontinens (a kínai kőolajimport 22%-át adja), míg Ázsia és a szovjet utódállamok együtt a kínai kőolajimport 24%-áért felelnek. (Palacios [2008] p. 173.) Peking az elmúlt években – az Oroszország/Közép-Ázsia és a Közel-Kelet/Afrika pólusok mellett – Latin-Amerikát jelölte meg lehetséges „új” energiabeszállítójaként. A

latin-amerikai régió természetesen a kínai energiastratégiában a fenti pólusoknál kevésbé jelentős (a teljes kínai kőolajimport 7%-áért felel), és bár a források diverzifikálása miatt fontos lehet, nem valószínű, hogy volumenben a fenti térségek „elérhető”. Ennek akadálya a földrajzi távolság, az infrastrukturális hiányosságok, illetve a latin-amerikai kőolaj nehéz – és ebből kifolyólag relatíve drága – feldolgozhatósága. Ugyanakkor a csendes-óceáni partvidéken elhelyezkedő latin-amerikai országok (elsősorban Peru és Ecuador), illetve Venezuela jelentőségét a kínai energiapolitikában az is adja, hogy ezen források kiaknázásával, és a csendes-óceáni útvonal „beindításával” Kína érzékenysége az ún. „Malaka-dilemmára” legalábbis enyhülhetne.⁴³

Latin-Amerika jelenleg a világ kőolajtartalékainak 13,5%-áért felelős, míg a teljes kitermelés csupán 6%-át adja. (Bajpae [2005]) A régió a kőolaj finomításnak is fontos központja: a világ kőolaj finomító kapacitásának 9,2%-a felett rendelkezik. A latin-amerikai régióon belül Venezuela, Mexikó és Brazília a legfőbb kőolajtermelők, napi kőolaj kitermelésük (külön-külön) meghaladja az 1 millió barrelt, de Kolumbia, Ecuador és Argentína is fontos célpontjai a kőolaj kitermelést célzó befektetéseknek. (Goldwyn [2006] pp. 1–2.) A latin-amerikai kőolajkivitel 77%-a irányul az Egyesült Államokba, 11%-a Európába és mindössze 5%-át szívja föl a KNK. (Palacios [2008] p. 173.)

A nyugati féltekén a legjelentősebb bizonyított kőolajtartalékokkal Venezuela rendelkezik; Dél-Amerikában Venezuelát a legnagyobb földgáztartalék is. Caracas 2004–2009 között 26 milliárd dollár befektetésével kívánja fejleszteni saját kőolaj kitermelő kapacitását. 2006 augusztusában Chávez pekingi látogatásán megegyezés született arról, hogy a KNK olajtankereket ad el Venezuelának és Kína növeli kőolajimportját az országból. (BBC News [2006b]) A Venezuelába érkező kínai befektetések túlnyomó része a kőolajiparba áramlik: 2005-ben a két ország 350 millió dolláros kínai befektetésről állapodott meg 15 venezuelai olajmezőt érintően, és egy 60 millió dolláros földgázprojektről is megegyezés született. Mindezt Kína napi 100 000 barrel kőolajat, évente 3 millió tonna gázolajat és 1,8 millió ún. orimulsion-t (venezuelai alternatív fűtőolaj) kap cserébe. (Bajpae [2005]) A két ország érdekei hasonlóak abból a szempontból, hogy míg – a fent felsorolt okokból – Kína kőolajforrásainak diverzifikálásában érdekelt, Venezuela kőolajexportja diverzifikálását szeretné erősíteni –

⁴³ Ahogyan azt a kínai elnök több alkalommal is kifejtette, a KNK-ba érkező importált kőolaj jelentős része (mintegy 80%-a) a Malaka-szoroson keresztül érkezik az országba. Az utóbbi években a szoros – amely az Indiai-óceánt és a Dél-kínai tengert köti össze – mind gyakrabban kalóz- és terrortámadások színhelye, ami nehezíti a biztonságos kőolajszállítást. Ráadásul a szoros legkeskenyebb pontján mindössze 2,5 km széles, és a mind intenzívebb forgalom eredményeként az elmúlt években nőtt a megfeneklés, illetve ütközés kockázata. L. részletesebben: Ebel [2005].

azzal az elsődleges céllal, hogy enyhítse függőségét az USA-tól. Jelenleg a venezuelai energiaexport 60%-a irányul az Egyesült Államok piacára, de az elmúlt évben megindult az USA-ba irányuló kőolajexport csökkentése: míg 2006 márciusában Venezuela napi 1,5 millió barrelt, 2007 tavaszán 1,2 millió barrelt exportált az Egyesült Államokba. (Liu [2007]) A Kínába irányuló venezuelai kőolajexport ezzel szemben rendkívül gyorsan nő: 2004-ben még napi 12 300 barrel, 2005-ben napi 70 000 barrel, míg 2006-re elérte a napi 150 000 barrelt. (Jubany – Poon [2006]) Ez összexportjának közel 15%-át teszi ki, de a dél-amerikai ország 2012-re ezt az arányt 45%-ra szeretné feltornázní. (Domínguez [2006] pp. 41–43.) Hugo Chávez 2006-os pekingi útján úgy nyilatkozott, terveik szerint Venezuela 2009-re napi 500 000 barrel olajt szállít majd a KNK-ba. (Tamames [2007] p. 328.) Bár Chávez elnök deklarált célkitűzése, hogy a következő évtizedben a KNK lesz az Egyesült Államok helyett Venezuela legnagyobb kőolajpiaca, jelenleg Kína kőolajimportjának mindössze 2,3%-át nyeri a dél-amerikai országból, ami messze elmarad Angolától (18%), Szaúd-Arábiától (16%) vagy Irántól (12%). (La Jornada [2007]) A kölcsönös érdekeltég ellenére a kínai–venezuelai kapcsolatok jövőbeni szorosabbá válásának akadályai, hogy Kína aligha veszélyeztetné az Egyesült Államokkal való kapcsolatait a dél-amerikai ország miatt. (Domínguez [2006] pp. 41–43.)

Brazília és Kína kereskedelmi kapcsolataiban az elmúlt években szintén mind meghatározóbb az energia szerepe. 2004-ben Brazília állami olajvállalata, a Petrobrás képviseleti irodát nyitott Pekingben, ugyanebben az évben együttműködési megállapodást írt alá a Sinopec kínai állami olajvállalattal; egyrészt a Kínába irányuló nyersolajexportról, másrészt gázvezetékek, kőolaj-finomítók és energiai infrastruktúra közös kiépítéséről. Ugyanebben az évben a két fél 300 millió dolláros kínai beruházásról döntött egy a Brazília északi és déli részét összekötő gázvezeték építésébe. (La Jornada [2007])

A fenti országok mellett Ecuador, Argentína és Peru azok a latin-amerikai országok, ahol kínai befektetések kőolaj és egyéb nyersanyagok kitermelését segítik. Ecuador Latin-Amerikán belül a kínai energia befektetések legfőbb recipiense. (Palacios [2008] p. 178.) A mexikói kőolaj kitermelésében való kínai szerepvállalás akadályai, hogy az észak-amerikai ország alkotmánya értelmében külföldi vállalat nem lehet tulajdonos a kőolajszektorban. Emellett a feszült bilaterális kereskedelmi kapcsolatok (részletesebben l. az esettanulmányban), illetve Mexikó és az USA földrajzi közelsége akadályozza a

KNK-ba irányuló mexikói kőolajkivitelt.⁴⁴ Bolívia – Dél-Amerika legszegényebb állama – földgáztartalékai miatt kap jelentőséget Kína latin-amerikai energiastratégiájában. Ahogyan majd az esettanulmányban is látni fogjuk, Evo Morales bolíviai elnök 2006 májusában azzal az indokkal államosította az ország energiaszektorát, hogy „*partnerekre, nem pedig tulajdonosokra*” van szüksége a természetes erőforrások feltárásában. A bolíviai elnök nyilatkozataiban világossá tette, hogy szívesen fogad kínai, illetve orosz befektetőket az esetlegesen távozók helyébe. (The Guardian [2006])

Kína az ezredforduló óta kétség kívül a latin-amerikai energiaszektor növekvő jelentőségű szereplője; ugyanakkor a többi szereplő pozícióját nem látszik veszélyeztetni, inkább új befektető a régiek sorában. Latin-Amerika „energiakereskedelme” Kínával az elmúlt években nőtt, de nem követte a teljes kereskedelem volumennövekedését (Palacios [2008] p. 170.); a térség jelenleg csekély – ugyanakkor növekvő – részesedéssel bír a kínai kőolajimportban. A Kína és Latin-Amerika közötti kőolaj- és földgáz kereskedelem jövője nemcsak a kínai kereslet-kínálat rendszertől, hanem a latin-amerikai kereslet és kínálat alakulásától is erősen függ, mint ahogyan az energiaszektor érintő belső latin-amerikai szabályozásnak is függvénye. (Palacios [2008] p. 170.)

A két régió közötti energiakapcsolatok az általános kereskedelemnél is koncentráltabbak; jövőjük elsősorban a kínai–venezuelai energiakapcsolatoktól függ, jelentős kereskedelmi volumennövekedés alapvetően ebben a relációban várható; mivel a térség növekvő belső kereslete (elsősorban Brazíliaé) és az Egyesült Államok piaca várhatóan felszívja majd a latin-amerikai kőolajforrások túlnyomó részét. Mindemellett a kínai–latin-amerikai energiakapcsolatok jövőjében feltehetően fontos tényező lesz egyfelől, hogy Kínának a hagyományos kőolajimportőr OECD országok mellett Brazília és India növekvő keresletével is versengenie kell majd a nemzetközi piacokon; másfelől, hogy az elmúlt években Japán, Dél-Korea és India is megjelentek a latin-amerikai energiaszektorban, ami ezen ázsiai országok között versenyhelyzetet teremt Latin-Amerika energiaforrásaiért. Ezen kapcsolatok kibontakozása várhatóan a 2010-es évtizedben következik majd be.

⁴⁴ 2005-ben Mexikó napi 1,59 millió barrel olajat szállított északi szomszédjának. Goldwyn [2006] p. 1.

III. Kína hatása Latin-Amerika külkapcsolati rendszerére

A Kínai Népköztársaság a hidegháború óta erősödő, az ezredfordulótól korábban nem tapasztalt lendületet kapó latin-amerikai térnyerését nem „önmagában”, hanem Latin-Amerika külkapcsolati rendszerében érdemes vizsgálnunk, azon alapfeltevést igazolandó, hogy a kínai jelenlét átstrukturálja a térség nemzetközi erőterét.

Latin-Amerika nemzetközi erőterét a hagyományosan – értsd: a gyarmati időszaktól, de legalábbis a XX. század elejétől – jelentős befolyással bíró világpolitikai és -gazdasági szereplőkhöz fűződő viszonyrendszerében kell látnunk. Ezek a tradicionális szereplők az Egyesült Államok és Európa; utóbbi kezdetben a spanyol- és portugál gyarmatosítókat, a latin-amerikai függetlenség kivívását követően Nagy-Britanniát, Németországot és Franciaországot, majd az ötvenes évektől az Európai Gazdasági Közösséget, de főként annak meghatározó tagjait jelenti.

Ázsia vizsgálata egyfelől azért kikerülhetetlen, mert Kína Ázsia része, másfelől mert a kínai jelenlét bizonyos szempontból „ráépül” Japán korábbi latin-amerikai szerepvállalására, vagyis nem előzmény nélküli egy ázsiai szereplő dinamikus berobbanása, diverzifikációs lehetőséget nyújtva a térség államainak. Emellett a KNK megjelenése erősen befolyásolja, dinamizálja a biregionális kapcsolatokat, új perspektívákat nyit bennük.

A háromszögvizsgálat – ahogyan már a bevezetésben is jeleztem – azért hasznos, mert rámutat, a hagyományos partnerekhez fűződő kapcsolatok mely szakaszában, milyen periódusában indult be a kínai jelenlét, hogyan formálta és formálja Latin-Amerika külkapcsolati rendszerét. A háromszögvizsgálatok ezen folyamatok kölcsönhatásait is bemutatják; ezek a kölcsönhatások – például az USA–Latin-Amerika kapcsolatok hatása a Kína–Latin-Amerika viszonyra és fordítva – gyakran közvetettek, ebből (is) kifolyólag nehezen mérhetőek és foghatóak meg. A háromszög vizsgálatok célja, hogy érzékeltesék, a kínai jelenlét milyen nemzetközi erőtérben talált rá Latin-Amerikára, a kínai–latin-amerikai kapcsolatokat hogyan befolyásolja – fékezi vagy éppen, hogy lendületbe hozza – a térség más szereplőkhöz való viszonya.

Kezdetben az Európai Unió volt az interregionális kapcsolatok vezetője, „karmestere”, az EU *group to group* szemlélete adta a régiókban való gondolkodás alapját. Mára azonban a világ minden régiójának tömörülései rendelkeznek – igaz, rendkívül változó és eltérő mélységű – „külkapcsolatokkal”. A vizsgálat fontos attribútuma, hogy Latin-Amerikát nem egységként kezeli, hanem megkísérli felvázolni,

milyen regionális és egyéb törésvonalak érhetőek tetten a térség más országokkal, régiókkal való viszonyrendszerében. Azt kísérem meg a következőkben felvázolni, hogy az egyes – sokszor földrajzi határvonalak mentén elkülöníthető – latin-amerikai ország csoportok milyen viszonyban állnak a „hagyományos” szereplőkkel, emellett a kínai jelenlét mennyire „mély” és hogyan befolyásolja az adott ország csoportok külkapcsolati rendszerét. Ez azért fontos, mert árnyaltabb képet ad nemcsak Latin-Amerika nemzetközi erőteréről, de segíti a Kínához fűződő „latin-amerikai” viszony megértését is. A háromszögek vizsgálata mindig Latin-Amerika szemszögéből történik, vagyis az adott „harmadik szereplőhöz” való viszony felvázolását követően arra keresem a választ, hogyan befolyásolja Kína megjelenése az addigi viszonyrendszert, és fordítva, a „hagyományos kapcsolatok” milyen korlátokat szabnak Kína jelenlétének. Vagyis nem kerül mélyebb vizsgálatra Kína és a „harmadik szereplők” viszonyrendszere, egyfelől, mert a dolgozat kiindulási pontja Latin-Amerika, e térség világpolitikai- és világgazdasági pozíciója, másfelől, mert a terjedelmi korlátok ezt nem is engednék meg.

III. 1 Az Egyesült Államok–Latin-Amerika–Kína háromszög

III. 1. 1 Az Egyesült Államok és Latin-Amerika kapcsolatrendszere

A 18. század első harmadában függetlenné vált latin-amerikai országokat az Egyesült Államok hamar diplomáciai elismerésben részesítette. Bár ebben a periódusban az USA-nak még sem politikai, sem gazdasági hatalma nem volt elég ahhoz, hogy kiterjessze befolyását a térségben, az 1823-as ún. Monroe-elv⁴⁵ meghirdetésével egyértelművé tette a kontinensen kívüli államok latin-amerikai befolyásával kapcsolatos ellenérzéseit. A 19. század végétől egyre erőteljesebben érezhető Washington mind határozottabb befolyása a térségben – elsősorban Közép-Amerikában és a Karibi-térségben. A II. világháborút követően új lendületet és az 1947-es Riói szerződéssel, valamint az 1948-as Amerikai Államok Szervezetével intézményi kereteket kapott az Egyesült Államok befolyása Latin-Amerikában. A hidegháború bipoláris rendjében az USA legfőbb célkitűzése a régióban a kommunizmus visszaszorítása volt, a kubai forradalom után nem sokkal pedig a „no more Cubas” jelszó irányította Washington Latin-Amerika politikáját.

A hidegháború végét követően az USA-nak új alapokra kellett helyeznie Latin-Amerikához való viszonyát – párhuzamosan globális szerepvállalásának alakításával. Az 1990-es években a demokrácia és a liberális piacgazdaság/szabad kereskedelem voltak Washington legfőbb jelszavai a déli szomszédokkal kapcsolatos politikában. A William Clinton által meghirdetett „piaci demokrácia” azt az amerikai meggyőződést tükrözte, miszerint a liberális piacgazdaság és a demokrácia kiépítése egymást segítő folyamatok, emellett a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának előfeltétele, hogy a világ mind több állama lépjen erre az útra. Az 1994-ben Miamiban megrendezett I. Összamerikai csúcstalálkozón (*Summit of the Americas*) konszenzus látszott kibontakozni az Egyesült Államok kormánya és a latin-amerikai vezetők között az olyan „közös értékekről”, mint a fent említett demokrácia és szabad kereskedelem, az emberi jogok tiszteletben tartása, a jogállamiság, valamint a szegénység elleni küzdelem és a környezetvédelem.

⁴⁵ James Monroe amerikai elnök 1823. december 2-ai kongresszusi üzenetének külpolitikai aspektusai Monroe-doktrínaként ismeretesek a diplomáciatörténetben. A doktrína értelmében “(1) az Egyesült Államok nem fog beavatkozni a nyugati féltekén létező gyarmatok belügyeibe annak ellenére, hogy az amerikai földrészen nem fogad el további európai gyarmatosítást; (2) az Egyesült Államok nem kíván beavatkozni az európai országok belügyeibe sem; és (3) az európai politikai rendszer kiterjesztését Amerikára az Egyesült Államok szempontjából “veszélyesnek” tekintené az amerikai kormányzat”. Magyarics [2000] p. 46.

A latin-amerikai államok pozitívan, már-már eufórikus hangulatban vágta bele a hidegháború utáni első évtizedbe: úgy tűnt, az Egyesült Államok maga mögött hagyja a hidegháborúra (is) jellemző arrogáns, a régió érdekeit elhanyagoló attitűdöt és végre „komolyan veszi” déli szomszédjait, sőt közös jövőben gondolkodik velük; a nyolcvanas évek mélyrepülését követően Latin-Amerika hitt a Washington által terjesztett „szabadpiaci” doktrínában. A kilencvenes években a latin-amerikai országok igyekeztek elkerülni a világkereskedelem rendszerében való marginalizálódás forгатókönyvét; ebben pedig ideális partnernek tűnt a globális szerepvállalására és gazdasági kérdésekre fókuszáló Egyesült Államok. (Carranza [2004] p. 57.)

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás, illetve az Egyesült Államok által 2003-ban megindított iraki háború azonban átrendezni látszik az Amerika-közi kapcsolatokat az új évezredben. Az elmúlt években az amerikai külpolitikai lépések döntő többségét átította a terrorizmus elleni háború, és ez a hozzáállás Washington Latin-Amerika politikájára is hatással van. Míg tehát a hidegháború évtizedeiben az USA vezetése hidegháborús szemüvegen keresztül szemlélte a latin-amerikai térséget, ezt az ezredfordulót követően a terrorizmus elleni háború szemüvege váltotta fel – azaz az Egyesült Államok továbbra is a globális világpolitikában kitűzött céljain keresztül tekint a latin-amerikai országokra, ami persze nem meglepő a latin-amerikai régió világpolitikai és világgazdasági marginalizáltságát, illetve az Egyesült Államok és Latin-Amerika aszimmetrikus viszonyát tekintve. Mindezzel párhuzamosan az ezredforduló óta mind több latin-amerikai (elsősorban dél-amerikai) országban hatalomra jutó neopopulista elnökök a neoliberális gazdaságpolitika elvetésével és USA-ellenes retorikájukkal „olvasztják” az 1994-ben még erősnek tűnő konszenzust, új megközelítésbe helyezve a latin-amerikai országok külkapcsolati rendszerének irányítását – aminek fontos eleme a regionális összefogás és az Egyesült Államok befolyásának új szereplők bevonásával történő kikezdése.

III. 1. 1. 1 Politikai kapcsolatok

Az 1990-es években az Egyesült Államok és a latin-amerikai országok politikai kapcsolatait a demokrácia terjesztése határozta meg. Az 1980-as években a latin-amerikai országokban lezajlott a politikai átmenet, a brutális eszközökkel kormányzó, súlyos és tömeges emberi jogszétséket elkövető katonai diktatúrákat felváltották a demokratikusan megválasztott elnökök. A fentebb említett „piaci demokrácia” koncepció jegyében Washington üdvözölte a latin-amerikai országokban történő politikai és gazdasági

változásokat, és igyekezett minden segítséget megadni – például, tapasztalattal szolgálni – a mind gyorsabb és hatékonyabb átmenet segítése érdekében. (Vilas [2005] p. 392.) A Clinton-kormány abban bízott, hogy a latin-amerikai régió sikeresen levezényelt átmenete követendő példát nyújthat majd Ázsia és Afrika országai számára, „ugródeszkaként” funkcionálhat a piaci demokrácia világméretű terjesztésében.

A demokratizálódás nyomon követése és segítése mellett az USA Latin-Amerika politikájában a hidegháborút követően előtérbe került a drogfogyasztás elleni küzdelem és a migráció hatékony kezelése. Ezek a kihívások bár nem számítottak újnak, Washington a kilencvenes években különös figyelmet fordított rájuk, mint biztonságát veszélyeztető tényezőkre. Az illegális drogkereskedelem elleni küzdelem elsősorban az Andok térségének államait érintette, kicsúcsosodásaként értelmezhető a 2000-ben – a kolumbiai kormány aktív támogatásával – meghirdetett *Plan Columbia*. A migrációs kihívások pedig – földrajzi elhelyezkedésük következtében – Mexikóban, Közép-Amerikában és a Karibi-térségben meghatározóak.

Az 1990-es években az Összamerikai csúcsok rendszere korábban nem tapasztalt gyakoriságú Amerika-közi személyes kapcsolatokat eredményezett. Emellett Clinton 1997-ben két hivatalos látogatást is tett a latin-amerikai régióban; egyet Mexikóban (ahol elsődleges napirendi pontként szerepelt a drogkereskedelem), egy másikat pedig Dél-Amerikában (Shifter [1998]): a komoly kőolajforrásnak számító Venezuelát, a regionális hatalmi törekvéseket követő Brazíliát és az 1991-es Öböl-háborúban a latin-amerikai országok közül egyedül csapatokat küldő Argentínát kereste föl az amerikai elnök. Szintén a Clinton-adminisztráció adott Argentínának nem NATO-tag szövetséges státuszt (Domínguez [1999]) – ebben a periódusban a dél-amerikai országok közül Argentína számított Washington első számú szövetségesének.

A hidegháború végét követő évtizedben az Egyesült Államok Latin-Amerika politikájának kritikus pontjait két karibi ország: Kuba és Haiti jelentette. Előbbi esetében az 1996-ban elfogadott Helms-Burton törvény⁴⁶ a legtöbb latin-amerikai állam ellenzésével találkozott, a törvénnyel szemben megfogalmazott leggyakoribb kritika az volt, hogy továbbra is hidegháborús szemüvegen keresztül szemléli a szigetországot.

⁴⁶ „A Helms szenátor és Burton képviselő által benyújtott törvénytervezet (...) nem egyszerűen a bojkottról és az embargóról szól. Erre már a törvény címe is utal: ‘Törvény a Kubai Demokratikus Szolidaritásról és Szabadságról’. A törvény első részében a Castro-kormány elleni szankciók fokozásáról, a másodikban egy demokratikus kubai kormány megteremtését elősegítő programok indításáról, a harmadikban az USA-állampolgárok (volt) kubai tulajdonának védelméről szól, a negyedik pedig azokról a szankciókról, amelyekkel a kisajátított USA-tulajdont birtoklókat, az ilyen cégekbe fektetöket vagy ilyen tulajdonnal kereskedőket sújtják.” Anderle [2004] p. 167.

(Anderle [2004] p. 168.) Az ENSZ jóváhagyásával történt 1994-es amerikai fegyveres beavatkozás Haitin a Clinton-doktrínával összhangban a demokrácia visszaállítását, és a nyomorból való kilábalást ígérte. Ezt azonban az adminisztráció, akárcsak Szomáliában, nem volt képes biztosítani. A Haiti-akció 2 milliárd dollárba került az Egyesült Államoknak, de sikere erősen megkérdőjelezhető. A politikai élet a következő években autokratikus és korrupt maradt, mindemellett nem sikerült csökkenteni a magas munkanélküliséget és a borzalmas szegénységet. (Kissinger [2002] p. 207.) Az amerikai nép ellenezte a csapatok Haitire küldését, az ország gazdasági támogatását pedig az ekkor már republikánus többségű kongresszus akadályozta meg. (Mandelbaum [1996] p. 22.)

Mindezek ellenére az 1990-es években a Clinton-kormány Latin-Amerika politikája – amely egyébként folytonosságot mutatott id. George Bushéval – eredményeként Washington kapcsolata déli szomszédjaival – Kubát leszámítva – harmonikus és kiegyensúlyozott volt, a fentebb kifejtett konszenzusra építve úgy tűnt, Latin-Amerika az USA szövetségeseként megmutatja a világnak, mire képes a demokratikus berendezkedés és a szabad kereskedelem tandemére.

Az 1990-es évek már-már idillinek számító kapcsolatai az ezredfordulót követően átstrukturálódtak, több konfliktusos elemmel „gazdagodtak”. E folyamatnak külső és belső okai is meghatározhatóak. Külső okként értelmezhető a World Trade Center elleni 2001. szeptember 11-ei terrortámadás, és főként az ezt követő irányváltás az amerikai külpolitikában. A terrorizmus elleni háború előtérbe kerülése Washington Latin-Amerika politikájára is kivetült. A drogkereskedelem elleni küzdelem ennek értelmében kiegészült a terroristák, pontosabban narkóterroristák elleni harccal. Az Egyesült Államok afganisztáni és iraki háborújához szerte a világon szövetségeseket gyűjtött a terrorizmus elleni harc nevében. Ezek a beavatkozások azonban – főként az iraki – a legkevésbé sem bizonyultak népszerűnek a nyugati félteke többi államában. A latin-amerikai régió országai közül mindössze heten támogatták az iraki háború megindítását: közülük hat közép-amerikai és karibi állam⁴⁷ kereskedelmi tárgyalásokat folytatott az USA-val, a hetedik ország, Kolumbia konzervatív elnöke pedig Washington legfőbb szövetségese Dél-Amerikában. (Hakim [2006] p. 42.) A latin-amerikai államok – néhol igen heves – tiltakozása az afganisztáni és iraki háborúk ellen egyfelől történelmükkel magyarázható; az egyes latin-amerikai országok szuverenitását gyakran sértette amerikai intervenció. Másfelől pedig a fentebb említett belső okokra vezethető vissza. A

⁴⁷ Costa Rica, Dominikai Köztársaság, El Salvador, Honduras, Nicaragua és Panama.

neopopulista/neobaloldali elnökök hatalomra jutásának körülményeit az előző fejezetben már ismertettem (l. oldalszám), így arra itt nem térek ki. Az elsősorban dél-amerikai államokban hatalomra jutott elnökök USA-ellenes retorikája és fellépése egyfelől arra a csalódottságra vezethető vissza, hogy az 1990-es években a Washington által propagált és – egyes vélemények szerint – Latin-Amerikára erőltetett neoliberais strukturális reformok nem hozták meg a kívánt eredményt. Másfelől pedig az unilateralizmus gyakorlatának az amerikai külpolitika homlokterébe helyeződése komoly ellenérzéseket váltott ki a latin-amerikai kormányokban. Mindez párosult azzal a csalódottsággal, hogy míg ifj. George Bush beiktatását követően első hivatalos külföldi útja Mexikóba vezetett, ahol arról biztosította a régió államait, hogy számára Latin-Amerika prioritás, „*A legjobb külpolitika otthon kezdődik*” (ford. tőlem) – mondta (Leogrande [2007] p. 357.), szeptember 11-e után az amerikai külpolitika erőit elsősorban Ázsia kötötte le, a „beígért” priorizált helyzettel szemben a latin-amerikaiak a prioritási lista alján találták – vagy legalábbis érezték – magukat. Az iraki háború negatív megítélése egyébként nem korlátozódott a neopopulista elnökök vezette latin-amerikai országokra: Washington számára váratlan, ugyanakkor kínos esemény volt, amikor 2003-ban a Biztonsági Tanács nem állandó tagjaiként Chile és Mexikó – hagyományosan az USA fontos latin-amerikai szövetségesei – is nemmel szavaztak az iraki háborút legitimáló amerikai javaslatra. (Hakim [2006] p. 45.) A Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court, ICC*) felállítását övező vita kapcsán szintén egyértelműen kitapintható volt az USA és a latin-amerikai államok közötti nézeteltérés. A latin-amerikai országok szinte mindegyike⁴⁸ ratifikálta a Római Statútumot, a térség kormányai Washington unilaterális külpolitikájának tükröződéseként értelmezték az ICC-ben való amerikai részvétel megtagadását. Az Egyesült Államok azon törekvése, hogy ún. bilaterális mentelmi szerződések (*Bilateral Immunity Agreement*) által biztosítsa állampolgárai sérthetlenségét, nem talált pozitív fogadtatásra Latin-Amerikában. A régió országai közül ugyan Kolumbia, Bolívia, Guyana, Suriname, Panama, Nicaragua, Honduras, El Salvador, Haiti és a Dominikai Köztársaság írtak alá erre vonatkozó szerződést az USA-val; 12 latin-amerikai ország⁴⁹ úgy sem vállalta mentelmi megállapodás aláírását az USA-val, hogy emiatt csökkenő amerikai segélyekben részesülhet. (Madison [2007]) Az Egyesült Államok latin-amerikai érdekérvényesítésének újonnan megjelenő, korábban

⁴⁸ Kivételt jelent: Chile, Suriname, Nicaragua, El Salvador, Guatemala és a Dominikai Köztársaság.

⁴⁹ Mexikó, Barbados, Bolívia, Brazília, Costa Rica, Ecuador, Paraguay, Peru, St. Vincent and the Grenadines, Trinidad and Tobago, Uruguay és Venezuela. Slavin [2006].

nem tapasztalt korlátját jelezte az is, amikor az Amerikai Államok Szervezetének főtitkári választásán megbukott a Washington által támogatott jelölt (a mexikói Luis Ernesto Derbez), és a több baloldalinak bélyegzett latin-amerikai elnök által is támogatott volt chilei belügyminiszter, Jose Miguel Insulza lett a nyertes.

Az ezredfordulót követően, és különösen a szeptember 11-ei terrortámadások után az Amerika-közi kapcsolatok fontos dimenziójává vált a mind konfrontatívabbá váló USA–Venezuela viszony. Hugo Chávezt 1998-ben választották Venezuela elnökévé, amihez Washington néhány órán belül gratulált. Az 1998–2001 közötti időszakban Washington és Caracas viszonyát mind jobban beárnyékolta Chávez élesedő USA-ellenes retorikája és Fidel Castróhoz fűződő személyes baráti viszonya. A szeptember 11-ei eseményeket követő Afganisztán elleni háborút a venezuelai vezető már élesen elítélte – az ártatlan afgán civil lakosság „gyilkolására” hivatkozva –, ami komoly feszültséget jelentett a bilaterális kapcsolatokban – Washington hazahívta nagykövetét „konzultációra”. (Domínguez [2007] p. 3.) A Chávez elleni 2002 áprilisi puccskísérlet kísérő amerikai magatartás – a puccsot végrehajtók által felállított kormány gyors elismerése, sőt üdvözlése – tovább jegelte a két állam kapcsolatait. A venezuelai elnök retorikájában innentől kezdve állandósul a vád, miszerint Washington Chávez eltávolítására törekszik. A venezuelai vezetés növekvő fegyvervásárlásait is egy az USA felől érkező lehetséges támadással igazolja. A latin-amerikai elnökök körében Hugo Chávez egyfajta USA-ellenes szövetséget kíván összefogni, célja, hogy új szövetségi rendszerrel védje ki és ellensúlyozza Washington régióbeli befolyását. Latin-Amerikában legfőbb szövetségeseinek – Fidel Castrón kívül – a bolíviai Evo Morales, a nicaraguai Daniel Ortega és az ecuadori Raphael Correa számítanak, de Argentínával és Brazíliával is baráti kapcsolatokat ápol. Latin-Amerikán kívül is aktív külpolitikát folytat a venezuelai vezetés; OPEC-beli pozíciója erősítésével igyekszik befolyást szerezni a világpolitikában, a közös ideológiai gyökerek hangsúlyozásával közeledik Kínához, az iráni elnök 2007 januári venezuelai látogatása, szoros összefüggésben az iráni atomprogram nyílt venezuelai támogatásával, pedig komoly aggodalmat kelt washingtoni neokonzervatív körökben.

A Fehér Ház Chávez „megfékezését” célzó javaslatai és törekvései a gyakorlatban többször kontraproduktívnak bizonyultak. A puccskísérlettel kapcsolatos amerikai reakció kifejezett ellenérzést váltott ki a latin-amerikai közvéleményben, sőt gyengítette Washington hitelét a demokráciaterjesztéssel összefüggésben; Chávezt ugyanis demokratikus keretek között választották meg, pontosan az ellene irányuló puccskísérlet

volt alkotmányellenes. 2005 júniusában Condoleezza Rice amerikai külügyminiszter az AÁSZ Közgyűlésén egy a latin-amerikai demokráciák minőségét ellenőrző mechanizmus kiépítését javasolta, de azt a résztvevők visszautasították. (Domínguez [2007] p. 3.)

A Chávez-jelenség feltehetően komoly szerepet játszott abban, hogy 2007 márciusában ifj. George Bush – megválasztása óta első alkalommal – latin-amerikai körútra indult. Washington egyre határozottabb prioritásává válik az általa „destabilizáló, negatív erőként” definiált Hugo Chávez latin-amerikai befolyásának visszaszorítása, amihez a dél-amerikai regionális vezető szerepre törő brazil elnököt, Luiz Inacio „Lula” da Silva-t igyekszik szövetségesként megnyerni. Washington a 2007-es évet a kötelezettség („*engagement*”) éveként emlegette Latin-Amerikával kapcsolatban, feltehetően az ezredfordulót követő években, a latin-amerikai társadalmakban mind határozottabban kibontakozó USA-ellenséget kívánta ezzel kompenzálni. Az amerikai elnök az új, pozitív partnerség kiépítését célzó latin-amerikai körútja során Brazíliában, Uruguayban, Kolumbiában, Guatemalában és Mexikóban tett látogatást. Bush ezzel az úttal új imázs építésébe kezdett Latin-Amerikában: mérsékeltebb, tárgyalásra hajló, a szociális kérdésekre nagyobb hangsúlyt fektető politikába fogott. A körút eredményeként amerikai-brazil bilaterális megállapodás született alternatív üzemanyagforrások (bio-etanol) közös fejlesztéséről – természetesen az olajtól való függőség csökkentését célozva. Lula da Silva 2007. március 31-én viszonzta az amerikai elnök látogatását Camp Davidben. A venezuelai elnök – aki egyébként Bush látogatásával párhuzamos körutat tett Argentínában és Bolíviában – „erkölcstelennek” bélyegezte a törekvést, hogy élelmiszert (cukornád) kívánnak üzemanyaggá alakítani. (Latin American Weekly Report [2007])

A brazil külpolitika a következő években, évtizedekben várhatóan az Amerika-közi kapcsolatok meghatározó tényezőjévé válik. A munkáspárti brazil elnök független, autonóm brazil külpolitika kialakítását célozza, az elmúlt években a fejlődő világ – területileg, demográfiailag és gazdaságilag – legjelentősebb államaival kezdett aktív párbeszédet a hosszú távú együttműködés reményében, mindezzel párhuzamosan a brazil vezetés deklarált célja az Egyesült Államokkal – és más iparilag fejlett országokkal – való harmonikus, baráti kapcsolatok fenntartása. (Vigevani – Cepaluni [2007] p. 1314.) Lula ugyanakkor határozottan elzárkózik a Washington és Caracas közötti közvetítői szereptől, több alkalommal is egyértelművé tette: nem kíván a két ország között egyensúlyozni vagy békéltetni.

A dél-amerikai országok közül jelenleg Kolumbia az Egyesült Államok legfőbb szövetségese. A 2002-ben hatalomra jutott konzervatív Alvaro Uribe elnök az USA komoly támogatásával vette fel a harcot a marxista gerillák (Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők, FARC) és az illegális drogkereskedelem ellen. Egyiptom és Izrael után Kolumbiába jut a legtöbb amerikai segély, a Bush-kormány első hat évében 3 milliárd amerikai dollár értékű katonai- és 40 millió dollár gazdasági segéllyel igyekezett a kolumbiai helyzetet stabilizálni. (Leogrande [2007] p. 363.) Mindeközben a hidegháborús gyakorlatot felelevenítve – és a latin-amerikai társadalmak kritikáját kiváltva – Washington „eltekintett” a kolumbiai kormányhoz köthető emberi jogi jogsértésektől. A szeptember 11-ei események Kolumbia esetében – szomszédjaival ellentétben – az USA-hoz való viszony szorosabbá válásához vezettek, mivel innentől kezdve a nemzetközi terrorizmus elleni háború keretében – mind aktívabban – támogatja az Uribe-kormány gerillák elleni küzdelmét, függetlenül attól, hogy a FARC célkitűzései a kolumbiai társadalom átalakítására korlátozódnak, komolyabb nemzetközi aspektus nélkül. Többek között erre is visszavezethető a Kolumbia és Venezuela közötti kapcsolatok feszültebbé válása az elmúlt években. A venezuelai elnök Uribét a Fehér Ház kiszolgálásáért támadja, az USA Kolumbia-politikáját pedig több alkalommal is a vietnami háború ismétlődéseként írta le. (Pérez [2006] p. 98.) De nemcsak Chávez, a bolíviai, ecuadori és argentin vezetés is a belügyekbe való beavatkozásként és a szuverenitás megsértéseként értelmezi az USA drogkereskedelemmel szemben vívott háborúját.

Úgy tűnik tehát, hogy a kilencvenes évek aktív konszenzusát és együttműködését az ezredfordulót követően az eltávolodás váltotta föl. A szeptember 11-ei terrortámadás óta Washington a terrorizmus elleni háború támogatása mentén látja a régió országait. Az USA Latin-Amerika politikája továbbra is azt a mintát látszik reprodukálni, miszerint ciklusokban, „örvényszerűen” fordul a térség egyes „válságócai” felé és avatkozik be vagy legalábbis érvényesíti akaratát, majd „dolga végeztével” ismét elfordul a régiótól. (Pastor [1992] p. 35.) A koherens Latin-Amerika politika hiánya Washington részéről távolról sem újkeletű. Mindenképpen újdonság azonban az Amerika-közi kapcsolatok jellegében, hogy az Egyesült Államok talán évtizedek óta nem találkozott ilyen erős és összefogott ellenállással a nyugati féltekével kapcsolatos elképzeléseivel szemben. Az eddig a latin-amerikai országok „meggyőzésére” alkalmazott módszerek mintha nem működnének a korábban megszokott olajozottsággal, aminek a neopopulista erők erősödése és összefogása éppúgy oka, mint az USA unilaterálisba forduló külpolitikája, valamint „elfoglaltsága” Irakban és a Közel-Keleten. Az egyes baloldali latin-amerikai

elnökök újraválasztása (Chávezé 2006-ban, Luláé 2006-ban, illetve Néstor Kirchner argentin elnök feleségének megválasztása 2007-ben) pedig azt mutatja, hogy az Egyesült Államok befolyásának ellensúlyozására irányuló törekvésekkel hosszabb távon is számolni kell.

Az Egyesült Államok oldaláról a 2008 őszi amerikai elnökválasztás eredménye meghatározó lesz Washington következő négy éves Latin-Amerika politikáját illetően. John McCain győzelme esetén a konfliktusos elemek erősödése várható; az arizonai szenátor 1993-tól a konzervatív Nemzetközi Republikánus Intézet (*International Republican Institute – IRI*) elnöke volt, McCain éles Castro- és Chávez-ellenessége tovább mélyítheti a nyugati féltekét megosztó politikai ellentéteket. (Kozloff [2008]) Demokrata győzelem esetén azonban enyhülhet az elmúlt évek feszültté vált viszonya az Egyesült Államok és Latin-Amerika között.

III. 1. 1. 2 Gazdasági kapcsolatok

Bill Clinton amerikai elnök külpolitikájának központi eleme volt a külgazdasági kapcsolatok intenzívebbé tétele, gazdaságközpontú külpolitikája a Latin-Amerikához való viszonyban is tükröződött. Az Egyesült Államok a „*trade not aid*” formula értelmében segélyek helyett az egyes országokkal folytatott bilaterális kereskedelem felfuttatásában látta a latin-amerikai prosperitás zálogát. A hidegháború utáni évtizedben az Amerika-közi külkereskedelmi kapcsolatok valóban virágoztak, ezen periódus külkereskedelmi adatait vizsgálva lendületes növekedést tapasztalunk: míg 1996-ban a teljes latin-amerikai export 46%-a, 2000-ben 57%-a irányult az USA-ba. A tendenciáért elsősorban az USA-hoz földrajzilag közel fekvő országok a felelősek. (LAC Databook [2007] p. 106.) Az ezredforduló környékén azonban lassulni látszik az Egyesült Államok–Latin-Amerika kereskedelem volumennövekedése, aminek hátterében az amerikai- és a világgazdaság lelassulását kell látnunk. Az USA gazdaságának lassulása közvetlenül hatott a latin-amerikai országok gazdasági növekedésének ütemére. A 2001-2002-es argentin válság komoly tényező volt a neoliberális gazdaságpolitika népszerűségének latin-amerikai erjedésében, az 1990-es években az argentin Mémekormány az IMF „él tanulójaként” szorgalmasan hajtotta végre a nemzetközi pénzügyi szervezet diktálta reformlépéseket. Az argentin válság, illetve az argentin gazdaság talpra állításában vállalt visszafogott amerikai részvétel mindenképpen hozzájárult a neoliberális gazdaságpolitikával kapcsolatos latin-amerikai szkepszis terjedéséhez és az esetleges alternatív modellek felé forduláshoz.

Az Egyesült Államok külkereskedelmében a latin-amerikai részesedés a következőként alakult: 1996-ban Mexikó felelt az USA teljes külkereskedelmének 9,2%-áért, 2006-ban ez az arány 11,5% volt, vagyis valamelyest növekedett. Latin-Amerika Mexikón kívüli részében ugyanez az arány 1996-ban 7,2%, 2006-ban 7,7% volt, vagyis szerény növekedést mutatott. (Hornbeck [2007]) Az Egyesült Államok exportjában a latin-amerikai piac jelentősége egyértelműen nőtt a kilencvenes években (13,3%-ról 21,6%-ra), az ezredforduló óta azonban stagnálni látszik. Hasonló tendenciát láthatunk az USA behozatalát vizsgálva is: a kilencvenes években a latin-amerikai részesedés nőtt, ha nem is olyan gyorsan, mint az exportnál (12,9%-ról 16,9%-ra), az ezredforduló óta azonban stagnál. (CEPAL SIGCI)

Az alábbiakban elemzett külön nem hivatkozott külkereskedelmi adatok a CEPAL SIGCI adatbázisából származnak. A kilencvenes évek tendenciáinak folytatásaként a latin-amerikai régió jelenleg is legfontosabb külkereskedelmi partnere az Egyesült Államok, ugyanakkor az USA részesedése a latin-amerikai összexportból az ezredforduló óta csökkent: 2006-ban Latin-Amerika teljes exportjának 49%-a irányult az USA-ba, míg teljes importjának 35%-a származott onnan. (LAC Databook [2007] p. 4.) Érdemes azonban rögtön rámutatni a régió belüli – az egyes alrégiók mentén tisztán kivehető – különbségekre ezzel kapcsolatban. Az egyetlen földrajzilag Észak-Amerikában fekvő latin-amerikai ország, Mexikó külkereskedelme az összes latin-amerikai állam közül legerősebben kapcsolódik az Egyesült Államokhoz: exportjának 84,9%-a, importjának pedig 53,80%-a bonyolódik északi szomszédjával. Mexikó egyedül a latin-amerikai régió USA-val folytatott kereskedelmének 60%-át adja, a különbségek érzékeltetésére érdemes megjegyeznünk, hogy Brazília – mely ország Latin-Amerikában Mexikó után az USA legfőbb kereskedelmi partnere – Mexikó USA-val folytatott külkereskedelmi volumenének mindössze egy hetedét produkálja. A mexikói kivitel kétharmadát késztermékek adják, elsősorban autóalkatrészek, elektronikai cikkek és textil. Az USA-val való rendkívül szoros kereskedelmi kötelékek hátterében az 1994. január 1-jén életbe lépett NAFTA (*North American Free Trade Agreement – Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény*) működését kell látnunk. Míg a kilencvenes évek az USA-ba irányuló mexikói export „felfutásának” periódusa volt, az ezredforduló óta az Egyesült Államok részesedése a mexikói kereskedelemben lassú, de évről évre nyomon követhető csökkenést mutat: 2000-ben a mexikói export 88,6%-a, 2006-ban 84,9%-a irányult az USA-ba. A mexikói import adatait vizsgálva ennél drasztikusabb amerikai térvésztes tapasztalható: 2000-ben még a mexikói import 73,11%-a származott az USA-

ból, vagyis az elmúlt hat évben az Egyesült Államok részesedése közel 20%-kal csökkent.

A közép-amerikai országok USA-val való külkereskedelmükben egységesnek tűnnek: az Egyesült Államok a közép-amerikai országok külkereskedelmében egyértelműen vezető helyen áll, a Közép-amerikai Közös Piac (KAKP)⁵⁰ teljes exportjának 57,8%-a kerül az Egyesült Államokba. (De Lombaerde [2007] p. 109.) Mindezek ellenére az ezredforduló óta csökkenést tapasztalunk a közép-amerikai országok USA-val való kereskedelmében. Ez a csökkenés Costa Rica esetében a legjelentősebb (2000-ben az ország teljes exportjának 49,7%-a, ma már csak 39,7%-a irányul az USA-ba, míg az importnál ugyanez az arány 50,8%-ról 39,4%-ra esett), de 3-4%-os csökkenés El Salvador és Guatemala esetében is tapasztalható. A CAFTA-DR egyezmény (1. később) eredménye még nem kimutatható – 2005 óta hektikusan alakul az egyes közép-amerikai országok USA-ba irányuló exportjának részesedése a teljes exportból. A közép-amerikai országok exportjából és importjából való USA-részesedés az egyes esetekben hasonló arányt mutat, kivételt jelent Nicaragua és Panama: előbbi esetében a teljes export közel 43%-át szívja fel az USA, míg importjának csak 22,6%-át adja az „északi kolosszus”, utóbbinál ezek az arányok 39% és 27%; vagyis az Egyesült Államok ezen országok számára főként export-felvevőpiacként jelentős. A két ország között hasonlóság, hogy – ellentétben a többi közép-amerikai országgal, ahol az exportszerkezetben a késztermékek dominálnak – teljes exportjuk túlnyomó részét (Nicaragua: 82%, Panama: 73,9%) mezőgazdasági termékek adják. Szintén közös jellemző, hogy külkereskedelmükben az elmúlt évtizedben jelentősen nem változott az Egyesült Államok részesedése.

A karibi-térség legtöbb országának – hasonlóan az eddig vizsgált Mexikóhoz és Közép-Amerikához – első számú kereskedelmi partnere az Egyesült Államok, a CARICOM exportjának 51,7%-a jut az USA piacára, (De Lombaerde [2007] p. 109.) ennek ellenére a karibi országok az Egyesült Államokkal folytatott külkereskedelmüket tekintve nem egységesek. Alapvetően két csoportot különböztethetünk meg: azon államokat, amelyek exportjából és importjából is a legnagyobb részesedés az USA-ra jut, és azokat, amelyek legfőbb importforrása az Egyesült Államok, de exportjukkal főként más államokat céloznak. Előbbihez tartozik Belize (amely földrajzilag ugyan Közép-Amerikához tartozik, de mivel a CARICOM tagja, ide tartozóként kezeljük), a Bahamák,

⁵⁰ Tagjai: Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras és Nicaragua.

Barbados, a Dominikai Köztársaság, Grenada, Jamaica, Saint Kitts és Nevis, valamint Trinidad és Tobago. A másik csoportba pedig Antigua és Barbuda, Dominika, Saint Lucia és Saint Vincent tartoznak. Az Egyesült Államok részesedése az egyes országok export- és importpiacán még a fenti kategóriákon belül is meglepően változatos: a legerősebb függőséget a Bahamák, valamint Saint Kitts és Nevis mutatják, 75-80%-os részesedéssel. Trinidad és Tobago exportjában is rendkívül jelentős az USA piaca, az ország exportjának közel 60%-a irányul ide – elsősorban földgáz és kőolaj formájában. A többi karibi ország esetében az USA exportból és importból való részesedése 30-40% körül mozog.

Dél-Amerikában az Andok Közösség tagállamai – Kolumbia, Ecuador, Venezuela, Bolívia és Peru – külkereskedelmük legnagyobb részét az Egyesült Államokkal bonyolítják. Az Andok Közösség teljes exportjának 46,6%-a célozza az USA piacát. (De Lombaerde [2007] p. 109.) Az ezredforduló óta Peru, Kolumbia és Venezuela külkereskedelme esetében az USA relatív térvésztesztét figyelhetjük meg – utóbbi esetben ez nyilván tudatos politika eredménye.⁵¹

A többi dél-amerikai ország külkereskedelmében az Egyesült Államok helyzetét vizsgálva további töréspontokat találunk. Míg az ún. ABC országok (Argentína, Brazília és Chile), illetve Bolívia és Uruguay esetében az USA részesedése az egyes országok exportjából és importjából 6-17% között mozog, Paraguaynál az USA-val való kereskedelem aránya elenyésző (3-5%). Az elmúlt években Argentína, Brazília és Bolívia esetében az Egyesült Államokkal való kereskedelemben szintén részesedésbeli csökkenést tapasztalunk. Míg az első két ország esetében 4-6%-os csökkenést látunk, Bolívia külkereskedelmében az USA részesedése az ezredforduló 1999-es csúcs óta drasztikusabb csökkenést szenvedett (32,6%-ról 11,9%-ra esett). Ezzel szemben Chilében úgy tűnik, már a kilencvenes évek eleje óta „beállt”, és a régió többi országával ellentétben stabilizálódott az USA részesedése: az export és importpiacon egyaránt 16% körüli aránnyal. Paraguay és Uruguay esetében szintén nem tapasztalunk jelentős változást az ezredforduló óta.

A kereskedelmi adatokat vizsgálva tehát azt látjuk, hogy Mexikó, Közép-Amerika és a Karibi-térség külkereskedelme (Kuba kivételével) szorosan kapcsolódik az Egyesült

⁵¹ Összevetve a 2000 és 2006-os adatokat, a perui exportban 5,3%, az importban pedig 6,9%-os USA részesedés-csökkenést láthatunk, Kolumbiában 9,7% és 3,6%, Venezuela esetében pedig 2,6%, illetve 7,9% ezek az arányok. Szembetűnő ugyanakkor az ecuadori exportban való USA-részesedés megugrása az elmúlt évtizedben: jelenleg az ecuadori export több mint fele célozza az Egyesült Államok piacát, míg az ecuadori behozatal kevesebb, mint ötöde származik az USA-ból.

Államokéhoz, ezen államok külkereskedelmük jelentős arányát az USA-val bonyolítják. A dél-amerikai szubkontinens államai közül Venezuela kivitele irányul legnagyobb arányban az Egyesült Államokba (2006-ban a teljes kivitel 48,8%-a). Vagyis az előző pontban ismertetett feszült politikai kapcsolatok ellenére a gazdasági összefonódás – nyilván a jelentős venezuelai kőolaj beszállításnak köszönhetően – továbbra is szoros maradt, Chávez külkereskedelmi diverzifikációt célzó törekvései eddig csekély konkrét eredményt hoztak. A dél-amerikai országok közül Chile (2006-ban 15,6%), Brazília (18%), Uruguay (12,1%), Argentína (8,4%) és Paraguay (3,2%) külkereskedelmében bír legalacsonyabb részesedéssel az Egyesült Államok. Vagyis Latin-Amerika – és az egész világ – egyik legnyitottabb gazdasága (Chile), valamint a Mercosur tagállamai kiegyensúlyozottabb külkereskedelmi struktúrával bírnak, mint Latin-Amerika földrajzilag az Egyesült Államokhoz közelebb fekvő tagjai.

Általános, az egész latin-amerikai régiót érintő jelenségnek tűnik ugyanakkor, hogy az ezredforduló óta – összhangban a politikai kapcsolatok „felfeslésével” – az Egyesült Államokba irányuló latin-amerikai export a teljes exporthoz viszonyított aránya a térség országainak túlnyomó többségében csökkent, igaz, változó arányban.

A latin-amerikai országokba irányuló amerikai FDI volumenének tendenciáit vizsgálva azt találjuk, hogy míg a kilencvenes években – főként a gyors ütemben zajló latin-amerikai privatizációnak köszönhetően – látványosan növekedett a térség országaiba áramló amerikai FDI, az ezredforduló környékén ez a lendület alábbhagyott; igaz, ugyanakkor a Latin-Amerikába érkező teljes FDI volumene is visszaesett. 2006-ban a térségbe érkező FDI közel 35%-a érkezett az Egyesült Államokból, így országonkénti vizsgálatban az USA a legjelentősebb befektető a térségben. (CEPAL [2006c] p. 31.) Az egyes országokat, alrégiókat vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy – a kereskedelmi adatokat követve – Mexikóban és Közép-Amerikában határozottabb az Egyesült Államok befektetői jelenléte – az egyes országokba érkező teljes FDI átlagosan 60-80%-át adja az USA. (CEPAL [2006c] pp. 65–66.) Legtöbbször az ezekbe az országokba érkező befektetések több mint fele a feldolgozó ipart vagy a szolgáltató szektort célozza.

A dél-amerikai szubkontinens legtöbb országában a nyersanyag-kitermelés az érkező FDI legfőbb célpontja; kivétel Brazília és Chile, ahol az érkező FDI legnagyobb arányban a szolgáltatási szektort célozza. Több dél-amerikai országban, így Bolíviában, Brazíliában, Kolumbiában, Paraguayban és Venezuelában is legjelentősebb befektetőnek számít az Egyesült Államok, de ezekben az országokban a teljes FDI-hoz képest mért amerikai részesedés Mexikóhoz és Közép-Amerikához képest alacsonyabb, átlagban 20-

40% között mozog. Ehhez képest Argentínában, Chilében és Peruban is alacsonyabb az amerikai részesedés a teljes FDI-ban, és nem is az USA a legfőbb befektető, hanem valamely európai ország. (CEPAL [2006c] pp. 65–66.) A kilencvenes évek közepének adataihoz viszonyítva Mexikóban és Közép-Amerikában – hasonlóan a kereskedelmi adatokhoz – is emelkedett az amerikai részesedés a teljes FDI-ban, ugyanakkor az ezredfordulóhoz képest itt is szerény csökkenést tapasztalhatunk. A dél-amerikai országok esetében azonban a tíz évvel ezelőtti adatokhoz képest is csökkenést látunk a teljes FDI-ban való amerikai részesedést illetően – 1995-ben még 40-60%-os amerikai részesedés volt jellemző a legtöbb országban.⁵² A Latin-Amerikát célzó amerikai befektetések súlypontja tehát az elmúlt évtizedben földrajzilag „északabbra” húzódott, a korábbiaknál is erősebben Mexikóban és Közép-Amerikában koncentrálódik.

III. 1. 1. 3 Intézményi kapcsolatok

Az Egyesült Államok és Latin-Amerika közötti kapcsolatok intézményesülésének első lépései a XIX. századra nyúlnak vissza. 1889-ben, Washingtonban tartották az első Pánamerikai Kongresszust James Blaine amerikai külügyminiszter javaslatára, ahol felállították az Amerikai országok Kereskedelmi Irodáját (1910-ben kezdte meg működését). A II. világháborút követően az Amerikai Államok Szervezetének 1948-as megalakítása elsősorban a nyugati félteke politikai és védelmi integrációját szolgálta, az 1954-es Caracasi nyilatkozattal Washington az AÁSZ keretein belül legitimálta a kommunizmus térnyerését megakadályozni hivatott akcióit. (Horváth [2005] p. 32.)

A hidegháború vége újabb fontos mérföldkövet jelentett az Amerika-közi kapcsolatok intézményesítésében. A politikai együttműködés erősítését célozta a rendszeres fórumként 1994 óta működő Összamerikai csúcsok rendszere, amelynek célja, hogy a nyugati félteke állam- és kormányfőinek rendszeres találkozóival segítse az Amerika-közi kapcsolatok fejlődését. 1994-ben, egyértelműen Washington sürgetésére rendezték meg az első ilyen csúcstalálkozót Miami-ban, ahol aláírták az Alapelvek Nyilatkozatát, valamint a Miami akciótervet, amely 22 témában⁵³ tett javaslatokat. A második csúcstalálkozóra négy évvel később, Santiagóban került sor. Itt az oktatás volt a

⁵² Ecuadorban 66,9%, Bolíviában 59,5%, Kolumbiában 55,7% és Chilében is 40,0%. Forrás: ESCAP [2000] p. 168.

⁵³ Demokrácia erősítése, emberi jogok, társadalom erősítése, kulturális értékek, korrupció, drogkereskedelem és terrorizmus, kölcsönös bizalom, szabadkereskedelem, tőkepiacok, infrastruktúra, energetikai együttműködés, telekommunikáció, tudomány és technológia, turizmus, oktatás, egészségügy, nők jogai, kisvállalatok, fehér sisakosok, fenntartható energiahasználat, biodiverzitás és környezetszennyezés megelőzése. Forrás: az Összamerikai csúcsok hivatalos honlapja: www.summit-americas.org.

központi téma, emellett fontos újítást jelentett, hogy a találkozó előkészületeiben már nem csak az Egyesült Államok, hanem az összes résztvevő aktív szerepet vállalt. (Lehoczki [2007b] p. 160.) 2001-ben, Québecben rendezték meg a harmadik találkozót, amelynek legfontosabb eredménye az Amerika-közi Demokratikus Charta tervbevétele volt. A Chartát 2001. szeptember 11-én(!) fogadták el Limában, célja az AÁSZ mechanizmusainak erősítése reprezentatív demokrácia aktív védelmében.⁵⁴ A negyedik – eddigi utolsó – csúcstalálkozóra pedig 2005-ben került sor, az argentinai Mar Del Plata-n, az ötödik csúcstalálkozóra várhatóan 2009-ben, Trinidad és Tobagóban kerül majd sor. A Mar del Plata-i találkozón már egyértelműen érezhetőek voltak a politikai kapcsolatokat taglaló pontban kifejtett feszültségek. A csúcst intenzív Bush-ellenes tüntetések kísérték, a párhuzamosan megrendezett „szociális találkozón” pedig több tízezer hallgatták Chávez és az ekkor még elnökjelölt Morales a neoliberális gazdaságpolitika ellenében elhangzó beszédeit. A 2001-es és 2005-ös találkozó eltérő „hanglata” jól tükrözi, hogyan alakult át ebben a négy évben az Amerika-közi kapcsolatok jellege, hogyan távolodtak el egymástól a nyugati félteke jövőjére vonatkozó elképzelések. Az Összamerikai csúcstalálkozóknak egyébként a kezdetekig visszamenő gyakori kritikája, hogy a közös egyetértéssel megfogalmazott hangzatos elvek a gyakorlatban csak elvétve valósulnak meg, kevés konkrét eredmény kapcsolódik a csúcstalálkozók rendszeréhez. (Lehoczki [2007b] p. 160.)

Az amerikai kontinens gazdasági integrációját érintően a kilencvenes évek elejéhez két amerikai kezdeményezésű javaslat is kapcsolható. Az egyik a NAFTA, amely az Egyesült Államok, Kanada és Mexikó között irányoz elő szabadkereskedelmi övezetet, és 1994. január 1-jén lépett életbe. A mexikói gazdasági és politikai elit – szemben a társadalom szegényebb rétegeivel – egyöntetűen támogatta a javaslatot, óriási várakozásokkal és reményekkel csatlakoztak a két másik ország ekkor már működő szabadkereskedelmi övezetéhez. A mexikói csatlakozás mögötti motivációként a külkereskedelem vezérelt gazdasági növekedést, a munkahelyteremtést és az életszínvonal javítását kell látnunk; de nem titkolt cél volt a neoliberális gazdaságpolitika „bebetonozása” és a jövőben a protekcionizmushoz való esetleges visszafordulás akadályozása is. (Wise [2007] pp. 8–10.) Közel 15 évvel a megállapodás életbe lépését követően a NAFTA eredményeit, következményeit elemző tanulmányok igen felemás képet mutatnak.

⁵⁴ Erről l. részletesebben: az Összamerikai csúcsok hivatalos honlapja: www.summit-americas.org.

A kilencvenes években az Egyesült Államok és Mexikó közötti kereskedelem volumene dinamikusan nőtt, a NAFTA életbe lépése újabb lökést adott a már megkezdett folyamatnak (amikor 1990-ben a NAFTA-t célzó tárgyalások megkezdődtek, Mexikó már az egyik legnyitottabb gazdaságú fejlődő állam volt). 1990 és 1995 között a mexikói kivitelben az USA részesedése 70,2%-ról 83,4%-ra emelkedett, 2000-ben pedig már 88,6% volt. Ahogyan arra fentebb már utaltam, az ezredforduló óta a mexikói exporttermékek csökkenő arányban jutnak az amerikai piacra és az Egyesült Államok importjában is csökken a mexikói részesedés. A volumenadatokat vizsgálva azt láthatjuk, hogy az USA piacát célzó mexikói export mennyisége folyamatosan nő, de a kilencvenes évtizedhez képest lassabb ütemben.⁵⁵ A NAFTA pozitív eredményei közé sorolható – Mexikó szempontjából – az alacsony infláció, az alacsony költségvetési deficit, a növekvő beruházások, ugyanakkor a vártnál alacsonyabb gazdasági növekedés és alacsonyabb foglalkoztatottság árnyalja a képet. Vagyis a NAFTA nem hozta el a támogatók által ígért „paradicsomot”, de a kritikusok által hangoztatott katasztrófa sem következett be. (Moreno-Brid – Santamaría – Rivas Valdivia [2005] p. 1095.) Tény azonban, hogy a szabadkereskedelmi övezethez való csatlakozás ellenére Mexikónak egyelőre nem sikerült olyan gazdasági növekedést produkálnia, ami jelentős mértékben javítaná a társadalom életszínvonalát és csökkentené a szegénységet. A NAFTA működése óta nőtt a szakadék az ún. maquiladora iparra épülő, gazdagabb északi és a mezőgazdaságra koncentráló déli államok között. Mindemellett 1993 óta a mexikói bérek reálértéken való csökkenését tapasztaljuk – folytatva az 1980-as évek tendenciáját. (Marchand [2001] p. 207.) A mexikói gazdaságnak jelenleg a következő kihívással kell szembenéznie: úgy tűnik, az alacsony bérekre épülő maquiladora rendszer dinamizmusa kifulladásban van, nem képes a korábbi lendülettel tovább pörgetni a mexikói gazdaság motorját, ugyanakkor Mexikónak mindezidáig nem sikerült magasabb hozzáadott értéket képviselő folyamatokkal és termékekkel teret nyernie a világpiacon. (Moreno-Brid – Santamaría – Rivas Valdivia [2005] p. 1116.) A NAFTA működésének eredményeként az elmúlt 15 évben a három tagország integrációja mélyült, így a jövőben gazdaságuk fejlődésének a korábbiaknál szorosabb „együttmozgása” várható. (Blecker [2003] p. 7.) Ez persze azt is jelenti, hogy az elkövetkező években várhatóan a korábbiaknál jobban függ majd a mexikói – és a kanadai – gazdaság teljesítménye az Egyesült Államok keresletétől és az amerikai piacon való versenyképességtől.

⁵⁵ Az USA-ba irányuló teljes mexikói export értéke 1990-ben 18,4, 1995-ben 66,3, 2000-ben 147,1, 2006-ban pedig 212,1 milliárd amerikai dollárt tett ki.

Az 1990-es évek elejéhez köthető másik gazdasági kezdeményezés annyiban mindenképpen összefügg a NAFTA-val, hogy valójában annak az egész nyugati féltekére – Kuba kivételével – való kiterjesztését célozta. Az Összamerikai Szabadkereskedelmi Övezet (*Free Trade Area of the Americas, FTAA*) tervét George H. W. Bush 1990-ben indította el akkor még Összamerikai Vállalkozási Kezdeményezés (*Enterprise for the Americas Initiative, EAI*) néven, majd az 1994-ben Miamiban megrendezett Összamerikai csúcson Bill Clinton amerikai elnök vezényletével új lendületet kapott az elképzelés. Megvalósulása esetén 800 milliós lakosságot felölelő, évente több mint 13 billió dollár GDP-t és több mint 1 billió dollár teljes exportot hozó, a világkereskedelem egyötödét adó tömb lehetne (Stephenson – Hufbauer [2004] p. 11.), vagyis a világ egyik leghatalmasabb regionális csoportosulásává válhatna. Fontos, hogy bár alapvetően gazdasági kezdeményezésről van szó, az FTAA a nyugati félteke szélesebb integrációjának, a fentebb taglalt Összamerikai csúcstalálkozók folyamatának integráns része, sőt annak központi eleme (volt). 1998 márciusában, San Joséban a nyugati félteke államainak miniszteri szintű találkozásán 2005-re tűzték ki a szabadkereskedelmi övezet létrehozását célzó tárgyalások befejezését. A 2001-ben beiktatott Bush-adminisztráció fontos prioritása a szabad kereskedelem terjesztése, ami újabb lökést adott az FTAA tárgyalásoknak.⁵⁶ Mindezek ellenére a tárgyalások 2004 tavaszán megrekedtek, és 2005 novemberében, a Mar del Plata-i csúcson nyíltan kimondatott az amerikai kontinens 34 államára kiterjedő szabadkereskedelmi övezet kudarca.

Az FTAA tárgyalások keretében az akkor már működő latin-amerikai integrációs tömörülések⁵⁷ közös fellépését szorgalmazták a hatékonyabb döntéshozatal érdekében, illetve a kisebb országok érdekérvényesítési képességének növelése céljából. Ily módon az FTAA stimuláló tényezőként hatott a fentebb tárgyalt csoportosulások mélyítésére és bővítésére. (Phillips [2003a] p. 339.) Az FTAA tárgyalások előre menetelét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy azok az ezredforduló után egyre inkább az Egyesült Államok vezette Észak és a Brazília vezette Dél közötti egyezkedés formáját öltötték, ezt tükrözi az is, hogy a tárgyalások utolsó szakasza (2002 november–2004 december) amerikai-brazil társelnökség alatt folyt. Brazília – hagyományos regionális hegemon szerepének erősítésére törekedve – az FTAA tárgyalásokon igyekezett a latin-amerikai érdekek

⁵⁶ Az Egyesült Államok latin-amerikai szabadkereskedelmi törekvéseit a Bush-kormányzat globális kereskedelempolitikájának szerves részeként kell értelmeznünk: a Bush-adminisztráció 8 éve alatt 13 állammal zártak le szabadkereskedelmi tárgyalásokat. Villarreal [2006]

⁵⁷ Mint a Mercosur, az Andok Közösség, a Közép-Amerikai Közös Piac vagy a Caricom.

szószólójaként, a többi dél-amerikai ország képviselőjeként fellépni az USA-val szemben.

Az FTAA tárgyalások kudarcának okait területi okok miatt, valamint mert nem kötődik szorosan a témához, nem ismertetem részleteiben, a legfontosabb tényezőket sorolom fel csupán. Egyrészt, bár az ún. új regionalizmus jelenségének egyik legfőbb jellemzője és velejárója, hogy eltérő nagyságú és erősségű gazdaságok tartoznak egy-egy regionális csoportosuláshoz, az FTAA esetében a szereplők magas száma – 34 ország – és hihetetlen heterogenitása – az Egyesült Államok gazdasága tízszerese a brazilnak, amely a latin-amerikai régió legnagyobb gazdasága és közel százszorosa a közép-amerikai és karibi államok teljes gazdaságának (Carranza [2004b] p. 58.) – nem bizonyult áthidalhatónak. Másrészt, az FTAA tárgyalások sikerét komoly belső ellenzék nehezítette, a legtöbb résztvevő állam lakossága nem támogatta az elképzelést. Számos latin-amerikai NGO határozott ellenzése kísérte végig a tárgyalásokat, legfőbb kifogásuk az volt, hogy az FTAA reménytelen helyzetbe hozná a farmereket és a munkásosztály tagjait, pusztító hatással lenne a környezetre, és megszilárdítaná a transznacionális vállalatok hatalmát a térségben, mivel azok szabadon települhetnének ki és be az egyes országokba, a helyi közösség felé való mindenfajta elkötelezettség nélkül. (Hansen-Kuhn [2003]) A NAFTA életbe lépése ellen is széles társadalmi csoportok tiltakoztak – mely tiltakozás az életbe lépés napján fegyveres harcok kirobbanásához is vezetett Mexikó déli Chiapas tartományában –, az FTAA esetében ezek a társadalmi ellenérzések gyakorlatilag minden résztvevőre jellemzőek voltak. Harmadrészt a legfontosabb dél-amerikai szabadkereskedelmi tömörülés, a Mercosur és a NAFTA a regionális integráció eltérő mintáit követik (Carranza [2004b] p. 59.), így ezek egyetlen ernyő alá vonása nem bizonyult megoldhatónak, nem véletlen, hogy pontosan a Mercosur tagállamok váltak az FTAA „megbuktatóivá”. Márpedig Brazília és Argentína részvétele nélkül nyilvánvalóan nincsen értelme az Alaszkától a Tüzföldig terjedő szabadkereskedelmi övezetnek. Negyedrészt az amerikai kontinens fejlődő országainak elsődleges célja – a szabadkereskedelmi övezettel – a piachoz jutás lett volna. Bár a fejlett ipari államok átlagos vámszintje igen alacsony, pontosan azokra a termékekre (ld. mezőgazdaság), amelyek előállításában a latin-amerikai országok komparatív előnnyel bírnak, gyakran kvótákat és egyéb nem vámjellegű akadályokat tartanak érvényben. (IPES [2002] p. 44.) A fejlődők célja tehát, hogy a piacra jutást biztosító átfogó szabályrendszert és vitarendezési mechanizmust állítsanak fel. Ezt tükrözi a tárgyalások előmenetelének talán legfőbb akadályát jelentő brazil-amerikai vita, amelynek lényege, hogy míg előbbi

szerette volna a mezőgazdasági és az acéltermékek, autóipar stb. liberalizációját előtérbe állítani (mivel azokban a szektorokban, ahol a brazil termékek a legversenyképesebbek, a legvédelettebbek az amerikai piacok), kizárná, és a WTO-ra hagyná az olyan kérdéseket, mint a szolgáltatások, a közbeszerzések, a beruházások vagy a szellemi tulajdonjog. Ennek az Egyesült Államok pontosan az ellenkezőjét vázolta fel: a mezőgazdasági támogatások és a dömpingellenes intézkedések kérdéseit a WTO fórumán megvitatni, utóbbiakról pedig az FTAA keretein belül tárgyalni. A kereskedelmi liberalizáció mellett a fejlődők fontos célja az adott ország gazdaságának „lehorgonyozása” egy fejlett ország mellett, amitől a kockázatok csökkenését és a befektetések odavonzását remélik. (IPES [2002] p. 44.) Ötödrészt a tárgyalásokat gazdasági és pénzügyi válságok kísérték végig, legalábbis a latin-amerikai országokban,⁵⁸ mely jelenség a legkevésbé sem segítette a tárgyalások hatékony előre menetelét, ahogy a másik oldalról a szeptember 11-ei terrortámadás is visszavetette a tárgyalások lendületét. Végül meg kell említeni azt a korábban már tárgyalt tényezőt, hogy az ezredforduló környéki választások több latin-amerikai országban a tervvel kapcsolatban szkeptikus elnököket juttattak hatalomra.

Az Egyesült Államok számára fontos motiváló tényező volt, hogy az FTAA megvalósulásával tovább „cölöpözhetne” volna a neoliberális gazdaságpolitikát az amerikai kontinensen, ily módon beágyazva a térséget a globalizálódó világ gazdaságba. (Phillips [2003a] p. 330.) Emellett – és ezzel összefüggésben – az FTAA megvalósulása jobb alkupozícióba juttathatta volna az Egyesült Államokat a világ gazdaságban, segítve ezzel relatíve gyengülő globális pozícióját. Ezt bizonyítja ifj. George Bushnak a 2001 áprilisában, Québec-ben megrendezett harmadik Összamerikai csúcson elhangzott beszéde: *„a szabadabb kereskedelem segítené a nyugati féltekét az Ázsiával és Európával való versenyben”*. (Carranza [2004b] p. 324.) Robert Zoellick, az USA akkori kereskedelmi képviselője (*United States Trade Representative, USTR*) még nyíltabban fogalmazta meg ezt a célkitűzést: *„ha az amerikai kontinens erős, az Egyesült Államok jobb pozícióba kerül céljai megvalósításához a világban”*. (Carranza [2004b] p. 324–325.) Mindezek mellett fontos hangsúlyozni, hogy az USA stratégiai célkitűzései nem értelmezhetőek kizárólag gazdasági dimenzióban. Az Egyesült Államok térségbeli érdekeiben meghatározó a biztonság és a demokrácia terjesztése, a drogkereskedelem, a bevándorlás, a környezetvédelem, a terrorizmus, stb., mely területeket Washington szeretett volna beleszőni a gazdasági integráció szövetébe.

⁵⁸ Érdekeség, hogy minden korábbi Összamerikai csúcst egy válság kísérte: az elsőt a mexikói peso válság, a másodikat a brazil pénzügyi válság, a harmadikat pedig az argentin válság.

Washington rugalmasan reagált a kudarcra, válaszként korábban megkezdett bi- és multilaterális kereskedelmi tárgyalások felgyorsításával, illetve újabb kereskedelmi tárgyalások megnyitásával igyekezett politikai és gazdasági pozícióit erősíteni Latin-Amerikában. A közép-amerikai országok közül Guatemala, Salvador, Honduras, Nicaragua és Costa Rica 2004-ben szabadkereskedelmi egyezményt írtak alá az Egyesült Államokkal, amihez a Dominikai Köztársaság még ugyanebben az évben csatlakozott. A Közép-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény – a Dominikai Köztársasággal (*Central American Free Trade Agreement – Dominican Republic, CAFTA-DR* vagy *DR-CAFTA*) a NAFTA modelljét követő szabadkereskedelmi övezetet kíván megvalósítani. A CAFTA-DR távolról sem tekinthető előzmény nélkülinek: a guatemalai üzleti élet képviselői már 1993-ban megkísérelték elérni országuk NAFTA-tagságát. Clinton 1997-ben részt vett Costa Ricában a közép-amerikai elnökök találkozáján, ekkor született meg a CAFTA elképzelése, maguk a tárgyalások pedig 2000-ben kezdődtek el. (Abrahamson [2007] p. 344.) A NAFTA tárgyalásokat kísérő vitákhoz hasonlóak osztották meg a közép-amerikai társadalmakat és az USA képviselőit is. Közép-amerikai társadalmi mozgalmak és NGO-k, legtöbbször a NAFTA tapasztalataira utalva, fogalmazták meg kritikájukat a szabadkereskedelmi egyezménnyel kapcsolatban, nevezetesen, hogy annak életbe lépése nehezebb helyzetbe hozza az amerikai termékekkel versenyezni képtelen mexikói termelőket. Sokan hivatkoztak a szellemi tulajdonjogok kiemelt védelmére a CAFTA keretében, amely megemelné a gyógyszerek és más termékek árát, ily módon elérhetetlenné téve ezeket a szegényebb rétegek számára. A munkanélküliség és az elvándorlás intenzívebbé válása, valamint az informális szektorban dolgozók ellehetetlenülése szerepelt a leggyakoribb érvek között. (Abrahamson [2007] p. 347.) Az Egyesült Államokban a megállapodás mellett kardoskodó republikánus hangok retorikájából az derült ki, hogy Washington a CAFTA-t a közép-amerikai béke és demokrácia garanciájaként is értelmezi. A ratifikáció körüli kongresszusi vitában hangzott el republikánus oldalról az érv, miszerint: „*Küldhetünk ma szabad kereskedelmet Közép-Amerikába vagy holnap katonai csapatokat.*” (ford. tőlem) (Abrahamson [2007] p. 346.)

Az egyezményt az Egyesült Államok 2005-ben ratifikálta; Salvador, Guatemala, Nicaragua és Honduras 2006-ban; a Dominikai Köztársaságban pedig 2007-ben lépett érvénybe a megállapodás. Costa Ricán, a leggazdagabb közép-amerikai országban komoly belpolitikai vitákat követően 2007 októberében népszavazással döntöttek a csatlakozásról – elenyésző többséggel (51,6%) ugyan, de a CAFTA-pártiak nyertek.

Ugyanakkor 2008 februárjában Costa Rica 2008 októberéig kapott haladékosan azon jogi változtatások teljesítésére, amelyek segítségével teljesíteni tudja a CAFTA-DR-ben vállalt kötelezettségeit, így az egyezmény csak ezt követően léphet majd érvénybe Costa Ricában. (USTR News [2008]) A közép-amerikai szabadkereskedelmi egyezménnyel kapcsolatos egyetértést a jövőben árnyalhatja a Nicaraguában 2007 októberében elnöknek választott Daniel Ortega sandinista vezető kritikája. Hivatala elfoglalásakor Ortega a CAFTA-DR támogatása mellett foglalt állást (Roberts [2008]), később mégis több alkalommal kritizálta a CAFTA-DR működését, azon „klasszikus érvekre” hivatkozva, miszerint az a résztvevő nagyobb államok érdekeit szolgálja, és a legkevésbé sem segíti a nicaraguai szegénység és társadalmi egyenlőtlenség felszámolását. (Prensa Latina [2007]) Nicaragua párhuzamos részvétele a Chávez elnök által indítványozott ALBA-ban (l. lejjebb) a jövőben disszonanciát, ellentmondást okozhat. Az Egyesült Államok Panamával a CAFTA-DR rendszerén kívül, 2004 áprilisában kezdett szabadkereskedelmi tárgyalásokba, a megállapodást 2007. június 28-án írták alá, panamai ratifikációja megtörtént, az amerikai még folyamatban van. (Bilaterals [2008c])

Az Egyesült Államok Dél-Amerikában az Andok országait igyekezett megnyerni a szabad kereskedelem intézményesítése emellett. Washington 2003-ban szabadkereskedelmi egyezményt kötött Chilével, 2005-ben Peruval, 2006-ban pedig Kolumbiával. Előbbi kettő érvényben van, a Kolumbiával kötendő szabadkereskedelmi egyezmény amerikai ratifikációját azonban demokrata párti ellenzés akadályozza. Condoleezza Rice amerikai külügyminiszter 2008. január 24-25-én hivatalos látogatással kampányolt a szabadkereskedelmi egyezmény elfogadása mellett, ennek ellenére 2008 áprilisában a Képviselők Háza a megállapodás elhalasztásáról döntött. (Vaughan [2008]) Az említett országok mellett 2004-ben Ecuadorral is megkezdődtek a szabadkereskedelmi tárgyalások, amelyek azonban 2006 májusában elakadtak.⁵⁹ Közép-Amerikához hasonlóan tehát az Andok térségében sem beszélhetünk a washingtoni külkereskedelmi minta osztatlan támogatásáról és térnyeréséről. Szintén közös jellemző, hogy Washington az Andok térségében is összeköti, közösen kezeli a szabad kereskedelem és a demokrácia térnyerését, sőt az illegális drogkereskedelem

⁵⁹ Ecuador 2006 májusában hosszas vitát követően bevonta az amerikai Occidental olajvállalat működési engedélyét, mert az Ecuador jóváhagyása nélkül ecuadori olajmezőt értékesített, ily módon – legalábbis az ecuadoriak szerint – megsértve a szerződésben foglaltakat. Washington csalódottságának adott hangot az eset kapcsán és felfüggesztette a szabadkereskedelmi tárgyalásokat. Forrás: BBC News [2006a]. Raphael Correa elnök megválasztását követően nem valószínűsíthető a szabadkereskedelmi tárgyalások újrafélvétele.

megfékezését célzó eszközként is tekint a szabadkereskedelmi megállapodásokra. (Griswold – Hidalgo [2008])

Úgy tűnik tehát, az Egyesült Államok arra törekszik, hogy ha már Brazília és Argentína bevonása nem sikerült az amerikai szabadkereskedelmi övezetbe, a lehető legtöbb latin-amerikai országgal bi- vagy multilaterális úton kereskedelemi egyezményt kössön. Nyilvánvaló törekvése ezzel, hogy „körbekerítve” a Mercosur országait Dél-Amerikában megakadályozza – vagy legalábbis nehezítse – egy brazil vezetésű dél-amerikai összefogás megerősödését, amely szuverén, önkéntes alapon választhatná meg partnereit és irányíthatná a világgazdasági triád egyes tagjaihoz fűződő kapcsolatait.

Az FTAA megvalósulásának kudarcával egyértelművé vált, hogy a latin-amerikai országok közül a Mercosur tagállamai jó időre kimaradnak, kívül kerülnek a világgazdasági triád amerikai tagján. Kérdés, hogy Mexikó mellett mely további latin-amerikai országok integrálódnak hasonló módon, a megkötött szabadkereskedelmi megállapodásoknak lesz-e további intézményi folytatásuk, és hogyan hatnak majd az érintett latin-amerikai országok és az Egyesült Államok közötti kereskedelmi és beruházási kapcsolatokra. Az összamerikai, kontinentális összefogás vízióját, amely az 1990-es években végigkísérte Washington Latin-Amerika politikáját, úgy tűnik, mára felváltja a nyugati félteke szövetségesekre és nem szövetségesekre történő bontása. A multilaterális keretek háttérbe szorultak az FTAA kudarca után, helyette a bilaterális megközelítés tűnik meghatározónak. Kérdés – és a jövőbeni Amerika-közi kapcsolatok fontos dimenziója –, hogy a „kimaradt” dél-amerikai országok merre indulnak. Ennek fontos tényezője, hogy a regionális összefogás milyen változata(i) valósul(nak) meg a régióban, ennek kapcsán ismét meg kell említeni az Hugo Chávez által sürgetett ALBA-t, amely a karibi-térség és Latin-Amerika összefogását jelentené, illetve a brazil vezetéssel kibontakozni látszó Dél-Amerikai Nemzetek Unióját (*Unión de Naciones Suramericanas, Union of South American Nations* – UNASUR). Előbbi az FTAA alternatívájaként a neoliberais gazdaságpolitika Latin-Amerikából történő kiszorítását célozza „bolívari” szellemben.⁶⁰ Utóbbi pedig a Mercosur, az Andok Közösség, Chile, Guyana és Suriname

⁶⁰ Az ALBA keretében aláírt első megállapodás a 2004. decemberi Kuba és Venezuela közötti „népi kereskedelmi egyezmény” (*Tratado de Comercio de los Pueblos*) volt, amihez harmadikként Bolívia is csatlakozott 2006. április 29-én. Ezek a megállapodások barter alapon, az egyes államok komparatív előnyei szerinti kereskedelmet kívánják erősíteni. A tagállamok által élesen elutasított szabadkereskedelmi egyezményekkel szemben ezek a megállapodások a politikai, gazdasági, társadalmi együttműködésre helyezik a hangsúlyt, fontos célkitűzésük a szegénység visszaszorítása, a társadalomból kirekesztettek – a neoliberais gazdaságpolitika veszteségeinek – megsegítése. Raphael Correa ecuadori és Daniel Ortega nicaraguai elnökök is jelezték részvételüket, a karibi térségből Dominika 2008 januárjában lett az ALBA tagja. Forrás: az ALBA hivatalos honlapja: <http://www.alternativabolivariana.org>

integrációját jelentené egy az Európai Uniót mintázó szervezetben; melynek eddigi konkrét eredményeként tartják számon a dél-amerikai parlament, szociális programok, valamint az infrastruktúra fejlesztését kölcsönökkel és hitelekkel segítő, az IMF és a Világbank alternatívájaként életre hívott Déli Bank (*Banco del Sur, Bank of the South*) megalakulását és működését.⁶¹

Mindemellett látnunk kell azt is, hogy az FTAA-ból való kimaradással az ellenző latin-amerikai államok azt is választották, hogy a jövőben lehetőségük legyen a világgazdasági triád többi tagjával (Európa és Japán) szorosabb kapcsolatokat ápolni; vagyis az FTAA-ból való kimaradás mindenképpen nagyobb játék- és mozgásteret biztosít ezen országok számára harmadik szereplőkkel való kapcsolatban. Az érintett államok külgazdasági kapcsolataiban persze – ahogyan fentebb láthattuk – a többi latin-amerikai országhoz képest eddig is gyengébb pozíciót élvezett az Egyesült Államok és komolyabb részesedést tudhattak magukénak Európa és Ázsia országai.

III. 1. 2 Az Egyesült Államok–Latin-Amerika–Kína háromszög jellemzői

Az Egyesült Államok–Latin-Amerika–Kína háromszög elsődleges és alapvető tulajdonsága aszimmetrikus jellege. Míg az Egyesült Államok globális nagyhatalom, Kína – egyelőre legalábbis – regionális hatalomnak számít, Latin-Amerika ezzel szemben a világpolitika és a világgazdaság marginalizált régiója. Ebből is következik, hogy nem beszélhetünk stratégiai háromszögről, mivel a szereplők egymáshoz fűződő érdekei nem „egyenrangúak”, nem azonos súlyúak. (Tokatlian [2007] p. 192.) Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy Latin-Amerika itt sem kezelhető egységként; a kapcsolatokat jellemző „aszimmetria” Brazília és Mexikó esetében is érvényes, de Latin-Amerika ezen két állama áll legközelebb a „stratégiai háromszög” megvalósulásához; Mexikó geostratégiai helyzete, Brazília pedig regionális szerepe és gazdasági potenciálja okán. Mindemellett általános érvényű, hogy Washington és Peking politikai és gazdasági lépései, egymáshoz való viszonyuk mindkettejük esetében előrébb való prioritás, mint Latin-Amerika egyes országainak magatartása.

A háromszög következő fontos jellemzője, hogy az Egyesült Államok és Latin-Amerika történelmi múltja és földrajzi közelsége okán a közöttük lévő kapcsolatokat sokrétűbbek, több dimenziójúbbak, mint a Latin-Amerika és Kína közöttiek. Ennek

⁶¹ A Déli Bank 7 milliárd dolláros alaptőkével 2007 decemberében született meg. Alapító tagjai Argentína, Brazília, Venezuela, Ecuador, Bolívia, Uruguay és Paraguay. Forrás: Selley [2007].

legszenbetűnőbb példája a Latin-Amerikából – azon belül is főként a Mexikóból, Közép-Amerikából és a Karibi-térségből – az Egyesült Államokba irányuló migráció, illetve az illegális drogkereskedelem problematikája. A kínai–latin-amerikai kapcsolatok jóval szűkebb spektrumúak, ami egyfelől kevesebb konfrontációs elemet enged, ugyanakkor nem „ér fel” az Amerika-közi kapcsolatok sűrű szövetéhez, sokoldalúságához, nem engedi hasonlóan aktív és széleskörű kapcsolatok kibontakozását a két fél között. A latin-amerikai események nincsenek közvetlen hatással Kínára, és a kínai belpolitika folyamatai sem éreztetik hatásukat Latin-Amerikában. A háromszög aszimmetrikus jellege és a történelmi előzmények eltérő struktúrái miatt az amerikai–kínai viszony fejlődése, jellege egyértelműen meghatározza és megrajzolja a kínai–latin-amerikai kapcsolatok kereteit, határait.

A latin-amerikai régió most sincsen, és a jövőben sem várható, hogy a kínai külpolitika homlokterébe kerül, akár közel olyan fontossá válik, mint az ázsiai országok a kínai külpolitikában. Ráadásul a Kínai Népköztársaság nem képes, és nem is lenne hajlandó az Egyesült Államok szerepét átvenni Latin-Amerikában. (Stallings [2008] p. 256.) Ugyanakkor az Egyesült Államok és Latin-Amerika kapcsolataiban az elmúlt évek fentebb vázolt tendenciái pontosan azt mutatják, hogy – bár nem beszélhetünk hatalmi vákuumról – mind komolyabb szerepet kaphatnak „új szereplők”. A trilaterális kapcsolatok a következő években, évtizedekben teljesednek majd ki, az azonban biztos, hogy Latin-Amerika és Kína kapcsolatainak vizsgálatához elengedhetetlen az Egyesült Államok bevonása, mivel Washington meghatározó szereppel bír a kínai–latin-amerikai kapcsolatok jövőjére, mint ahogyan Kína erősödő latin-amerikai jelenléte is átformálhatja, újra strukturálhatja az Amerika-közi kapcsolatokat.

Az Egyesült Államok–Latin-Amerika–Kína háromszög egyetlen – és távolról sem teljes (értsd: Latin-Amerika egészére kiterjedő) – „közös” intézményi kerete az 1989-ben megalakult APEC (*Asia-Pacific Economic Cooperation*). A 21 tagú szervezetnek az Egyesült Államokon és Kínán kívül Latin-Amerikából Mexikó (1993), Chile (1994) és Peru (1998) a tagjai⁶² – földrajzi elhelyezkedésük okán. Az APEC volt az első fórum, amelynek keretében a latin-amerikai államok az ázsiai-csendes-óceáni térség részeként jelentek meg. Az APEC keretében évente megrendezett találkozó rendszeres fórumot biztosít a tagállamok legfelsőbb szintű párbeszédének. (2008-ban Peru lesz az APEC

⁶² Az APEC tagállamai: Ausztrália, Brunei Darussalam, Kanada, Chile, Kína, Hong-Kong, Indonézia, Japán, Koreai Köztársaság, Malajzia, Mexikó, Új-Zéland, Pápua-Új-Guinea, Peru, Fülöp-szigetek, Oroszország, Szingapúr, Tajvan, Thaiföld, Egyesült Államok, Vietnam. Forrás: az APEC hivatalos honlapja, www.apec.org.

találkozó helyszíne.) Az APEC az Egyesült Államok azon célkitűzése mentén jött létre, hogy kiterjesztve gazdasági és kereskedelmi jelenlétét Kelet- és Délkelet-Ázsiára, erősítse világgazdasági pozíciót. (Alvstam [2001] p. 193.)

Az Egyesült Államok reakciója Kína mind láthatóbb, sőt szembetűnőbb latin-amerikai jelenlétére egyelőre visszafogott. Neokonzervatív körök riogatnak ugyan a Monroe-doktrína kikezdésével és az USA nemzetbiztonsági érdekeinek megsértésével (Latin Business Chronicle [2007b]), a „Kína-fenyegetés” (*China threat*) újabb vetületeként értelmezve a kínai–latin-amerikai közeledést, Washington egyelőre kevés konkrét lépést tett a KNK latin-amerikai térnyerésének visszaszorításáért. 2006 áprilisában az USA Latin-Amerikai ügyekért felelős külügyminiszter helyettese, Thomas A. Shannon azzal a céllal utazott Pekingbe – nem sokkal Hu Csin-tao első washingtoni útja előtt –, hogy egyértelművé váljanak Kína Latin-Amerikához fűződő stratégiai szövetségének pontos határvonalai. *„Szeretnénk biztosak lenni abban, hogy nem gabalyodnak össze a vezetékeink”* – mondta a találkozóval kapcsolatban egy amerikai tisztviselő. (Hawksley [2006]) Ez volt az első – és eddig egyetlen hivatalos – kínai–amerikai találkozó, ahol a KNK latin-amerikai szerepe napirendre került. A pekingi vezetés a két napos látogatás alatt biztosította az amerikai delegációt, hogy céljai kizárólag gazdaságiak és nem kívánja semmilyen módon aláásni az Egyesült Államok latin-amerikai befolyását. (Ramirez [2006]) A Latin-Amerikával kapcsolatos hivatalos pekingi álláspont hangsúlyos része az Egyesült Államok érdekeinek és befolyásának tiszteletben tartása. (Terra [2006]) Az Egyesült Államok–Kína–Latin-Amerika háromszög aszimmetrikus jellegéből is következik, hogy Kína számára alapvető a Washingtonnal folytatott harmonikus viszony, jelen nemzetközi rendszerben Kínának sem ereje, sem lehetősége a konfrontációra, a felnövekvő ázsiai óriásnak nincsen más választása, mint az együttműködés. *„Kína esélye: békésen, fejlődve, együttműködve túlélni (...) A jövő évtizedekben Kínának el kell kerülnie azt, hogy súlyos, feloldhatatlan konfliktusba bonyolódjék Amerikával.”* (Juhász [2007] pp. 422–423.) Amerikai oldalról ugyanakkor Shannon pekingi látogatása azt jelzi, Washington szembenézett azzal, hogy *„lapot kell osztania”* Kínának Latin-Amerika jövőjével kapcsolatban, be kell vonnia a KNK-t a latin-amerikai régióról folytatott diskurzusba. (Paz – Kozloff [2007])

Nem lehet ugyanakkor eléggé hangsúlyozni, hogy az Egyesült Államokhoz és Kínához fűződő viszonyában Latin-Amerika nem kezelhető egységként, így egyetlen háromszög helyett helyesebb háromszögek soraként értelmezni a trilaterális kapcsolatokat. A kínai és az amerikai jelenlét is egyedi módon érinti az egyes latin-

amerikai országokat, ennek értelmében annyi háromszögről beszélhetnénk, ahány államot Latin-Amerikához sorolunk. Ugyanakkor az egyes latin-amerikai alrégiók mentén eltérő struktúrákat látunk, az egyes alrégiókat, pontosabban ország csoportokat hasonló tendenciák jellemzik az USA-hoz és Kínához fűződő viszonyukban.

Mexikó és a közép-amerikai országok többsége szorosabb politikai, gazdasági és intézményi kapcsolatokat ápolnak az Egyesült Államokkal, külgazdaságuk kiemelkedően fontos partnere az USA, így az Egyesült Államok piacán való részesedés megtartása vagy növelése alapvető jelentőségű jövőbeli gazdasági fejlődésük szempontjából. Ennek eredménye, hogy a kínai térnyerés az Egyesült Államok piacán számukra kihívást, versenytársat jelent. Mindemellett ezen országok számára Kína nem jelent potenciális piacot, vagyis a KNK nem exportdiverzifikációs lehetőség, mivel exportstruktúrájuk hasonló. Ugyanakkor Kína nemcsak az Egyesült Államok, de a hazai piacokon is versenytárs Mexikó és a legtöbb közép-amerikai ország számára. A kínai részesedés exportjukban nem jelentős, importjukban viszont – az amerikai részesedés csökkenésével párhuzamosan – kifejezett növekedést mutat, vagyis ezen államoknak súlyos kereskedelmi deficittel kell szembenézniük Kínával szemben. A karibi államok külkereskedelmében – Kuba kivételével – az Egyesült Államok jelentős, Kína azonban nem fontos partner, így Latin-Amerikán belül ezen államok külkapcsolati rendszerét befolyásolja legkevésbé a KNK.

A dél-amerikai államok – Kolumbia kivételével – külpolitikai és külgazdasági kapcsolatrendszere is diverzifikáltabb, „többszereplős”, nincsen akkora súlya egyetlen államnak sem, mint a fentebb tárgyalt országok esetében az Egyesült Államoknak. Dél-Amerika számára Kína ígéretes szövetséges a multipoláris világrend építésében, ellensúlya lehet, de legalábbis árnyalhatja Washington befolyását a régióban, gazdaságilag pedig fontos új piacként robbant be az elmúlt években; a kínai részesedés az ezredforduló óta dinamikusán nő ezen országok külkereskedelmében. (CEPAL SIGCI) Mindez persze nem jelenti azt, hogy a dél-amerikai országok egységesen tekintenek Kínára, az egyes államok más és más stratégiával igyekeznek kihasználni a kínai jelenlétből és nyersanyagigényből fakadó előnyöket. Chile, Brazília, Argentína és Peru külkapcsolataiban a legdinamikusabb Peking szerepvállalása, ezen államok exportjában és importjában jelentkezik leghatározottabban Kína, mint lehetséges jövőbeli partner.⁶³

⁶³ Az ABC-országok és Peru esetében az ezredfordulót követő években a KNK hihetetlen iramban szerzett részesedést a külkereskedelemben, exportban és importban egyaránt. Kína az elmúlt években a dél-amerikai országok második, harmadik, negyedik legfőbb kereskedelmi partnerévé vált,

Venezuela is ide sorolható, bár ebben az esetben a kínai kereskedelmi térnyerés csak később, 2005-től indult meg, így annak tendenciái még nehezen kivehetők. Mindenesetre Venezuela deklarált külpolitikai célkitűzése Washington régióbeli szerepének visszaszorítása, amihez a KNK-t fontos partnerének tekinti. A külpolitikai kapcsolatokat tekintve Brazília számára a KNK kiemelt jelentőségű; a brazil külpolitikában évtizedek óta fontos dimenzió a fejlődők melletti elkötelezettség, a velük való közös fellépés, a 2003 óta hatalmon lévő Lula számára ez határozott prioritás, a brazil elnök aktív szereplője a fejlődők közötti párbeszédnek és együttműködésnek. (Vigevani – Cepaluni [2007] p. 1314.)

Kuba esetét Latin-Amerika többi részétől politikai és gazdasági tekintetben is elkülönítve érdemes kezelni, mindenképpen külön sajátosságokkal rendelkezik a Kuba–Egyesült Államok–Kína háromszög, már csak azért is, mert az Egyesült Államokhoz fűződő viszonya is sajátos a térségen belül. A szigetország külpolitikájában a kínai tényező a kubai forradalom győzelméig nyúlik vissza, emellett az ezredforduló óta mind fontosabb gazdasági partner a KNK. A többi háromszögtől eltérően Kuba esetében fontos dimenzió a Latin-Amerika többi részétől elkülönülő politikai és gazdasági berendezkedés, a kubai átmenetben, ha nem is szolgál majd modellként a kínai berendezkedés, a tapasztalatcsere segítheti az átmenet hatékony levezénylését. Kérdés persze, hogy amennyiben így történik, az hogyan csapódik majd le az Egyesült Államok és Kuba viszonyában, mennyire lesz nyitott Washington Kuba felé egy esetleges demokrácia nélküli gazdasági nyitás forgatókönyve esetén.

Kína latin-amerikai jelenlétével kapcsolatban az Egyesült Államok legfőbb aggodalma a KNK Venezuelával, Kubával és Bolíviával kiépített kapcsolatrendszer, valamint ezzel (is) összefüggésben a kínai katonai jelenlét. Ezt bizonyítja, hogy 2005-ben Richard Lugar indianai republikánus szenátor, a Szenátus Külügyi Bizottságának elnöke részletes jelentést készített a kínai–venezuelai kapcsolatok jövőbeli hatásaitól. Szintén 2005-ben Bantz Craddock, az Egyesült Államok Déli Parancsnokságának (*Southern Command*) feje arra figyelmeztette a Képviselőházat, hogy a kínai katonai jelenlét Latin-Amerikában dinamikusan fejlődik, immár nem hagyható figyelmen kívül. (Paz [2006] p. 106.)

külkereskedelmükből való részesedését átlagosan 3-4%-ról (az ezredfordulón) 7-10%-ra növelte (2006). Legmagasabb a részesedése Peruban: míg Kína a perui export 9%-át szívja föl, a perui import 10%-a érkezik a KNK-ból. Forrás: CEPAL SIGCI adatbázis.

A közeljövőben az említett latin-amerikai országok Kínához fűződő viszonya várhatóan nem változik, sőt a szorosabb együttműködés irányába mozdul majd el, mivel nem titkolt céljuk az Egyesült Államok „ellensúlyrendszerének” kiépítése, amihez Kína fontos szövetséges lehet. A kétoldalú kapcsolatokban várhatóan Peking lesz az óvatosabb, mivel – ahogyan azt fentebb kifejtettem – stratégiai érdeke az USA-val fenntartott harmonikus viszony. A kínai katonai jelenlét nem csak az említett államokat érinti. A Latin-Amerikába irányuló kínai fegyvereladásokat, magas szintű katonai látogatásokat és a katonai kiképzésben való mind szorosabb együttműködést egyfelől magyarázza Kína hadiiparának növekedése, amihez piacokat keres, másfelől latin-amerikai részről motiválja, hogy az Egyesült Államok 2002 óta a térség több államában csökkentette a katonai segítyezést a Nemzetközi Büntető Bíróságban való részesség miatt. (Malik [2006]) Mindezek ellenére Kína katonai jelenléte egyelőre nem összemérhető az Egyesült Államokéval Latin-Amerikában, és tekintve a KNK elsődlegesen pragmatikus gazdasági célkitűzéseit, valamint Washingtonhoz fűződő viszonyát, nem valószínű, hogy katonai értelemben hosszabb távon fenyegetné az Egyesült Államok érdekeit.

A katonai jelenlétnél komolyabb dilemmát jelenthet a KNK gazdasági, elsősorban kereskedelmi térnyerése az amerikai kontinensen. Jelenleg ugyan volumenét tekintve a Kína és Latin-Amerika közötti teljes kereskedelem messze elmarad az Egyesült Államok és Latin-Amerika közöttitől (2006-ban a kínai–latin-amerikai kereskedelem volumene 70 milliárd dollár volt, míg az USA–Latin-Amerika közötti kereskedelemé 555 milliárd), előbbi jóval gyorsabb ütemben növekszik. A Dél-Amerika nagy gazdaságaival (Argentína, Brazília, Chile, Peru) folytatott aktív kínai kereskedelmi tevékenység hosszabb távon sértheti az USA kereskedelmi érdekeit, főként, ha tovább csökken részesedése ezen államok külkereskedelmében. A piaci részesedések mellett különösen fontos dimenziót jelent a stratégiailag fontos nyersanyagok, elsősorban a kőolajhoz való amerikai hozzáférés esetleges veszélyeztetése. A mind határozottabb kínai tulajdonosi jelenlét (l. az energiáról szóló alpontot) a dél-amerikai kőolaj- és földgázkitermelésben hosszabb távon sértheti az Egyesült Államok érdekeit.

Összességében az Egyesült Államok külpolitikai stratégiájának fontos eleme, hogyan viszonyuljon a feltörekvő Kínához, hogyan egyensúlyozzon versengés és együttműködés között, hogyan tartsa meg vele szemben szuperhatalmi pozícióját a nemzetközi rendszerben. A földrajzi közelség miatt a Latin-Amerikához fűződő kapcsolatok fontosak maradnak, de globális stratégiai jelentőségük nem ér fel Kínához.

A Kínai Népköztársaság latin-amerikai szerepvállalása Mexikóban és Közép-Amerikában az USA felé húzódást erősíti, a kínai versenytől való félelem motiválja az USA-hoz fűződő kapcsolatok intézményesedését, míg a dél-amerikai országok esetében a kínai jelenlét hosszabb távon az Amerika-közi kapcsolatok újraformálódását jelentheti, új pólusként szolgálhat ezen államok kapcsolatrendszerében. Bizonyos, hogy az Egyesült Államok és Dél-Amerika egyes országai között az ezredforduló óta tapasztalható eltávolodás segíti a kínai térnyerést, de természetesen nem oka annak. Az is egyértelműen látszik, hogy a kínai–latin-amerikai kapcsolatok erősödése nem támogatja e tendencia visszafordulását. A háromszög jövője nagyban függ a Fehér Ház Latin-Amerika politikájától, amennyiben Washington stratégiai irányváltással az elkövetkező években, évtizedekben valóban elkötelezett politikát folytatna déli szomszédjai felé, feltehetően azt a pszichológiai tényezőt is semlegesíthetné, hogy Kína partnerként kezeli a térség államait, osztozik velük a fejlődő világ problémáiban, amivel szemben a gyakran arrogáns USA megnyilatkozásai mind kevésbé népszerűek a latin-amerikai országokban.

III. 2 Az Európai Unió–Latin-Amerika–Kína háromszög

III. 2. 1 Az Európai Unió és Latin-Amerika kapcsolatrendszer

A több mint 300 éves spanyol- és portugál gyarmati uralom máig élő és létező struktúrákat, jellemvonásokat hagyott Latin-Amerikán. Az amerikai kontinens felfedezését követő évszázadokban a spanyol korona szigorúan őrizte monopolhatalmát a felfedezett területek adminisztrációja és a velük folytatott gazdasági kapcsolatok felett. Az Ibériai-félszigetre irányuló nyersanyag- és nemesfém beszállítás biztosította az európai ipari forradalom gépezetének olajozott működését. A gyarmattartó hatalmaktól való függetlenedést követően Latin-Amerikában a spanyolok és portugálok helyét a britek, franciák és németek vették át, a XIX. század második felében ezen európai államok lettek Latin-Amerika legfőbb kereskedelmi partnerei és tőkebefektetői. Latin-Amerika ebben az időszakban nyersanyagexportőrként integrálódott a világ gazdaság rendszerébe. A XIX-XX. század fordulójától mind határozottabban volt érezhető az USA növekvő befolyása a régióban, a II. világháborút követően az európai kapcsolat Latin-Amerika számára gyakorlatilag elveszik, a kimerült, újjáépítés előtt álló európai országoknak sem érdekük, sem erejük nem volt latin-amerikai pozícióik visszaszerzésére.

A Római Szerződéssel induló európai integráció létrejöttét követő évtizedekben a fejlődő államokkal kiépített kapcsolatrendszerben a latin-amerikai régió – mivel Spanyolország és Portugália ekkor még nem az EGK tagjai – nem számított prioritásnak, a francia alapító tagság, majd Nagy-Britannia csatlakozása nyomán az afrikai és ázsiai volt gyarmatokkal ápoltságok kerültek középpontba. (Holland [2002] p. 53.) Az 1975-ös Loméi Konvenció kifejezetten hátrányos helyzetbe hozta a latin-amerikai országok túlnyomó többségét a világpiacokon – kivéve a Karib-térség országait.

Az 1980-as évek fontos fordulópontként vonult be az európai országok és Latin-Amerika kapcsolatának történelmébe; innentől erősödő politikai és gazdasági kapcsolatokat látunk a két térség között. E tendenciának több oka is megnevezhető. A közép-amerikai konfliktusok rendezésében való európai szerepvállalás (San José-i folyamat)⁶⁴ megteremtette a két térség közötti intézményes kapcsolatokat alapját, a latin-

⁶⁴ A San José párbeszéd 1984-ben indult a közép-amerikai fegyveres konfliktusok békés rendezésének, valamint a térség demokratikus átmenetének segítése céljával. Az EU és Közép-Amerika között azóta is aktív politikai párbeszéd alapvető célkitűzései a béke és a demokrácia, a biztonság, valamint a gazdasági és társadalmi fejlődés elősegítése. A párbeszédet az Unió egyik legsikeresebb együttműködési folyamatának tekinti. Forrás: http://ec.europa.eu/external_relations/ca/index_en.htm Letöltés dátuma: 2008. február 7.

amerikai adósságválság megoldásának, illetve globális kiterjedése megakadályozásának igénye a régió felé fordította Európa figyelmét. Emellett a latin-amerikai államok demokratizálódási folyamatát a volt gyarmattartókon kívül más európai államok is tapasztalataik átadásával igyekeztek támogatni, végül Spanyolország és Portugália intézményes európai integrálódása mindenképpen új dimenziót hozott a Közösségek külkapcsolataiban.

Mindezek eredményeként az 1990-es évek elején – hasonlóan az Amerika-közi kapcsolatokhoz – túlfűtött optimizmus jellemezte a Latin-Amerika és Európa közötti jövőbeli együttműködést, a közös értékek jegyében. A nyugati civilizáció olyan általános értékei, mint a demokrácia, a jogállamiság vagy az emberi jogok mellett különös hangsúlyt kapott a közös nyelv és a vallás; a kultúra fontos összekötő eleme Latin-Amerika és Európa (pontosabban az Ibériai-félsziget) kapcsolatrendszerének. A két térség kapcsolatában a kilencvenes éveket egyértelműen szélesedő politikai, gazdasági és intézményi kapcsolatok fémjelezték, emellett az Unió Latin-Amerika képében és politikájában mind határozottabban érződött a szubregionális megközelítés, vagyis hogy eltérő mélységű és tartalmú stratégiákat dolgoz ki az egyes latin-amerikai alrégiók mentén kialakuló regionális törekvésekkel kapcsolatban.

Az ezredforduló ismét változásokat hozott a két térség kapcsolatában, az előző két évtizedre jellemző egyértelműen pozitív, előremutató tendenciák az elmúlt közel egy évtizedben mintha bizonytalanabbá váltak, sőt néhol visszafordultak volna. A témával foglalkozó szakirodalom mind többet foglalkozik a kapcsolatok kiüresedésével és ellaposodásával.⁶⁵ Latin-amerikai oldalon ennek fontos oka az európai „megváltásban” vagy legalábbis diverzifikációban való csalódottság, az ezredfordulót körülölelő válságok (az ázsiai válság átgyűrűzése és a 2001–2002-es argentin válság), valamint az Amerika-közi kapcsolatokat is erősen befolyásoló ún. neopopulista fordulat. A kilencvenes évek elejét jellemző latin-amerikai lelkesedés halványulni látszik, jól tükrözi ezt a mind erősebbé váló nézet, miszerint az Egyesült Államok és Európa Latin-Amerika irányában tanúsított magatartása és felelősségvállalása nem sok mindenben különbözik, azon túl, hogy az európaiak kevésbé arrogánsak (Carranza [2004b] p. 79.) és nincsen katonai erejük Latin-Amerikában. (Freres [2000] p. 64.) Olvadni látszik tehát az Unió részéről oly sokat hangoztatott „interdependencia”, „társulás” és „partnerség” varázsereje, amelyek az előző évtizedben megkülönböztették a latin-amerikai államok szemében

⁶⁵ Youngs [2002]; Freres – Sanahuja [2005]; Kornat [2007].

Brüsszelt Washington szigorúan önérekkövető Latin-Amerika politikájától. Emellett úgy tűnik, az EU sem képes a neoliberális modellen túlmenő alternatívát nyújtani. Az Unió részéről a távolodást elősegítő tényező volt a belső identitásválság, a terrorizmus elleni háború kapcsán megroppant transz-atlanti viszony, valamint a 2004-es EU-bővítés. Az ezredforduló óta mind egyértelműbben érezhető, hogy az 1990-es évek közös értékeit nem sikerül(t legalábbis eddig) koherens stratégiává konvertálni, aminek következménye, hogy mindkét oldalon erősödő pesszimizmus övezi a két térség kapcsolatainak jövőjét.

III. 2. 1. 1 Politikai kapcsolatok

Az 1990-es években az Unió fontos célkitűzése volt, hogy a nemzetközi rendszer globális szereplőjévé váljon, egyfajta „civil hatalommá”, amely központi közvetítői szerepet tölt be a világ konfliktusaiban, és hosszú távú gazdasági megoldásokban látja a politikai problémák legfőbb kulcsát (Freres [2000] p. 63.) – ahogyan ezt már az 1980-as években Közép-Amerikában is hangsúlyozta. Ennek gyakorlati tükröződéseként Európa aktív diplomáciai szerepvállalással igyekezett pozícióit erősíteni, bőkezű segélyezőként, valamint a nemzetközi jog és a multilateralizmus határozott támogatójaként lépett fel a világpolitikában. Mindez fontos szerepet játszott a Latin-Amerika felé fordulásban, a térséggel kiépített szorosabb kapcsolat fontos eszköz volt az Unió globális célkitűzéseinek elérésében, valamint az Egyesült Államokkal szembeni alkupozíció és az USA-tól független, határozott nemzetközi identitás kidolgozásában. Latin-Amerika és az Unió politikai közeledését segítette Spanyolország és Portugália 1986-os EK-csatlakozása; az Unió szinte minden bővülésével alakul, kiegészül, új súlypontokat szerez az EU külkapcsolati rendszere. Az ibériai csatlakozás a latin-amerikai szálát fonta be a rendszerbe. Látnunk kell, hogy a volt gyarmatok felé fordulás, a latin-amerikai érdekek aktív védelme spanyol érdekeket is szolgált, erősítette Spanyolország Unión belüli érdekérvényesítését. (Drexler [2004] p. 28.)

Az európai–latin-amerikai politikai kapcsolatok kiemelkedő területe volt – már a nyolcvanas években – a demokráciaépítés, a latin-amerikai politikai átmenetet Európa igyekezett saját tapasztalataival támogatni. Washington mellett Brüsszel vezető szerepet szánt magának a latin-amerikai demokratikus intézmények kiépítésében és működésük beindításában. Az Uniónak sikerült is bizonyos „önálló arculattal” fellépnie az alulról építkezés modelljének támogatásával, ami a civil szféra kiemelt jelentőségét, a non-profit kezdeményezések, szervezetek támogatását, valamint az állampolgári ismeretek oktatását helyezte előtérbe. Utóbbi célja volt a lakosság demokratikus folyamatokkal való

megismertetése, valamint a marginalizált rétegek bekapcsolása a rendszerbe. (Youngs [2002] pp. 117–118.) Az EU szélesebb és összetettebb demokrácia-programot folytatott Latin-Amerikában, mint a világ bármely más régiójában, és jelentős anyagi támogatást is nyújtott ehhez: 1994 és 1997 között Demokrácia Kezdeményezési Alapja forrásainak több mint egyharmada Latin-Amerikába folyt. (Youngs [2002] pp. 115–116.)

A kilencvenes években Latin-Amerikában kibontakozó új regionalizmus is fontos szerepet játszott a két térség kapcsolatainak szorosabbá válásában. Brüsszel interregionális megközelítése – *group to group* szemlélete – számára Latin-Amerika kitűnő terepnek bizonyult: az 1990-es években az Unió az egyes latin-amerikai integrációs tömörülésekkel való intézményi kapcsolatok határozott építésébe kezdett. (Giordano [2003] p. 10.) Kiemelkedik ezek közül a Mercosur felé irányuló aktív közeledés – a hidegháború végét követő évtizedben az EU–Mercosur kapcsolatokat az interregionalizmus iskolapéldájának tekintették, az EU abban bízott, modell lehet majd a más régiók tömörüléseivel folytatott intézményépítéshez. (Bajo [1999] p. 938.) Brüsszel számára tehát Latin-Amerika „lelkes gyakorló pálya” volt az intézményközi kapcsolatok később más régiókkal történő kiépítéséhez, és persze Latin-Amerika számára is fontos volt, hogy mind több szállal kapcsolódjon az USA ellensúlyaként (is) jól használható Európához. Ezen intézményközi kapcsolatok állandó fórumot teremtettek az európai és latin-amerikai magas rangú politikai vezetők, diplomaták párbeszédéhez. A latin-amerikai integráció aktív támogatása – a politikai és gazdasági stabilitás biztosításának jelszavával – mai napig kiemelkedő pillére Brüsszel Latin-Amerika politikájának. (Crawle [2006] pp. 176–177.) Az Unió globális presztízsnövekedését segíti, hogy több latin-amerikai integrációs tömörülés – köztük az Andok Közösség és a Dél-amerikai Nemzetek Uniója – modellként tekint az európai integrációra, annak intézményeire.

Az 1990-es évtized aktív eseménysorozata az 1999-ben összehívott első EU-Latin-Amerika csúcs megrendezésében (erről l. később) és az ott meghirdetett stratégiai szövetség jelszavában csúcsosodott ki. Az ezredforduló óta azonban mindinkább úgy tűnik, a stratégiai szövetség meghirdetése valójában az európai–latin-amerikai politikai (és gazdasági) kapcsolatok aranykorának a végét jelentette (Vengoa [2006] p. 2.), a stratégiai szövetség fogalmát – eddig legalábbis – nem sikerült tartalommal megtölteni. Ezt bizonyítja, hogy az azóta megrendezett EU–Latin-Amerika csúcsokon, illetve a Brüsszel által rendszeresen kiadott, a latin-amerikai régióval kapcsolatos célkitűzéseket, kihívásokat megfogalmazó dokumentumokban mind gyakrabban tűnnek fel az olyan globális problémák, mint a szegénység elleni küzdelem vagy a környezetvédelem,

háttérbe szorulnak a konkrét feladatok, az együttműködés határozott területei. (Grabendorff [2003] p. 12.) Mindezt előrevetítette, hogy az 1999-es riói csúcson három pillért (politikai párbeszéd, szoros gazdasági és pénzügyi kapcsolatok, valamint együttműködés az oktatás, tudomány, technika és kultúra területén) neveztek meg a kapcsolatok alapjául, melyek mögött 55(!) prioritást fogalmaztak meg. (Mori [2005]) Az EU és Latin-Amerika kapcsolatrendszerével foglalkozó szakirodalomban gyakori kritika a „prioritásdömping”, vagyis a célkitűzések elburjánzása, amiből nehéz kibogozni, melyek az együttműködést valóban meghatározó tényezők. Az elmúlt évek tapasztalataiból úgy tűnik, nem sikerült azokat a vágányokat megtalálni, amelyek mentén az európai–latin-amerikai kapcsolatok jövője definiálható és irányítható lenne, a stratégiai partnerség fogalmát erősödő szkepszis övezi.

A 2001. szeptember 11-ét követő világpolitikai folyamatokból, eseményekből logikusan következhet(ne) az Unió és Latin-Amerika közeledése, kapcsolataik szorosabbra zárása a multilateralizmus jelszavával. Tény, hogy számos európai és latin-amerikai állam elítélte a 2003-as iraki háború megindítását, részese a Nemzetközi Büntetőbíróságnak és támogatja a Kiotói jegyzőkönyvet, mindezek ellenére ezekből a mozaikkockákból – egyelőre legalábbis – nem állt össze a kép. Ennek oka egyfelől, hogy az Egyesült Államok erősödő unilateralizmusa okán megroppant transz-atlanti kapcsolatok nem engedték Európának további konfliktusok halmozását az USA-val, ráadásul a latin-amerikai kapcsolatok brüsszeli szószólói – Spanyolország, Portugália és Olaszország – az iraki háború megindításának hívei voltak. (Carranza [2004b] p. 6.) Mindezek mellett a latin-amerikai politikai térkép átszíneződése, úgy tűnik, nemcsak az Egyesült Államokkal, de az EU-val sem támogatja a szorosabb kapcsolatokat.

Az új latin-amerikai elnökök közül Chávez és Morales elsősorban gazdaságuk kulcsszektorainak államosításával kerültek ellentétbe az Unió érintett tagállamaival. Mindezek mellett annak ellenére, hogy az 1990-es években Kuba rendkívül fontos külkereskedelmi partnere volt az EU, oldotta a szigetország nemzetközi elszigeteltségét, a szigetország részt vesz az 1999 óta rendszeresen megrendezett EU–Latin-Amerika csúcsokon (míg az Amerikai Államok Szervezetében felfüggesztett tagsággal bír), 2003-ban 75 kubai másképp gondolkodó bebörtönzését követően a kapcsolatok összeomlottak. Bár 2005-ben – spanyol közbenjárásra – feloldották a diplomáciai szankciókat (EU Observer [2007]), az elmúlt években úgy tűnt, Brüsszel képtelen koherens Kuba-politika kialakítására. A 2006-ban Bécsben megrendezett EU–Latin-Amerika csúcson a kubai delegáció éles bírálatot fogalmazott meg az Unióval szemben, miszerint a két régió

között meghirdetett stratégiai szövetség nem létezik, mivel az Unió keleti bővítésére és Washingtonhoz való viszonyára koncentrál. (Ortutay [2006] p. 28.) Mindezt tetézte a 2007 novemberi, Santiago de Chile-i Ibéroamerikai csúcson kirobbant *¿Por que no te callas?* botrány,⁶⁶ ami fagyossá tette Venezuela és Spanyolország kapcsolatait. Nemcsak az EU és Venezuela, de az Unió és Latin-Amerika kapcsolataiban is érvágást jelentett a 2008 júniusában meghirdetett, 2010-ben bevezetésre tervezett új uniós migrációs politika. A latin-amerikai államok – tőlük szokatlan módon – egyöntetűen adtak hangot felháborodásuknak, és bár eltérő élű retorikával, de egységesen bírálták az Uniót a kérdésben. A Mercosur 2008 júliusában megrendezett, 35. találkozásán a teljes és társult tagok közös nyilatkozatban utasították vissza az illegális migráció kriminalizálásának bármilyen formáját, illetve általában a restriktív migrációs politikát. (Xinhuanet [2008c])

Újdonságot hozott Latin-Amerika és az Unió kapcsolatrendszerében, hogy Brüsszel – a korábbi szigorúan interregionális szemlélettel ellentétben – 2007 nyarán a latin-amerikai országok közül elsőként Brazíliával bilaterális stratégiai szövetséget kötött. A 2007 júliusában megrendezett első EU–brazil csúcson a felek rendszeres energiapolitikai párbeszéd fenntartásáról állapodtak meg. A találkozóknak az is célja volt, hogy támogassa az EU és a Mercosur közötti társulási megállapodásról szóló elakadt tárgyalások újrafelvételét. (Prensa Latina [2007]) 2008. április 16-án Brüsszelben az EU szociális ügyekért felelős biztosa, valamint a brazil szociális miniszter a társadalmi kohézió erősítését célzó megállapodást írtak alá, amellyel a felek között új, strukturált párbeszéd alapjait vetették meg szociálpolitikai kérdésekről. (EU portál [2008f]) Kérdés, és az Unió és Latin-Amerika jövőbeli kapcsolatait erősen befolyásoló tényező, hogy a jövőben a bilaterális kapcsolatok átveszik-e az interregionális megközelítés elsődlegességét, a Brazíliával folytatott – elsősorban energia alapú – együttműködés elmélyül-e és hogyan fog hatni az Unió egyes latin-amerikai csoportosulásokkal folytatott kapcsolatára.

III. 2. 1. 2 Gazdasági kapcsolatok

A kilencvenes években abszolút értékben jelentős volumenbeli növekedés volt tapasztalható a latin-amerikai országok és az EU tagállamok közötti kereskedelemben. E tendencia mögött a fentebb kifejtett szorosabbá váló politikai kapcsolatokat kell látnunk,

⁶⁶ Miután Chávez több alkalommal félbeszakította Zapatero spanyol elnök beszédét azzal, hogy elődjét, a konzervatív néppárti José María Aznart fasisztának nevezte, Zapatero megvédte a spanyol politikust és emlékeztetett arra, hogy elődjét demokratikus úton választották meg Spanyolország kormányfőjének. Erre a jelenlévő spanyol király előrehajolt és a venezuelai elnököt a „Miért nem fogod be a száját?” mondattal utasította rendre.

illetve, hogy a nyolcvanas évek adósságválságának kezelésére bevezetett strukturális reformok keretében a latin-amerikai országok egyoldalú gazdasági liberalizációval kívántak integrálódni a világ gazdaság rendszerébe. Annak ellenére azonban, hogy 1990–2001 között a két régió kereskedelmi kapcsolatainak volumene megsokszorozódott, az EU tagországok részesedése csökkent a latin-amerikai kereskedelemben. Ez a latin-amerikai régió belüli kereskedelem növekedésével, illetve az Egyesült Államok és az ázsiai országok kereskedelmi jelenlétének növekedésével magyarázható. (Drexler [2004] pp. 66–67.)

A 2000–2005 közötti időszakban az EU részesedése Latin-Amerika exportpiacából gyakorlatilag stagnált, 11-ről 12%-ra nőtt, ami az USA-énál jóval alacsonyabb arány (volumenében az EU és Latin-Amerika közötti kereskedelem az egyharmadát adja az USA és Latin-Amerika kereskedelmének) (Latin Business Chronicle [2007a]), de még a régión belüli kereskedelem arányától is elmarad.

Az Unió és Latin-Amerika gazdasági kapcsolatait alrégióként vizsgálva éles törésvonalakat tapasztalhatunk. A következő elemzés külön nem hivatkozott adatai a CEPAL SIGCI adatbázisából valók. Mexikó esetében az Unió a NAFTA életbelépését követően komoly piaci veszteséget szenvedett, míg 1990-ben Mexikó teljes exportjának 12,8%-a irányult az Unióba, 1995-re ez az arány 4,2%-ra, 2000-re 3,3%-ra apadt. Mindezek ellenére jelenleg az EU – természetesen az Egyesült Államok után – Mexikó második legfőbb kereskedelmi partnere. A két fél között 2000-ben életbe lépett ún. Globális egyezmény (erről l. később) eredményének tekinthető, hogy az Unió ma a mexikói export 4,4%-át szívja föl (vagyis az ezredfordulóhoz képest valamelyes növekedést tapasztalunk), a mexikói importnak pedig 10,84%-t adják az uniós országok.

A közép-amerikai államok Unióval való kereskedelmének vizsgálatából azt láthatjuk, hogy a kilencvenes évek elején az EU a közép-amerikai termékek komoly felvevőpiaca volt, az egyes országok kivitelének 28-33%-a célozta az Unió országait (kivételként említhető Guatemala, ahol ez az arány 13,6% volt), azon belül is minden esetben Németország volt a legjelentősebb vásárló. Mára a Közép-Amerikai Közös Piac teljes kivitelének mindössze 10%-a célozza az Uniót. A legtöbb közép-amerikai ország esetében 1995 és 2000 között az EU aránya az exportpiacon drasztikusan csökkent (10-15% közöttire). Az ezredforduló óta pedig egyes esetekben (Salvador, Nicaragua, Costa Rica) ez az arány stagnál, másoknál (Honduras) lassú növekedésnek indult. Kivételt jelent Panama (mely állam nem is tagja a Közép-Amerikai Közös Piacnak), mivel a térségben egyedül sikerült megtartania kilencvenes évek eleji pozícióját, 2006-ban teljes

exportjának 31,4%-a irányult az Unióba. Az EU-ból származó import aránya Közép-Amerikában a kilencvenes évek elején 10-15% között mozgott, Panamában ennél alacsonyabb (7,73%) mutatót találunk. Mára ez az arány átlagosan 6-8% körülire esett vissza, kivételként említhető Costa Rica, mely ország ma is importjának 13,25%-át hozza be az Unióból.

A karibi államok az Unióval folytatott külkereskedelem tendenciáiban változatos képet mutatnak: a legtöbb Karib-térségbeli ország külkereskedelmében a kilencvenes évek elején az Unió 20-25%-os részesedéssel bírt, és ez az arány egyes esetekben mára csökkent (pl. Barbados esetében, 10% körülire), de legtöbbször gyakorlatilag stagnál az elmúlt közel két évtizedben. A térségen belül ebből a szempontból kivételként kezelhető Dominika, mely ország exportjának 1990-ben még közel 60%-a irányult az EU-ba, mára ez 27%-ra apadt. Az angol nyelvű karibi-országok legfőbb európai kereskedelmi partnere a volt gyarmattartó Nagy-Britannia, míg a holland nyelvű országok esetében ezt a pozíciót Hollandia tölti be. Közép-Amerikához képest tehát a (nem hispán) Karibi-térség külkereskedelmében mindenképpen magasabb arányt képvisel az Unió, aminek hátterében az ACP-országokkal⁶⁷ szembeni kereskedelmi kedvezményeket kell látnunk.

Az Andok Közösség teljes exportjának 11%-a irányul az Unióba. (De Lombaerde [2007] p. 109.) Az egyes tagállamok esetében az EU-val folytatott kereskedelem aránya az egyes országok esetében 10-15% között mozog. Ezen országok esetében az ezredforduló óta lényegesen nem változott az Unióval folytatott kereskedelem aránya, a kilencvenes évek elejéhez képest viszont érezhetően csökkent (országonként 5-10%-kal), ez alól Ecuador jelent kivételt. Érdekes még, hogy az ezredforduló óta Venezuela exportpiacán az EU részesedése 5,48%-ról 9,96%-ra nőtt.

A latin-amerikai integrációs tömörülések közül a Mercosur külkereskedelmében számít legerősebb partnernek az EU, annak ellenére, hogy míg 1990-ben a Mercosur teljes exportjának 31,7%-a, mára csak 20,1%-a irányul az Unióba. Az ABC országok mindegyikének jelentős külkereskedelmi partnere az Unió, közülük Chile esetében a legerősebb az európai kereskedelmi kapocs, 2006-ban a teljes chilei kivitel 26,3%-a célozta az Unió piacát. Chile esetében az 1990-es adathoz (38,3%) képest jelentős csökkenést tapasztalunk, ugyanakkor 1995 óta gyakorlatilag stagnál az uniós részesedés a chilei kivitelben. Paraguay külkereskedelmében a kilencvenes évek eleje óta az EU részesedése folyamatos csökkenést mutat (20%-ról 5%-ra), és az ezredforduló óta is

⁶⁷ Asian, Pacific, Caribbean Countries – Ázsiai, Csendes-óceáni, Karibi államok.

közel felére apadt az Unió részesedése. Uruguay esetében is jelentősen csökkent az EU-val folytatott kereskedelem aránya, de kisebb mértékben (22-ről 15%-ra), és az ezredforduló óta inkább stagnál – jelenleg az Andok Közösségéhez hasonló arányt mutat. Kuba egyértelműen legfőbb kereskedelmi partnere az Unió, 2006-ban az EU a kubai export 40,4%-át szívtta föl, míg a kubai import 21,7%-a érkezett innen. Ezek az adatok az ezredfordulóhoz képest az exportban csekély növekedést, az importban viszont jelentős csökkenést (34,6%-ról) jelentenek. Az Unión belül Hollandia és Spanyolország Kuba legfőbb kereskedelmi partnerei.

A Latin-Amerikát célzó európai befektetéseket vizsgálva szembetűnő az 1990-es évtized dinamikus növekedése, 1993 és 1999 között abszolút értékben a Latin-Amerikába érkező európai FDI nyolcszorosára növekedett. (Grabendorff [2003] p. 10.) Az évtized folyamán az Unió átlagosan a térségbe érkező FDI egyharmadát adta (Grabendorff [2003] p. 10.), a Latin-Amerikában működő európai multinacionális vállalatok fontos kapcsolódást jelentettek Latin-Amerika és a világ gazdaság között. 1997-re az Unió az Egyesült Államoktól átvette a Latin-Amerika legnagyobb befektetője címet, 1999-re pedig a térségbe érkező európai befektetések volumene több mint kétszerese volt az USA-ból érkezőnek (1990-ben ez pont fordítva volt). (CEPAL [2007a] p. 21.) Az 1990-es évtizedben német és spanyol befektetések adták a régióba irányuló FDI jelentős részét, a legfőbb célpontok a nagyobb dél-amerikai országok voltak, 1999-ben az európai befektetések 42%-a Argentínába, 28%-a Brazíliába és 11%-a Chilébe folyt. (CEPAL [2007a] p. 23.)

Ma az Unió Latin-Amerikába irányuló befektetéseinek 75%-a irányul Dél-Amerikába, vagyis továbbra is legfőbb célpont a dél-amerikai szubkontinens, bár az ezredfordulóhoz képest valamelyest veszített súlyából. A Latin-Amerikába érkező európai befektetések legfőbb célpontjai Mexikó és Brazília (együtt a térségbe érkező európai FDI 51%-át adják), őket követi Chile és Kolumbia. Ugyanakkor az 1999-es csúcspont óta a Latin-Amerikát célzó európai befektetések nemcsak volumenben, de arányukban is csökkenő tendenciát mutatnak, egyfelől a spanyol befektetések elmaradása miatt, másfelől pedig, mert az Egyesült Államok tartja befektetői pozícióit a térségben. (EU portál [2006]) 2006-ban a Latin-Amerikába érkező teljes FDI 21%-a érkezett Európából, amivel – hat év után – az EU ismét az USA mögé szorult. (EU portál [2006]) Az elmúlt években szembetűnő Spanyolország háttérbe szorulása (2001 és 2006 között az Unióból Latin-Amerikába irányuló befektetések 10%-ért felelt, mára részesedése durván 5%-ra csökkent), ma már Latin-Amerikában a legfőbb európai befektető Hollandia.

(CEPAL [2007a] p. 33.) Ugyanakkor az Unió a Latin-Amerikába érkező fejlesztési segélyek 55%-át adja (Ortutay [2006] pp. 21–22.), amivel egyértelműen a térség legjelentősebb segélyezője.

Az Európai Unió és Latin-Amerika közötti gazdasági kapcsolatok aszimmetrikusak abból a szempontból, hogy míg Latin-Amerika külkereskedelmének 13,8%-át adja az Unió, az EU exportjának 5,3%-a, importjának pedig 5,8%-a esik Latin-Amerikára. Ez az aránytalanság a kilencvenes években erőteljesebben jelen volt. A két térség gazdasági kapcsolatai koncentráltak, mivel a latin-amerikai régió belül elsősorban Dél-Amerikára, azon belül is az ABC országokra fókuszálnak. Az EU Latin-Amerikába irányuló exportjának 42,4%-áért, onnan érkező importjának pedig 58,2%-áért felel Argentína, Brazília és Chile. Érdekes, hogy 1996-ban még az uniós latin-amerikai export 57,1%-a célozta ezt a három országot, az EU importjában viszont már akkor is a maihoz hasonló aránnyal szerepeltek. (European Communities [2008] pp. 31–56.) Vagyis az elmúlt évtizedben a Latin-Amerikába irányuló EU-export kiegyensúlyozottabb lett, egyenletesebb mintát mutat az egyes alrégiók között, kevésbé koncentrált az ABC-államokra, míg Argentína, Brazília és Chile Unióba irányuló exportja továbbra is fenntartja egyértelmű vezető szerepét Latin-Amerikán belül.

Az EU legfontosabb gazdasági érdekei tehát Latin-Amerikán belül a Mercosur tagállamaira és Chilére összpontosulnak, az Andok Közösséggel és a közép-amerikai országokkal megkezdett kereskedelmi tárgyalások azonban a következő években árnyalhatják ezt a képet.

III. 2. 1. 3 Intézményi kapcsolatok

Latin-Amerika külkapcsolati rendszerében egyértelműen az Európához és az Unióhoz való viszony működik a legfejlettebb és legkiterjedtebb intézményi struktúrával. Az Unió tagállamainak állam- és kormányfői rendszeres fórumon találkoznak a latin-amerikai országok elnökeivel, az EU intézményes kapcsolatokat ápol a legtöbb szubregionális latin-amerikai csoportosulással, emellett két latin-amerikai állam is társult tagja.

Az interregionális együttműködés első intézményi jelei az 1970-es évekre nyúlnak vissza. Ebben az évtizedben születtek az első kétoldalú kereskedelmi megállapodások az Unió és egyes latin-amerikai országok között,⁶⁸ 1974-től öltött intézményes keretet az Európai Parlament és a Parlatino közötti párbeszéd. Ezt követte az

⁶⁸ 1971-ben Argentínával, 1974-ben Brazíliával, 1975-ben pedig Mexikóval kötött kereskedelmi egyezményt az Unió.

1980-as években a már fentebb említett San José párbeszéd, majd 1990-ben rendezték meg az EU és a Rió Csoport első miniszteri találkozóját, ahol annak rendszeres követéséről állapodtak meg. 1991 óta kerül rendszeres megrendezésre a spanyol és portugál, valamint a latin-amerikai állam- és kormányfők találkozója, az Ibéroamerikai csúcs. Ezzel a kezdeményezéssel igyekszik demonstrálni Spanyolország és Portugália híd szerepét Európa és Latin-Amerika között. (Szilágyi [2006] pp. 230–231.) 1995-ben az EU Bizottsága stratégiai dokumentumot adott ki Latin-Amerikával kapcsolatban, amelyben alrégióként vázolta fel az elérendő célokat. Ugyanebben az évben született meg az Unió és a Mercosur közötti együttműködési keretegyezmény, amelynek deklarált célkitűzése volt, hogy a későbbiekben megindítsák a társulási megállapodást célzó tárgyalásokat. (Rigler [2004] p. 17.)

Az 1999-es riói csúcs óta két évente rendeznek EU–Latin-Amerika csúcst. ⁶⁹ A 2006-ban Bécsben megrendezett találkozón szembevetődött, hogy a 25 európai és 33 latin-amerikai állam- és kormányfő nehezen talál konszenzust, nem utolsósorban a résztvevők magas száma miatt. Mindemellett a találkozót beárnyékolta az európai befektetők félelme, visszahúzódása az egyes latin-amerikai államok – Venezuela és Bolívia – államosításai miatt. Bécsben az Unió Mercosurral és Andok Közösséggel ápolta kapcsolataiban kevés előrelépés történt, a közép-amerikai országokhoz azonban egyértelmű volt a közeledés. (Ortutay [2006] p. 16.) A 2008. május 15. és 17. között, Limában megrendezett találkozón a szegénység és társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem, a globális felmelegedés megfékezése és a biregionális energetikai kapcsolatok álltak a tárgyalások középpontjában. A 60 állam- és kormányfő részvételével megrendezett csúcs eredménye a 15 oldalas záródokumentum – hasonlóan az eddigi nyilatkozatokhoz – kevés konkrétum mellett a kapcsolatok további erősítését tűzi ki célul. ⁷⁰ A csúcstalálkozó megerősítette az Unió Közép-Amerika és az Andok Közösség fel való nyitását.

Az EU–Latin-Amerika kapcsolatok fontos eredményének tekinthető, hogy az Unió társulási megállapodást kötött Mexikóval és Chilével, vagyis két olyan jelentős latin-amerikai állammal, amelyek nem tagjai a latin-amerikai integrációs tömörüléseknek. A tárgyalások sikeres lefolytatásában nagy szerepe volt annak, hogy azok az EU gazdaságának érzékeny szektorait (pl. mezőgazdaság) kevésbé érintették, ellentétben a

⁶⁹ A másodikra 2002-ben Madridban, a harmadikra 2004-ben Guadalajarában (Mexikó), a negyedikre 2006-ban Bécsben, az ötödikre pedig 2008-ban Limában került sor.

⁷⁰ A dokumentum elérhető a csúcstalálkozó hivatalos honlapján: <http://www.vcumbrealcue.org/>

később taglalt EU–Mercosur megállapodással. (Faust [2006] p. 164.) Mexikó volt az első latin-amerikai ország, amellyel Brüsszel gazdasági és politikai társulási megállapodást írt alá, 1997-ben. A 2000-ben életbe lépett ún. Globális egyezmény három pilléren alapul: gazdasági partnerségen, politikai párbeszeden és együttműködésen. A megállapodás alapjait a demokratikus elvekben és az emberi jogok védelmében jelölték meg. (EU portál [2008c]) Az Unió és Chile képviselői 2002. november 18-án írták alá a társulási megállapodást, amely 2005 óta van érvényben. Az egyezmény ugyanarra a három pillérre épül, mint az EU–Mexikó megállapodás, mégis az EU által tárgyalt bilaterális megállapodások egyik legambiciózusabbikaként tartják számon, az áruk és szolgáltatások szabad kereskedelme mellett kitér a tőkeáramlások liberalizációjára és a szellemi tulajdonjogok védelmére is. (EU portál [2008a]) Az EU–Chile megállapodás erős intézményi keretet állít fel – Társulási Tanács és Társulási Bizottság képében. Fontos különbség a két egyezmény között, hogy Chile esetében már a társulási megállapodás tartalmazta a szabad kereskedelem megvalósításának legfőbb aspektusait. A kereskedelmi liberalizációt célzó tárgyalások Mexikó esetében 2000. július 1-jén, míg Chilével 2003. február 1-jén indultak meg. A kereskedelmi liberalizáció eredményeként Mexikó és az EU között megugrott a kereskedelem volumene, de az Unióból származó mexikói import dinamikusabb növekedésnek indult, mint az oda irányuló mexikói export, így Mexikó Unióval szembeni kereskedelmi deficitje erőteljesen növekedett, 1999 és 2004 között megduplázódott. (Mori [2005] p. 11.) Az EU és Mexikó közötti kereskedelem néhány európai országra (Németország, Olaszország, Spanyolország) koncentrálódik. Chile esetében a szabad kereskedelem megvalósulásának első lépcsői szintén növelték a kereskedelem volumenét, ebben az esetben azonban pontosan az Unióval szembeni chilei kereskedelmi többlet emelkedett.⁷¹ Összességében Chile export-válaszképessége dinamikusabb volt Mexikóénál, ami nem meglepő a chilei külgazdaság diverzifikáltságának tükrében. Ugyanakkor a bilaterális kereskedelmi adatokat⁷² vizsgálva mindkét esetben azt tapasztaljuk, hogy a szabadkereskedelmi tárgyalásokat követő évek dinamizmusát az elmúlt években lassulás követte, vagyis hosszabb távú,

⁷¹ Chile legfőbb európai kereskedelmi partnerei Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Spanyolország és Nagy-Britannia. CEPAL SIGCI.

⁷² 2000-ben a teljes mexikói export 3,3%-át szívtá fel az Unió, 2004-ben 3,4%-át, 2005-ben 4,2%-át, 2006-ban pedig 4,3%-át. Chile esetében ugyanez az arány 2000-ben 24,8%, 2004-ben 24,8%, 2005-ben 23,3%, 2006-ban pedig 26,3% volt. 2000-ben a teljes mexikói import 8,5%-a érkezett az Unióból, 2004-ben 10,6%-a, 2005-ben 11,2%-a, 2006-ban pedig 10,8%-a. Chile esetében 2000-ben az import 17,1%-a, 2004-ben 15,7%-a, 2005-ben 16,6%-a, 2006-ban pedig 14,6%-a érkezett az Unióból. Forrás: CEPAL SIGCI.

Mexikó és Chile külkereskedelmi kapcsolatrendszerét alapjaiban érintő, átstrukturáló változás nem várható az egyezményektől.

Brüsszel 1999-ben szintén társulási megállapodást célzó tárgyalásokat kezdett a Mercosurral, de ezek 2004-ben elakadtak. Az EU–Mercosur tárgyalások klasszikus fejlett-fejlődő államok közötti szabadkereskedelmi egyezményeket érintő nézeteltérésekbe és nehézségekbe ütköztek, az európai mezőgazdaságot védő protekcionizmus különösen neuralgikus pont volt. Fontos tényező, hogy az EU–Mercosur tárgyalások párhuzamosan zajlottak az amerikai kontinens integrációját célzó FTAA tárgyalásokkal, a kettő „egymást húzta”, sürgette; az ezredfordulót követő években egyfajta közvetett verseny alakult ki a dél-amerikai piacokért Washington és Brüsszel között, egyikük sem szerette volna, hogy a másik őt megelőzve „célba érjen”. 2004 óta több kísérlet is történt a tárgyalások újrafelvételére, 2005-ben az EU–Mercosur Üzleti Fórum által elfogadott Luxemburgi Nyilatkozat felhívta a feleket a társulási megállapodást célzó tárgyalások újrafelvételére,⁷³ 2007 decemberében pedig az Unió és a Mercosur képviselői közös nyilatkozatban deklarálták a politikai akarat meglétét a tárgyalások újratekintéséhez. (EU portál [2008b]) Ennek gyakorlati megvalósulását késleltetheti az FTAA tárgyalások 2005-ös kudarca, mivel így már kevésbé sürgős az európaiak számára a Mercosurral kötendő szabadkereskedelmi egyezményt is tartalmazó társulási megállapodás.

A 2007-es év valamifajta súlyponteltolódás kezdetét jelezte az uniós Latin-Amerika politikában; ebben az évben ugyanis az EU megállapodott a közép-amerikai országokkal és az Andok Közösséggel is, hogy megkezdik a társulási megállapodást célzó tárgyalásokat. (A két alrégióval Brüsszel már 2003 decemberében megállapodást írt alá politikai párbeszéd megkezdéséről és együttműködésről.) Közép-Amerika és az Unió között 2008 februárjában, Brüsszelben zajlott a társulási megállapodást célzó tárgyalások második fordulója. (EU portál [2008e]) A tárgyalások lezárását 2009-re tervezik. Az Andok Közösséggel eddig három tárgyalási fordulót zártak le,⁷⁴ de a tárgyalásokat nehezíti, hogy a tagállamok között nincsen konszenzus az EU-hoz fűződő viszonyról; míg Kolumbia és Peru szabadkereskedelem-pártiak, Bolívia és Ecuador „FTA-ellenesek”. (Bilaterals [2008d]) Mindebből úgy látszik, mintha a Mercosur relatív háttérbe szorulásával Közép-Amerika és az Andok térség a korábbiaknál nagyobb súlyt kapna az

⁷³ Erről l. bővebben: a MEFB hivatalos honlapja: <http://www.mebf.org>.

⁷⁴ Az első fordulóra 2007 szeptemberében Bogotában, a másodikra 2007 decemberében Brüsszelben, a harmadikra pedig 2008 áprilisában Quito-ban került sor. Forrás: EU portál [2008d].

Unió Latin-Amerika politikájában. Ezek Latin-Amerika pontosan azon alrégiói, amelyekkel Washington az FTAA kudarca óta szorosabb kapcsolatokat igyekszik kiépíteni – szabadkereskedelmi egyezmények formájában.

III. 2. 2 Az EU–Latin-Amerika–Kína háromszög sajátosságai

Az Unió, Latin-Amerika és Kína közötti kapcsolatok szintén aszimmetrikusak, de az előző háromszöghöz képest fontos különbség, hogy egyfelől ebben az esetben az EU és a KNK közötti viszony jóval kiegyensúlyozottabb, kevesebb kompetitív, illetve konfliktusos elemmel bír; másfelől az Unió számára latin-amerikai pozíciói, vagy az ottani esetleges kínai térnyerés – földrajzi közelség és stratégiai érdekek híján – kevésbé fontos, mint Washington esetében. Ugyanakkor ennél a háromszögnél is érvényesek a történelmi kötelékek eltérő minőségéből fakadó különbségek. Európa és Latin-Amerika kapcsolatainak történelmi gyökerei messzire, a XV. század végére nyúlnak. Annak ellenére, hogy a Latin-Amerika és Kína közötti kapcsolatoknak is több száz éves előzményeik vannak, a kapcsolatok intenzívebbé válása jóval újkeletűbb, így mélységükben és sokrétűségükben ezek kevésbé összehasonlíthatóak – akárcsak az Egyesült Államok esetében. A kapcsolatokat átszövő legfőbb dimenziók is eltérnek: míg az Unió Latin-Amerika politikájának fontos sarokkövei a demokráciaépítés és az emberi jogok védelme, a kínai–latin-amerikai kapcsolatokban ezek a tényezők nem kapnak túlzott figyelmet; ami a három fél közös törekvéseként megjelölhető, az a multilateralizmus erősítése és az unilateralizmus gyakorlatának visszaszorítása a nemzetközi kapcsolatokban. (Freeman – Jenkins – Holslag [2007] pp. 35–36.)

A Kínai Népköztársaság és az Európai Unió gazdasági jelenléte Latin-Amerikában eltérő dinamikát mutat: míg a kereskedelmi és befektetői kapcsolatok az EU esetében az 1990-es években kaptak különös hangsúlyt, élték virágkorukat, a kínai gazdasági jelenlét az ezredfordulót követően vált dinamikus Latin-Amerikában. Ezt bizonyítja, hogy míg a kínai–latin-amerikai kereskedelem volumene 1995-ben 6,1 milliárd, 2000-ben 12,6 milliárd, 2006-ban pedig 70 milliárd amerikai dollár volt; az EU és Latin-Amerika közötti kereskedelem 1996-ban 65,84 milliárd, 2002-ben 101,05 milliárd, 2006-ban pedig 133,47 milliárd eurót tett ki.⁷⁵ (European Communities [2008] pp. 38–46.) Kereskedelmi szempontból az Unió és Latin-Amerika nem versenytársak a kínai piacon, mivel előbbi

⁷⁵ Érdemes megjegyezni, hogy 2002 óta az EU és Latin-Amerika közötti kereskedelem növekedéséért elsősorban az Unió Latin-Amerikából származó importjának növekedése felel, az Unió Latin-Amerikába irányuló exportja gyakorlatilag stagnál.

tagállamai elsősorban késztermékeket, míg a latin-amerikai államok többsége nyersanyagokat exportál Kínába. A befektetői kapcsolatokat vizsgálva azt látjuk, hogy – hasonlóan az Egyesült Államokhoz – az EU 1990-es években bebetonozott befektetői jelenlétét sem veszélyezteti Kína, a Latin-Amerikát célzó kínai befektetések, bár volumenükben növekednek, ezektől jelentősen elmaradnak, a közeljövőben felzárkózásuk nem valószínű.

Mindemellett fontos tényező, hogy a kínai és az európai kereskedelem, sőt befektetések is hasonló latin-amerikai országokat céloznak: a dél-amerikai kontinens jelentős gazdaságait (Argentína, Brazília, Chile), valamint Mexikót. Vagyis az ezen latin-amerikai országokat lefedő háromszög a „legaktívabb”. Európa ugyan igyekszik intézményesíteni kapcsolatait az Andok Közösséggel és a közép-amerikai államokkal is, kérdés, hogy a jövőbeli társulási megállapodások mennyiben befolyásolják, fűzik majd szorosabbra a politikai- és gazdasági kapcsolatokat. A Venezuela, Bolívia, Ecuador és Kuba által formált „radikális tömb” – az USA-hoz fűződő konfliktusokkal terhelt viszonyon túl – az Unióval szemben is mind több kritikát hallat. Ezen országok egyre határozottabban „tolódnak” a regionális kapcsolatok erősítése mellett a fejlődő világ Nyugat számára „renitens” államaihoz fűződő szorosabb kapcsolatok irányába.

A Latin-Amerikával ápolta kapcsolataiban Brüsszel sokkal inkább az Egyesült Államok lépéseit reagálja le, követi, semmint Kínáét. Ezt bizonyítja az FTAA és az EU–Mercosur tárgyalások „párharca”, hasonló üteme, illetve ezek kudarcát követően a közép-amerikai és andoki térségre irányuló növekvő érdeklődés, az ezen alrégiókhoz való közeledés. Vagyis az EU célja Latin-Amerikában a hidegháborút követő években megszerzett pozícióinak védelme, elsősorban az Egyesült Államoktól. Brüsszel tanult a NAFTA példájából, és fontos célkitűzése, hogy megelőzzön egy hasonló pozícióvesztést más latin-amerikai alrégiókban – ezzel is magyarázható a Közép-Amerikához és az Andok Közösséghez való közeledése.

A kínai jelenlét Latin-Amerikában nem sért európai érdekeket, ezért az Unió nem is tesz olyan lépéseket, amelyek erre reagálnának, vagy ezt próbálnák kivédeni, és a jövőben sem várható hasonló. Ugyanakkor az Unió külkapcsolati rendszerében az 1990-es évek második felétől kezdve mind intenzívebb és többértékű kínai kapcsolatok látszanak kirajzolódni; Brüsszel komoly diplomáciai és intézményi lépéseket tett a Kínai Népköztársaság felé. 1998-ban Londonban került sor az első EU–Kína csúcstra, amely azóta is rendszeres fórum a két fél kapcsolatrendszerében: 2007 novemberében került sor a tizedik találkozóra Pekingben, ezzel szemben az 1999-ben induló EU–Latin-Amerika

csúcscok közül csak az ötödiket rendezték meg 2008 májusában. Az Európai Bizottság 1998-ban, 2001-ben, 2003-ban, utoljára pedig 2006-ban bocsátott ki dokumentumot Kína-stratégiájával kapcsolatban.⁷⁶ 1996-ban született meg az Ázsia-Európa találkozó (*Asia-Europe Meeting – ASEM*), amely informális, nyitott együttműködési fórumot jelöl az Európai Unió tagállamai és kezdetben 10,⁷⁷ ma már 13⁷⁸ délkelet-ázsiai állam között. A fórum lehetőséget nyújt rendszeres magas szintű politikai találkozókra, 2008 októberében kerül sor az ASEM VII. csúcstalálkozójára Pekingben. (EU portál [2007a]) Az ASEM megalakulását a világgazdaság tripoláris volta mentén kell értelmeznünk; létrejöttével teljessé vált a Triád tagjai közötti intézményrendszer, vagyis az ASEM útnak indítása válasz volt az APEC és az Új Transzatlanti Agenda elindulására. (Dent [2006] p. 114.) Az Unió és a délkelet-ázsiai államok közötti kapcsolat intézményesedése mögött a geo-ökonómiai marginalizálódástól való európai félelem húzódik a „Csendes-óceán évszázadában”, emellett megfelelő eszköznek tűnik az Egyesült Államok erősödő unilaterális fellépésének ellensúlyozására.

Az Unió – párhuzamosan Kína erősödő világgazdasági jelentőségével – igyekszik koherens, hatékony Kína-stratégiát kialakítani – ezt bizonyítja az ezzel kapcsolatos dokumentumok gyakori kiadása –, és azt stabil intézményi háttérrel biztosítani. Az ezredforduló óta az Európai Unió–Latin-Amerika–Kína háromszög belső struktúrája, dinamikája átalakulóban van: míg az 1990-es éveket az Unió és Latin-Amerika közeledése, partnersége, egymásra tekintése, intézményi építkezése jellemezte, az évtized második felétől, és különösen az ezredforduló óta a KNK lett a háromszögön belüli bilaterális kapcsolatok „kulcsfigurája”. Ezt bizonyítja, hogy míg 2002 és 2006 között Kína részesedése az Unió teljes exportjában 3,9%-ról 5,4%-ra, importjában pedig 9,5%-ról 14,1%-ra növekedett, ugyanebben a periódusban Latin-Amerika részesedése 5% körül stagnált. Ezzel párhuzamosan – ahogyan korábban arra már utaltam – Latin-Amerika

⁷⁶ 1998. Átfogó partnerség építése Kínával (*Building Comprehensive Partnership with China*).

Letölthető: http://ec.europa.eu/external_relations/china/com_98/index.htm.

2001. Az EU Kína-stratégiája: az 1998-as dokumentumban foglaltak végrehajtása és jövőbeli lépések egy hatékonyabb EU politikáért (*EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a more Effective EU Policy*).

Letölthető: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0265en01.pdf,

2003. Érettebb Partnerség: közös érdekek és kihívások az EU-Kína kapcsolatokban (*A maturing partnership : shared interests and challenges in EU-China relations*).

Letölthető: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0533en01.pdf,

2006. EU-Kína: közelebbi partnerek, erősödő felelősség (*EU-China: Closer partners, growing responsibilities*).

Letölthető: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0631en01.pdf

⁷⁷ Japán, Kína, Koreai Köztársaság, Brunei, Indonézia, Malajzia, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld és Vietnam.

⁷⁸ 2006-ban döntöttek India, Pakisztán és Mongólia csatlakozásáról.

külkereskedelmében az ezredforduló óta láthatóan növekszik Kína részesedése, míg az Unióé gyakorlatilag stagnál. Mindezek mentén nem meglepő, hogy az EU és a vele szorosabb kapcsolatban álló latin-amerikai országok (a Mercosur tagállamai, Chile és Mexikó) számára is a Kínához fűződő viszony erősítése, eredményes Kína-stratégia kialakítása vált prioritássá az elmúlt években.

III. 3 Az Ázsia–Latin-Amerika–Kína háromszög

III. 3. 1 Ázsia és Latin-Amerika kapcsolatrendszere

Az előző két alfejezetben vizsgált viszonyrendszerekhez képest az Ázsia–Latin-Amerika–Kína háromszög több eltérő jellegzetességgel is bír. Egyfelől Kína Ázsia része, így ebben az esetben a „háromszög” kifejezés nem teljesen pontos, inkább Latin-Amerikának egy másik térséghez fűződő biregionális viszonyáról van szó, és azon belül Kína, mint meghatározó tényező, szerepéről. Másfelől itt Latin-Amerika és Kína mellett nem „egyetlen szereplőt” – ami persze már az Unió esetében is megkérdőjelezhető –, hanem egy régiót kell vizsgálnunk; amelynek bizonyos részei, ország csoportjai egyes periódusokban erősebb-gyengébb kapcsolatokat ápolnak Latin-Amerika bizonyos részeivel, ország csoportjaival. Két rendkívül heterogén térség kapcsolatrendszerét vizsgálva célunk csupán annyi lehet, hogy megragadjuk e kapcsolatrendszer legfőbb szereplőit, elemeit, bemutassuk dinamikáját, különös hangsúllyal a legfőbb fordulópontokra, mérföldkövekre. A fejezet Latin-Amerika és Kelet-, Délkelet-Ázsia oldaláról is csupán azon országokra összepontosít, amelyek között erősebb kapcsolat épült ki; így – átfogó, kiterjedt interregionális kapcsolatok híján – ezen kapcsolatrendszerre utalok a két térség valójában „hiányos” interregionális kapcsolataival. Az „ázsiai kapcsolatnak” Latin-Amerika szempontjából nincsenek történelmi hagyományai, mint ahogyan azt az Egyesült Államok vagy Európa esetében láthattuk, hozzájuk képest mindenképpen új szereplőről – helyesebben térségről – van szó. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy Japánt ugyan a Triád tagjai közé sorolják, az ázsiai térség több állama azonban – amelyek ma fontos szerepet töltenek be a Latin-Amerika–Ázsia viszonyrendszerben – magát a fejlődő világ részeként definiálja.

A gyarmati Latin-Amerika Ázsiával folytatott elenyésző kereskedelmén túl gyakorlatilag a XIX. század végéig nem volt kapcsolat a két térség államai között. Az 1800-as évek utolsó évtizedeiben meginduló japán bevándorlás Latin-Amerikába – főként Brazíliába, Peruba és Mexikóba – jelenti az első kapcsolódási pontot, és a II. világháborút követő évtizedek japán–latin-amerikai kapcsolatának alapját. A migrációt gazdasági érdekek – munkahelykeresés – motiválták, míg latin-amerikai oldalról a jó minőségű munkaerő, illetve az azzal érkező új technológiák jelentettek vonzerőt. (Horisaka [1993] p. 64.) (Ezt a japán migrációs hullámot kisebb számú kínai és koreai bevándorlás kísérte. Előbbit a latin-amerikai rabszolgaság eltörlését követő olcsó

munkaerőigény, utóbbit pedig az erőszakos japán gyarmatosítás motiválta.) (Faust – Mols [2005] p. 3.)

Az 1950-es évektől Ázsiából gyakorlatilag az egyetlen aktív szereplő Japán volt Latin-Amerikában, nem utolsó sorban gazdasági tényezők eredményeként. Ez a többdimenziós kapcsolatrendszer a nyolcvanas években veszít relatív jelentőségéből. Az „elveszett évtizedből” felálló latin-amerikai országok a világgazdaságba való integrálódás keretében új lendülettel indulnak neki az egyes ázsiai országokkal folytatott kapcsolatok építésének a kilencvenes évek elejétől; ekkor már új szereplőkkel: Dél-Korea, Tajvan és – ahogyan azt az I. fejezetben láttuk – Kína is képbe kerülnek. Ezt a hullámot az évtized végén az ázsiai pénzügyi válság akasztja meg, és – Kína kivételével – gyakorlatilag azóta nem épülnek vissza, vagy legalábbis nem kapnak új lendületet ezek a kapcsolatok. Az ezredfordulót követően ismét új szereplők bukkannak fel ázsiai oldalon, Kína mellett ekkorra már India, valamint egyes ASEAN államok (Szingapúr, Malajzia, Thaiföld) is mind fontosabbá válnak.

Az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatok tehát az 1960-as évek óta – ha nem is egyenes irányú, és még kevésbé egyenletes fejlődést mutatva – szélesednek és mélyülnek; mind több szereplő megjelenésével, mind több területre terjednek ki, ugyanakkor latin-amerikai oldalon ez a kapcsolat – egyelőre legalábbis – az Egyesült Államokhoz és az Unióhoz fűződő viszonynál is kevésbé egyenletes. Ahogyan a következőkben látni fogjuk, bár ebben a kapcsolatban is vannak ún. interregionális kezdeményezések, a bilaterális kapcsolatok mind sűrűbb – néhol kusza – szöveget jellemzi inkább a két térség viszonyát, ami egyértelműen rámutat az egymás felé irányuló átfogó, stratégiai látásmód hiányára.

III. 3. 1. 1 Politikai kapcsolatok

Az Ázsia–Latin-Amerika–Kína háromszögben egyértelműen a gazdasági – elsősorban kereskedelmi – kapcsolatok dominálnak; a két régió közötti relációk többségében – ahogyan azt Kína esetében is láttuk –, érvényes a megállapítás, miszerint a kapcsolatok legfőbb hajtóerejét gazdasági motivációk adják; a politikai, illetve diplomáciai kapcsolatok ennek inkább kiegészítését jelentik.

A hidegháború idején az ázsiai és latin-amerikai államok politikai kapcsolatait – mint a Kínai Népköztársaság és Latin-Amerika esetében is – a hidegháborús logika, azaz a keleti és nyugati blokkokba tartozás határozta meg. Japán, mint Latin-Amerika legfőbb ázsiai partnere a hidegháborús évtizedekben az Egyesült Államok diktálta külpolitikai

mintákat követte a térségben, alárendelte magát Washington latin-amerikai célkitűzéseinek. Ezekben az évtizedekben a szigetország egyértelműen az együttműködést kereste a Latin-Amerika–Egyesült Államok–Japán közötti trilaterális kapcsolatokban (Berríos [2001] p. 152.) – sem ereje, sem érdeke nem volt Washingtontól független Latin-Amerika politikát kialakítani. Kezdetben Latin-Amerika jelentőségét Japán számára a bevándorlás adta. A II. világháborút követően Mandzsúria elvesztése okán a szigetország túlnépesedési problémákkal küzdött, így hivatalos kormánypolitikává vált a Latin-Amerikába irányuló japán kivándorlás támogatása. (Matsushita [1993] p. 92.) Az 1950-1960-as években Japán külpolitikájának fontos alapelve volt politika és gazdaság különválasztása. Ennek értelmében a kommunista Kína mellett Tokió az 1959-ben hatalomra jutott Castro-rezsimmel sem szakította meg a gazdasági kapcsolatokat.

A hetvenes évek olajválsága Japánt is rádöbbenette nyersanyagfüggőségére, ennek is köszönhető, hogy szaporodtak a diplomáciai látogatások Japán és a nyersanyagokban gazdag latin-amerikai országok között. A Japán Külügyminisztérium 1979-ben döntött a Latin-amerikai ügyek irodájának felállításáról – innentől külön kezelve a térséget Észak-Amerikától (pontosabban Kanadától és az Egyesült Államoktól). (Tsunekawa [2003] p. 301.) A nyolcvanas évektől mind több – igaz, nagyon óvatos – „külön utas” (értsd: a washingtoni irányvonalat nem feltétlenül követő) japán diplomáciai akció volt tapasztalható Latin-Amerikában. Ez valójában a Japán globális külpolitikájában történt változást tükrözte; kiemelkedő gazdasági eredményeinek köszönhetően az ország 1975-ben alapító tagja volt a G7-nek, a fejlett államok sorába lépve igyekezett önálló külpolitikai arculatot faragni magának. Ennek latin-amerikai példája, hogy a Falklandi válságban (1982) Japán csupán visszafogott kritikát préselt ki magából Argentína ellenében; tárgyalásos rendezést támogatott Közép-Amerikában, a Contadora-csoport aktív részvételével, és – szemben az Egyesült Államokkal – elismerte az 1989-ban, Manuel Noriega távozását követően hatalomra jutó panamai rezsimet (Manuel Solís Palma vezetésével). (Matsushita [1993] pp. 102–106.) (Igaz, az 1989 decemberében bekövetkező amerikai intervenciót nem ítélte el.) A nyolcvanas évek adósságválságának megoldását ugyan az első években egyértelműen amerikai bankok és az Egyesült Államok kormánya diktálta, annak kevésbé hatékony volta az évtized második felében arra motiválta a japán kormányt, hogy – a Baker-terv kiegészítéseként megjelenítve – saját megoldási csomaggal (az akkori japán pénzügyminiszterről elnevezett ún. Miyazawa tervvel) álljon elő. Ez a növekedésközpontú tervezet – ha nem is teljes, de részleges – elszakadást jelzett az Egyesült Államok politikájától, és Washington

szkepticizmusával találkozott. (Stallings [1990] p. 25.) Ezen függetlenedő Latin-Amerika politika kialakítása egybeesett a japán–latin-amerikai gazdasági kapcsolatok megtorpanásával, ennek ellenére a japán–latin-amerikai diplomáciai kapcsolatok a kilencvenes években is „túléltek”, amikor a gazdasági kapocs tovább halványult. (Berríos [2001] p. 154.) A diplomáciai kapcsolatokban máig fontos tényező az egyes latin-amerikai országokban élő durván egymilliós japán tömb; annak ellenére, hogy az 1980-1990-es években megindult a japán visszavándorlás – főként Brazíliából – az anyaországba, amit elsősorban a japán munkaerőhiány motivált. (Smith [2003] p. 5.)

A kilencvenes években a kétpólusú világ felbomlása megnyitotta a kapukat az ázsiai és latin-amerikai országok között. A latin-amerikai országok – „afrikanizációtól” és marginalizációtól tartva – „felfedezték” a kelet-ázsiai országokat, egyszerre potenciális partnert és fejlődési modellt látva bennük, míg a kelet-ázsiai országok számára egyrészt piacot jelentettek az egyes latin-amerikai országok, másrészt a NAFTA létrejötte, illetve egy az egész amerikai kontinensre kiterjedő szabadkereskedelmi övezet víziója erősítette a Latin-Amerika iránti érdeklődést. Mind gyakoribbakká váltak a kétoldalú diplomáciai látogatások, sorra nyíltak a diplomáciai képviselők. Elsősorban a Japán gazdasági nyomdokaiban járó ún. kistigrisek, Tajvan, Szingapúr és Dél-Korea mutattak aktív érdeklődést a nagyobb latin-amerikai országok – főként Mexikó, Brazília, Argentína és Chile – irányában. A kölcsönös érdeklődés gazdasági alapokon nyugodott, és ezt kísérte a politikai közeledés.

A kilencvenes években a japán–latin-amerikai diplomáciai kapcsolatok új dimenzióját adta, hogy 1990-ben Peruban hatalomra jutott a japán származású Alberto Fujimori. Két évvel később a politikus a katonaság támogatását élvező „önpuccsal” (*autogolpe*) tudta csak megtartani hatalmát. Válaszul az Egyesült Államok felfüggesztette az országnak nyújtott katonai és gazdasági segélyeket, Japán ezzel szemben védelmébe vette Fujimori autoriter eszközeit, a terrorizmus és drogkereskedelem elleni harcra hivatkozva. (2000-ben korrupciós botrányok elől a perui elnök Japánba menekült.)⁷⁹ (Matsushita [1993] p. 107.) 1996 decemberétől a limai japán követségen zajló 126 napos túszerdrama⁸⁰ miatt Peru a nemzetközi érdeklődés középpontjába került. Fujimori

⁷⁹ Mindemellett Japán (és általában Ázsia) és Latin-Amerika kulturális távolságát bizonyítja, hogy a latin-amerikai sajtó Fujimorit „El Chino”-ként (A kínai) emlegette.

⁸⁰ 1996. december 17-én a Limában működő japán követségen Akihito császár 63. születésnapja alkalmából tartottak fogadást. A Túpac Amaru Forradalmi Mozgalom (*Movimiento Revolucionario Túpac Amaru – MRTA*) gerillacsoport 14 tagja támadást intézett a követség épülete ellen, és túsul ejtettek több száz magas beosztású diplomatát, kormányzati és katonai tisztségviselőt, valamint üzletembert. A gerillák követeléseai a következők voltak: 465 tagjuk szabadon engedése perui börtönökből; a kormány neoliberais

határozott fellépése, és a gerillák elleni sikeres támadás komoly presztízsnövekedést jelentett az elnöknek. Több latin-amerikai elnök mellett Fujimori is részt vett az 1998-ban Tokióban megrendezett kétnapos szimpóziumon,⁸¹ amelynek témáját a japán–latin-amerikai kapcsolatok fejlesztésének lehetőségei adták. A megnyitón Ryutaro Hashimoto japán miniszterelnök új partnerségről beszélt, mivel szerinte „*Latin-Amerikánál a kulcs a XXI. század globális fejlődéséhez*”. (IADB [1998])

A hidegháborút követően Dél-Korea is újradefiniálta globális külkapcsolati rendszerét, az Észak-Koreával szembeni biztonság primátusa valamelyest oldódott, előtérbe került a diplomáciai célkitűzések diverzifikációja, valamint a globalizálódó nemzetközi kereskedelmi rendszerbe való betagozódás igénye. Roh Tae-woo koreai elnök 1991-ben Mexikóba látogatott, az őt követő Kim Young Sam 1996-os latin-amerikai látogatása (Guatemala, Brazília, Argentína, Chile és Peru) alkalmával pedig már úgy nyilatkozott, hogy „*Dél-Korea öt éven belül kiszorítja Japánt a latin-amerikai régióból*”. (Kim [2005] p. 163.) A látogatásra több mint negyven koreai üzletember kísérté el az elnököt, az egyes latin-amerikai országokban folytatott tárgyalások központi témája a kereskedelmi kapcsolatok fellendítésének lehetőségei mellett a koreai befektetések támogatása volt. Guatemalai látogatása alkalmával létrehozták a „Korea–Közép-Amerika Párbeszéd és Együttműködési Fórumot”. Még ugyanebben az évben felállt a Latin-Amerikával foglalkozó Korea Tanács,⁸² a következő évben pedig Latin-Amerika irodát nyitottak a Koreai Külügyminisztériumon belül (Kwak [1997]), míg az elnök mexikói látogatást tett. Korea – az Unióhoz hasonlóan – preferálta az egyes latin-amerikai integrációs tömörülésekkel folytatott kapcsolatokat; a Rió csoporttal 1996-ban és 1997-ben is miniszteri találkozót szerveztek, a Mercosurral 1997-ben került sor hasonlóra. (Kim [1998]) Az 1997–1998-as pénzügyi válság azonban alapjaiban rengette meg az addig felépítette kapcsolatrendszert.

Tajvan számára Latin-Amerika stratégiai jelentőségét Közép-Amerika adja. Ahogyan arról korábban (l. 41–43. oldal) már szó volt, a közép-amerikai országok

gazdaságpolitikájának visszafordítása; Japán fejlesztési segélyeinek hatékonyabb, a társadalom szélesebb rétegeit érintő felhasználása. A túsok többségét hamarosan elengedték, az utolsó túsokat 1997. április 22-én, a perui fegyveres erők akciójával sikerült kiszabadítani. A nemzetközi médiafigyelmet élvező akcióban az MRTA összes jelenlévő tagja életét veszítette.

⁸¹ A szimpóziumra az Amerika-közi Fejlesztési Bank, valamint a Japán Export-Import Bank rendezésében került sor; sorban az 5. ilyen volt, de az előzőt 1989-ben tartották.

⁸² A Tanács legfőbb funkciói a következők: A politikai, gazdasági, kulturális és tudományos interakciók segítése; kapcsolatot tartani a Latin-Amerikával foglalkozó nemzetközi szervezetekkel; Latin-Amerikában működő koreai intézmények, csoportok, cégek közötti együttműködés segítése; friss információk nyújtása Latin-Amerikáról; Latin-Amerikával kapcsolatos kulturális kiállítások, szemináriumok segítése; segíteni a koreai kormány Latin-Amerikával kapcsolatos döntéseit. Forrás: Kim [2005] p. 174.

központi szerepet játszanak Tajvan nemzetközi diplomáciai elismertségében. Amikor 1990-ben Nicaraguában Daniel Ortega addigi sandinista elnök elveszítette a választásokat, az ország ismét felvette a diplomáciai kapcsolatokat Tajvannal, így Közép-Amerika megint egységes tömbként állt ki Tajvan mellett. 1997 szeptemberében Lee Teng-Hui volt az első taiwani elnök, aki Közép- és Dél-Amerikába (Panama, Honduras, El Salvador és Paraguay) látogatott. Két évvel később Taipei-ben csúcstalálkozót tartottak a közép-amerikai elnökök részvételével, ahol a tajvani elnök több együttműködési kezdeményezést is felvázolt.⁸³

Az ezredfordulót követően az Ázsia és Latin-Amerika közötti politikai kapcsolatokat jól tükrözik az Ázsián belüli erőviszonyok átalakulását. A sűrűsödő diplomáciai látogatások a két térség államai között feltehetően nem utolsó sorban a KNK erősödő latin-amerikai szerepvállalásának köszönhetőek, a kínai jelenléttől nem kívánnak lemaradni, vagy éppen fel kívánnak zárkózni, lépést tartani az egyes ázsiai országok. Az elmúlt években mind több próbálkozást látunk egyfelől a kilencvenes évek végi pénzügyi válság által megakasztott kapcsolatok visszaépítésére, másfelől új ázsiai szereplők megjelenésére, aktívabb fellépésére Latin-Amerikában.

Az ezredforduló környékén Japán Latin-Amerika politikája új impulzusokat kapott, és az elmúlt években egyfajta reneszánszát éli. Az erősödő kínai jelenlét mellett a szigetország számára kiemelt fontosságú nemzetközi fórumot jelent az APEC és a FEALAC (l. később), emellett Latin-Amerika „biztonságos terepnek” tűnik: nincsenek kellemetlen történelmi emlékek (szemben egyes ázsiai országokkal vagy Oroszországgal), és nem jelent gazdasági versenytársat Japán számára (mint ahogyan az Egyesült Államok és az Európai Unió), de olyan politikai és társadalmi rendezetlenség sem jellemzi, mint Afrikát vagy a Közel-Kelet egyes államait. (Escalante Hasbún [2008] p. 5.) 2004 szeptemberében Koizumi Junichiro japán miniszterelnök hivatalos látogatást tett Brazíliában és Mexikóban – nyolc évvel az utolsó Latin-Amerikában tett japán miniszterelnöki látogatást követően. A látogatás két hónappal előzte meg Hu Csin-ao kínai elnök latin-amerikai körútján, és – igen hasonlóan a kínai elnök megnyilatkozásaihoz – a japán miniszterelnök új japán–latin-amerikai partnerségről beszélt (*Vision for a New Japan-Latin America and the Caribbean Partnership*). Nemzetközi ügyeket illetően a látogatás eredményeként brazil–japán megállapodás született az ENSZ reform szükségességéről (az állandó és nem állandó tagok bővítésének

⁸³ Pl. Befektetési ösztönzők, illetve egy Közép- és Dél-amerikai befektetési és fejlesztési testület létrehozása Taiwanon. Forrás: Perez [2002].

formájában), emellett a felek megállapodtak abban, hogy támogatják egymás állandó BT tagságát. Szintén itt határoztak egy XXI. századi Japán–Brazil Tanács felállításáról. (MOFA [2004]) Mexikóban az ENSZ általános reformjáról és a stratégiai partnerség mélyítéséről, valamint környezetvédelmi kérdésekről szóltak a tárgyalások.

Az Egyesült Államok földrajzi közelségével, valamint Kína erősödő latin-amerikai jelenlétével magyarázható az a jelenség, hogy a közép-amerikai államok az elmúlt bő egy évtizedben kiemelt helyet kaptak Japán Latin-Amerika politikájában. A közép-amerikai államok egységes diplomáciai támogatása Tajvan felé segítheti a Japán számára alapvető kelet-ázsiai status quo fenntartását (Escalante Hasbún [2008] p. 17.), vagyis a Közép-Amerika és Japán közötti kapcsolatok stratégiai potenciálját egy Japán–Tajvan–Közép-Amerika háromszög körvonalai magyarázzák. Közép-Amerika és Japán között 1995 óta intézményes keretek között működik politikai párbeszéd, ez az ezredfordulót követően úgy tűnik, új lendületet kapott. 1999-ben a Párbeszéd és együttműködési mechanizmus IV. találkozásán került be a záródokumentumba a „Japánnal való stratégiai partnerség” elképzelése. 2000-ben prezentálták a Japán Külügyminisztérium képviselői előtt az eredetileg Tokióban szolgáló közép-amerikai nagykövetek által összeállított Japán–Közép-Amerika Kezdeményezést. Ennek kiindulópontja, hogy a Közép-amerikai Integrációs Rendszer,⁸⁴ mint az amerikai kontinens legerősebb politikai dimenzióval bíró integrációs egysége, nyolc tagjával egységes szavazótömböt jelent nemzetközi fórumokon, és így kívánatos partnere lehet külső aktoroknak, mint például Japánnak.⁸⁵ 2005-ben Tokióban tartották a japán és közép-amerikai állam- és kormányfők második csúcstalálkozóját, ahol elfogadták a Tokiói nyilatkozatot, valamint Akciótervet. (Escalante Hasbún [2008] p. 19.) Utóbbi ugyan óvatosan fogalmaz a direkt politikai együttműködéssel kapcsolatban, mindezen dokumentumok kirajzolják a Japán és Közép-Amerika közötti együttműködés irányvonalait: a közép-amerikai államok – felismerve összefogásuk politikai jelentőségét – egységes hangon lépnek föl és támogatják Japán törekvéseit a nemzetközi fórumokon, cserébe a szigetország – gazdasági erejére

⁸⁴ A Közép-amerikai Integrációs Rendszer (*Sistema de la Integración Centroamericana, SICA*) a közép-amerikai országok kormányközi szervezete, a Tegucigalpa-i jegyzőkönyv 1991-es aláírásával jött létre. Közép-Amerika hét állama teljes jogú, míg a Dominikai Köztársaság társult tag. A „rendszerszintű” megközelítés azt a régi igényt kívánja megvalósítani, hogy Közép-Amerika a béke, a szabadság, a biztonság és a fejlődés egységes régiója legyen. Legfőbb döntéshozó szervei az elnöki csúcstalálkozók, illetve a Miniszterek Tanácsa.

⁸⁵ A dokumentum a kapcsolatok öt pillérét különbözteti meg: 1) Japán befektetések növelése; 2) Japán turisták látogatásának támogatása; 3) Közép-Amerikából származó japán import növelése; 4) Technológiai transzfer volumenének és területeinek szélesítése; 5) Kulturális és tudományos csereprogramok segítése.

támaszkodva – segíti a közép-amerikai államok gazdasági és szociális kohézióját, közvetett módon hozzájárulva ezzel a regionális egység fejlődéséhez.

A közép-amerikai alrégió stratégiai jelentősége Tajvan számára egyértelmű, és esetében Kína latin-amerikai jelenlétének közvetlen hatásai vannak. Az Egyesült Államok földrajzi közelsége szintén hangsúlyos; bevett gyakorlat ugyanis a tajvani politikai vezetés részéről, hogy hivatalos közép-amerikai látogatásaik kapcsán üzemanyagcsere címén megállnak az Egyesült Államok területén, amerikai politikai vezetőkkel való nem hivatalos találkozók céljából (ún. tranzitdiplomácia). (Erikson – Chen [2007] p. 72.) A 2000-ben megválasztott tajvani elnök, Chen Shui-bian (akinek megválasztása a nacionalista párt 50 éves uralmának vetett véget) fontos diplomáciai célkitűzése volt, hogy széles és diverzifikált kapcsolatokat építsen ki a közép-amerikai országokkal, valamint a karibi-térség Tajvant elismerő államaival. 2000 augusztusában – Los Angeles-en keresztül – 13 napos közép-amerikai (Nicaragua, Costa Rica és a Dominikai Köztársaság) és afrikai (Gambia, Burkina Faso és Csád) körútjának célja volt Tajvan szuverenitásának támogatása, valamint a nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepének erősítése. (Asian Political News [2000]) 2001-ben újabb latin-amerikai körutat tett; El Salvador, Honduras, Guatemala, Panama és Paraguay érintésével. 2005-ös körútja – ezúttal Miami-i átszállással – csupán néhány nappal követte Hu Csin-tao kínai elnök első Egyesült Államokbeli látogatását. (Asian Political News [2005b]) Feltehetően Costa Rica „átállásának” köszönhető, hogy 2007 augusztusában a tajvani elnök újabb közép-amerikai körúttal (El Salvador, Nicaragua, Honduras, Dominikai Köztársaság) igyekezett támogatottságát bebetonozni a régióban. Mindez alatt a kínai kereskedelmi miniszter Costa Rica-i látogatásán a bilaterális kapcsolatok építésének irányvonalát igyekezett kijelölni. (Gutiérrez [2007]) A 2008 januári újabb latin-amerikai látogatás – ekkor alaszka tankolással – Chen részéről fokozott diplomáciai aktivitást mutat a térségben.

A másik oldalon a „kényes egyensúlyozás” politikájának törekénységét mutatja, hogy 2007 februárjában Grenadán véletlenül a tajvani himnuszt kezdték játszani a KNK segítségével felépített nemzeti stadion avatásakor. (Erikson – Chen [2007] p. 80.) Ying-jeou 2008 márciusi választási győzelmével ismét a Kuomintang politikusa került hatalomra Tajvanon. Az új elnök a KNK-val való gazdasági kapcsolatok intenzívebbé tételét tűzte ki célul, a „kölcönös meg nem tagadás” elve mentén, prioritásként kezelve az Egyesült Államok–Kína–Tajvan háromszög kapcsolatait (Courmont [2008]), aminek a következő években passzívabb Közép-Amerika politika lehet az eredménye.

Az ezredfordulót követően Dél-Korea több lépést is tett latin-amerikai kapcsolataiban a kilencvenes évek „virágkorának” visszahozását célozva. A kapcsolatok gerincét továbbra is a gazdasági kötődések adják, a politikai együttműködés kontúrjai homályosak maradnak. Fernando Henrique Cardoso brazil elnök 2001-es szöuli látogatása alkalmával a felek „speciális partnerségről” állapodtak meg a XXI. századra. Roh Moo-hyun koreai elnök a 2004-es Chilében megrendezett APEC csúcs alkalmával hivatalos látogatást tett Chile mellett Brazíliában és Argentínában, mely alkalommal a záródokumentum szerint az addigi speciális partnerség „átfogó együttműködési partnerséggé” való alakításáról döntöttek. (Bilaterals [2004b]) Az elmúlt években egyértelműen kirajzolódik Korea Latin-Amerika politikájának brazil és chilei fókusza. Előbbi esetben gazdasági potenciálja, a Mercosurban betöltött központi szerepe mellett fontos tényező, hogy Korea Brazíliában olyan – önmagához hasonló – másodlagos hatalmat lát, amely az Egyesült Államoktól és Európától autonóm politikát kíván folytatni. (Kim [1999]) Chile esetében az ország gazdasági nyitottsága, valamint a szabadkereskedelmi tárgyalások előkészítése igazolta a kétoldalú diplomáciai látogatásokat.⁸⁶ Mellettük Mexikót kell még megemlíteni; 2005 szeptemberében a koreai elnök az ENSZ Közgyűlést megelőzően Mexikóba és Costa Ricára látogatott, hogy a Dél-Korea és Latin-Amerika közötti együttműködés lehetőségeiről tárgyaljon. (Asian Political News [2005]) A látogatás mögötti fontos tényező volt az elakadt szabadkereskedelmi tárgyalások (l. később) újraindítása.

Az ezredforduló óta Ázsia és Latin-Amerika kapcsolatrendszerében új tengelyt jelent India megjelenése, és mind szorosabbá váló brazil kapcsolatai. Ezen közeledés alapját egyfelől a két ország gazdasági potenciálja, hatalma adja, másfelől a Dél-Dél együttműködés újfajta modelljének igénye. A régi, gyenge, már-már „áldozati” pozícióból történő Dél politizálást mind hangsúlyosabban váltja fel a nemzetközi szintén aktív, jelentős gazdasági potenciállal bíró déli államok együttműködése, azzal a közös céllal, hogy határozottabban érvényesíthessék érdekeiket a különböző nemzetközi fórumokon. A közös érdekérvényesítésre való törekvés már a hidegháború időszakában jelen volt – főként az el nem kötelezettek mozgalma, majd a G77 képében –, de az elmúlt évek világ gazdasági környezetében új, korábban nem tapasztalt lehetőségek kerültek ezen államok kezébe. Brazília részéről a független külpolitikára törekvés hagyományai mellett

⁸⁶ Ricardo Lagos chilei elnök 2003-ban és 2005-ben is hivatalos látogatást tett Koreában, míg Roh Moo-hyun koreai elnök 2004-es látogatása mellett Korea kereskedelmi minisztere 2001-ben, külügyminisztere pedig 2005-ben tett látogatást Chilében. Forrás: A Koreai köztársaság hivatalos honlapja. www.mofat.go.kr

a 2003 óta hatalmon lévő – és jelenleg második periódusát töltő – Lula elnök szerepe kiemelendő (2004-ben és 2007-ben is hivatalos látogatást tett Indiában); India részéről a függetlenség elnyerése óta hasonlóképp tetten érhető függetlenedő külpolitikai törekvés mellett az Egyesült Államok–Kína–India háromszögben való erőteljesebb pozíció motiválhatja a Brazília felé nyitást.

Az indiai–brazil bilaterális kapcsolatok – és ennek keretében a gyakori diplomáciai látogatások⁸⁷ – alapját a globális kereskedelmi tárgyalásokon való közös fellépés igénye, valamint a multilateralizmus/multipolaritás prioritása adja. A nyitást mindkét állam a gazdasági növekedés, fenntartható fejlődés, a szegénység visszaszorítása és a regionális prosperitás eszközének tekinti. A két ország kapcsolatainak fontos állomása volt, amikor a felek 2006-ban bilaterális stratégiai párbeszéd elkezdéséről döntöttek olyan globális kérdésekben, mint az energia biztonság vagy a nemzetközi terrorizmus elleni fellépés. (Ravi [2006]) *„Dinamikusabbá tesszük kapcsolatainkat, gazdasági és politikai szövetségeinket stratégiai partnerséggé alakítjuk”* – nyilatkozta a brazil elnök 2007 júniusában. (Gupta [2007]) Közös törekvés – a brazil–japán kapcsolatokhoz hasonlóan – az állandó BT tagság, mindhárom ország tagja a G4 formációnak.⁸⁸ India latin-amerikai érdeklődését bizonyítja, hogy 2008 áprilisában Pratibha Patil elnök asszony első külföldi hivatalos látogatása alkalmával Brazíliában, Chilében és Mexikóban tett 13 napos látogatást, melynek célja *„a fejlődő kapcsolatok erősítése volt, valamint, hogy lendületet adjunk a partnerségnek”*. (Mathew [2008]) A tárgyalások legfőbb témái a Dél-Dél együttműködés lehetőségei, a Dohai forduló, a klímaváltozás, a terrorizmus elleni háború és az ENSZ reformja voltak. (India KM [2008]) A latin-amerikai országok közül – ahogyan azt a diplomáciai látogatások iránya is mutatja – India Mexikóval és Chilével ápol még szorosabb kapcsolatot, de ezeknek gazdasági dimenziója jelentősebb. Az India és Brazília közötti erősödő kapcsolatok jövőbeli jelentőségét az adja, hogy a dél-amerikai szubkontinens vezető hatalmán keresztül bekapcsolhatja az alrégiót a globális folyamatok alakításába.

Összességében tehát azt látjuk, hogy míg Latin-Amerikához fűződő politikai kapcsolataiban Japán és Tajvan az elmúlt években Közép-Amerikára fókuszált, Dél-Korea számára a térség gazdasági megfontolásokon túl nem jelent komoly politikai

⁸⁷ Lula elnök 2004-ben és 2007-ben tett látogatást Indiában, míg Manmohan Singh indiai miniszterelnök 2006-ban látogatott Brazíliába.

⁸⁸ A G4 tömörülés tagjai Brazília, India, Japán és Németország. Céljuk, hogy az ENSZ reformjának keretében állandó tagságot nyerjenek a Biztonsági Tanácsban.

partnert, India – Kínához hasonlóan – politikai kapcsolataiban Dél-Amerikára, azon belül Brazíliára helyezi a hangsúlyt.

III. 3. 1. 2 Gazdasági kapcsolatok

A II. világháborút követő évtizedekben Latin-Amerika és Ázsia gazdasági kapcsolatai alapvetően egyes latin-amerikai országok és Japán kereskedelmére korlátozódtak. Az 1970-1980-as évtizedekben Latin-Amerika az ázsiai-csendes-óceáni térséggel folytatott kereskedelmének 80%-át Japán jelentette. (Faust, Jörg [2004] p. 752.) A Japán–Egyesült Államok–Latin-Amerika háromszög átfogó elemzését adó tanulmánykötet egyik cikke szerint a japán–latin-amerikai kapcsolatok a következő szakaszokra bonthatóak: a II. világháború előtti és utáni évtizedekben a bevándorlás és a kereskedelem voltak a legfőbb tényezők; az ötvenes évek végétől megindul a japán befektetési hullám (mind ezalatt a kereskedelem további felfutását látjuk); a hetvenes évek második felétől a privát japán bankok által folyósított kölcsönök jelentettek újabb kapcsolódási pontot; végül ezt követte a nyolcvanas évek inaktivitása. (Horisaka [1993] p. 63.)

A II. világháborút követő évtizedekben Japán számára gazdasági fejlődésének biztosítása alapvető prioritás volt, ehhez a latin-amerikai régió, pontosabban egyes latin-amerikai országok kitűnő nyersanyagforrást szolgáltattak, míg a japán késztermékek számára a latin-amerikai piacok mind fontosabbakká váltak. A hetvenes évektől a szigetország deklarált célkitűzése volt, hogy hidat teremtsen Észak és Dél között, amihez Latin-Amerika kitűnő eszköznek bizonyult. (Yopo [1991] p. 65.) Vagyis Japán globális szerepvállalásában, az Egyesült Államok és Európa mellé való felzárkózásában egyaránt fontos szerepet játszottak az érintett latin-amerikai államok. Az 1973–74-es kőolajválság komoly hatással volt Japánra, rávilágított a szigetország nyersanyagellátás-függőségére. Latin-Amerika számára a japán kapcsolat hasznosnak tűnt, elsősorban az Egyesült Államoktól való függőség enyhítése, külkereskedelmi diverzifikáció céljából. A kereskedelem koncentráltságának köszönhetően azonban Japán gazdasági jelenlétének pozitív hatásaiból mindössze néhány latin-amerikai ország részesedett, elsősorban Mexikó, Brazília, Chile, Argentína, Peru és Panama. (Berríos [2001] p. 151.) A kereskedelmi kapcsolatok szintén fontos jellemzője volt a termékkoncentráció; míg a latin-amerikai országok exportcikkei elsősorban kávé, réz, cink, színes fémek, gyapot, cukor és kőolaj voltak, cserébe Japán ipari késztermékeket (elsősorban elektronikai cikkeket) értékesített a latin-amerikai piacokon. Míg az 1960-as években a japán export 6,3%-át szívtá föl Latin-Amerika, a következő évtizedben ez az arány 7,2%-ra nőtt; a

hatvanas években a latin-amerikai import 8%-át adta Japán, a hetvenes években pedig 5%-át. (Horisaka [1993] pp. 64–65.) Ebből is látszik, hogy a hetvenes évek elejétől a kereskedelmi mérleg megfordult, Japán javára – a korábbi latin-amerikai szuficit deficitbe fordult.

A hetvenes évek jelentette a japán–latin-amerikai gazdasági kapcsolatok aranykorát. A kereskedelmi kapcsolatok növekedése mellett mind dinamikusabbá váltak a régiót célzó japán befektetések, emellett erősödött a Latin-Amerikát célzó japán segélyezés, és megindultak a bankkölcsönök is. A japán befektetések két nagy hullámban érkeztek a térségbe: az ötvenes évek második felében, majd az 1960-1970-es évek fordulóján. A japán befektetések legfőbb célpontjai Latin-Amerikában – hasonlóan a legfőbb kereskedelmi partnerekhez – Brazília, Mexikó, Chile és Panama voltak; volumenük az 1980-as évek elejéig nőtt; sőt, aggregát számban meghaladta az Ázsiába irányuló japán befektetéseket. (Berríos [2001] p. 154.) A kereskedelemhez hasonlóan tehát itt is koncentráltság jellemző az érintett országokkal kapcsolatban (1951–1995 között Mexikóba és Brazíliába irányult a teljes japán FDI 3%-a) (Faust – Mols [2005] p. 13.), közülük is kiemelkedik Brazília, mely állam globálisan a japán befektetések hetedik legjelentősebb célpontja volt ezekben az évtizedekben.⁸⁹ Kezdetben a Latin-Amerikát célzó japán befektetések legfőbb célja a gyors gazdasági növekedést és az iparosodás gördülékenységét biztosító nyersanyagforrások garantálása volt. Ezt példázzák a perui és brazil bányászatba, illetve a mexikói sóbányákba irányuló japán befektetések. Később már a nyersanyagok félkész terméké alakítását is japán tőkéből végezték az egyes latin-amerikai államokban, majd japán vállalatok az olcsó latin-amerikai munkaerőre alapozva „termelési bázisokat” hoztak létre, főleg Mexikóban és Közép-Amerikában, harmadik államok (leggyakrabban az Egyesült Államok) piacára exportálva az itt előállított termékeket. (Berríos [2001] p. 151.) A hetvenes években meginduló japán hitelezés a legfőbb latin-amerikai kereskedelmi partnereket célozta – mely államok egyébként a nyolcvanas évek elején a latin-amerikai adósságállomány jelentős részét adták. 1982-ig Japán több mint 30 milliárd USD-os banki hitelt nyújtott Latin-Amerikának. (Stallings [1990] p. 28.)

Fenti folyamatok drasztikus megtorpanását jelentette az 1980-as évek elejének latin-amerikai adósságválsága. Ebben az évtizedben az egymással ellentétes folyamatok – a latin-amerikai adósságválság és Kelet-Ázsia gyors gazdasági fejlődése – eltérítik a két

⁸⁹ Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Ausztrália, Hollandia, Indonézia és Hong-Kong után. Forrás: Horisaka [1993] p. 69.

térség fejlődési pályáját. A kereskedelem Japán és latin-amerikai partnerei között megakadt; volumenben a Latin-Amerikát célzó japán export az 1980-as években stagnált, ami piaci részesedéscsökkenést jelentett, a Japánt célzó latin-amerikai export szintén stagnált az évtized folyamán, 1987-től azonban növekedésnek indult. Ennek következtében a kereskedelmi mérleg ismét fordult Latin-Amerika és Japán között, előbbi javára. 1990-ben a japán export 3,4%-át szívta fel Latin-Amerika, míg a japán import 4%-a származott Latin-Amerikából. (Horisaka [1993] p. 65.) Latin-Amerika részesedése tehát csökkent Japán külkereskedelmében az előző évtizedekhez képest, de ennek az adósságválság mellett az is oka volt, hogy a kelet-ázsiai, elsősorban az újonnan iparosodott országok részesedése drasztikus növekedésnek indult, kiszorítva ezzel a latin-amerikai partnereket.

A statisztikai adatokat vizsgálva azt látjuk, hogy a Latin-Amerikát célzó japán befektetések továbbra is növekednek, volumennövekedésüket nem akasztotta meg az 1982-es mexikói bejelentés. Ugyanakkor komoly strukturális változások jelentkeztek e téren: a feldolgozóipart célzó japán befektetések megfogyatkoztak, míg a közlekedésbe, illetve a pénzügyi szektorba áramló japán tőke megugrott. Ennek magyarázata, hogy stratégiai elhelyezkedése miatt előtérbe került Panama, mellette pedig a karibi adóparadicsomok is fontos célpontjai lettek a japán befektetéseknek (Horisaka [1993] p. 72.), mely területek kiszorították a hagyományosan jelentős kereskedelmi partnereket. Kivételt jelentett ez alól Mexikó, mely állam az Egyesült Államok határán működő maquila ipar miatt felértékelődött. (Yopo [1991] p. 75.) Megnőtt mindeközben Latin-Amerika részesedése a japán segélyekből: míg 1980-ban a teljes japán ODA (*Official Development Assistance*) 6%-át kapta a régió, ez az arány 1985-re 8,8%-ra változott. (Horisaka [1993] p. 81.)

A kilencvenes évek elejétől a latin-amerikai államok egyoldalú kereskedelmi liberalizációja szélesítette a térség külkereskedelmi kapcsolatrendszerét, Latin-Amerika és az ekkor globálisan a legdinamikusabban fejlődő térségnek számító Ázsia közötti kereskedelmi kapcsolatok is újabb lendületet kaptak. Több ázsiai ország újonnan iparosodott státuszba „növése” arra készítette ezeket az államokat, hogy az új nemzetközi munkamegosztás rendszerében globálisan gondolkozzanak, kitekintve az Egyesült Államok és Európa jelentette horizont mögé. A korábbi évtizedek kereskedelmi mintáihoz képest változást hozott, hogy a „repülő vadludak” második vonalából Dél-Korea és Tajvan felzárkóztak Japán mellé a térséggel folytatott kereskedelemben, valamint a Kínai Népköztársaság is megjelent, mint új szereplő Latin-Amerikában. A

kilencvenes évek folyamán tehát az ázsiai-csendes-óceáni térség és Latin-Amerika között a kereskedelem volumene dinamikusan nőtt. Ennek fő hajtóereje a latin-amerikai piacokat célzó ázsiai export volt (ennek volumene 1990–1995 között évi 19%-kal nőtt) (Kuwuyama [2001] p. 11.), az ázsiai piacokat célzó latin-amerikai export növekedése ennél jelentősen lassabbnak bizonyult. Ennek eredményeként a kilencvenes évek folyamán Latin-Amerika teljes exportjában az ázsiai régió részesedése majd felére csökkent (10,8%-ról 5,9%-ra), míg a teljes latin-amerikai importból ez az arány 9,8%-ról 11,5%-ra nőtt, vagyis Latin-Amerika ismét külkereskedelmi deficittel szembesült Ázsiával szemben. Ugyanakkor a kilencvenes években az új regionalizmus előretörésének köszönhetően a régió belüli kereskedelem aránya Latin-Amerikában és Kelet-Ázsiában is növekedett, ami fontos tényező volt abban, hogy a volumennövekedés ellenére a piaci részesedés csökkent.⁹⁰

Az egyes latin-amerikai alrégiókat vizsgálva azt látjuk, hogy – Európához hasonlóan – az Ázsiával folytatott külkereskedelemben is a Mercosur tagállamai, valamint Chile a legkiemelkedőbbek, a teljes kereskedelem 10%, illetve 20%-a körüli aránnyal. Míg a közép-amerikai államok külkereskedelmében 5-6%-os részesedést jelent Ázsia, Mexikó szempontjából a latin-amerikai átlagnál jóval erősebb egyensúlytalanság látszik körvonalazódni (amely egyébként, ha kisebb mértékben is, de Közép-Amerika és az Andok-térség esetében is megfigyelhető): a teljes mexikói export arányában az ázsiai részesedés (1999-ben 1,5%) töredéke a térség mexikói importban való részesedésének (10,1%). (Kuwuyama [2001] p. 15.)

Az ázsiai–latin-amerikai kereskedelem koncentrálttsága a kilencvenes években is megmaradt: az évtized folyamán Brazília (38%), Chile (23%), Mexikó (11%) és Argentína (11%) átlagosan a Latin-Amerikából az ázsiai térségbe irányuló export 84%-át adták. A korábbi évtizedekhez képest a struktúra is kevésbé változott; a latin-amerikai államok továbbra is készterméket importáltak Ázsiából és nyersanyagokat exportáltak oda. 1997-ben a latin-amerikai teljes export több mint kétharmadát élelmiszerek, ásványkincsek és fémek tették ki. Ez az exportstruktúra egyébként nagyon hasonló Latin-Amerika az Unióba irányuló exportjához, amely hasonló termékekre, hasonló arányban koncentrált. (Hosono – Nishijima [2003] p. 8.)

⁹⁰ 1990 és 1997 között a NAFTA-n belüli kereskedelem 41,4%-ról 51%-ra nőtt, a Mexikón kívüli Latin-Amerika belső kereskedelmi 13,7%-ról 31,4%-ra, míg Kelet-Ázsiáé 35,7%-ról 43,4%-ra emelkedett. Forrás: Hosono – Nishijima [2003].

Az „ország koncentráltság” ázsiai oldalon is érvényes: 1990–1999 között három ország (Japán, Korea és Kína) a Latin-Amerikába irányuló ázsiai export több mint 77%-át adták, míg átlagosan az onnan származó import kétharmadát szívták föl. A kilencvenes évek folyamán Latin-Amerika ázsiai partnerei között jelentős átrendeződés zajlott a térséghez fűződő viszonyukban. A Latin-Amerikába irányuló teljes ázsiai exportban Japán részesedése – nem utolsó sorban gazdasági stagnálásának köszönhetően – 60,4%-ról 44,4%-ra csökkent (ennek ellenére megőrzi a Latin-Amerika legfőbb ázsiai kereskedelmi partnere címet), míg Kínáé 3,2%-ról 12,4%-ra nőtt, az újonnan iparosodott államok – ha nem is Kínához mérhető mértékben, de – szintén növelték részesedésüket: 27,9%-ról 33,0%-ra (igaz, az ő „csúcspontjuk” 1996-ban volt, 37,0%-kal). A latin-amerikai térségből származó ázsiai import hasonló tendenciákat mutat, bár itt Kína térnyerésekevessé szembetűnő (részesedése 6,9%-ról 13,5%-ra emelkedett). (Hosono – Nishijima [2003] p. 13.) Az Ázsia és Latin-Amerika közötti kereskedelmi kapcsolatokban a kilencvenes évekre határozottan kirajzolódik a máig jellemző aszimmetria: míg Latin-Amerika részesedése a teljes kelet-ázsiai exportból az évtized folyamán 2-3% között látszott stabilizálódni, a latin-amerikai térség exportjában Kelet-Ázsia 9-10%-os részesedést ért el. (Hosono – Nishijima [2003] p. 25.) Latin-Amerika egyébként – piaci részesedés szempontjából – ázsiai partnerei közül Korea számára a legjelentősebb.⁹¹

Befektetések terén a kilencvenes évek latin-amerikai privatizációs hullámának az ázsiai országok – az Egyesült Államokhoz és Európához képest –kevessé voltak részesei; az energia-, kommunikációs-, közlekedési- és pénzügyi szektorok privatizációjában Latin-Amerika ázsiai partnerei háttérben maradtak. Ennek okait a következőkben kereshetjük: az említett szektorokban működő ázsiai vállalatok alapvetően a helyi piacokra fókuszálnak; Japán egyfelől gazdasági stagnálással küzdött, másrészt figyelme a kelet-ázsiai térség gazdaságai felé irányult, harmadrészt a fent említett szektorokban nem bír nemzetközi versenyképességgel; a latin-amerikai adósságválság rossz emlékei tovább kísértettek. Ugyanakkor a nyolcvanas évekhez képest az évtized fontos újdonsága volt, hogy az Egyesült Államok piacának elérése mellett megjelentek a „magát” Latin-Amerikát célba vevő ázsiai befektetések – nem utolsó sorban a Mercosur létrejöttének köszönhetően. A korábban Ázsia részéről tapasztalható közép-amerikai és mexikói

⁹¹ 1996–1997-ben a latin-amerikai térség a teljes koreai külkereskedelem 3,9%, illetve 4,3%-át felelt. 1998-ban ugyanez az arány Japán esetében 4,2% volt, Kínánál 2,7%, Hong-Kong esetében 1,7%, Szingapúrénál pedig 1,5%. Forrás: Kim [2000] p. 6–7.

fókusz diverzifikálódni látszott, kiegyensúlyozottabban szerepel a dél-amerikai alrégió – Brazília főszereplésével. (Kim [2000] pp. 17–18.)

A kereskedelemhez hasonlóan itt is Japán, a korábbi főszereplő, háttérbe szorulását látjuk, 1990-ban a latin-amerikai országokba érkező teljes FDI 21,8%-át adta, ez az arány 1999-re 9,7%-ra csökkent. Ugyanakkor a kilencvenes években Ázsia részesedése a Latin-Amerikába áramló FDI-ból 10% körül mozgott, és a legfőbb ázsiai befektető továbbra is Japán maradt. (Faust [2004] p. 757.) Az évtized folyamán a japán befektetések alapvetően a pénzügyi és biztosítói szektort célozták Latin-Amerikában, a feldolgozóipar – a korábbi hagyományoknak megfelelően – szinte érintetlen maradt a japán befektetőktől. (Kuwuyama [2001] pp.17–19.) Az évtized folyamán átlagosan a japán befektetések 72%-a célozta Panamát, a Kajmán- és a Virgin-szigeteket. (Torres Zapata [2001]) A kilencvenes évek fontos jellemzője a koreai FDI felfutása latin-Amerikában. A folyamat már a nyolcvanas évek második felében megindult. A Reagan-adminisztráció 1984-ben meghirdetett Karib Medence Kezdeményezése (*Caribbean Basin Initiative, CBI*),⁹² valamint a koreai tengerentúli befektetések liberalizálása eredményeként jelentek meg a koreai befektetők Közép-Amerikában és a Karibi térségben, az Egyesült Államok piacára való bejutás céljával. A kilencvenes évek elejétől induló mexikói maquiladora befektetések szintén az USA piacát célozták, de az évtized közepén – a Real Terv⁹³ és a Mercosur vámunióvá válását (1995) követően – a koreai befektetők Dél-Amerikában is megjelentek, ahol Brazília volt a legfőbb célpont. (Kim [2005] p. 174.) A japán és koreai befektetésekkel összehasonlítva alapvető különbség, hogy a Latin-Amerikát célzó koreai FDI több mint fele a feldolgozóipart célozza.

Az évtized folyamán Latin-Amerika továbbra is a japán segélyek átlagosan 10%-át kapta. A Fujimori kormány miatt Peru kiemelt helyen szerepelt ugyan, mégis – a kereskedelmi és befektetői kapcsolatokkal összhangban – Brazília és Mexikó voltak a legfőbb recipiensek. (Berríos [2001] p. 154.)

Az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság – amelynek, ahogyan korábban arra már utaltunk, hatásai Latin-Amerikában is érződtek – komoly féket jelentett ebben az egyébként is ellentmondásos folyamatban, és a következő fontos mérőkövet jelezte a

⁹² Az 1984. január 1-jén életbe lépett kezdeményezés keretében az Egyesült Államok közép-amerikai és karibi államoknak nyújtott vám- és egyéb kereskedelmi kedvezményeket. A Reagan-adminisztráció elsődleges célja – a hidegháborús kontextusban – a főként Közép-Amerikában működő baloldali mozgalmak (salvadori gerillák, sandinisták Nicaraguában) ellehetetlenítése volt.

⁹³ A Braziliában 1994-ben bevezetett *Plano Real* (Real terv) a hiperinfláció visszaszorítását és a gazdaság stabilizációját célozta. A terv Fernando Henrique Cardoso – később elnök – akkori pénzügyminiszter nevéhez fűződik, és részben a Washingtoni konszenzus ajánlásait tartalmazza. A terv keretében 1994. júliusában vezették be az új valutát, a ma is használatban lévő reált.

biregionális kapcsolatokban. A fentebb sorolt ázsiai és latin-amerikai államok közötti kereskedelem az ezt követő években stagnált, a befektetések elmaradtak. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy az ázsiai válságnak abból a szempontból pozitív hatásai is voltak az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatokra, hogy mivel megtépázódott a mítosz, miszerint az ún. kistigrisek megtalálták a fejlődés abszolút receptjét, vagyis a globalizáció hatásai alól ezen államok sem tudják kivonni magukat és gazdaságukat, közelebb kerültek egymáshoz a két térség problémái, a közös kihívások rámutattak az esetleges együttműködés és tapasztalatcsere jövőbeli hasznosságára. (Mols [2005] p. 199.)

Az ezredfordulót követően a korábbiaktól eltérő, új mintákat mutat Ázsia és Latin-Amerika gazdasági kapcsolatrendszere, a latin-amerikai térség külkereskedelmében átrendeződni látszik az egyes ázsiai partnerek szerepe, súlya, jelentősége. Míg Japán és Dél-Korea esetében az egyes latin-amerikai országokkal folytatott külkereskedelemben a kilencvenes évek végétől stagnálást, vagy piaci részesedés veszteséget látunk; Kína, az ASEAN egyes államai, illetve India növelik részesedésüket, mind meghatározóbb szereplőkké válnak ezzel Latin-Amerika és Ázsia viszonyában. 2000 óta a két térség közötti kereskedelem dinamikusabb növekedést mutat, mint a Latin-Amerika és az Egyesült Államok, valamint Latin-Amerika és az Európai Unió közötti kereskedelem. Vagyis a Latin-Amerika és hagyományos kereskedelmi partnerei (Egyesült Államok, EU és Japán) közötti kereskedelem növekedésénél erőteljesebb – elsősorban Kína által generált – növekedés segíti az ázsiai régió részesedésének emelkedését. Az elmúlt években felborult a sorrend Latin-Amerika ázsiai partnerei között: Kína áll az első helyen kereskedelem terén, Japán a második, Dél-Korea még a harmadik, de öt ASEAN állam (Fülöp-szigetek, Indonézia, Malajzia, Szingapúr és Thaiföld) már együttesen leelőzik, és India is a nyomában jár. (El Nuevo Diario [2007]) 2006-ban a teljes latin-amerikai export 4,2%-a célozta Kínát, 2,2%-a pedig Japánt; míg a latin-amerikai összimport 7,8%-a származott Kínából, 4,4%-a pedig Japánból. (LAC Databook [2007] p. 4.) Ez az ezredfordulóhoz képest Japán számára stagnálást, Kína számára viszont négyszeres növekedést jelent, export és importrészesedésében is.⁹⁴

Alrégióként vizsgálva az Ázsiához fűződő viszonyt, továbbra is a Mercosur számára a legjelentősebb az ázsiai piac (teljes exportja 15,7%-a irányul ide, az Ázsiába

⁹⁴ 2000-ben a teljes latin-amerikai export 1,0%-a célozta Kínát, 2,1%-a pedig Japánt; míg a latin-amerikai összimport 2,1%-a származott Kínából, 4,0%-a pedig Japánból. Forrás: LAC Databook [2007] pp. 106–107.

irányuló export volumene 2005-ben 42,4%-kal nőtt). Ugyanakkor a korábbi évtizedhez képest az Andok Közösség külkereskedelmében is teret hódított Ázsia (a teljes export 9,6%-a irányul ide, míg 2006-ban 70%-os(!) volumennövekedést mértek), míg Közép-Amerika és a Karibi térség számára továbbra sem jelentős exportpiac, a térség részesedése 2-3%-os, 2005-ben 15,1%-os, 2006-ban pedig 11,5%-os volumennövekedés volt tapasztalható. (De Lombaerde [2007] p. 109.)

Mivel az elmúlt években az ázsiai államok közül Japán és Kína kereskedelmi kapcsolatai a legjelentősebbek a latin-amerikai térség egyes államaival, a statisztikai adatokban legtöbb helyen ez a két állam szerepel. Mindezek mellett a következő elemzésben jelezni fogom, ahol más ázsiai ország is mérhető – helyesebben mérni érdemes – részesedéssel jelen van az adott állam exportjában vagy importjában. Az elemzés alapjául szolgáló 2006-os adatok a CEPAL SIGCI adatbázisból érhetőek el.

A mexikói import adatait vizsgálva szembeötlő jelenség az ázsiai országok mind határozottabb megjelenése: az ország harmadik legfőbb importforrása 2006-ban Kína volt (9,5%), a negyedik Japán (6,0), az ötödik pedig Dél-Korea (4,1%). Míg a KNK részesedésének növekedése egyenes vonalú, és hihetetlenül gyors (az ezredforduló óta több mint ötszörösére nőtt), a japán részesedés inkább hullámozó tendenciát mutat az elmúlt két évtizedben, hasonlóan egyébként az Unió teljesítményéhez. A kilencvenes évek eleji látványos részesedés az ezredfordulóra lecsökkent – ez volt az USA-val való kereskedelem csúcsa (legalábbis a részesedést illetően) –, az elmúlt években azonban az Unió és Japán részesedése egyaránt elkezdett „visszakúszni”, előbbi a mexikói export és import szempontjából is fontos, utóbbinak inkább az importnál van jelentősége. Az Egyesült Államok csökkenő részesedését a mexikói importból tehát egyfelől a dinamikus növekvő ázsiai behozatal, illetve az Unió lassabb, de érezhetően növekvő részesedése (nyilván a szabadkereskedelmi megállapodásnak köszönhetően) kompenzálja. Az Ázsiát célzó mexikói export csak volumenben jelenik meg a statisztikai adatokban, a részesedés elhanyagolható. 2006-ban a Kínába és Japánba áramló mexikói export volumene hasonló volt,⁹⁵ míg az Ázsiát célzó teljes mexikói export az Unióba irányuló felét tette ki.⁹⁶

A Kínai Népköztársaság külkereskedelmi jelenléte Közép-Amerikában is kézzel fogható, ha nem is olyan arányú, mint Dél-Amerikában. A közép-amerikai országok

⁹⁵ Kína esetében 1,68 milliárd USD, míg Japánnál 1,59 milliárd USD volt.

⁹⁶ Az Ázsiába irányuló mexikói export volumene 2006-ban 5,5 milliárd USD volt, míg az Unióba 10,7 milliárd dollárnyi mexikói export érkezett.

közül Costa Ricában a legjelentősebb a kínai – és az ázsiai – részesedés a külkereskedelemben, ez az állam abban is eltér a többi közép-amerikai országtól, hogy exportjában és importjában is számottevő az ázsiai ország „részesedésrobbanása” az ezredforduló óta: a 2000-es szinte zéró szintről 2006-ra a costa ricai export 7,68%-a célozta Kínát, míg az import 4,97%-a érkezett a KNK-ból. 2006-ban Ázsia a costa ricai export 19,5%-át szívtta föl – amiben Hong-Kong 7,22%-os részesedéssel bírt –, ez az arány a többi közép-amerikai ország esetében 4-5% körül mozog. Ezen országokra általában jellemző a tendencia, miszerint importjukban Kína mind komolyabb részesedést szerez (2–8% között), de exportjuk 1%-a sem célozza az ázsiai országot. Japán külkereskedelmi jelenléte a legtöbb közép-amerikai országban – hasonlóan Kínához – az egyes országok importjára összpontosul, átlagosan 2,5%-5% közötti részesedéssel. Ez az ezredfordulóhoz képest csökkenést jelent, átlagosan 2-3%-kal csökkent Japán részesedése az egyes országok importpiacán. Összességében a vizsgált latin-amerikai alrégiók közül a Közép-amerikai Közös Piac külkereskedelmében szerepel Ázsia a legkisebb súllyal, mindössze 2,0%-kal (2004).

A Karibi Közösség Ázsiával való kereskedelme a teljes kereskedelem mindössze 3,1%-át adja. A vizsgált latin-amerikai ország csoportok/alrégiók közül a kínai szerepvállalás a Karibi-térségben a legkevésbé jellemző, vagyis a karibi államok külkereskedelmében a kínai részesedés alacsonyabb, mint Latin-Amerika bármely más térségében. Az ezredfordulón a karibi államok többségénél a külkereskedelemben a KNK részesedése elenyésző volt, nem is jelent meg a statisztikákban, mára Kína több karibi állam importjának 2-3%-át adja. A Karib-térség államainak kivételében azonban a KNK továbbra is elhanyagolható részesedéssel bír. Japán a Karib-térség államaival való kereskedelmének fontos jellemzője, hogy – hasonlóan Kínához – elsősorban az egyes országok importjában jelenik meg pár százalékos részesedéssel. A kilencvenes évek elejéhez képest a japán részesedés a karibi országok importjából valamelyest csökkent, de nem látványosan, inkább az a jellemző, hogy stagnál (2–6% között mozog), sőt egyes esetekben (pl. Barbados) még nőtt is a japán részesedés 1990-hez és 2000-hez viszonyítva is. Az ázsiai régióból tehát a karibi-térségben töretlennek látszik a japán szerepvállalás, részesedése az esetek túlnyomó többségében túlszárnyalja Kína részesedését. Másik eltérő jellegzetesség, hogy a térség több – főként angol nyelvű – államának külkereskedelmében (Barbados, Dominika, Jamaica) Tajvan is megjelenik, mint partner, ezen országok esetében 2-3. legfőbb exportcél és/vagy importforrás.

Ázsia, és azon belül Kína dél-amerikai kereskedelmi jelenlétét vizsgálva a szubkontinens országait két csoportba oszthatjuk: az elsőbe azok az államok tartoznak, amelyek teljes exportjában Ázsia legalább 10%-os részesedést mutat, emellett Kína az elmúlt években, exportjukban és importjukban egyaránt komoly részesedésnövekedést mutatott. A második csoporthoz soroltak esetében az ázsiai részesedés a teljes exportban 5% alatti, ezen államok exportpiacán Kína elenyésző részesedést mutat, az importban viszont látványosan növeli részesedését. A kilencvenes évek elején az egyes országok külkereskedelmében a kínai részesedés gyakorlatilag nem volt kimutatható (kivétel Argentína és Peru), így az ezzel kapcsolatos vizsgálatot az ezredfordulótól érdemes folytatni.

Az első csoport tagjai közé az ABC-országok és Peru sorolhatóak, azzal a belső heterogenitással, hogy míg – földrajzi elhelyezkedéséből kifolyólag – Chile esetében az ázsiai export kiemelkedően magas (30,3%), a többi ország esetében 10–20% között mozog (Peru esetében 19,8%, Brazíliánál 14,3%, Argentínánál pedig 13,5%), vagyis míg Chile és Peru esetében Kína mellett más ázsiai szereplők is jelentős külkereskedelmi partnerek, Brazília és Argentína esetében Ázsia jelenléte gyakorlatilag egybeesik Kínáéval. Ezen államok esetében az ezredfordulót követő években a KNK hihetetlen iramban szerzett részesedést a külkereskedelemben, exportban és importban egyaránt. Kína az elmúlt években ezen dél-amerikai országok második, harmadik, negyedik legfőbb kereskedelmi partnerévé vált, külkereskedelmükből való részesedését átlagosan 3-4%-ról (az ezredfordulón) 7-10%-ra növelte (2006). Legmagasabb a részesedése Peruban: míg Kína a perui export 9%-át szívja föl, a perui import 10%-a érkezik a KNK-ból.

Ezzel szemben az Andok országai, illetve a Mercosur kisebb tagállamai esetében az Ázsiát célzó export a teljes export 4-10%-át teszi ki. Míg e dél-amerikai országok exportjának csak 0-1%-a irányul Kínába, importjukban az ázsiai ország részesedése komoly növekedést mutat az ezredforduló óta. A legmeglepőbb eset Paraguay, mely ország legfőbb importforrása mára Kína, 25%-os(!) részesedéssel. Ez azért is érdekes, mivel – ahogyan arról korábban már volt szó – a dél-amerikai szubkontinens államai közül egyedül Paraguay ápol diplomáciai kapcsolatokat Tajvannal – igaz, ez Lugo elnök hatalomra jutásával várhatóan változni fog. Ecuador, Kolumbia, Venezuela, Bolívia és Uruguay esetében az importpiacon mérhető kínai részesedés 7–9% között mozog. Uruguay annyiban kivételt jelent, hogy teljes exportjának 4,04%-a kerül a kínai piacra, így inkább a két csoport között helyezkedik el, nem egyértelmű a besorolása.

A kínai kereskedelmi jelenléttel párhuzamosan érdemes kitérnünk Japán az egyes dél-amerikai országokkal folytatott kereskedelmére. A szubkontinens országai távolról sem egységesek a Japánnal való kereskedelem mintáiban. Chile és Peru esetében – feltehetően földrajzi elhelyezkedésüknek is köszönhetően – a kilencvenes évek elején Japán kiemelkedő kereskedelmi partner volt, főleg exportpiacukon képviseltette magát kiemelkedő részesedéssel: míg 1990-ben a chilei export 16,25%-át, a teljes perui kivitel 12,68%-át szívtta föl. Mára ez az arány mindkét dél-amerikai ország esetében csökkent, Chilénél 10,81%-ra, Perunál pedig 5,39%-ra. Mindezek ellenére Japán ma is az Egyesült Államok után Chile második legfontosabb kereskedelmi partnere. 2006-ban a chilei import 4,22%-a, a perui behozatal 3,68%-a érkezett Japánból. Az ázsiai szigetország Argentínával és Brazíliával is komoly kereskedelmi kapcsolatokat ápol: a kilencvenes évek elején Japán részesedése ezen országok külkereskedelméből 4–7% között volt (Brazília esetében volt magasabb). Mára Japán a brazil és argentin behozatalban rendelkezik „említésre méltó” részesedéssel (4,22% és 2,73%), ezen országok Japánba irányuló exportját azonban nem jelzik a statisztikák. Az Andok térségének egyes országaiban – Kolumbia, Ecuador és Venezuela – már a kilencvenes évek elején is az importban volt Japánnak komolyabb (8-10%, Venezuela esetében 3,85%) részesedése, mára ezek az arányok csökkentek, ennek ellenére a szigetország máig komoly importforrás ezen országok számára. Bolívia és Paraguay a Japánnal való kereskedelemben külön kategóriát képeznek Dél-Amerikán belül, mert ezen országok esetében az ezredforduló óta nőtt Japán részesedése a külkereskedelemben. Előbbi esetében az export- és importpiacon is látványos a japán részesedés (8,95% és 7,88%), míg utóbbinál a Japánból való import növekszik drasztikusan az ezredforduló óta, jelenleg 11,31%, amivel a negyedik legfontosabb importforrás Paraguay számára. Uruguay külkereskedelmét vizsgálva azt láthatjuk, hogy bár a kilencvenes évek elején tetten érhető némi japán térnyerés (1990-ben az uruguayi import 3,18%-a származott Japánból), mára gyakorlatilag eltűnt a szigetország Uruguay külkereskedelméből. Dél-Amerika kapcsán egy harmadik szereplőt, Dél-Koreát is meg kell említenünk. Brazília számára a 7. legjelentősebb importforrás (3,42%), míg a chilei export és import számára is az 5. legjelentősebb partner (6,09% és 4,72%).

A Latin-Amerikát célzó befektetések terén az ázsiai részesedés lassú csökkenését látjuk a kilencvenes évekhez képest, az ide irányuló FDI 8-9%-a származik Ázsiából. (CEPAL [2007b] p. 72.) A legfőbb szereplők itt (is) Japán és Kína; részesedésükről kevés adat áll rendelkezésünkre, a tendencia azonban itt is hasonló, a kínai befektetések

növekedése mellett a japán befektetések inkább stagnálnak. A befektetői viszony aszimmetrikus: az Ázsiába érkező FDI elenyésző része származik Latin-Amerikából. (CEPAL [2007b] p. 72.) Japán gazdasági jelentősége Latin-Amerika számára az elmúlt években új dimenziót kapott: a szigetországban dolgozó kb. 400 ezer latin-amerikai hazautalása a Latin-Amerikába érkező teljes hazautalások közel 10%-át adják.⁹⁷

India és Latin-Amerika gazdasági kapcsolatait kissé még „korai” mélységeiben elemezni, a reláció legfőbb tendenciáit azonban feltétlenül szükséges felvázolni ahhoz, hogy az ázsiai térség Latin-Amerikához való viszonyának dinamikájáról teljes képet kapjunk. Kína latin-amerikai térnyerését ugyanis Indiától kísérve érdemes értelmezni, mivel ez a két ázsiai ország dinamikus növekvő gazdaságával és hatalmas lakosságával direkt hatással bírnak a világgazdasági folyamatokra, illetve a globális élelmiszerpiacra, az elmúlt években tapasztalható – korábbi évtizedekhez képest kiemelkedő – latin-amerikai gazdasági növekedés a kínai mellett az indiai nyersanyagkeresletnek is köszönhető. A két ázsiai óriás számára alapvető a gazdasági növekedést olajozó folyamatos nyersanyagellátás, amit az is bizonyít, hogy az elmúlt években az erősödő latin-amerikai kapcsolatokat mindkettejük részéről afrikai szerepvállalás is kíséri. (Santiso [2006] p. 67.)

1990 óta Kínához hasonlóan India gazdasága is strukturális változáson ment keresztül, de itt a feldolgozóipar helyett a szolgáltatói szektor vált kulcságazattá.⁹⁸ India számára Latin-Amerika egyelőre kicsi, ugyanakkor növekvő piacot jelent. 2006-ban a teljes indiai export 3,0%-a irányult Latin-Amerikába, míg az onnan származó termékek a teljes indiai import 1,8%-át tették ki. (Rosales – Kuwayama [2007] p. 41.) Kínához hasonlóan itt is megjelenik az a szubregionális törésvonal, miszerint Dél-Amerikával, illetve Mexikóval és Közép-Amerikával eltérő mintájú kereskedelmi kapcsolatokat ápol. Előbbi esetben a komplementaritás jegyében lehetséges a jövőbeli kapcsolatok mélyítése, az Indiába áramló legfőbb dél-amerikai exportcikkék élelmiszerek (növényi olaj, cukor, cukornád) és ásványkincsek, míg ezen államok elsősorban finomított kőolajat, gyógyszereket, egyéb organikus kémiai anyagokat, valamint textilt importálnak Indiából. India számára Dél-Amerikából Brazília és Chile a legfőbb partnerek, az indiai elnök 2008-as látogatásán a Brazíliával folytatott kereskedelem célvolumenét 2010-re 10 milliárd USD-ban határozta meg (2007-ben 3,2 milliárd volt), és Chile esetében is

⁹⁷ 2003-ban az összeg 3 milliárd USD volt. Forrás: Moreno [2005].

⁹⁸ 1990 és 2005 között Indiában a szolgáltatások aránya a GDP 34%-áról 54%-ára emelkedett, míg a mezőgazdasági szektor részesedése 47%-ról 19%-ra csökkent. Forrás: Rosales – Kuwayama [2007] p. 12.

erőteljes volumen növekedés mellett állt ki (2007-ben az indiai–chilei kereskedelem volumene 2,4 milliárd USD volt). (India KM [2008]) Mexikó és Közép-Amerika esetében ezzel szemben fontos perspektívát jelenthet az intenzívebb iparágon belüli kereskedelem (*intra-industrial trade*), aminek kiaknázásával ezek a latin-amerikai országok beilleszkedhetnének az ázsiai termelési és disztribúciós láncba. (Rosales – Kuwayama [2007] pp. 7–8.) Az alrégió államai főként kőolajat, gyógyszeripari termékeket, telekommunikációs eszközöket visznek ki Indiába, míg onnan gépkocsit, gépkocsi alkatrészeket, valamint textilt hoznak be. A fentebb említett elnöki látogatás alkalmával az indiai–mexikói kereskedelem volumenének 5 milliárd USD-ra való feltornázását tűzték ki célul (2007-ben a bilaterális kereskedelem 2 milliárd USD-t tett ki). (India KM [2008])

India a teljes latin-amerikai export 0,5%-át szívja fel, míg Kína 4,2%-os részesedéssel szerepel a latin-amerikai exportpiacon. Argentína, Brazília és Chile számára a legkiemelkedőbb az indiai exportpiac, de a statisztikák még alacsony részesedést mutatnak (1% körül).⁹⁹ Az Indiával folytatott teljes latin-amerikai kereskedelem 61,5%-áért felelnek a Mercosur tagállamai, 17,1%-áért Mexikó, 16,2%-áért Chile, míg Közép-Amerika és az Andok térség gyakorlatilag elhanyagolható arányban részesednek. Ezzel szemben a Kínával folytatott külkereskedelemben a Mercosur és Mexikó részesedése alacsonyabb (53,1%, illetve 5,6%), az Andok Közössége jelentősen magasabb (15,5%), Chile is komolyabb aránnyal részesedik (22,6%), míg Közép-Amerikáé Kína esetében is elenyésző. (CEPAL SIGCI)

A termékkoncentráció, valamint a hagyományos munkamegosztás az India és Latin-Amerika közötti kereskedelem esetében is megfigyelhető: míg az Indiába irányuló legfőbb 15 latin-amerikai exportcikk a teljes export 77%-át teszi ki, az Indiából érkező legfőbb 15 importcikk a teljes import 60%-át. Míg az Indiába irányuló latin-amerikai export nagy része nyersanyag vagy nyersanyag alapú késztermék (p. szója, réz, egyéb fémek, alkohol), az Indiából érkező latin-amerikai import többsége késztermék (gyógyszerek és egyéb kémiai termékek, gépkocsik, textíliák), az egyetlen fontos innen érkező nyersanyag a kőolaj. (Rosales – Kuwayama [2007] pp. 42–43.)

Összességében tehát az ezredforduló óta dinamikus kereskedelmi fejlődést mutató kínai–latin-amerikai kapcsolatok ráépülnek a több évtizedes múltra visszatekintő Japán kereskedelmi jelenlétre. Az elmúlt években stagnáló japán, az erőteljesen fejlődő kínai és

⁹⁹ Az argentin export 1,8%-a, a brazil 1,0%-a, míg a chilei 1,2%-a célozza Indiát. Ezek az arányok Kína esetében a következők: 8,3%, 5,8% és 11,1%. Forrás: CEPAL, SIGCI.

a szintén dinamikus „indulást” mutató indiai kereskedelmi és befektetői kapcsolatok adják Latin-Amerikában Ázsia jelenlegi gazdasági jelenlétének pilléreit. A japán és a kínai jelenlét Mexikóra és a nagyobb dél-amerikai országokra koncentrálódik; Kína közép-amerikai gazdasági jelenléte a Tajvan-kérdéshez köthető; Japán a fent említett országok mellett a karibi-térségben bír komolyabb szereppel. India számára Brazília elsődleges szerepe mellett Mexikó és Chile is fontos kereskedelmi partner, de az alrégiók mentén mutatkozó eltérő kereskedelmi minták itt is érvényesek.

III. 3. 1. 3 Intézményi kapcsolatok

Az Ázsia és Latin-Amerika közötti intézményes kapcsolatok relatíve új keletűek, hagyományosan Latin-Amerika az Egyesült Államokkal és Európával épített hasonló kapcsolatokat. Emellett az ún. transz-pacifikus kapcsolatok eredetileg Észak-Amerika és Kelet-Ázsia között szövődtek, ebben a rendszerben a latin-amerikai államok új szereplők. Az interregionális kapcsolatok rendszerén belül az Ázsia és Latin-Amerika között kiépült intézményes keretek ún. perifériális interregionalizmusként értelmezhetőek. Az ilyen típusú kapcsolatok legtöbbször diverzifikációs logikát követnek, segítségükkel a centrumhoz való viszonyukat, függőségüket kívánják oldani a periféria államai. (Dosch [2005] p. 185.) A legfőbb motiváló tényező tehát az interregionális kapcsolatok egyéb formáinak kiegészítése, szélesítése, de a jelenség emellett felfogható a globalizációra adott válaszként, a marginalizációtól való félelem elleni védekezésként is.

Ahogy a politikai és gazdasági kapcsolatok elemzéséből is kitűnik, az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatok az elmúlt évtizedben négy-négy államra koncentráltak: ázsiai oldalról Japán, Dél-Korea, Kína és Tajvan a főszereplők, míg latin-amerikai oldalról Brazília, Argentína, Chile és Mexikó a dominánsak, a közöttük zajló kereskedelem az interregionális kereskedelem 75-80%-át fedi le. (Dosch [2005] p. 187.) Fent említett országok a két térség közötti intézményes kapcsolatokban is kiemelt helyet kapnak, de kiegészülnek egyéb, az interregionális kapcsolatok intézményesedését sürgető államokkal (pl. India, Szingapúr vagy Peru). Ahogy a következőkben látni fogjuk, az Ázsia és Latin-Amerika közötti intézményes kapcsolatok sokrétűek (tartalmaznak transzregionális, interregionális szervezeteket, de ún. hibrid típusú, illetve bilaterális megállapodásokat is), ugyanakkor az ezredforduló óta új lendületet és formát kaptak, előtérbe kerültek és megvalósultak az érintett térségek vagy azok államai közötti *közvetlen* kapcsolatot segítő kezdeményezések. Ennek oka egyfelől az ázsiai országok szabadkereskedelmi egyezményekhez való hozzáállásának átalakulása, másfelől pedig az FTAA tárgyalások,

illetve az Európai Unió és egyes latin-amerikai integrációs tömörülések (különösen a Mercosur) közötti szabadkereskedelmi tárgyalások lefékeződése.

Ezek bemutatása előtt azonban ki kell térnünk a már az Egyesült Államok–Latin-Amerika–Kína háromszög kapcsán is említett APEC-re. A szervezet 1989-es létrejötté a transz-pacifikus kapcsolatok erősítését volt hivatott szolgálni, de alapvetően mai napig az Egyesült Államok–Kelet-Ázsia tengely közeledését támogatja. A latin-amerikai országok korlátozott részvétele megakadályozza, hogy a szervezet az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatok fontos fórumává váljék. E transz-regionális szervezet hatékony működését „alulról” és „felülről” is több kihívás éri, a tagállamok egyes csoportjai közötti alternatív kezdeményezések formájában. A WTO tárgyalások lassúsága mellett az APEC konkrét eredményeinek hiánya is motiváló erőként hat az ázsiai-csendes-óceáni térség egyéb kereskedelemszervező kezdeményezéseire. Ilyen kezdeményezésnek számít (a teljesség igénye nélkül) az ASEAN plusz három (*ASEAN Plus Three, APT*),¹⁰⁰ az AFTA (*ASEAN Free Trade Area*),¹⁰¹ az AFTA-CER¹⁰² vagy a Kína és ASEAN között 2005-ben aláírt korlátozott szabadkereskedelmi megállapodás. (Vinod – Kwei [2006] pp. 82–83.) Gyakori kritika az APEC-kal szemben, hogy eredeti célkitűzését – a csendes-óceáni térség közösségének erősítését – nem érte el, mind nehezebben definiálja önmagát és céljait is.

Ahogy arról korábban már volt szó, az APEC 21 tagállamából mindössze 3 latin-amerikai ország (Mexikó, Chile, Peru), mely államok tagságát alapvetően földrajzi elhelyezkedésük magyarázza. Az évenként megrendezett APEC gazdasági vezetők találkozója (*APEC Economic Leaders' Meeting – AELM*) fontos fóruma a tagállamok

¹⁰⁰ Az *ASEAN Plus Three* mechanizmus a 10 ASEAN tagállam, valamint Kína, Japán és Dél-Korea kapcsolatainak erősítését célozza, intézményes keretek között. Az együttműködés kezdete 1997-re tehető, az intézményesedés 1999-ben indult, amikor a manilai csúcson a felek közös nyilatkozatot adtak ki a kelet-ázsiai együttműködésről. A tagállamok vezetői évente találkoznak, hogy az együttműködés mélyítésének lehetőségeiről, valamint a legfőbb nemzetközi és regionális ügyekről tárgyaljanak. Az együttműködés gazdasági dimenziójában fontos eredmény a Chiang Mai kezdeményezés, emellett a tagállamok közötti szabadkereskedelmi övezet terve. Utóbbi „bilaterális” kereskedelmi tárgyalások keretében halad (ASEAN-Japán, ASEAN-Kína). Cél egy Kelet-ázsiai Szabadkereskedelmi Övezet létrehozása (EAFTA). Az együttműködés az utóbbi években a gazdasági terület mellett politikai, biztonsági és kulturális dimenziót is kapott.

¹⁰¹ Az *ASEAN Free Trade Area* (ASEAN szabadkereskedelmi övezet) az ASEAN tagállamok kereskedelmi blokkja. Az AFTA megállapodást 1992-ben írta alá Szingapúrban az ASEAN akkori hat tagállama, a másik négy tagállam ASEAN-hoz való csatlakozásakor írta alá a megállapodást. Cél a vámok és nem vámjellegű akadályok lebontása az ASEAN-on belül, ezáltal nagyobb versenyképesség, valamint több FDI vonzása a cél.

¹⁰² Az AFTA-CER megállapodás még 1983-ban lépett életbe, célja az ASEAN tagállamai, valamint Ausztrália és Új-Zéland közötti kereskedelmi és beruházási kapcsolatok erősítése. Az AANZ-FTA (az ASEAN, Ausztrália és Új-Zéland közötti szabadkereskedelmi megállapodás) tárgyalások 2005-ben kezdődtek, és várhatóan 2008 végére lezárulnak.

közötti együttműködés előre vitelének. A találkozót 2002-ben Mexikóban (Los Cabos), 2004-ben Chilében (Santiago de Chile) rendezték meg, 2008 őszén pedig Peruban (Lima) gyűlnek össze a tagállamok képviselői. A limai csúcás az „Új elkötelezettség az ázsiai-csendes-óceáni fejlődés mellett” címet viseli. A gazdasági fejlődésre helyezett fókusszal a tagfelvétel lehetőségei mellett az energiabiztonság, a személyes biztonság, a klímaváltozás és a fenntartható fejlődés lesznek a találkozó kiemelt témái.¹⁰³ Az APEC jövőjének fontos kérdése, lehetséges-e a tagállamok között érvényben lévő bilaterális egyezmények „spagettis tálját” szabadkereskedelmi övezetre (*Ázsiai-Csendes-óceáni szabadkereskedelmi övezet – Free Trade Area of the Asia Pacific – FTAAP*) konvertálni – mely létrejötte esetén a legnagyobb ilyen lenne a világon.¹⁰⁴ A tagállamok képviselői a 2006 novemberi, vietnami csúcson a szabadkereskedelmi övezet „komoly megfontolásáról” döntöttek.¹⁰⁵

Az APEC-en belül a latin-amerikai államok nem jelentenek véleményformáló tömböt, a fórum konkrét eredményekkel eddig nem segítette az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatokat, azon túl, hogy keretein belül az ázsiai és latin-amerikai tagok képviselői évente találkoznak. Mindezek ellenére az APEC közvetett módon mégis hozzájárult az interregionális kapcsolatok erősítéséhez. Az elmúlt egy évtizedben több ázsiai vezető tett latin-amerikai körutat APEC csúcstalálkozó keretében. Ilyen volt például Hu Csin-ao kínai elnök korábban már említett 2004-es latin-amerikai körútja is. Emellett a Chile és Korea között szabadkereskedelmi megállapodás (l. később) ötlete is az 1998-as APEC találkozón vetődött fel. (Kim [2003])

Az APEC kiváló fórumot jelent a latin-amerikai tagok ázsiai-csendes-óceáni képviseletére, jelzi, hogy a pacifikus térség Latin-Amerika egyes államaira is kiterjed. A jelenlegi latin-amerikai tagállamok mellett Kolumbia és Ecuador is jelezte csatlakozási szándékukat (még a kilencvenes években), de egyelőre, mivel az 1993–1996 közötti tagsági moratóriumot az 1997–1998-as pénzügyi válságot követően 2007-ig meghosszabbították, majd a 2007-es ausztrál APEC-csúcson 2010-re módosították azt, bizonytalan, mikorra realizálódhat a tagságuk.¹⁰⁶ Bár az APEC „gravitációs központja” feltehetően mindig is a Kelet-Ázsia–Egyesült Államok kapcsolat lesz, további latin-

¹⁰³ L. részletesebben: a 2008-as limai APEC csúcás hivatalos honlapja: www.apec2008.org.pe

¹⁰⁴ Az APEC tagállamai a világ gazdaság 60%-át adják, a közöttük zajló kereskedelem a globális kereskedelem felét adja. Forrás: Morton [2007]

¹⁰⁵ A szabadkereskedelmi övezet előnye lehetne, hogy az Egyesült Államok és Kína közötti kereskedelmi konfliktusokat konstruktív mederbe terelné, illetve új lendületet adhatna az APEC-nek. Forrás: Bergsten [2007].

¹⁰⁶ Az említett latin-amerikai államok mellett India, Pakisztán, Mongólia és Laosz is sorban állnak. Forrás: az APEC hivatalos honlapja. www.apec.org.

amerikai államok APEC-tagsága, azt követően pedig a térség államainak egységes fellépése a fórumon belül erősíthetné a régió ázsiai kapcsolatait (Wilhelmy [2005] p. 196.) (amellett, hogy támogathatná Latin-Amerika globális érdekérvényesítő képességét és segíthetné az Egyesült Államokkal szembeni pozícióit is). Kérdés azonban, hol vannak a latin-amerikai APEC tagság korlátai, politikai, gazdasági és földrajzi értelemben milyen kiterjedéssel értelmezik az ázsiai-csendes óceáni térséget; Brazília és Argentína tagsága nélkül ugyanis a latin-amerikai APEC tagság félkarú marad.

Az APEC mellett érdemes megemlíteni az 1967 óta működő Csendes-óceáni Gazdasági Tanácsot (*Pacific Basin Economic Council – PBEC*), amely a régió üzleti szereplőinek független fóruma; a transz-pacifikus szintű üzleti együttműködés erősítése, valamint új regionális üzleti kapcsolatok kiépítése céljából jött létre. Latin-Amerikából mexikói, perui, chilei, kolumbiai és ecuadori szereplők vesznek részt a Tanácsban, de tekintettel arra, hogy kevés latin-amerikai vállalat épített ki eddig erős ázsiai kapcsolatrendszert, részvételük korlátozott. (Wilhelmy – Mann [2005] p. 36.) A Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködési Tanács (*Pacific Economic Co-operation Council – PECC*) 1981 óta működik, jellegzetessége háromoldalú, tripartite felépítése, a közszféra, valamint üzleti és tudományos szereplők részvételével. Latin-amerikai tagjai Mexikó, Chile, Kolumbia, Ecuador és Peru. A Tanácsban működő latin-amerikai nemzeti képviseletek eredményei és szereplése nem nevezhető aktívnak és sikeresnek, Chile kivételével. Az 1994-ben megalakult Chilei Csendes-óceáni Alapítvány a PECC chilei képviseletéből jött létre, és azóta is segíti a pacifikus térséggel kapcsolatos érdekek nemzeti koordinációját. (Wilhelmy – Mann [2005] p. 40.)

Ezen transz-pacifikus keretből való kitörést, az ázsiai–latin-amerikai közvetlen kapcsolatok építésének kezdetét jelezte 1998-ban a szingapúri miniszterelnök, Goh Chok Tong chilei látogatásán tett felvetése egy kelet-ázsiai és latin-amerikai tagokat gyűjtő intézmény felállításáról. Az elképzelés szerint párbeszéd indulna a két térség között, mivel a globalizáció folyamata új kihívásokat, ugyanakkor hasonló problémákat hordoz Ázsia és Latin-Amerika számára. (Dosch [2005] p. 192.) A kezdeményezés legfőbb motiváló erőit, illetve remélt funkcióit a következőkben láthatjuk: az 1997–1998-as ázsiai válság hatására prioritást nyert a neoliberális gazdaságpolitika hatásaival kapcsolatos tapasztalatcsere; az ASEAN plusz három formáció azon igénye, hogy nemzetközi fórumokon hatékonyabban képviselhesse érdekeit; az ázsiai országok félelme az FTAA hatásaitól (piacvesztés); az ASEM-mel kiegészülve a fórum segíthet az Egyesült Államok kelet-ázsiai befolyásának ellensúlyozásában; ugyanez Latin-Amerika vonatkozásában is

érvényes, esetében az EU–Latin-Amerika intézményrendszerrel kiegészülve. (Low [2006] p. 91.) A fórum a kilencvenes évek második felében az ASEAN és a Mercosur, valamint az ASEAN és az Andok Közösség közötti – kezdeti stádiumban megragadt – közeledés folyamányaként értelmezhető.

Kezdetben Kelet-Ázsia–Latin-Amerika Fórum (*East Asia – Latin America Forum – EALAF*) néven futott az elképzelés, és eredetileg az ASEAN és a Mercosur külügyminisztereinek 1996-os találkozóját, együttműködését kívánta továbbvinni. Az EALAF 1999-es beiktatási találkozásán 21 kelet-ázsiai és latin-amerikai állam¹⁰⁷ képviseltette magát. A fórum informális jellege mellett a résztvevők megállapodtak abban, hogy minden esetben az „ötletgazda” államnak kell finanszíroznia az egyes projekteket, így kívánták orvosolni a multilaterális módon támogatott projektek lassúságát, kevésbé hatékony voltát. (Low [2006] p. 89.) 2001 márciusában tartották Chilében az első külügyminiszteri szintű találkozót, ahol felvették a tagok közé Costa Ricát, El Salvadort és Kubát, emellett – Malajzia javaslatára – névváltoztatás mellett döntöttek. A jövőbeli együttműködést három munkacsoportba szervezték: I. Politika, kultúra és oktatás; II. Gazdaság és társadalom; III. Tudomány és Technológia.¹⁰⁸

A névváltoztatást követően létrejött FEALAC (*Kelet-Ázsia és Latin-Amerika Együttműködési Fóruma, Forum for East Asia – Latin America Cooperation*)¹⁰⁹ gyakorlatilag egy „hiányzó láncszemet” – a Latin-Amerika és Kelet-Ázsia közötti intézményes kapcsolatokat – pótolta a globális interregionális kapcsolatrendszerben. Latin-Amerika számára ennek az intézménynek a jelentősége transz-regionalitásában áll, aminek köszönhetően – szemben az APEC-kel – tagok lehetnek az Atlanti-óceán partvidékének államai (Argentína, Brazília, Uruguay), az óceánpart nélküli országok (Bolívia, Paraguay), vagy a Karib-tengert körülölelő államok (Venezuela, Kuba) is.

A 2001-ben megrendezett első miniszteri találkozón Santiagóban 18 külügyminiszter vett részt, további 12 állam – közöttük hat latin-amerikai, például Argentína, Brazília és Mexikó – alacsonyabb szinten képviseltette magát. (Wilhelmy –

¹⁰⁷ Argentína, Bolíviai, Brazília, Chile, Kolumbia, Ecuador, Mexikó, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay, Venezuela; Szingapúr, Brunei, Kambodzsa, Thaiföld, Vietnam, Fülöp-szigetek, Malajzia, Laosz, Indonézia, Burma, Japán, Kína és Dél-Korea, Ausztrália és Új-Zéland (utóbbi kettő hivatalosan csak a következő évben csatlakozott).

¹⁰⁸ Erről l. részletesebben a FEALAC hivatalos honlapját: www.focalae.org.

¹⁰⁹ A FEALAC 33 kelet-ázsiai és latin-amerikai ország társulása, a két régió közötti párbeszéd és együttműködés új eszköze. A tagállamok a következők: Ausztrália, Brunei, Kambodzsa, Kína, Indonézia, Japán, Korea, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld, Új-Zéland, Vietnam; Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Kolumbia, Costa Rica, Kuba, Dominika Köztársaság, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Mexikó, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay, Venezuela. Forrás: A FEALAC hivatalos honlapja: www.focalae.org.

Mann [2005] p. 42.) Itt iktatták be és indították útjára a fórumot. Jól jelzi a kapcsolatok új dimenzióba helyezésének igényét egy szingapúri professzor itt elhangzott megjegyzése, miszerint az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatok kiépítésének legfőbb akadálya nem a távolság volt, hanem, hogy az Egyesült Államok és az európai gyarmattartók irányították és határozták meg a két térség közötti relációt. (Rouxel [2001] p. 28.) A záródokumentumban három fontos célkitűzést jelöltek meg: A) a kölcsönös megértés és bizalom erősítése, a tagállamok közötti politikai dialógus és barátságos együttműködés támogatása, tapasztalatcsere és új partnerségek kiépítése; B) a multidiszciplináris együttműködés lehetőségeinek feltérképezése, a kereskedelem, befektetések, tudomány és technológia, környezetvédelem, kultúra és sport területén; C) közös álláspont kialakítása a legfőbb nemzetközi politikai és gazdasági kérdésekben, a közös érdekek érvényesítése a különböző nemzetközi fórumokon.¹¹⁰ A 2004-ben, Manilában megrendezett második találkozón az új tagok (Guatemala, Nicaragua) felvétele mellett a résztvevők Akciótervet fogadtak el. Ebben felkérték az 1999 óta (máig) évente ülésező Magas rangú Tisztviselők Találkozóját (*Senior Officials' Meeting*) a munkacsoportok tevékenységének összehangolására. Kilátásba helyezték emellett egy FEALAC üzleti fórum, illetve FEALAC tudományos csereprogram megalapítását. A 2007-es, Brazíliában megrendezésre kerülő harmadik Miniszteri találkozón a Dominikai Köztársaság felvétele mellett három dokumentumot is elfogadtak. A Brazíliai miniszteri nyilatkozat és akcióterv az eddig elfogadott leghosszabb dokumentum (12 oldal), kitér a nemzetközi kapcsolatok és gazdaság legfőbb kérdéseire (pl. Millenniumi célok fontossága, fenntartható fejlődés, migráció, az ENSZ átfogó reformja, stb.) és ugyan legtöbbször általános, de mégis közös álláspontot fogalmaz meg velük kapcsolatban. A találkozóval párhuzamosan zajló Üzleti, illetve Tudományos szeminárium újdonságként szolgált, a média és civil szervezetek részvételével. A záródokumentum mellékletében külön fejezetek szólnak a turizmussal, kis- és középvállalatokkal, kereskedelemmel és befektetésekkel, valamint tudományos együttműködéssel kapcsolatos döntésekről.¹¹¹ Mindemellett a résztvevők külön dokumentumban¹¹² ítélték el az afganisztáni

¹¹⁰ A fórum alapelveiként a következőket jelölték meg: a szuverenitás tiszteletben tartása, a belügyekben való be nem avatkozás, egyenlőség, egymás kultúrájának és társadalmi értékeinek tisztelete, konszenzusos döntéshozatal. Forrás: a FEALAC keret megállapodása. <http://www.focalae.org/user/office/View.asp>

¹¹¹ Brazíliai miniszteri nyilatkozat és akcióterv. Forrás: <http://www.focalae.org/user/office/View.asp>

¹¹² A FEALAC III. miniszteri szintű találkozóján elfogadott nyilatkozat az afganisztáni túszejtésekről. Forrás: <http://www.focalae.org/user/office/View.asp>

emberrablások áldozatait, illetve szintén külön dokumentumban fejezték ki szolidaritásukat a perui néppel a 2007. augusztus 15-ei földrengéssel kapcsolatban.¹¹³

A FEALAC mintája az Ázsia és Európa kapcsolatait intézményesítő ASEM volt, de eddigi működése lassabb dinamikáról árulkodik. Ennek egyfelől oka az Ázsia–Európa Alapítvány (*Asia-Europe Foundation – ASEF*) megfelelőjének hiánya az ázsiai–latin-amerikai viszonyrendszerben, másrészt a politikai akarat gyengesége az interregionális kapcsolatok dinamikájának beindításában, harmadrészt pedig a – leginkább ezekből fakadó – koordináció hiánya. A prioritásokat nem fektették le, a tevékenységi kör és a miniszteri találkozók napirendi pontjai túlságosan széleskörűek, a projektek önkéntes alapon működnek, decentralizált formában. A fórum jövője alapvetően azon múlik, mennyiben sikerül az intézményesítés mélyítése, konkrét programok és projektek multilaterális szinten történő kidolgozása, illetve a felek közötti kulturális úr áttörése. (Wilhelmy – Mann [2005] p. 43.) Mindezek mellett a FEALAC legfőbb eredménye maga a léte, de biztató a fórum szélesedő tevékenységi köre is,¹¹⁴ ami egyfelől azt jelzi, hogy a kelet-ázsiai és latin-amerikai államok elérkezettnek látják az időt a kapcsolatok intézményesítéséhez, másfelől mind több témát tartanak érdemesnek megvitatni, egyre szélesebb körben és mind nagyobb gyakorisággal kívánnak tapasztalatot cserélni.

A FEALAC-nál szűkebb körű, de szintén transzregionális kezdeményezés a P-4, amely transzpacifikus stratégiai partnerség Chile, Brunei, Szingapúr és Új-Zéland között. Ennek keretében a tagok multilaterális szabadkereskedelmi megállapodást írtak alá 2005. június 3-án, amely 2006. május 28-án lépett életbe. Cél a tagállamok közötti kereskedelemben minden kereskedelmi vámtarifa eltörlése 2015-ig. 2008 februárjában az Egyesült Államok jelezte, hogy beruházási, illetve pénzügyi szolgáltatási tárgyalásokba szeretne kezdeni a tömörüléssel. Célja ezzel, hogy a P-4 segítségével katalizálja az ázsiai-csendes-óceáni térség kapunyitását. (Morton [2007])

A Latin-Amerika és Ázsia közötti intézményes kapcsolatok ún. hibrid formái közé tartoznak az India-Mercosur, Korea-Mercosur és Szingapúr-Mercosur közeledések. Feltűnő, hogy a latin-amerikai integrációs tömörülések közül egyedül a Mercosur ápol intézményes kapcsolatokat Ázsiával. A Mercosur és India közötti intézményes kapcsolatok első lépését jelentette, amikor 2004 januárjában, a brazil elnök indiai látogatásán preferenciális kereskedelmi megállapodást (*Preferential Trade Agreement* –

¹¹³ A FEALAC III. miniszteri szintű találkozóján elfogadott szolidaritási nyilatkozat Peru népével. Forrás: <http://www.focalae.org/user/office/View.asp>

¹¹⁴ 2008 februárjában várostervezési és környezetmenedzsment konferenciát tartottak, 2008 júniusában pedig az első ökoturizmusról szóló konferencia került megrendezésre.

PTA) írtak alá, ami az év második felétől több mint 700 termék kereskedelmét segítette. (Finquelievich [2004]) (Az egyezmény ma is Brazília ratifikációjára vár.)¹¹⁵ India alapvető célkitűzése, hogy tudomány és technológia terén globális vezető szerepre tegyen szert (*India Millennium Mission 2020*). A Mercosur részéről egyértelműen Brazília az együttműködés motorja, hosszabb távú cél egy a Mercosur, India és a Dél-Afrikai Vámunio¹¹⁶ közötti szabadkereskedelmi övezet (Bilaterals [2007f]), amitől a felek a Dél-Dél kapcsolatok új korszakának nyitányát várják. A Mercosur 2007 decemberében aláírta az első amerikai kontinensen kívüli szabadkereskedelmi megállapodását Izraellel (Bilaterals [2007g]), ami komoly lendületet adhat további, a régió kívüli államokkal, regionális csoportokkal való kapcsolatok építésének.

Dél-Korea és Brazília 2004-ben döntöttek arról, hogy közös megvalósíthatósági tanulmányt készítenek egy esetleges Korea–Mercosur szabadkereskedelmi megállapodásról. A 2007 novemberében megrendezett Korea–Mercosur találkozóan Montevideóban elfogadták a közös FTA tanulmányt, miszerint Korea éves GDP növekedése a megállapodást követően 2%-kal növekedne. (Bilaterals [2007d]) 2007 decemberében a koreai kereskedelmi miniszter lefektette, hogy országa érdekelt a szabadkereskedelmi megállapodásban, ami lehetőséget biztosítana a koreai befektetők térségbeli – elsősorban brazilai – térnyerésére, és a Korea–Mercosur kereskedelmet is erőteljesen növelné. (Bilaterals [2007e]) Mindezt a koreai „szabadkereskedelmi egyezmény-láz” részeként kell értelmeznünk: az ázsiai állam az elmúlt években gombamód szaporította szabadkereskedelmi tárgyalásait.¹¹⁷

A Szingapúr–Mercosur kapcsolatfelvétel 2004-ben, szingapúri kezdeményezésre indult. 2007 szeptemberében a felek egyetértési nyilatkozatot (*Memorandum of Understanding*) írtak alá New Yorkban, ami – a felek reményei szerint – segíteni fogja a kereskedelmi és befektetési lehetőségek jövőbeli kiaknázását. (Szingapúr KIM [2007])

Ázsia és Latin-Amerika interregionális kapcsolatainak legszűkebb, kiegészítő szintjét adják a bilaterális szabadkereskedelmi megállapodások a térségek egyes államai között. Hasonlóan az Egyesült Államokhoz és Európához fűződő viszonyrendszerhez, itt is Chile és Mexikó járnak az élen. Mindketten szabadkereskedelmi megállapodást kötöttek

¹¹⁵ A brazil parlamentben azért akadt el a megállapodás, mert egyes képviselők ellenezték kokatermékek – gyógyászati célból történő – bevitelét a megállapodásba. Forrás: India Times [2007].

¹¹⁶ Tagjai Dél-Afrika, Botswana, Namibia, Lesotho és Sváziföld.

¹¹⁷ 2007 áprilisában Koreának érvényben lévő szabadkereskedelmi megállapodása volt Chilével, az EFTA-val és Szingapúrral. Emellett ratifikáció vagy tárgyalás alatt állt szabadkereskedelmi egyezménye az Egyesült Államokkal, Kanadával, az ASEAN-nal, Indiával, Mexikóval, Kínával, az EU-val, a Mercosurral, valamint az Öbölmenti államok Együttműködési Tanácsával. Forrás: Bilaterals [2007b].

Japánnal, míg Chile Koreával és – ahogyan korábban láthattuk – Kínával is rendelkezik hasonló megállapodással. Japán és Mexikó 2002-ben kezdték meg a szabadkereskedelmi tárgyalásokat, 2004 szeptemberében írták alá a gazdasági partnerségi megállapodást (ez magában foglalja az FTA-t), amely 2005. április 1-jén lépett életbe. Japán azért indítványozta a tárgyalások megindítását, mert hátrányban érezte magát a mexikói piacon a NAFTA, illetve az EU–Mexikó kereskedelmi megállapodás miatt. Az egyezmény értelmében az ázsiai ország 1200 mezőgazdasági és tengeri termék előtt nyitotta meg a piacát – az egyezmény elfogadását késleltette is a japán agrár lobbí. (Bilaterals [2004a]) A megállapodás az Egyesült Államokat is közvetlen módon érinti, egyfelől mert tényező az észak-amerikai és japán piac jövőbeli integrálódásában, másfelől mert hatására az amerikai vállalatok bizonyos szektorokban növekvő versennyel kell, hogy szembenézzenek. (Bilaterals [2005]) A Mexikó és Dél-Korea közötti szabadkereskedelmi tárgyalások ugyan 2006-ban megakadtak, 2007 decemberében a felek a tárgyalások újrafelvételéről döntöttek (Morton [2008]), vagyis a következő években várható egy mexikói–koreai szabadkereskedelmi megállapodás tető alá hozatala is.

Junichiro Koizumi japán miniszterelnök és Ricardo Lagos chilei elnök 2004-ben közös bizottság felállításáról döntöttek egy bilaterális gazdasági partnerségi megállapodás lehetőségeinek feltérképezésére. Japán oldalról a tárgyalások megkezdését mindenképpen motiválta az Egyesült Államok és Chile közötti szabadkereskedelmi tárgyalások megindulása, illetve a Chile és az Unió közötti társulási megállapodás. (Gutiérrez [2001] p. 117.) A 2006 februárjában induló tárgyalásokat öt fordulót követően sikerült lezárni 2006 novemberére, 2007 szeptemberében pedig életbe léphetett a megállapodás. Ennek alkalmából Shinzo Abe japán miniszterelnök és Michelle Bachelet chilei elnök asszony közös nyilatkozatban fejezte ki abbéli reményét, hogy az egyezmény segíteni fogja a jövőbeli gazdasági kapcsolatok erősítését. (MOFA [2007]) A Korea–Chile szabadkereskedelmi megállapodás 2004. április 1-jén lépett életbe (a tárgyalások 1999-ben kezdődtek), jelentőségét – többek között az is – adja, hogy egyfelől az első Ázsia és Latin-Amerika között kötött ilyen egyezmény, másfelől pedig globálisan Korea első szabadkereskedelmi megállapodása volt. Az ezt követő három évben a bilaterális kereskedelem több mint háromszorosára növekedett. 2006-ban Korea Chile ötödik legfőbb importforrása és exportcélpontja volt. (Cho [2007]) A csökkenő vámtarifák mellett a növekvő kereskedelmi volumen a felek kereskedelmi struktúrájának komplementaritásával is magyarázható.

Az elmúlt években Peru is aktivizálta magát, az Egyesült Államokkal kötött szabadkereskedelmi megállapodás mellett Szingapúrral 2007-ben lezárta a szabadkereskedelmi tárgyalásokat (azok megkezdéséről 2004 novemberében döntöttek), a Peru–Szingapúr szabadkereskedelmi megállapodást (*Peru-Singapore Free Trade Agreement, PeSFTA*) 2008 májusában írták alá. A széleskörű, átfogó egyezmény¹¹⁸ értelmében Szingapúr teljes perui exportjának 87%-a élvez majd vámmentességet az életbelépés napjától. (Bilaterals [2008b]) Míg Peru Szingapúr 17. legfőbb kereskedelmi partnere, Szingapúr Délkelet-Ázsiában a perui export legfőbb célpontja. Peru külügyminiszter-helyettese az aláírás kapcsán úgy nyilatkozott, Peru a jövőben hasonló megállapodások kidolgozását tervezi Kínával, Japánnal és Koreával is. (Peruvian Times [2008]) Kínával a szabadkereskedelmi tárgyalások 2008 januárjában megkezdődtek, lezárásukat a felek a 2008-as APEC csúcsra tervezik. Alan García perui elnök 2007 márciusában úgy nyilatkozott, hogy a Kínával kötendő szabadkereskedelmi megállapodásnak nem szabad félelmet keltenie a perui gazdaságban. (Bilaterals [2007a])

A közép-amerikai államok hasonló kapcsolatokat Ázsiából elsősorban Tajvannal ápolnak. Az ázsiai entitás Panama, Guatemala és Nicaragua után 2007 májusában El Salvadorral és Honduras-szal trilaterális szabadkereskedelmi megállapodást kötött, így Costa Ricán (mely állam 2007 nyarán felvette Pekinggel a diplomáciai kapcsolatokat) és Belizén kívül minden közép-amerikai országgal, szabadkereskedelmi egyezménnyel bír. Mindemellett Tajvan szabadkereskedelmi tárgyalásokat folytat a Dominikai Köztársasággal is, és hajlandó lenne olyan országokkal (Egyesült Államok, Japán, Korea, Chile) is hasonló tárgyalásokba kezdeni, amelyekkel nincsen diplomáciai kapcsolata. Mindezidáig ezen próbálkozásai kudarcba fulladtak, az érintettek tartanak Peking ellenzésétől. (Bilaterals [2007c]) (Ázsiából egyébként várhatóan Szingapúr lesz az első állam, amely hajlandó FTA-t kötni Tajvannal, aminek eredményeként Szingapúr – mivel szabadkereskedelmi megállapodása van az Egyesült Államokkal, Japánnal, Ausztráliával, Új-Zélanddal és Indiával – Tajvan „kulcsa” lehet az ASEAN közösség felé.) (Bilaterals [2008a]) Közép-Amerikából Panama az egyetlen ország, amely Tajvan „mögé nézve” Szingapúrral is szabadkereskedelmi megállapodást kötött, 2006-ban. (SICE [2006])

Az Ázsia és Latin-Amerika közötti intézményes kapcsolatok fejlődésének tehát fontos mérföldköve volt az első közvetlen intézmény, a FEALAC létrejötte. Ugyanakkor a két térség intézményes kapcsolatainak „többségét” bilaterális szabadkereskedelmi

¹¹⁸ A Peru-Szingapúr szabadkereskedelmi megállapodás a kereskedelem mellett versenypolitikáról és vitarendezési mechanizmusról is szól.

megállapodások adják. Míg Dél-Amerikában a Mercosur és Chile tűnnek a legaktívabb ázsiai kapcsolatépítőknek, Mexikó – nem utolsó sorban NAFTA-tagsága miatt – vonzó FTA-partner az ázsiai országok szemében, a Közép-Amerikához fűződő intézményi kapcsolatok jelentőségét Tajvan számára a diplomáciai elismerés megtartásának igénye adja.

III. 3. 2 Az Ázsia–Latin-Amerika–Kína háromszög jellegzetességei

Latin-Amerika számára az Ázsiához fűződő kapcsolatok építését kettős cél motiválja: egyfelől a külkapcsolatok diverzifikálása, a hagyományos partnerektől – mint az Egyesült Államok és Európa – való függőség oldása és velük szemben erősebb alkupozíció építésének lehetősége, másfelől pedig a mind erőteljesebben globalizálódó világ gazdaságba való szélesebb és mélyebb integráció.

A Latin-Amerika és Ázsia közötti kapcsolatok alakulása a II. világháború óta gyakorlatilag leképezi az Ázsián belüli viszonyrendszer változásait. Míg a hidegháború első évtizedeiben egyértelmű volt Japán szerepének primátusa, az 1980-1990-es évektől mind többet hallani a Japán nyomdokaiban lépkedő ún. ázsiai kistigrisekről, amelyek ezen évtizedekben Latin-Amerikában is megjelennek. Az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság okozta megtorpanás után az ezredfordulót követően már Kína főszereplésével indul újra, helyesebben kap új lendületet, irányvonalat és tartalmat az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatrendszer. Az említett pénzügyi válság Kína ázsiai szomszédjaihoz való viszonyában is mérőkövető volt. A kilencvenes évtized végétől Peking felismerte, hogy fejlődése szempontjából kulcsfontosságú a stabil kapcsolatok garantálása a régióban, és konstruktívabb regionális politikájának eredménye, hogy mára Kelet-Ázsia legtöbb állama elismeri Kína meghatározó szerepét a térség jövőjében, emellett az elmúlt években egyértelmű közeledés tapasztalható Kína és az ASEAN között. (Kurlantzick [2008] pp. 203–204.) A KNK retorikájában hangsúlyozza, hogy kiemelkedő gazdasági fejlődéséből a többi ázsiai ország is profitálhat. (Economy [2005]) És valóban, Kína mindinkább a fejlődés motorja Ázsiában, kereskedelme dinamikusan nő a szomszédos országokkal. Az elmúlt években korábban nem tapasztalt dinamikával indult be a kelet-ázsiai térség integrációjának fejlődése. A motiváló tényezők között megemlíthető – megint csak – az ázsiai pénzügyi válság, amely közös kiútkeresési kényszert hozott, míg támogatta a regionális identitás erősödését. Az ún. dominó-hatás (vagyis, hogy minden ország szeretné elkerülni a „kimaradást” és azzal együtt a marginalizációt) is gyorsította a kelet-ázsiai regionalizmus fejlődését, különösen az APT képében. (Bonapace – Mikia

[2007] pp. 75–76.) Kelet-Ázsia Kína körüli gazdasági „újra strukturálódása”, mint a világkereskedelem formálódó (ugyanakkor még távolról sem kiteljesedett) új blokkja, hatással van Latin-Amerikára (is). Az egyes ázsiai országokkal dinamikusan növekvő latin-amerikai kereskedelem diverzifikációs lehetőséget és – főként a nyersanyagárak növekedése eredményeként – gazdasági növekedést hozott a nagyobb, elsősorban dél-amerikai államoknak. Ugyanakkor a latin-amerikai exportáruk számára más régiók (és nem utolsósorban az ASEAN országok) versenytársat jelentenek a kínai piacon. (Rosales – Kuwayama [2007] p. 18.) Kelet-Ázsiában a régió belüli beruházások, illetve az iparon belüli kereskedelem növekedése piacvezérelt integrációt segítenek, amit az elmúlt években hivatalos – kormány szintű – lépések is támogatnak. A CEPAL teoretikusai szerint a latin-amerikai országoknak aktívan kell reagálniuk ezekre a fejleményekre, mind szorosabb intézményes kapcsolatok kiépítésével kell biztosítaniuk helyüket az ázsiai termelési és elosztási rendszerben, törekedniük kell a jelenleg alacsony szintű iparon belüli kereskedelem arányának növelésére. (CEPAL [2007b] p. 186.) Az Ázsiával folytatott iparon belüli kereskedelemben Mexikó jár az élen, aminek háttérében a dél-amerikai országoktól eltérő exportstruktúráját kell látnunk. A dél-amerikai országok importjában szinte kivétel nélkül láthatóan erősödő tényező a KNK és vele együtt Ázsia; az ABC-országok és Peru esetében növekvő Ázsiát célzó export (stratégiaiailag fontos nyersanyagok) teszi kiegyensúlyozottá a kapcsolatokat és jelent új ázsiai befektetőket az infrastruktúrában és nyersanyag kitermelésben.

Összességében Latin-Amerika és Ázsia gazdasági kapcsolatai az elmúlt évtizedben bővültek; míg a statisztikák szerint az Egyesült Államok és az Európai Unió is veszített relatív jelentőségéből Latin-Amerika külkereskedelmében, Ázsia részesedése 1995 és 2006 között a teljes latin-amerikai importban 11,9%-ról 19,5%-ra emelkedett, az exportban pedig 9,8%-ról 10,9%-ra nőtt. (Kim [2007]) Vagyis míg az ázsiai exporttermékek „tarolnak” a latin-amerikai piacokon, a latin-amerikai exportcikkék – túlnyomó részt nyersanyagok – alig növelik részesedésüket. Mindemellett az „ázsiai kapcsolat” úgy tűnik, kiegyensúlyozottabbá teszi Latin-Amerika – azon belül legfőképp a dél-amerikai, nyersanyagokban gazdag országok – külkapcsolati rendszerét, mivel Ázsia – jelen tendenciák folytatódása mellett – felnöhet az eddig Latin-Amerikát meghatározó két külső aktor, az Egyesült Államok és az Európai Unió mellé.

Az elmúlt években a KNK átvette Japántól a legfőbb ázsiai partner szerepét Latin-Amerikában, de ez várhatóan nem jelenti azt, hogy a jövőben az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatokat kizárólag Kína dominálja majd: Japán, Dél-Korea és Tajvan feltehetően

védni kívánja itteni pozícióit, főként látva a növekvő kínai térnyerést. Ezt bizonyítják az elmúlt években elszaporodó bilaterális szabadkereskedelmi egyezmények egyes latin-amerikai országokkal. India pedig, mint új szereplő, gazdagítja, szélesíti Ázsia latin-amerikai jelenlétét. Kína belépésével a latin-amerikai térségbe tehát általában az ázsiai jelenlét intenzívebbé válására lehet számítani Latin-Amerikában, amit az elmúlt évek „intézményi dömpingje” is bizonyít, még ha eddig olyan széles szabadkereskedelmi kezdeményezésre, mint az FTAA vagy az EU–Mercosur szabadkereskedelmi övezet, nem volt példa. Igaz, az említett példák sem valószínű, hogy megvalósulnak a közeljövőben.

A két térség kapcsolatainak építésében latin-amerikai oldalon fontos összekötő szerepet játszanak a Csendes-óceán partvidékén elhelyezkedő államok; elsősorban Mexikó, Peru és Chile. Fejlett infrastruktúrájukkal fontos láncszemei a transz-pacifikus kereskedelmi kapcsolatok bővítésének, kiemelkedő szerepet játszanak emellett a két térség kapcsolatainak intézményesedésében – az APEC-en belül és bilaterális szinten is. Míg Mexikó a NAFTA-n keresztül elsősorban az Egyesült Államok piacára nyújt belépőt, Chile a dél-amerikai államok – főként a Mercosur –, Peru pedig az Andok Közösség államai felé nyitja meg a kapukat.

A fejlődő politikai, gazdasági és intézményi kapcsolatok mellett látnunk kell, hogy a két régió kapcsolatrendszerének fontos korlátja marad a földrajzi távolság, illetve az infrastruktúra fejletlensége – aminek felszámolását számos a térségbe irányuló kínai befektetés célozza. A gazdasági érdekellentétek is – főként az olcsó kínai késztermékek negatív hatása a hazai termelőkre – gátló tényezők lehetnek a jövőben. Szintén az interregionális kapcsolatok fékje (igaz, egyszerre motorja is) az Egyesült Államok jelenléte, politikai és gazdasági befolyása, érdekei és azok érvényesítését célzó lépései az érintett térségekben. Az érintett ázsiai és latin-amerikai országok többségében ugyan erős az igény a multipolaritásra, Washington unilaterális lépéseit elítélik, az USA-val ápolat harmonikus viszony mégis fontos külpolitikai prioritás marad.

Végül – kiegészítésképp – az ázsiai–latin-amerikai relációnak olyan globális, nem csupán a két régióra fókuszáló elemeit is meg kell említenünk, mint a BRIC (vagy BRICSAM),¹¹⁹ az IBSA,¹²⁰ a G5¹²¹ vagy a G20¹²² csoportosulások. Ezen tömörülések

¹¹⁹ A BRIC vagy BRICs betűszavak Brazília, Oroszország, India és Kína együttesét jelölik. A Goldman Sachs befektetési bank egy 2003-as tanulmányában jelent meg először ez a kifejezés, arra utalva, hogy az említett országok gazdasági potenciáljukból kifolyólag 2050-re a világ négy domináns gazdasági hatalmává válhatnak. A tézis szerint Kína a feldolgozóipari termékek, India a szolgáltatások globális ellátója lesz, míg Brazília és Oroszország szállítja mindehhez a nyersanyagot. Az elmúlt években a

Latin-Amerikából elsősorban Brazíliát és Mexikót, Ázsiából pedig Kínát és Indiát érintik. Az említett csoportok közössége rendkívül heterogén, és nem céljuk az ázsiai– latin-amerikai kapcsolatok jövőbeli építése; létük ugyanakkor azt jelzi, hogy a résztvevők – bár nem egyenlő súlyú szereplői a globális politikának és gazdaságnak – területi és lakossági arányaik, nyersanyagkészletük és gazdasági potenciáljuk miatt a globális problémák megoldásában megkerülhetetlen tényezők lesznek. Ebből kifolyólag a közöttük lévő párbeszéd, együttműködés erősítése várható a következő években, ami feltehetően – pozitív – hatással lesz a régiók közötti kapcsolatokra is.

betűszó bekúszott a köztudatba, sőt az érintettekre is hatással volt: 2008 májusában, az oroszországi Jekatyerinburgban megrendezték az első BRIC-csúcsot, amelyen a négy ország külügyminisztere találkozott. Fő célként egy jogrendre és multilateralizmusra épülő, a mainál demokratikusabb nemzetközi rendszer létrehozását jelölték meg. Az elmúlt években elemzők Dél-Afrika és Mexikó felvételével BRICSAM-ra, Korea bevonásával pedig BRICK-re is módosították a betűszót.

Erről l. részletesebben: <http://www.investopedia.com/terms/b/bric.asp>

¹²⁰ Brazília, India és Dél-Afrika elnökei 2003 szeptemberében, az ENSZ Közgyűlésén állították fel hivatalosan az IBSA (*India-Brazil-South Africa*) fórumot, amelynek célja, hogy a három ország az olyan multilaterális fórumokon, mint az ENSZ vagy a WTO, könnyebben összehangolhassák tevékenységüket. Fontos célkitűzés emellett, hogy erősítsék a Mercosur, a Dél-Afrikai Vámunió és a Dél-Ázsiai Szabadkereskedelmi Övezet (*South Asia Free Trade Area, SAFTA*) közötti kereskedelmi kapcsolatokat. 2004 márciusában a három ország külügyminisztereinek részvételével rendezték meg az első IBSA párbeszéd fórumot Új-Delhiben. Az itt elfogadott akcióterv együttműködést irányoz elő a kereskedelem, a közlekedés, az infrastruktúra, a technológia, az energia, a társadalmi fejlődés, stb. terén. 2006 szeptemberében Brasíliában tartották az első IBSA-csúcs találkozót, amelynek végén a résztvevők közös nyilatkozatot adtak ki. Forrás: Bilaterals [2006].

¹²¹ A világgazdasági tendenciák alakulása hívta életre 2006-ban a G5 formációt, amelynek tagjai Brazília, Kína, India, Mexikó és Dél-Afrika. Míg 1975-ben az akkori G8 a világ GDP-jének 48,2%-át adta (Kanadával és a Szovjetunióval kiegészülve 59,2%-át), a G5 pedig 12,4%-át, mára ezek az arányok jelentősen módosultak: a G8 részesedése 43%-ra csökkent, míg a G5-é 26,6%-ra nőtt. A 2000-ben megrendezett okinawai G8 csúcson merült fel először, hogy a G5 (amely csoportba egyébként gazdasági súlyát tekintve akár Spanyolország vagy Korea is tartozhatna) valamilyen formában bevonható lenne a G8 munkájába. A 2007-es heiligendammi csúcson Németország strukturált párbeszédet javasolt a G8 és G5 között; cél, hogy ezeket az országokat bevonják a globális felelősség rendszerébe. Navarrete [2008] p. 2.

¹²² Ezt a tömörülést – Brazília, India és Dél-Afrika vezetésével – 2003. augusztus 20-án hozták létre, a résztvevők – válaszul az EU és az USA ajánlatára – alternatív javaslatot nyújtottak be a 2003 szeptemberében, Cancúnban megrendezett WTO miniszteri találkozón a világkereskedelem liberalizációjával kapcsolatban, természetesen a fejlődő világ érdekeit szem előtt tartva.

IV. Esettanulmányok

A dolgozat ezen utolsó fejezetében – kiegészítve Kína és Latin-Amerika általános kapcsolatrendszerét, valamint a háromszög-vizsgálatokon keresztül az egyes alrégiók és a Kínai Népköztársaság viszonyrendszerének bemutatását – a bilaterális kapcsolatokat feltáró esettanulmányokat mutatok be, hogy közelebb hozzam, azon túl új perspektívába helyezzem Kína latin-amerikai jelenlétét.

Az esettanulmányok kiválasztásánál azon ország-csoportokat vettem alapul, amelyek mentén a kínai–latin-amerikai kapcsolatok legjobban feltérképezhetőek. Az esettanulmányok alapjául szolgáló országokat ezen csoportokból választottam ki, hogy a bilaterális kapcsolatokkal szemléltessem a kínai jelenlét eltérő hatásait az egyes alrégiókban. A „Mexikó és Közép-Amerika” csoportból – mely államok számára a kínai jelenlét kihívást jelent egyfelől a feldolgozóipar, másfelől az Egyesült Államok piacán mutatott versengés miatt – Mexikót választottam, és bár érdemes lett volna egy külön közép-amerikai esettanulmányt is kidolgozni – főként a tajvani kapcsolat miatt –, erre területi okok miatt nem volt lehetőség. Dél-Amerikából a Brazília, Argentína, Chile és Peru alkotta csoportból – mely államok stratégiaiilag legfontosabbak a KNK számára, kereskedelmi mérlegük kiegyensúlyozott az ázsiai óriással, nyersanyagkivitelük kölcsönös függőséget szül Kínával – a regionális hatalmi funkciókat betöltő, a dél-amerikai integráció motorjaként szolgáló Brazíliára esett a választás, mint a Peking számára – politikai és gazdasági dimenziókat is számba véve – legnagyobb stratégiai jelentőséggel bíró dél-amerikai országra. A Dél-Amerikában a kínai jelenléttől visszafogottabban érintett, talán legheterogénebb országcsoporthoz tartoznak – Venezuela, Kolumbia, Ecuador, Bolívia, Uruguay és Paraguay – közül Bolíviát választottam, mint tengerpart nélküli, súlyos belső kihívásokkal terhelt dél-amerikai országot, amely számára a dél-amerikai „nagyok” – főként Venezuela és Brazília – jelentik a külkapcsolatok alapvető tengelyét.

Az esettanulmányok során a bilaterális kapcsolatok vázlatos kronológiája mellett arra fektettem hangsúlyt, hogy bemutassam az egyes latin-amerikai államok Kínához fűződő viszonyának ívét, dinamikáját, kiemelt területeit és a kapcsolatok fejlődésének esetleges korlátjait.

IV. 1 Mexikó

IV.1.1 Mexikó világgazdasági integrációja

Az 1980-as évtized mélyreható változásokat hozott Mexikó gazdaságpolitikájában. A mexikói fizetésképtelenség 1982 augusztusi bejelentését követően az évtized második felében Mexikó trendformáló szerepet töltött be Latin-Amerikában a gazdasági reformok terén. Az ország 1985-ben csatlakozott a GATT-hoz (*General Agreement on Tariffs and Trade, Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény*), majd a széleskörű strukturális reformok keretében egyoldalú kereskedelmi liberalizációt hajtott végre – ennek eredményeként az átlagos mexikói vámtarifaszint 1985 és 1990 között 26%-ról 12,5%-ra esett. (Ito – Yoshida [2005]) A mexikói kivitel volumene 1984 és 2000 között 24 milliárdról 166,5 milliárd dollárra emelkedett, ami évi 20%-os növekedést jelentett. Mind ezalatt a mexikói exportstruktúra is komoly változáson ment keresztül, a feldolgozóipar folyamatos előtérbe kerülésével párhuzamosan a kőolajkivitel veszített jelentőségéből. 1984 és 2000 között a feldolgozóipar részesedése a teljes kivitelből 23%-ról 88%-ra emelkedett, míg a kőolaj és az abból származó termékek aránya 69%-ról 9%-ra esett vissza (a mezőgazdaság részesedése 8%-ról 3%-ra csökkent). (Haneine [2007] p. 126.) A feldolgozóiparon belül az elektronikai ipar mutatta a legjelentősebb dinamikát (évi 48%-os növekedés), de a gépkocsi előállítás (évi 22%-os növekedés) is jelentős mértékben hozzájárult a feldolgozóipar megerősödéséhez. Az ágazat fejlődését bizonyítja, hogy ezekben az években a kelet-ázsiai újonnan iparosodott államok (Korea, Hong-Kong, Tajvan, Szingapúr) termelékenységéhez hasonlítható volt a mexikói teljesítmény. (Haneine [2007] p. 127.)

Mexikó 1990-ben jelezte szabadkereskedelmi megállapodásra irányuló szándékát az Egyesült Államok felé; a Mexikó, Kanada és az USA közötti szabadkereskedelmi megállapodás (NAFTA) 1994. január 1-jén lépett életbe. Ezt követően a kilencvenes években rendkívül dinamikusán nőtt az USA-ba irányuló mexikói export, volumenben és részesedésben is komoly növekedést mutatva. Az évtized folyamán az Egyesült Államok részesedése a teljes mexikói exportból 70,2%-ról 88,6%-ra emelkedett. Szintén dinamikus, de az exportnál visszafogottabb növekedést mutatott az USA-ból származó mexikói import, ennek aránya 1990 és 2000 között 67,1%-ról 73,3%-ra nőtt. (CEPAL SIGCI)

Az egyezmény – vagy ha úgy tetszik, a globalizáció és a strukturális reformok – eredményeit a szakirodalom vegyesnek értékeli. A makrogazdasági mutatók javulása (a

mexikói gazdaság 1994 és 2000 között évi 5%-os növekedést mutatott) mellett az export dinamikusán bővült, a feldolgozóipar fejlődése széles foglalkoztatottságot biztosított Mexikóban,¹²³ míg a fejlődő világ kevés másik állama produkált hasonló FDI vonzerőt, ami nagyban hozzájárult a feldolgozóipar fentebb vázolt kimagasló előretöréséhez.¹²⁴ Ugyanakkor a mexikói és amerikai (USA) életszínvonal konvergálásában, a mexikói szegénység felszámolásában nem sokat segített az egyezmény, folytatódott a nyolcvanas években kezdődő béregyenlőtlenség szélesedése (Hanson [2003]), a Mexikón belüli regionális különbségek súlyosbodtak: az északi, határ közeli tartományok fejlődésével szemben mind látványosabb a déli tartományok lemaradása. (Stiglitz [2004]) Szintén a NAFTA gyakori kritikájaként említik az alapvető infrastruktúra, illetve az olyan stratégiai fontos ágazatok, mint az energiaszektor megfelelő fejlesztésének hiányát, illetve, hogy aszimmetrikus versenyhelyzetbe hozta a mexikói farmereket.

Összességében a gazdasági reformok és a NAFTA létrejötte hamar a gazdaság motorjává tette az export szektort, miközben – a termék- és célország koncentráció miatt – mind szorosabb gazdasági függőség alakult ki Mexikó és északi szomszédja között. A függőség eredményeként az ország sebezhetőbbé vált az Egyesült Államok gazdasági ciklusainak függvényében, illetve erősödött Mexikó gazdasági fejlődési útjának az USA gazdaságához való korrelációja. (Sánchez Daza – De la Luz Juárez [2007] p. 42.) A NAFTA lehetőséget nyújtott az ázsiai és európai termelőknek, hogy kikerüljék az amerikai kereskedelmi akadályokat, az USA vállalatai számára pedig azért volt előnyös, mert a csökkenő termelési költségekkel „felvértezve” hatékonyabban tudott szembenézni az ázsiai versennyel. Mindeközben az egyezmény egyszerre konszolidálta és mélyítette a mexikói strukturális reformokat, intézményesítette a neoliberais gazdaságpolitika gyakorlatát az országban.

IV.1.2 A kínai–mexikói kapcsolatok dinamikája

Mexikó és az ázsiai-csendes-óceáni térség első kapcsolatai a XVI. századra nyúlnak vissza. A spanyol korona – hogy kapcsolatot létesítsen Európa, Ázsia és az amerikai gyarmatok között – szállítási útvonalat járatott be Manila és Acapulco között, amelyen keresztül ezüst folyt, kínai selyemért és ázsiai fűszerekért cserébe. Ezen első gazdasági kapcsolatok Mexikóra korlátozódtak, kizárták Latin-Amerika többi részét. Az útvonal

¹²³ 1982 és 2000 között a maquila szektorban foglalkoztatottak száma 130 000-ről 1 350 000-re nőtt. Forrás: Palma [2005] p. 951.

¹²⁴ 1982–2004 között Mexikóba 200 milliárd dollár értékű FDI érkezett. Forrás: Palma [2005] p. 943.

1815-ig, a spanyol birodalom hanyatlásáig működött. A mexikói függetlenedést (1821) követően az államépítés évtizedei következtek, majd az 1876-ban hatalomra kerülő Porfirio Díaz tette meg az első lépéseket Kína (és Japán) felé. Az első közvetlen „kontaktust” Mexikó – a *porfiriato* alatti gyors modernizáció motiválta – olcsó munkaerő utáni igénye hozta el; 1875–1910 között kb. 400 000 kínai munkás érkezett az országba. (Faust – Franke [2005] p. 100.) A kínai–mexikói diplomáciai kapcsolatok felvételére 1899-ben került sor, aminek ellenére a XX. század első felében – nem utolsósorban a mexikói forradalom miatt – csak visszafogott kapcsolat jellemezte Mexikó és Kína viszonyát. A Kínai Népköztársaság 1949-es kikiáltásakor Mexikó megszakította a diplomáciai kapcsolatokat, és csak 1972-ben – igaz, Latin-Amerikából egyik elsőként – újította fel azokat. (Cornejo [2005] p. 236.) Luis Echeverría volt az első mexikói elnök, aki hivatalos látogatást tett Pekingben, 1973-ban. (Skira [2007] p. 26.)

A kínai–mexikói kereskedelmi kapcsolatok ugyanakkor a hidegháború évtizedeiben elhanyagolhatóak voltak, Mexikóváros Ázsiához való viszonyában ekkor egyértelműen Japán jelentette a fő csapásirányt. A nyolcvanas évek végétől látszott először egységes mexikói Ázsia-politika körvonalazódása. 1986-ban Miguel de la Madrid elnök hivatalos látogatást tett Japánban és Kínában, 1988-ban pedig megalapították a Pacifikus térséggel foglalkozó mexikói bizottságot.¹²⁵ A közeledést egyértelműen a diverzifikáció igénye hajtotta, és Mexikó relatíve hosszú csendes-óceáni partvidéke, illetve az Egyesült Államokhoz való közelsége határozta meg; a mexikói vezetés abban bízott, hogy az ország összekötő pont lehet Észak- és Latin-Amerika, valamint a pacifikus térség között. A hetvenes-nyolcvanas évek mexikói–ázsiai kereskedelmét alapvetően a mexikói nyersanyagkivitel és ázsiai késztermék behozatal jellemezte, a Japánnal és az ún. kistigrisekkel komplementer gazdaság tette lehetővé a kereskedelmi kapcsolatok fejlődését. (Faust – Franke [2005] p. 102.) A mexikói exportstruktúra fent vázolt átalakítása, illetve a NAFTA életbe lépése azonban új fejlődési pályára állította és – legalábbis a kilencvenes évekre – elzárta Mexikót a diverzifikációs lehetőségektől.

A kilencvenes években a kínai–mexikói kapcsolatok fontos tényezője volt az Egyesült Államok piacán kialakuló versengés. A két ország – eltérő ritmusú – reformtörekvései a dinamikus exportnövekedés mellett¹²⁶ mind hasonlóbb

¹²⁵ A bizottság legfőbb célja az volt, hogy a mexikói kormánysszerveket összekösse a magán-, illetve az akadémiai szférával, így módon egyfajta Ázsia-politika hálózatot generálva. Forrás: Faust – Franke [2005] p. 101.

¹²⁶ 1990 és 2000 között a mexikói kivitel évi 13,4%-kal, a kínai pedig 14,1%-kal emelkedett. Forrás: Dussel Peters [2006].

exportstruktúrát hoztak a számukra, az évtized végére Mexikó és Kína kivitelében is jelentős arányt képviselt a feldolgozóipar; gazdasági kapcsolataikban mind határozottabban a kompetitív elemek domináltak. Ebben az évtizedben a legerősebb verseny a textiliparban mutatkozott. A hidegháború utáni évtizedben hasonlóképp használták ki az Egyesült Államok dinamikusan növekvő keresletét (1990 és 2000 között évi 9,5%-os növekedést mutatott), és komoly pozíciót szereztek az USA piacon. 1990 és 2003 között Mexikó évi 19,4%-kal, Kína pedig 12,6%-kal növelte az USA-ba irányuló exportját. A kilencvenes évek végére mindkét ország jelentősen növelte piaci részesedését az amerikai piacon, kiszorították onnan az évtized elejének legfőbb szereplőit (Japán, Németország, Nagy-Britannia, Korea, Tajvan, Franciaország). (CEPAL [2004] p. 37.) 2000-ben az amerikai import 8,5%-a származott Kínából, míg 12,3%-a Mexikóból. Mindemellett a mexikói és kínai exportvezérelt fejlődés között fontos különbség – ami a versenyhelyzetet is befolyásolja –, hogy míg az ezredfordulón a mexikói export 88,6%-át szívtta föl az Egyesült Államok, a kínai exportnak mindössze 20,9%-át, vagyis a kínai kivitel jóval diverzifikáltabb maradt (a legfőbb exportpiacra, Ázsiába is „csak” a kínai export 48,7%-a jutott). (CEPAL SIGCI)

Az ezredforduló – a kínai–latin-amerikai kapcsolatokhoz hasonlóan – a kínai–mexikói relációban is fontos mérföldkő volt, és minőségi változást hozott. Míg a mexikói export előző évtizedre jellemző dinamikája lankadni kezdett,¹²⁷ és az Egyesült Államok importja a korábbiakhoz képest visszafogottabb (2000–2006 között évi 7,2%-os) növekedést mutatott, ugyanebben a periódusban az USA-ba irányuló mexikói kivitel éves növekedése 6,4% volt, Kínáé viszont 19,2%. (Dussel Peters [2007] p. 189.) Mindezek eredményeként a KNK 2003-ban átvette Mexikótól az USA második legfőbb importforrása címet, ugyanebben az évben Mexikó – a NAFTA életbe lépését követően először – piaci részesedés csökkenést szenvedett az USA piacon. (Skira [2007] p. 28.) 1990 és 2006 között Mexikó részesedését az Egyesült Államok importjából 6,08%-ról 10,69%-ra növelte, míg Kína 3,07%-ról 15,51%-ra. (Villalobos [2007] p. 118.) 2001 óta az Egyesült Államok piacon Mexikó részesedése stagnál, egyes években lassú csökkenést mutat, Kína ezzel szemben tovább növelte részét. (Villafañe [2005]) Az USA piacát célzó kínai és mexikói export az elmúlt években hasonló struktúrát mutat: az elektronikai cikkek és autóalkatrészek képviselik a legnagyobb részt, és ezek aránya nő a legdinamikusabban. (Dussel Peters [2007] p. 215.)

¹²⁷ A mexikói export 1993–2000 között éves 19,3%-os növekedést mutatott, ez az arány 2000–2006 között 7%-ra esett vissza. Forrás: Dussel Peters [2007] p. 192.

A mexikói–kínai–amerikai kereskedelmi háromszöget érdemes szektoronként vizsgálni. Az USA piacán Mexikó és Kína között a textil- és elektronikai iparban a legerősebb a verseny – ezen iparágakban az elmúlt években Kína egyértelműen megelőzte Mexikót. A statisztikai adatok azt mutatják, az autóalkatrész beszállítás lesz a következő olyan iparág, amelyben éles verseny alakulhat ki a két ország között; egyelőre Mexikó „vezet”, de Kína várhatóan utoléri a következő években, mivel az USA-ba irányuló autóalkatrész exportja gyorsabb ütemben növekszik. Vagyis a kínai–mexikói verseny főként azon szektorokra koncentrálódik, amelyekben exportkínálatuk, illetve az USA kereslete is nő. (Dussel Peters [2007] p. 241.) Gépkocsi előállításban és beszállításban Mexikó vezet, és várhatóan tartani tudja előnyét. Az Egyesült Államokba irányuló mexikói kőolajexport az elmúlt évtizedben stabilan a teljes kivitel kb. 10%-át adta, ebben Kína nem jelent versenytársat. Játék-, cipő- és bútorexportban viszont a KNK előnye kimagasló, ezekben Mexikó messze lemarad az ázsiai óriástól.

A piacvesztés mellett Mexikó számára a kínai gazdasági előretörés további veszélyeket is hordoz. Az ezredforduló óta a maquila ipar lefékezését mutatják az elemzések, mind több gyár költözik el az országból olcsóbb előállítási helyszínekre, nem utolsósorban Kínába. 2001–2002 között 545 maquila „távozott”, 2005-re ez a szám majdnem elérte az 1000-et, míg 2004-ig az országot elhagyó maquila létesítmények 35%-a tevékenységét a KNK területén folytatta. (Romer [2005] p. 249.) Ez természetesen negatív hatással van a mexikói kivitel volumenének növekedésére, illetve a mexikói foglalkoztatottságra is. 2000–2005 között Mexikó 820 ezer feldolgozóipari munkahelyet veszített el. (Villafaña [2005] p. 10.) Bár a jelenség okaként gyakran az alacsony kínai munkabéreket jelölik meg, feltehetően Kína alacsony tranzakciós költségei, valamint WTO tagsága is hozzájárult a folyamathoz. (Palma [2005] p. 962.) Elemzők szerint a NAFTA alapvető hiányossága, hogy nem támogatta a mexikói maquila ipar „beágyazódását” a mexikói gazdaság szövetébe, nem alakult ki vertikális integráció, a hazai input rendkívül alacsony arányt képvisel a működésben, így módon a maquila ipar elképesztő – a mexikói gazdaság szempontjából risztó – mobilitást mutat. (Palma [2005] p. 962.) Mindemellett nehéz helyzetbe hozta a mexikói termelőket, hogy a NAFTA 303. cikke értelmében 2001-től megszűnt a nem-NAFTA tagállamokból származó addig vámmentes import. Ez különösen az elektronikai szektort érintette, a Baja Californiában működő maquilák esetében például az összes alkatrész háromnegyedét nem NAFTA tagállamokból importálják, és kevesebb, mint 5%-uk származik csak Mexikóból

(Ancelovici – McCaffrey [2007]), aminek következtében 2001 óta erőteljesen emelkedtek az előállítási költségek.

A fent leírt tendenciákból úgy tűnik, mind kevésbé működik a kilencvenes évek modellje: a szabad kereskedelem adta előnyök és az Egyesült Államokhoz való földrajzi közelség, illetve az ebből fakadó alacsony szállítási költségek együttese már nem „verhetetlen recept” Mexikó számára, sőt Kína – ázsiai integrációja ellenére – előnyre tesz szert Mexikóval szemben az amerikai piacon (a NAFTA-n belül egyébként nem csak Mexikó, de Kanada pozícióit is veszélyeztetve).

Mexikó és Kína bilaterális kereskedelme ugyan dinamikusan nő, mégis feszültségeket generál a két ország viszonyában. A dél-amerikai államokkal ellentétben Mexikó komoly külkereskedelmi deficitet mutat a KNK-val szemben. A bilaterális kereskedelem 1997 óta mutat mexikói deficitet, és annak aránya az ezredfordulótól felgyorsult növekedést mutat, 2007-ben meghaladta a 20 milliárd(!) amerikai dollárt.¹²⁸ A Latin-Amerikába irányuló kínai export 23,43%-át szívja fel Mexikó, míg a Kínát célzó teljes latin-amerikai export 8,34%-a származik Mexikóból. (Brazília esetében ezek az arányok 20,43% és 37,38%.) (Dussel Peters [2007] p. 5.) Mexikó az USA-val folytatott kereskedelméből származó többlettel kompenzálja a Kínával (és általában Ázsiával) szembeni deficitjét (ehhez hasonlóan egyébként Kína is az Egyesült Államokkal és Mexikóval szemben produkált többlettel kompenzálja az ázsiai partnereivel folytatott kereskedeleméből adódó hiányát). 2003 óta Kína Mexikó második legfontosabb kereskedelmi partnere (az Egyesült Államok után). Feltűnő a bilaterális kapcsolatok aszimmetrikus jellege: míg 2006-ban a Mexikói export 0,67%-a irányult Kínába, a mexikói import 9,54%-a érkezett a KNK-ból, vagyis az ázsiai ország látványosan növekvő részesedést mutat a mexikói importban (2000-ben ezek az arányok még 0,13% és 1,65% voltak). (CEPAL SIGCI) Míg Mexikó számára Kína (az Egyesült Államok után) a második legfőbb importforrás, Kína számára Mexikó csak a 27. beszállító. (CEFP [2005] p. 8.) Míg a NAFTA életbelépését követően egyértelműen az Egyesült Államok dominálta a mexikói importot, az ezredforduló óta mind jelentősebb a nemcsak Kínából, de általában Ázsiából (Japán, Korea, Tajvan és Malajzia) származó behozatal. 2000–2006 között 11,2%-ról 26,3%-ra emelkedett a térség részesedése, míg az Egyesült Államok több mint 20%-os részesedés csökkenést szenvedett (73,3%-ról 51,1%-ra). (CEPAL SIGCI) A kínai–mexikói kétoldalú kereskedelem volumene 2000–2004 között nőtt a

¹²⁸ 2007-ben a Mexikóba irányuló kínai export volumene 24 milliárd dollár volt, míg Mexikó mindössze 1,7 milliárd dollár értékben vitt ki árut Kínába. Forrás: Latin Business Chronicle [2008].

legdinamikusabban (évi 51,47%-os növekedés), azóta (2005-2006) valamelyest lassulni látszik (28,21%). (Mexikó Kínai Nagykövetség [2007a]) Az eltelt idő rövidege ugyan nem engedi, hogy hosszabb távú következtetéseket vonhassunk le, de feltehetően a WTO-tagságot követő „kínai boom” lecsengett, nem várható a korábbi rendkívül dinamikus kereskedelemvolumen növekedés visszatérése.

A Kínába irányuló mexikói exportcikk 38%-át autóalkatrészek, 33%-át vegyi termékek, 12%-át elektronikai alkatrészek teszik ki. A Mexikóba áramló kínai termékek túlnyomórészt elektronikai és telekommunikációs alkatrészek (29%), elektronikai felszerelés alkatrészek (27%), informatikai alkatrészek (12%). (Mexikó Kínai Nagykövetség [2007a]) Jelentős részük a maquila iparban történő összeszerelést követően újraexportálásra kerül az Egyesült Államokba. Az olcsó kínai késztermék behozatala komoly kihívást jelent a helyi mexikói termelők számára. 2000–2004 között Mexikó dömpingellenes eljárások tömegét indította Kína ellen, ami egyfelől súlyos terhet jelentett a bilaterális politikai kapcsolatokra nézve, másfelől komoly lökést adott a két ország közötti illegális kereskedelemnek, ami egyes források szerint akár a regisztrált kereskedelem dupláját is kiteheti. (Dussel Peters [2007] p. 10.)

A kínai–mexikói befektetői kapcsolatok egyelőre gyermekcipőben járnak, ugyanakkor komoly potenciált rejtnek. A Mexikóba irányuló kínai befektetések nagyrészt (2005-ben 71,3%-ban) (Romer [2005] p. 255.) a feldolgozóipart célozzák, kihasználva a NAFTA adta előnyöket, céljuk az Egyesült Államok piacán való értékesítés, kisebb részt pedig a mexikói nyersanyag kitermelést és infrastruktúrát fejlesztik. Mexikó számára az infrastrukturális beruházások arányának növekedése lenne előnyös a jövőben, mivel az Egyesült Államok határához közeli maquila iparba folyó, re-export célú beruházások csak a regionális szétszakítottságot erősítik, és kevésbé támogatják a mexikói feldolgozóipart. Jelenleg a Mexikóban működő kínai vállalatok 7 300 embert foglalkoztatnak és 230 millió dolláros tőkével működnek. (Dussel Peters [2007] p. 219.)

Az ezredfordulót követő években a mexikói sajtóban, illetve gazdasági szakirodalomban sorra jelentek meg olyan írások, amelyek a „tiszteletlen kínai versenyt” jelölték meg a mexikói gazdaság lassulásának, valamint az amerikai piacon való pozícióvesztés legfőbb okául. A „kínai veszély” jelentette kihívásra Mexikó defenzív Kína-politikával válaszolt, minden eszközzel igyekezett távol tartani a versenytársat – nagyrészt sikertelenül. Mindemellett a magas szintű politikai találkozók

az ezredfordulót követően sokasodtak,¹²⁹ a diplomáciai kapcsolatok bővültek. 2001 decemberére a felek sikeresen lezárták a KNK WTO-tagságával kapcsolatos tárgyalásokat – igaz, a WTO-tagállamok közül Mexikó írta alá utoljára a szükséges bilaterális megállapodást Pekinggel –, 2003 decemberében pedig Mexikó és Kína stratégiai partnerséget kötöttek. Ez Peking részéről Észak-Amerikához fűződő kapcsolatainak mélyítését célzó lépésnek tekinthető, míg Mexikó részéről feltehetően a versengés fékezése motiválta a közeledést. A mexikói elnök a partnerség megkötésekor úgy nyilatkozott, a bilaterális kapcsolatokban ezt követően a versengő rivalizálás helyett a partnerség kell, hogy domináljon.¹³⁰

IV.1.3 A stratégiai partnerség mélyítése

A „Kína jelenséggel” kapcsolatosan a mexikói szakirodalomban 2003–2004-től mélyebb elemzések, a bilaterális viszonyrendszert több szempontból vizsgáló elemzések is kezdtek megjelenni (Dussel Peters [2007] p. 173.), amelyek mind határozottabban „követelték” koherens, stratégiai látásmód kialakítását Pekinggel szemben. Feltehetően ennek is eredménye, hogy a kínai–mexikói reláció ívét vizsgálva 2004-től új szakaszt különíthetünk el. Az ezredforduló környéki „pánikhangulatot” Kínával kapcsolatban Mexikó részéről egyre inkább az a törekvés látszik felváltani, hogy az együttműködés mélyítésével az ázsiai ország gazdasági felemelkedését sikerüljön saját hasznára fordítania. A szemléletváltás tehát Mexikó részéről indult, és egyértelműen a bilaterális kapcsolatok mélyítését, a stratégiai partnerség tartalommal való megtöltését célozza.

Az elmúlt 3-4 évben tovább sűrűsödtek a kétoldalú magas szintű politikai látogatások, szaporodtak a bilaterális egyezmények, szélesedett azok spektruma és megkezdtek működésüket az első közös intézmények. A 2004–2008 közötti periódusból a következő fontos eseményeket érdemes kiemelni. A 2003-as stratégiai partnerség első gyakorlati megnyilvánulásaként értelmezhető, hogy 2004 augusztusában mexikói javaslatra létrejött a Mexikó–Kína bilaterális bizottság (a továbbiakban: a Bizottság), amely első ülését 2005 januárjában tartotta Pekingben. A Bizottság elsődleges bilaterális

¹²⁹ Vicente Fox mexikói elnök 2001-ben hivatalos látogatást tett Kínában, 2002-ben a mexikói külügyminiszter, Jorge Castañeda látogatott el az ázsiai országba, 2003-ban pedig a kínai miniszterelnök járt Mexikóban. Ezen alkalmakkal Mexikó biztosította Kínát az egy-Kína elvhez való ragaszkodásáról, illetve a különböző multilaterális fórumokon (ENSZ, APEC) való szorosabb együttműködésről döntöttek. Forrás: Mexikó Kínai Nagykövetség [2006].

¹³⁰ Ez alkalommal a felek a mexikói kereskedelmi deficit, illetve az illegális kereskedelem megfékezését célzó közös erőfeszítésekről döntöttek, emellett a közegészségügyről, a szellemi tulajdonjogok védelméről, valamint oktatásról és kultúráról szóló egyezményeket is aláírtak. Forrás: China Daily [2003].

mechanizmusként működik a két ország között. Külön jelentőségét adja, hogy globálisan az első ilyen jellegű fórum kínai részvétellel, Mexikó részéről pedig az első bilaterális bizottság, amelyet ázsiai országgal létesít. (Mexikó KM [2006]) A Bizottság keretein belül még 2004 szeptemberében Magas szintű munkacsoportot hoztak létre, amelynek kiemelt jelentőségét adja, hogy az általános politikai párbeszéd mellett keretében a kereskedelmi feszültségek megvitatására is alkalom nyílik. A Munkacsoport elsődleges célja a mexikói gazdasági-, illetve a kínai kereskedelmi minisztérium közötti kapcsolatok dinamizálása, amit a felek évenkénti találkozóval igyekeznek biztosítani. (Mexikó Kínai nagykövetség [2007b]) A Munkacsoporton belül a következő témák köré szerveződött alcsoportok működnek: kereskedelem és befektetések; kereskedelmi stratégiák; dömpingellenes eljárások és szubvenciók; iparpolitika; közös kereskedelmi vízió és bányászati együttműködés. (Villalobos [2007] p. 117.) Mindebből az látszik, hogy a felek közös érdeküknek tekintik a jövőbeli kereskedelmi kapcsolatok építését, harmonizálását, felismerték a kereskedelmi együttműködésben rejlő hosszú távú lehetőségeket.

Hu Csin-tao 2005. szeptember 11–13. közötti mexikói látogatásának legfőbb célja az volt, hogy a 2003-ban deklarált stratégiai partnerséget erősítsék, „tartalmát gazdagítsák”. (Political Affairs [2005]) A kínai elnök látogatása alkalmával megállapodást írtak alá a kettős adóztatás elkerüléséről, a turizmusról, illetve a tengeri közlekedésről. Feltehetően a jövőbeli kapcsolatok fontos, új dimenzióját adja majd az itt elfogadott keret megállapodás, amelynek értelmében tárgyalások indulnak azzal kapcsolatban, milyen feltételek mellett bányászhatnak kínai vállalatok Mexikóban vasércet és egyéb ásványkincseket. (McKinley [2005]) A kapcsolatokban mutatkozó irányváltást jól jelzi az akkori mexikói külügyminiszter, Luis Ernesto Derbez 2005 szeptemberi beszéde a Columbia Egyetemen, amelyben világosan beismerte: Mexikó nem képes versenyezni Kínával. Megoldásként egyfajta „Szingapúrszerű út közbeni állomás” szerepet ajánlott országának – az Egyesült Államokba tartó kínai termékek számára.¹³¹

A Bizottság második találkozására 2006 májusában került sor, Mexikóvárosban, ahol közös akciótervet fogadtak el a 2006–2010-es periódusra. Ennek értelmében a politikai ügyek kapcsán megállapodtak az ENSZ-en és a G5-ön belüli együttműködésben, az egy-Kína elv fenntartásában, valamint a 2010-es Sanghaji Világkiállításon való

¹³¹ „Készítsük fel kikötőinket és infrastruktúránkat az átszállításra és vigyük az árucikkeket az Egyesült Államokba. Ha olyan hatékonyak lennénk, mint Szingapúr, az komoly foglalkoztatottsági növekedést jelentene az ország számára.” (ford. tőlem) Forrás: Stakelbeck [2005].

mexikói részvételben. Gazdaság és kereskedelem kapcsán pedig a kereskedelmi egyensúlytalanság megszüntetése mellett a befektetések ösztönzésére tér még ki az Akcióterv.¹³² Mindemellett a 2006-os találkozón energetikai együttműködésről, infrastrukturális fejlesztésről, információtechnológiai és kommunikációs együttműködésről, valamint felsőoktatási fokozatok kölcsönös elismeréséről született megállapodás a felek között. (Mexikó KM [2006]) 2008 májusában, Pekingben rendezték meg a harmadik találkozót, ahol megerősítették az Akcióprogram teljesítésének szükségességét.

2007 őszén jelent meg az első átfogó tanulmánykötet Mexikó és Kína kapcsolatrendszeréről. A kötet egyedülálló Latin-Amerikában, a térség egyetlen más államában sem jelent meg hasonló, sokrétű elemzés a Pekinghez fűződő viszonyról. A mű sajátosságát adja, hogy a köz-, az üzleti- és az akadémiai szféra bevonásával készült, mexikói és kínai szerzők mellett chilei és amerikai tudósok is hozzájárultak létrejöttéhez. A könyv célja az volt, hogy elemezze az aktuális kapcsolatokat és ajánlásokat tegyen a jövőre nézve; legfőbb üzenete, hogy a politikai döntéshozók a jövőben úgy tekintsenek Kínára, mint erős versenytársra, ugyanakkor lássák meg benne a kiemelkedő jövőbeli partner lehetőségét. A 415 oldalas kötet szerkesztője, Enrique Dussel a mexikóvárosi egyetemen (*Universidad Nacional Autónoma de México*) 2004 óta működő Kína–Mexikó Tanulmányok Központjának (*Centro de Estudios China-México (CECHIMEX)*) koordinátora.¹³³ Véleménye szerint Kína jelenléte és térnyerése a mexikói, illetve amerikai piacokon megkérdőjelezi az elmúlt húsz év mexikói gazdaságpolitikájának továbbvihetőségét, rámutat a NAFTA korlátaira és azért is gyors választ kíván, mert amíg Mexikó hezitál, Peking szoros kapcsolatokat épít a dél-amerikai országokkal. (Amador [2007])

Az elnöki periódusát 2006 decemberében megkezdő konzervatív Felipe Calderón 2008. július 6–12. között tett hivatalos látogatást Kínában (majd Japánban a G5 tagjaként). Ezen alkalommal a felek stratégiai párbeszéd mechanizmus felállításáról döntöttek, a stratégiai partnerség mélyítése céljából. A mexikói elnök látogatásának célja egyértelműen a gazdasági együttműködés erősítése volt, a tárgyalások során a mexikói elnök egyértelművé tette, hogy szívesen látna kínai befektetőket az országban, elsősorban

¹³² Az Akcióterv a politikai ügyek, illetve a gazdasági-kereskedelmi kérdések mellett a tudomány és technológia, a kultúra és oktatás, a kommunikáció és közlekedés, a mezőgazdaság, a turizmus (Pekingben a mexikói turizmust támogató irodát nyitottak), a társadalmi fejlődés és szegénység felszámolása, valamint az energia területén irányoz elő együttműködést. Forrás: Mexikó KM [2006].

¹³³ Az esettanulmány megírásához a kötet több tanulmányát is felhasználtam. A mű teljes egészében letölthető a Központ hivatalos honlapjáról. Forrás: <http://www.economia.unam.mx/cechimex>.

az alumínium-, az autó- és a számítógépiparban számít kínai–mexikói vegyesvállalatok működésére. A látogatás eredményeként befektetések támogatását segítő megállapodást írtak alá. (BBC News [2008b]) A kínai elnök a bilaterális kapcsolatokat építő négyponos javaslattal állt elő, melynek elemei a következők voltak: politikai dialógus erősítése, a 2006–2010-es akcióterv teljesítése; nyer-nyer gazdasági együttműködés, aminek támogatására a kínai kormány segíti a mexikói infrastruktúrába irányuló befektetéseket; személyes kontaktus erősítése a kultúra, oktatás terén; multilaterális együttműködés és konzultáció a legfőbb nemzetközi ügyekben. (Xinhuanet [2008f]) Még Calderón pekingi látogatása előtt, május végén útnak indult az első közvetlen repülőjárat Mexikó és Kína között. A felek a turizmus fellendítését remélik a járat rendszeressé tételétől.¹³⁴

Úgy tűnik tehát, a 2004–2005-től induló mexikói nyitás, vagy stratégiaváltás Kína felé receptív fogadtatásra talált Pekingben. Mexikó jelenlegi legfőbb célja a Kínához fűződő kapcsolatában, hogy az Egyesült Államokhoz való földrajzi közelségét – mint vitathatatlan versenyelőnyt – kihasználva integrálódjon az ázsiai termelési láncba, ily módon „felülve a kínai vonatra” kilábaljon az elmúlt években jelentkező feldolgozóipari válságból, dinamizálja gazdasági növekedését. Ehhez a kínai–mexikói gazdaság összehangolására van szükség, a potenciális szinergiák feltérképezésére és tudatos kihasználására. A versengésből együttműködésre váltás folyamata látványosan – a retorika szintjén mindenképpen – megindult, kérdés, hogy gyakorlati szinten hogyan fog megvalósulni, hol vannak a határai és mennyiben van meg a politikai akarat a véghezviteléhez. A mexikói infrastruktúrát célzó kínai befektetések megvalósulása várhatóan kulcskérdés lesz ebben a folyamatban. Kedvező jel mindenesetre, hogy a 2007 decemberében kezdődő tárgyalásokat követően 2008 júniusában a felek aláírták az első kompromisszumos megállapodást a dömpingellenes intézkedésekkel kapcsolatban (Latin Business Chronicle [2008]), ami mindenképpen a jövőbeli kereskedelmi kapcsolatok harmonizálásának irányába hat.

A kínai–mexikói kereskedelemben az elmúlt években óvatos diverzifikáció indult meg mexikói oldalról: a Kínába irányuló mexikói kivitel „latin-amerikanizálódását” látjuk, a nyersanyag részesedése valamelyest emelkedett. (Dussel Peters [2007] p. 220.) A kínai–mexikói kapcsolatokra tehát a latin-amerikai erőter is hat, Mexikóváros sem kíván „kimaradni” a kínai nyersanyagkereslet jelentette előnyökből. Ugyanakkor mélyebb strukturális változások a mexikói exportszerkezetben nem valószínűek a

¹³⁴ A Shanghai és Mexikóváros közötti járat hetente kétszer indul. Előrejelzések szerint 2012-re akár évi 100 000 kínai turista is látogatást tehet Mexikóban. Forrás: Xinhuanet [2008b].

közeljövőben, tekintettel arra, hogy a mexikói kivitelnek ma is kiemelkedő aránya irányul az Egyesült Államok piacára, aminek – a kőolaj kivételével – jelentős része feldolgozóipari termék. A kínai „kihívással” kapcsolatban szembevetendő a NAFTA-szintű megoldáskeresés vagy bármilyen szintű egyeztetés, közös fellépés hiánya, Mexikó helyzetének a jövőjét ugyanakkor nagyban befolyásolja, merre megy tovább a CAFTA-DR-rel kiegészült NAFTA, mennyire sikerül mélyíteni ezt a szélesebb integrációt és abból profitálni tud-e hosszabb távon Mexikó.

A közép-amerikai államok esetében a kínai felemelkedés elsősorban a textilipart érinti érzékenyen – ezek az országok, bár méretüket és gazdasági struktúrájukat tekintve nehezen összehasonlíthatóak Mexikóval, mégis hasonló kihívásokkal szembesülnek Kína részéről. Kérdés, hogy milyen lehetőségei vannak egy USA–Mexikó–Közép-Amerika gazdasági integráció és együttműködés mélyítésének, vagy legalábbis intenzívebb tapasztalatcserének a kínai relációt illetően. Képes lesz-e az észak-közép-amerikai tömb – amelyet a földrajzi közelség és az intenzív kereskedelem mellett a befektetések, az illegális drogkereskedelem elleni harc és az USA-ba irányuló migrációból fakadó hazautalások is kötnek belülről – hatékony reakcióra és integrált válaszadásra Kína világkereskedelmi szerepének erősödésére, vagy pedig Mexikó számára a kínai jelenlét az Egyesült Államoktól való függőség oldását, a kilencvenes évek mintáinak átrendeződését fogja jelenteni.

IV. 2 Brazília

IV. 2. 1 Brazília világpolitikai és -gazdasági pozíciója

A Portugáliától való függetlenséget követően (1822) a brazil gazdaság alapját az Egyesült Államokba irányuló kávéexport jelentette. A XX. század első felében bebetonozódni látszott az USA-tól való brazil gazdasági függőség. Az 1930-as években, Getúlio Vargas elnöksége (1930–1945, majd 1951–1954) idején indult széleskörű modernizációs program (importhelyettesítő iparosítás szigorú állami felügyelet mellett) eredményei a II. világháborút követő időszakban érték be; 1947–1980 között Brazília kiemelkedő, évi 7,5%-os gazdasági növekedést produkált. (Viola [2007] p. 2.) A „brazil csoda” évei (1968–1973) idején a gazdasági növekedés az évi 10%-ot is meghaladta, a növekedést alapvetően az ipari fejlődés és modernizáció generálta. (Sotero – Armijo [2007] p. 47.) Latin-amerikai viszonylatban Brazília az egyik legsikeresebb importhelyettesítő iparosítási programot hajtott végre. Erre az időszakra tehető a brazil külpolitika diverzifikációs igényének erősödése, a katonai vezetés mind határozottabb célkitűzésévé vált a Washingtontól való függőség csökkentése. Így egyfelől a brazil kávéexport európai célpontokat keresett, másfelől az ország külpolitikájában felértékelődött a fejlődő világ szerepe, azon belül is elsősorban Afrikára és a Közel-Kelet országaira koncentrált a brazil vezetés. (Soares de Lima – Hirst [2006] p. 36.)

A nyolcvanas években Brazíliának az adósságválság terheivel kellett megküzdenie, súlyos kihívást jelentett az infláció elszabadulása; 1989-ben 2012%-os, míg 1993-ban 2831%-os hiperinflációt mértek. (De Oliveira – Nakatani [2007]) A makrogazdasági egyensúly helyreállítását célozta az 1994-ben, Fernando Henrique Cardoso pénzügyminisztersége (később elnök) idején bevezetett *Plano Real*.¹³⁵ Ennek eredményeként sikerült a makrogazdasági mutatókat helyreállítani, a brazil gazdaságot konszolidálni. Mindez alatt a brazil külpolitika célkitűzése volt egyfelől a dél-amerikai regionális kontextus erősítése, másfelől a nemzetközi rendszer egyes pólusaival való viszony mélyítése, aminek eredményeként a hagyományos partnerek – az Egyesült Államok és az Európai Unió – mellett előtérbe került az ázsiai régió is. (Altemani [2006])

Brazília világpolitikai és -gazdasági pozícióját nagyban befolyásolta a Mercosur 1991-es létrejötte, amit a már a nyolcvanas években meginduló brazil–argentín közeledés tett lehetővé. Az integrációs folyamat háttérében főként politikai és stratégiai motivációk húzódtak, emellett a tagországokban bevezetett neoliberális gazdaságpolitika is az

¹³⁵ L. 93. jegyzet.

integrációs folyamat előrelendítője volt. (Kaltenthahler – Mora [2002] p. 90.) A Mercosur fontos jellemzője, hogy a négy tagország gazdasága rendkívül eltérő méretű és fejlettségű, emellett az egyes tagok regionális elképzelései is különbözőek. A legsúlyosabb különbségek Brazília és a másik három tagállam között mutatkoznak, Brazília a világ 10. legnagyobb gazdasága, GDP-je többszöröse az argentinnak, a két kisebb tagállam GDP-je pedig elenyésző hozzá képest.¹³⁶ Mind emellett kereskedelme sokkal kevésbé függ a regionális piactól, jóval diverzifikáltabb kereskedelmi struktúrával rendelkezik, szemben a másik három tag túlnyomórészt mezőgazdasági termék és nyersanyagkivitelével, ezen túl a dél-amerikai országok közül egyértelműen ide áramlik a legtöbb külföldi tőke és beruházás. (Phillips [2003b] p. 221.) Brazília célja a Mercosur létrehozásával a regionális vezető szerep megszerzése és az Egyesült Államokkal szembeni alkupozíció erősítése volt. (Lehoczi [2007] p. 100.) Mindez egybevág Cardoso elnök (1995–2003) Dél-Amerika koncepciójával, miszerint a szubkontinens – brazil befolyási övezetként – látványosan elkülönül az Egyesült Államok által dominált Észak- és Közép-Amerikától. A Mercosurnak mindezek ellenére az ezredforduló környékén súlyos kihívásokkal kellett szembenéznie: az 1995-ös mexikói, az 1997-es ázsiai válságok átgyűrűzése Brazíliába, illetve a 2001-2002-es argentin válság kirobbanása nehezítették az összefogást.

Luiz Inácio Lula da Silva, a Brazil Munkáspárt vezetőjének 2003-as elnöki beiktatása azonban új lendületet adott egyfelől a Mercosurnak, másfelől a még 2000-ben indult dél-amerikai integrációs folyamatnak. A volt szakszervezeti vezető Lula – a megválasztásával kapcsolatos félelmekre rációzva – folytonosságot mutatott elődje gazdaságpolitikájával, pragmatikus, piacbarát eszközökkel irányítva a brazil gazdaságot. Külpolitikájának alapvető célkitűzése egy tisztességes és méltányos kereskedelmen alapuló policentrikus világ, amelyhez új nemzetközi aktorok – közöttük Dél-Amerika – szükségesek. (Harris [2005] p. 21.) A 2003-as iraki háború éles kritikája, illetve Fidel Castróhoz fűződő barátsága ellenére Lula Washingtonnal harmonikus viszony kiépítésére törekszik. Mindezek mellett a Dél-Dél együttműködés zászlóvivője, a fejlődő országok közül az egyik legaktívabb összefogást, illetve az összefogás intézményesítését szorgalmazó vezető. Szintén az elődjével való folytonosságot jelzi, hogy az állandó BT tagság elérése továbbra is a brazil külpolitika alapvető célkitűzése maradt.

¹³⁶ 2004-ben Brazília GDP-je 449,8 milliárd dollár volt, míg Argentínáé 121,8 milliárd, Paraguayé 8,1 milliárd, Uruguayé pedig 7,8 milliárd.

A multipoláris világrend mellett Brazília fontos célkitűzése a dél-amerikai integráció építése; Lula da Silva a brazil külpolitika középpontjába állította a szomszédos országokkal való kapcsolatok szorosabbra fűzését. A Mercosur fejlődésével párhuzamosan kezd kibontakozni egy az egész dél-amerikai szubkontinensre kiterjedő regionális összefogás, amely az Andok Közösség és a Mercosur összeolvadását jelentené, Chile, Guyana és Suriname csatlakozása mellett. 2000. augusztus 31. – szeptember 1. között Brazíliavárosban rendezték meg a dél-amerikai államfők első találkozóját.¹³⁷ 2004 decemberében Cuzcóban a dél-amerikai államfők megállapodtak a Dél-Amerikai Nemzetek Közösségének (*Comunidad Sudamericana de Naciones – CSN, South American Community of Nations – SACN*) létrehozásáról. A közösség létrehozásának legfőbb szószólói a brazil Lula da Silva és a perui Alejandro Toledo elnökök voltak.¹³⁸ (BBC News [2004]) 2007-ben a tömörülés nevét Dél-Amerikai Nemzetek Uniójára (*Union of South American Nations, Unión de Naciones Suramericanas – UNASUR*) változtatták, majd 2008. május 23-án az államfők harmadik találkozásán, Brazíliavárosban aláírták az ún. alkotmányos szerződést, amellyel az Unió hivatalosan is létrejött. A brazil elnök szerint ezzel Dél-Amerika globális szereplővé vált. (BBC News [2008a]) A ratifikációt követően az UNASUR az EU és a NAFTA után a világ harmadik legnagyobb gazdasági blokkjává válhat. Kontúrjai még alakulóban vannak, a regionális hatalom Brazília – mely állam durván 50%-át adja a szubkontinens területének, lakosságának és GDP-jének – pozíciója és elkötelezettsége azonban komoly befolyással lesz az Unió jövőjére.

IV. 2. 2. A kínai–brazil kapcsolatok felfutása

Mexikóval ellentétben Brazília és Kelet-Ázsia kapcsolatai a XIX. század végéig gyakorlatilag nem léteztek; 1879-ben indult az első brazil diplomáciai misszió Kínába, két évvel később barátsági- és kereskedelmi szerződést kötött a két állam, 1883-ban pedig

¹³⁷ Fernando Henrique Cardoso akkori brazil elnök lelkesen támogatta a dél-amerikai összefogást, célja volt, hogy országot építve – Perun és Bolívián keresztül – kijusson a Csendes-óceánhoz, illetve egy esetleges dél-amerikai integráció vezetőjeként egyértelmű legyen Latin-Amerika második legnagyobb gazdaságával, Mexikóval szembeni fölénye. A brazilok emellett javítani kívánták tárgyalási pozíciójukat az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval szemben, valamint a WTO-n belül. Erről l. részletesebben: Gudynas [2006] p. 2.

¹³⁸ A közösség működésének három pillére a következő: A) a tagállamok közötti politikai, szociális és kulturális együttműködés olyan témákban, mint a demokrácia, a regionális biztonság, a korrupció vagy az illegális droghandellem elleni harc, B) a kereskedelmi és gazdasági integráció, C) a fizikai infrastruktúra fejlesztése a Regionális Dél-Amerikai Infrastruktúra Integrációs Kezdeményezésén (*Iniciativa Integración de la Infraestructura Regional Sudamericana – IIRSA*) keresztül.

brazil konzulátus nyílt Sanghajban. Brazília ezen korai ázsiai kapcsolatait a már fentebb is említett japán migráció egészítette ki. (Altimani [2005] p. 72.) A KNK kikiáltásakor a diplomáciai kapcsolatok megszakadtak, majd 1974-ben újraköthették. Az akkori brazil külügyminiszter, Azeredo da Silveira szavai szerint a két ország barátságának alapjait a szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása, illetve a belügyekbe való be nem avatkozás elvei adják. (Filho [2005] p. 271.) A következő másfél évtizedben – elhanyagolható kereskedelmi kapcsolatok mellett – a fejlődés közös kihívásai, a függetlenség megőrzése, valamint a hegemonia elleni küzdelem állt a kínai–brazil – ekkor még főként retorikára fókuszáló – reláció középpontjában, míg Brazília ázsiai gazdasági kapcsolataiban Japán dominált.¹³⁹ Brazília részéről 1984-ben került sor az első elnöki látogatásra Pekingben, majd 1988-ban José Sarney elnök is ellátogatott Kínába; a dél-amerikai óriás figyelmét elsősorban a kínai gazdasági eredmények keltették föl. (Filho [2005] p. 280.)

A hidegháború végét követően Brazília nemzetközi politikájának újradefiniálásakor – ahogyan arra fentebb már utaltunk – a korábbiakhoz képest nagyobb hangsúlyt kapott az ázsiai-csendes-óceáni térség, egyfelől sikeres gazdasági fejlődési modellként, másfelől komplementer gazdasági lehetőségként került a brazil külpolitika homlokterébe. A Pekinghez fűződő politikai kapcsolatokban a nemzetközi konfliktusok békés rendezésének közös igénye volt a kulcsszó. 1993-ban Csiang Cö-Min kínai elnök látogatást tett Brazíliában, aminek alkalmával a felek stratégiai partnerség megkötéséről állapodtak meg. Ennek 1994-es megkötésétől Brazília és Kína egyaránt befolyásosabb pozíciót remélt a nemzetközi rendszerben, közös cél volt ezen túl Washington befolyásának korlátozása. (Skira [2007]) Cardoso 1995-ös beiktatásakor Ázsiát a brazil külpolitika prioritásaként definiálta, majd a kilencvenes évek második felében látogatást tett Kínában, Japánban és Malajziában is. (Altimani [2005] p. 74.)

Az ezredfordulóra a kínai–brazil kapcsolat egyértelműen Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszerének tengelyét adta (és adja a mai napig), amit a bilaterális kereskedelem volumene, az együttműködés intenzitása és egymás regionális hatalomként való percipiálása biztosít. (Oliva [2005] p. 28.) A bilaterális kereskedelem az ezredfordulótól mutat drasztikus növekedést, 2000–2006 között a Kínába irányuló brazil export nyolcszorosára nőtt, míg az onnan érkező import négy és félszeresére

¹³⁹ Japán számára Brazília alapvetően nyersanyagforrásként funkcionált, a hetvenes évek második felére a szigetország Brazília második legfontosabb kereskedelmi partnere lett. Forrás: Altimani [2005] p. 80.

emelkedett.¹⁴⁰ A brazil külkereskedelmi adatokat vizsgálva azt látjuk, hogy az elmúlt években hagyományos kereskedelmi partnereivel, mint az Egyesült Államok vagy az Európai Unió, stagnál, sőt csökken kereskedelmének volumene, míg a latin-amerikai országokkal és Ázsiával – azon belül pedig főként Kínával – mind nagyobb kereskedelmi forgalmat bonyolít; Kína egyértelműen a leggyorsabban növekvő exportpiac Brazília számára. (CEPAL SIGCI) A bilaterális kereskedelem felfutását az is segítette, hogy a két ország 2000 januárjában megállapodást kötött: Brazília támogatja a KNK WTO-tagságát, cserébe Kína több mint 20 termék vámtarifáját csökkentette. (De Miranda – Ozaki, et al. [2008] p. 4.) 2002-től Kína – leelőzve Japánt – Brazília legfőbb ázsiai kereskedelmi partnere lett. 2006-ban a Kínai Népköztársaság (az Egyesült Államok és Argentína után) Brazília harmadik legfőbb exportpiaca és (az USA után) második legfőbb importforrása volt.¹⁴¹

2001-től Brazília kereskedelmi többletet mutat Kínával szemben, amit elsősorban a kínai nyersanyagkereslet megugrása generált. Hasonlóan más latin-amerikai országokhoz, a Kínába irányuló export itt is erősen koncentrált: a Kínába irányuló brazil export 75%-át az öt legfőbb exportcikk (szója, vasérc, acél, szójaolaj és fa) adta. A KNK-ba irányuló fontos brazil exportcikk még az ásványi olajok, bőraru és egyéb fémek. (A 2000–2006 közötti periódusban a brazil mezőgazdasági export volumene 20 milliárdról 50 milliárd dollárra emelkedett, aminek háttérében nagyrészt a kínai kereslet megugrását kell látnunk, 2003 óta Kína lett a brazil mezőgazdasági termékek legfőbb felvásárlója.) (Valente [2008]) Mindez alatt a Brazíliába érkező kínai export 87%-a ipari termék (elsősorban elektronikus eszközök és gépberendezés). (De Miranda – Ozaki, et al [2008] p. 4.) Vagyis a kínai–brazil kereskedelem atipikus abból a szempontból, hogy a Kínába irányuló brazil export élelmiszerekre és nyersanyagokra koncentrál, míg az ország az Egyesült Államokban, illetve a szomszédos országokban alapvetően késztermékeket értékesít (a teljes brazil export több, mint 40%-a késztermék). (Resende-Santos [2006]) A Kínával való kereskedelmi kapcsolat elmúlt évekbeli erősödése gyors hangsúlyeltolódást hozott a brazil ipari növekedés profiljában: míg korábban az elektronikai berendezések, kommunikációs eszközök adták a brazil ipari erődítmény gerincét, mára a kitermelőipar

¹⁴⁰ 2000–2006 között a Kínába irányuló brazil export volumene 1 085 millió dollárról 8 402 millióra emelkedett, míg a Brazíliába érkező kínai export 1 222 millióról 7 989 millióra nőtt. Forrás: CEPAL SIGCI adatbázis.

¹⁴¹ Az ezredfordulón még Japán volt az ötödik legfőbb exportpiac és a negyedik importforrás. Utóbbi pozícióját továbbra is tartja, exportpiacként azonban elvesztette jelentőségét Brazília számára. Forrás: CEPAL SIGCI adatbázis.

és a bányászat a 2., illetve 7. ipari növekedést támogató szektornak számít. (De Castro [2008] p. 16.)

A Brazília és Kína közötti befektetések hosszabb múltra tekintenek vissza, 1984-ben kezdte meg működését az első vegyesvállalat. A befektetésekkel kapcsolatban fontos tényező, hogy – a latin-amerikai országok között egyedülálló módon – a brazil multinacionális cégek megjelentek Kínában, vagyis a Brazíliát célzó – elsősorban nyersanyag kitermelést és infrastruktúra fejlesztést támogató – kínai befektetésekkel párhuzamosan a Kínába irányuló brazil FDI is dinamikusan növekszik, amit csak igazol, hogy 2006-ban Brazília nettó tőkeexportőr lett. Annak ellenére, hogy Hu Csin-ao 2004-es látogatásán komoly beruházásokat javasolt az azt követő évekre, Brazíliában csalódással fogadták egyes megindított projektek leállítást, vagy legalább is késleltetését. (Amorim [2006] p. 10.) A kínai kereskedelmi minisztérium adatai szerint mindezidáig Brazília 250 millió dollárt fektetett be Kínában, míg a KNK 150 millió dollárt irányított Brazíliába FDI-ként. (Xinhuanet [2008e]) A két legnagyobb brazil vállalat, a kőolaj finomító Petrobrás és a repülőgépgyártó Embraer egyaránt működtet vegyesvállalatot kínai cégekkel (Sinopec és Aviation Industry Corporation). (Harris [2005] p. 23.) Mindez idáig a bányászat és az alumíniumgyártás vonzotta a legfőbb kínai befektetéseket Brazíliában: 2004-ben a brazil Vale do Rio Doce Company (CVRD) és a kínai Baosteel közös acélgyár felépítéséről állapodott meg Brazília észak-keleti részén, Maranhao államban (a felek 2007 augusztusában megállapodási jegyzőkönyvet írtak alá). A Brazíliába érkező kínai befektetések másik fontos iránya a közlekedési infrastruktúra; a bilaterális kereskedelem további gyorsításának ugyanis előfeltétele, hogy a termelői helyszíneket összekössék a kikötőkkel. Tárgyalások folynak egy az Andokot átszelő 8 000 km-es vasútvonal közös építéséről. (Horta [2007])

A kínai–brazil bilaterális kapcsolatok legsikeresebb dimenziójaként értékeli a szakirodalom a tudományos-technológiai együttműködést. Idén (2008) húsz éve indult a kínai–brazil közös műholdprogram, amelynek eredményeiről a második fejezetben már volt szó (l. 54. oldal). Az elmúlt évtizedekben – egyfajta *spill over* hatás eredményeként – közös tudományos-technológiai projektek más területeken (gyógyszerkutatás, bio- és információs technológia) is megjelentek. (Altmani [2005] p. 79.) 2003 óta például rendszeres az együttműködés a brazil Gazdálkodó Intézet és a kínai Mezőgazdasági Akadémia között, elsősorban génmanipuláció és biotechnológia terén. (Horta [2007]) Jelentőségüket elsősorban az adja, hogy a fejlődő világ saját technológiai eredményeiként értékelhetők, a Dél két fontos pólusának együttműködése komoly lépés a nyugati

technológiától és know-how-tól való függetlenedésben, emellett ösztönzőleg hathat más fejlődő világbeli államok hasonló típusú együttműködésére.

A 2004-es évet a felfutó kínai–brazil kapcsolatok csúcspontjának tekinthetjük: ez év májusában Lula da Silva látogatást tett Pekingben (amit egyébként már megelőzött egy 2002-es vizit még elnökválasztási kampánya idején), novemberben pedig Hu Csin-tao kínai elnök Brazíliával nyitotta meg latin-amerikai körútját, ami Brazília regionális hatalomként való elismerésére tett gesztus. Lula hatnapos látogatása előtt úgy nyilatkozott: kormánya a Kínához való közeledés stratégiai döntését hozta. (Asian Economic News [2004]) Lula a Kína és Mercosur közötti szövetségtől „egészséges multipolaritást” remélt, és abban bízott, eredményesebbé teszi a fejlődők azon törekvését, hogy a fejlett államok megszüntessék a mezőgazdasági támogatások rendszerét. (Horta [2007]) A brazil elnököt 500 fős üzleti delegáció kísérte el pekingi útjára, ahonnan a legnagyobb brazil vállalatok képviselői *joint venture* együttműködési megállapodásokkal tértek haza. Szintén Lula látogatásának eredménye, hogy 2004-ben felállt a Brazil–kínai üzleti tanács (*Conselho Empresarial Brasil – China, CEBC*), amely non-profit szervezetként a brazil és kínai vállalatok közötti párbeszéd támogatásának céljával jött létre.¹⁴² Lula látogatása alkalmával részt vett a Petrobras pekingi képviseleti irodájának megnyitóján – miután Brazília legnagyobb állami tulajdonban lévő vállalata partnerségi megállapodást kötött Kínával kőolaj kitermelésről, finomításról és eladásról. (China Daily [2004]) A Petrobras mai napig fontos szerepet játszik a két ország gazdasági kapcsolataiban.

Hu brazíliai látogatásának eredménye volt, hogy Brazília piacgazdasági státuszt adott a KNK-nak, a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok további intenzitása reményében. Emellett a felek kiadatási megállapodást, illetve a szervezett bűnözés elleni közös fellépést segítő egyezményt írtak alá, turisztikai szerződés, illetve a mezőgazdasági kereskedelmet segítő megállapodások mellett. (KNK Argentín nagykövetség [2004])

¹⁴² A Tanácsot a két ország több mint negyven vállalata alapította, a tagok rendszeresen találkoznak a két kormány tisztségviselőivel, szemináriumokat, workshopokat és konferenciákat szerveznek az üzleti tapasztalatok megvitatása céljából, emellett a Tanács rendszeresen közöl publikációkat a kínai–brazil kapcsolatokról. Forrás: A CEBC hivatalos honlapja: <http://www.cebc.org.br>

IV. 2. 3 Brazília és Kína kapcsolatainak „pragmatizálódása”

A 2004-es kétoldalú látogatásokat a brazil sajtó kiemelkedő lelkesedése kísérte, két évvel később azonban mind gyakoribbá váltak az éles kritikák a kínai kapcsolattal összefüggésben. (Amorim [2006] p. 2.) Elsősorban a brazil üzleti szféra kritizálja a Lula-kormány azon döntését, hogy piacgazdasági státuszt adott Kínának. Érvelésük szerint a gesztus kissé elhamarkodott volt, a gyors nyitás Kína felé nem vette figyelembe a helyi vállalatok érdekeit: a brazil ipar nem kellőképpen felkészült a – szállítási költségek ellenére is – olcsóbb kínai feldolgozóipari termékekkel szembeni versenyre. A kínai import által legérzékenyebben érintett brazil szektorok a cipő- és textilipar, ruházati cikkek. Előrejelzések szerint a brazil autóipar lehet a következő „érzékeny” szektor. A kritikus hangok úgy vélik, az állam kivonulása a gazdaságból védelem nélkül hagyta a hazai feldolgozóipart az államilag erősen támogatott kínai termékekkel szemben.

A brazil üzleti szféra félelmeit alátámasztani látszik, hogy 2005 óta a Kínából érkező import gyorsabb ütemben nő, mint az oda irányuló export, így 2007-ben Brazília kereskedelmi deficitet zárt Kínával szemben.¹⁴³ Míg a brazil export 6%-a célozta Kínát, az import 10%-a érkezett a KNK-ból. A bilaterális kereskedelem dinamikáját mutatja, hogy 2007-ben annak volumene 61,5%-kal nőtt; jelenleg Brazília harmadik legnagyobb kereskedelmi partnere Kína (az Egyesült Államok és Argentína után).¹⁴⁴

Mind emellett a magas szintű politikai kapcsolatok továbbra is aktívak, ezek új fórumai a BRIC és a G5, melyek támogatják a kétoldalú kapcsolatok fejlődését. A 2008 májusi BRIC csúcstól azért érdemes megemlíteni, mert ekkor támogatta Kína először nyíltan Brazília állandó BT-tagságát (Japán részvétele a G4 formációban Kína számára lehetetlenné tette annak segítségét), ami a bilaterális kapcsolatok fontos – pozitív – mérföldköve lehet. A 2008-as G8 csúcson a kínai elnök javaslatcsomaggal¹⁴⁵ állt elő a bilaterális kapcsolatok fejlesztésére vonatkozóan, amely szerinte nemcsak a két ország érdeke, de a Dél-Dél együttműködés konszolidációját is segíti. Mindemellett biztosította a brazil vezetést arról, hogy Kína kompromisszum kész a bilaterális kereskedelmi struktúra optimalizálásában. Lula brazil elnök pedig a tibeti atrocitások kapcsán Peking mellett tette le voksát és sikeres olimpiát kívánt Kínának. (Xinhuanet [2008d])

¹⁴³ 2007-ben a Kínába irányuló Brazil export 10,75 milliárd dollár volt, míg a Kínából érkező brazil import 12,62 milliárd dollárt tett ki. Forrás: <http://chinacomment.wordpress.com/2008/07/16/brazils-passage-to-china> Letöltés dátuma: 2008. május 19.

¹⁴⁴ A Kínába irányuló brazil export 50,7%-os növekedést mutatott, míg az onnan érkező import 71,7%-os emelkedést produkált. Forrás: uo.

¹⁴⁵ Ebben a magas szintű kommunikáció intenzívebbé tételét, az együttműködés kiszélesítését, valamint a nemzetközi mechanizmusokon keresztül történő multilaterális párbeszéd erősítését ajánlotta.

Mindezek ellenére a kétoldalú kapcsolatok hangvétele brazil részről a korábbi időszakhoz (2003–2004) képest visszafogottabb, pragmatikusabb és realistább. A brazil kormány az elmúlt évek folyamán felismerte, a kínai külpolitikában elsődleges prioritás a gazdasági érdekek szigorúan pragmatikus követése, aminek következtében Peking Brazília-politikájában is elsődleges szempont a gazdasági haszon maximalizálása, a Dél-Dél együttműködés lehetőségei csak „ezután következnek”. Az ezredforduló környéki brazil „túllelkesezés” lecsengeni látszik (Pólyi [2008]), ma már óvatosabb retorikával nyilatkozik Lula a kínai kapcsolatáról. 2008 májusában a német Spiegel magazin interjút készített a brazil elnökkel. Ennek keretében nyíltan elhangzott a kérdés: a stratégiai szövetség keretében nem várt-e Brazília többet Kínától, mint hogy felvásárolja nyersanyagát és elárasztja olcsó késztermékekkel. Lula tömören a következő választ adta: *„Minden országnak vannak nehézségei Kína gazdasági erejével. Mi elismertük Kína piacgazdasági státuszát, hogy részt vehessen a WTO tárgyalásokon. Innentől kezdve csak arra kell figyelniünk, betartja-e azokat a szabályokat, amelyekhez mindenkinek alkalmazkodnia kell.”* (ford. tőlem) (Der Spiegel [2008])

A Kínával kapcsolatos stratégiai látásmód igénye – Mexikóhoz hasonlóan – az elmúlt években mind szembetűnőbbé vált. Ennek eredményeként 2007 júliusában a kormányzati- és a magán szektor részvételével megindult a brazil Kína-program – a bilaterális kereskedelem és befektetések segítésének céljával –, aminek keretében 2007 decemberében felállítottak egy Kínával foglalkozó munkacsoportot.¹⁴⁶ 2008 júliusában jelent meg – a Brazil–kínai üzleti tanács, a brazil ipari és kereskedelmi-, külügyi-, és mezőgazdasági minisztériumok közreműködésével – a *„Kína Agenda: pozitív lépések a brazil–kínai gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokért”* elnevezésű dokumentum, amely a brazil termékek ázsiai piacon való versenyképességének erősítésére tesz ajánlásokat. A dokumentummal a brazil kormány új kereskedelmi stratégiát hirdetett meg Kínával szemben, hármas célkitűzéssel: A) a Kínába irányuló brazil export megháromszorozása 2010-ig; B) a Kínából érkező import fékezése; C) nagyszabású kínai befektetések vonzása.¹⁴⁷ (America Economía [2008]) A Kínába irányuló brazil export megháromszorozásával – jelenlegi tendenciák mellett – 2011-re Brazília legfőbb kereskedelmi partnerévé lépne elő az ázsiai ország. A befektetések terén a dokumentum szerint Brazília elsősorban infrastrukturális és logisztikai beruházásokat vár a Kínai

¹⁴⁶ Erről l. részletesebben: a Brazil–kínai üzleti tanács hivatalos honlapja: <http://www.cebc.org.br/>

¹⁴⁷ A Brazil–kínai üzleti tanács honlapjáról letölthető dokumentum 619 olyan terméket nevez meg, amelynek Kínába irányuló exportja támogatandó. Ezek közé tartoznak gyógyszer- és vegyipari termékek, műanyagok, cipők és különböző fémek.

Népköztársaságtól. (Xinhuanet [2007b]) A kínai beruházásoknak a brazil kormány sűrű üzleti látogatásokkal kíván lendületet adni, míg a kereskedelmi feszültségek oldására, illetve a „kényes szektorokban” nyer-nyer pozíció kialakítására a *Kína Agenda* kétoldalú tárgyalások rendszeresítését ajánlja.

A jövőbeli kínai–brazil kapcsolatok egyelőre kibontakozóban lévő – de várhatóan fontos – iránya, dimenziója lesz a bio-etanol gyártás. Brazília még a hetvenes években indította el a fogyasztást és előállítást egyaránt támogató bio-etanol programot; 2004-ben pedig megkezdte – az alternatív üzemanyag szükséglet erősödésére adott válaszként – bio-dízelolaj termelési programját. (Viola [2007]) A brazil eljárás előnye, hogy az Egyesült Államokban alkalmazottnál – ahol kukorica az alapanyag – bizonyos szempontok mentén környezetbarátabb és hatékonyabb is a cukornádból történő előállítás. Brazília jövőbeli nemzetközi státuszának fontos sarokköve lehet a „környezeti hatalom” lehetőségének kiaknázása. Az Amazonas trópusi őserdeinek birtokosa hihetetlen biodiverzitással, azon túl a világ édesvízkészletének 12-14%-ával is rendelkezik. A drasztikusan növekvő kőolajárak mellett külön hangsúlyt kap a brazil világszűkület etanol előállításban. Dél-Amerika vezető országa a globális klímaváltozás és környezetvédelem megkerülhetetlen tényezője (Pólyi [2008]), a feltörekvő államok (Kína, India, Brazília és Dél-Afrika) között a legjobb energia-mátrixszal rendelkezik. Kérdés, hogyan tudja kihasználni ezen adottságát regionális és globális pozíciójának erősítésére, középhatalmi ambícióinak beteljesítésére.

Lula külpolitikai stratégiájának fontos eleme az etanol-, illetve az etanol gyártás technológiájának – főként Latin-Amerikába, Ázsiába és Afrikába irányuló – exportja („etanol-diplomácia”).¹⁴⁸ Bár Kína a világ harmadik legnagyobb etanol előállítója, figyelembe véve nagyarányú élelmiszer- és energiaszükségletét, dinamikusan növekvő középosztályát és autópiacát, valamint környezeti kihívásait, nem meglepő, hogy az elmúlt években a kínai–brazil bilaterális kapcsolatokban megjelent a közös bio-etanol gyártás perspektívája. 2004-ben a két ország további együttműködésről állapodott meg bio-üzemanyag fejlesztés terén, 2007-ben pedig a Grupo Farias – Brazília egyik legnagyobb cukornád-feldolgozó üze­me – közös bio-etanol előállításról írt alá előzetes megállapodást kínai befektetőkkel. 2008 júliusában Pekingben „*Befektetési lehetőségek*

¹⁴⁸ Brazília Latin-Amerika politikájának fontos eszközévé vált „etanol-hatalmisa”, de a Washingtonhoz fűződő viszonyban is mind komolyabb szerepet kap (Brazília és az Egyesült Államok együtt a világ etanol termelésének 75%-át adják). Mindemellett Brazília 2007-ben Indiával és Japánnal is folytatott etanol-tárgyalásokat, míg a Petrobras Nigériával etanol-üzem felépítéséről állapodott meg a Niger deltájában. Hanson [2007].

Brazíliában” címmel rendeztek szemináriumot. Itt szintén aktív kínai érdeklődés mutatkozott a brazil bio-etanol előállítás technológiája iránt, a résztvevők a jövőbeli szorosabb együttműködés lehetőségeit vitatták meg. (Brazzilmag [2008])

Összességében hangsúlyoznunk kell, hogy Brazília Kína első számú latin-amerikai kereskedelmi partnere, 185 milliós piacával – és a középosztály várható (remélhető) felemelkedésével – komoly piaci potenciált jelent Peking számára. Ahogyan láttuk, a kínai–brazil kapcsolatok – a két ország geopolitikai adottságainak köszönhetően – hosszabb ívet, szélesebb körű együttműködést mutatnak a Kínai Népköztársaság más latin-amerikai országokkal való kapcsolatainál. A következő évek kínai–brazil kapcsolatait várhatóan a két ország egymásrautaltsága határozza majd meg. A közös külpolitikai célkitűzések keretében feltehetően tovább erősödik a másfél évtizedes stratégiai partnerség, a kétoldalú kereskedelmi függőség pedig a bilaterális kereskedelem további dinamikus növekedését vetíti előre. Brazília deklarált célkitűzése a Kínával folytatott kereskedelem intenzitásának növelése, illetve saját feldolgozóipari termékeinek versenyképessé tétele a hazai, latin-amerikai és ázsiai piacokon. A kereskedelmi feszültségek diplomáciai úton való elsimítása mindkét ország érdeke, a hosszabb távú stratégiai kapcsolatok erősítésének előfeltétele. Az Egyesült Államok magatartása, feltörekvő hatalmak felé mutatott stratégiája mindenképpen meghatározó tényező lesz a kínai–brazil kapcsolatok jövőjében. Jelenleg úgy tűnik, Washington törekvése az, hogy a Brazíliához és Indiához való közeledéssel megakadályozza egy mélyebb szövetség létrejöttét a fent említett országok között – különösen egy Kína-központú szövetség lenne aggasztó az USA számára. (Palat [2008] p. 3.) Brazília számára a „kínai kártyában” mindenképpen ott rejlik a Washingtontól való függetlenedés ígérete, az FTAA tárgyalások összeomlását követően ez külön hangsúlyt nyer.

Brazília feltörekvő középhatalom, gazdasági potenciálja kibontakozóban van (Pólyi [2008]); ennek megfelelően Kínához fűződő viszonyát erősen kondicionálja, sikerül-e gazdasági célkitűzéseit elérni, hogyan tudja magát a BRIC-en, illetve a G5-ön belül pozicionálni, képes lesz-e az egész XX. századon végigvonuló, a brazil elitbe mélyen beivódott „brazil nagyság” illúzióját beteljesíteni, merre halad vezényletével a dél-amerikai integráció, sikerül-e új regionális pólussá emelnie Dél-Amerikát. Amennyiben igen, úgy Brazília és Kína kapcsolatai regionális hatalomként feltehetően új tartalmat nyernek majd, és beteljesíthetik Celso Amorim brazil külügyminiszter jóslatát, miszerint a kínai–brazil kapocs a világ kereskedelmi- és diplomáciai földrajzának újra konfigurációját hozhatja. (Harris [2005])

IV. 3 Bolívia

IV. 3. 1 Dél-Amerika legszegényebb országának politikai, gazdasági és társadalmi kihívásai

A tengerpartját 1879-ben, a csendes-óceáni háború eredményeként elveszítő Bolívia történelmét alapjaiban meghatározza az indián lakosság – latin-amerikai viszonylatban – legmagasabb aránya (meghaladja a lakosság 60%-át). Az etnikai megosztottság, a gazdag fehér oligarchák és az ország nyugati felén, az *altiplano*-n (felföldön) élő indiánok közötti konfliktus végigkísérte az ország XIX-XX. századi történetét. A XX. század első felének világháborúi felértékelték az ország bányászati ásványkincseit, a külföldi tulajdonban lévő nagyvállalatok sorra jelentek meg Bolíviában. Az 1952-es, mély társadalmi változásokat és az indiánok helyzetének javítását ígérő, Victor Paz Estenssoro nevével fémjelzett bolíviai forradalom nem teljesítette be a kezdeti reményeket, nem hozta el a társadalmi igazság állapotát. (Anderle [1998] pp. 147–148.) A latin-amerikai tendenciáknak megfelelően 1964-től jobboldali katonai diktátorok váltották egymást az ország élén, a nyolcvanas évtizedben meginduló demokratizálódási folyamatot pedig az adósságválság terheinek enyhítésére irányuló próbálkozások kísérték. Az 1985-ben ismét hatalomra jutó Paz az IMF előírásaival összhangban, Jeffrey Sachs közgazdász útmutatása mentén neoliberais programcsomagot hirdetett meg a gazdaság talpra állításának céljával. A tervezet végrehajtása komoly társadalmi konfliktusba torkollott: a kevésbé hatékony, állami tulajdonban lévő bányák bezárása sztrájk- és tüntetéshullámhoz vezetett szerte az országban. A helyzetet csak súlyosbította, hogy 1986-ban a bolíviai kormány meghívására az Egyesült Államok katonai egységeket küldött az ország kokain-laboratóriumainak megsemmisítésére; a kokain kereskedelem – hasonlóan Kolumbiához – ebben az időben Bolívia gazdaságának legdinamikusabb szektora volt. (Keen – Haynes [2004] pp. 397–398.) A kilencvenes éveket Gonzalo Sánchez de Lozada (1993–1997-ig, majd 2002 augusztus–2003 október) üzletember elnöksége fémjelzi. Erre az évtizedre tehető az állami vállalatok privatizációja, az évi 4-5%-os gazdasági növekedés és az infláció megfékezése mellett azonban az ezredfordulóra Bolívia, az „aranytrónon ülő koldus”, Dél-Amerikában a legalacsonyabb egy főre jutó GDP-t produkálta (és produkálja ma is).¹⁴⁹ Az ezredforduló környékén elszaporodtak a neoliberális gazdaságpolitika elleni sztrájkok és tüntetések. Miután Lozada elnök tárgyalásokat

¹⁴⁹ 2007-ben az egy főre jutó GDP 1166 amerikai dollár volt, a Gini-koefficiens pedig 60,1. Forrás: Világbank.

kezdt az Egyesült Államokkal a bolíviai földgáz eladásáról, ráadásul Chilén keresztülmenő szállítással, 2003 szeptemberében kitört az ún. gázháború.¹⁵⁰ A latin-amerikai országok közül – a szomszédos Venezuela mögött – Bolívia rendelkezik a második legnagyobb természetes földgáz tartalékkal, az energiaforrás az ország fontos kiviteli cikke. A gázháború során – főként ajmara indián – szakszervezeti tagok, bányászok lezárták a fővárosból, és az országból kivezető utakat, tömegtüntetéseket, meneteléseket szerveztek szerte az országban. Követeléseik szélesedtek: a gázipar államosítása mellett Lozada lemondását, politikai foglyok szabadon bocsátását, valamint a koka-törvény újraírását követelték. (Dunkerley [2007] pp. 134–135.) 2003. október 17-én Lozada elnök lemondott és Mamiya távozott, az alelnök, Carlos Mesa vette át az ország irányítását. Az ország „irányíthatatlanságára” hivatkozva azonban 2005. március 6-án ő is távozott az elnöki posztról. (Dangl [2005])

A 2005 decemberi elnökválasztáson az ajmara származású szakszervezeti vezető, Evo Morales győzött, a szavazatok 53,7%-át szerezte meg. Hatalomra jutásával több szempontból is történelmet írt: Bolívia első indián, szegény sorból származó elnöke lett, demokratikus választásokon még nem született ilyen magas arányú győzelem az országban, és hasonlóan magas (84,5%) részvételt sem mértek korábban. (Mira [2007] p. 71.) Morales a Mozgalom a Szocializmus felé (*Movimiento a Socialismo – MAS*) párt élén már a 2002-es választásokon is második helyet szerzett, majd a gázháború emblematikus figurájává vált, széles népszerűséget nyerve elsősorban a szegény, indián rétegek körében. Kampányígérete szerint szakít a neoliberális gazdaságpolitikával, a földgáztermelés állami ellenőrzés alá vonásával annak jövedelméből a társadalom szegény rétegeinek felzárkóztatását fogja segíteni, véget vet az „500 éves gyarmati uralomnak” (Mira [2007] p. 71.), vagyis egyenlő társadalmi pozícióba juttatja a bennszülött lakosságot, és beszünteti az Egyesült Államok Bolívia szuverenitását sértő drogháborúját, míg küzdeni fog az – Andok kultúrájának szerves részét képező – kokalevél termelésének legalissá tételéért.

¹⁵⁰ A Chilével a XIX. század végén vívott fentebb már említett Csendes-óceáni háború meghatározónak bizonyult Bolívia gazdasági jövője szempontjából; aminek eredményeként a bolíviai nacionalizmus hullámainak egyik fő csapásiránya a „rajtuk meggazdagodó és felemelkedő” szomszéd. A gázháború kirobbanásában a „chilei vonal” azonban csak adalékként szolgált, fő motiváló erőként a „Potosí-szindrómának” nevezett jelenséget tekinthetjük. A szindróma annak a Bolívia történelmét alapjaiban meghatározó tényezőre utal, miszerint az ország hihetetlenül gazdag ásványkincsei birtokában sem volt képes a fejlődésre és felemelkedésre, sőt monokulturális exportjával más államok gazdasági fellendülését segítette, a fehér oligarchia és a multinacionális vállalatok meggazdagodását szolgálta, míg az ásványkincseket kibányászók és a földjeiktől, valamint ásványkincseiktől megfosztott indiánok továbbra is nyomorban éltek. Ez a történelmi sérelem robbantotta be 2003-ban a gázháborút. Erről l. részletesebben: Schulz [2003].

A Morales megválasztását övező remény és eufória hamar köddé vált; Bolíviában mélyreható társadalmi megosztottságot okoztak az új elnök alkotmánymódosítási törekvései.¹⁵¹ 2008 folyamán a gazdagabb, „fehérebb” és a földgáztartalékok többségével rendelkező tartományok – Santa Cruz, Beni, Pando, Tarija – sikeres autonómiaszavazással próbálták csökkenteni függésüket a központi kormánytól, és annak – szerintük – elhibázott gazdaságpolitikájától. (ICG [2008] p. 2.) A hagyományos fehér elit tehát – szembesülve központi befolyásának csökkenésével – regionális szinten kívánja hatalmát megőrizni. A Morales-kormány illegitimnek tekinti az autonómiaszavazásokat, és a belpolitikai válság megoldását célozva 2008. augusztus 10-ére visszahívó népszavazást írt ki, amelyen a szavazók közel 60%-a megerősítette Morales indigenista-szocialista törekvéseit, ugyanakkor a referendum az ország éles kettészakítottságára is rámutatott. (Marirrodiga [2008])

Bolívia belpolitikai kihívásai jelenleg szűkre szabják nemzetközi kapcsolatainak lehetőségeit. Az ország geopolitikai helyzetéből fakadóan regionális kapcsolatrendszerének erősítése elsődleges jelentőségű, ebben az irányban az elmúlt évek számos eredményt hoztak. Morales megválasztását követően Bolívia csatlakozott az ALBA-hoz, vagyis intézményes keretekkel rögzítette az ország Venezuelához és Kubához fűződő kapcsolatait. Brazília – mint elsődleges kereskedelmi partner, fontos bolíviai földgázfelvevő és regionális hatalom – a bolíviai külpolitika homlokterében áll; Morales a Mercosur felé való nyitással – tagsági kérelmével (SELA [2008]) – szeretné intézményes keretek között is erősíteni a bilaterális kapcsolatokat.

IV. 3. 2 Bolívia és Kína kapcsolatai: kései kezdet, langyos eredmények

A kínai–bolíviai kapcsolatok történelmi előzmény nélküliek, a két ország közötti politikai és gazdasági kapcsolatok csupán az 1980-as évekig nyúlnak vissza. A felek 1985-ben vették föl a diplomáciai kapcsolatokat, bolíviai elnök (Jaime Paz Zamora) először 1992-ben tett hivatalos látogatást Pekingben, majd utódja – a korábban már említett – Lozada elnök 1997-ben találkozott a kínai vezetéssel, szintén Pekingben. (KNK KM [2003]) A bilaterális kereskedelem volumene a diplomáciai kapcsolatok felvételekor a nullához közelített (a KNK-ba irányuló bolíviai export 2000-ig nem jelenik meg a statisztikákban), a kilencvenes években azonban látványos növekedésnek indult (1990 és 2000 között a két

¹⁵¹ A 2007 decemberében a Kongresszus által elfogadott új alkotmány széles jogokat biztosít az indián lakosságnak, emellett lehetővé teszi a föld újraelosztását és az elnöki periódus meghosszabbítását.

ország közötti kereskedelem 4 millió dollárról 64 millió dollárra emelkedett, ami azonban gyakorlatilag a Bolíviába érkező kínai import volumennövekedését jelzi). (CEPAL SIGCI) A bilaterális kereskedelmi kapcsolatokban a kilencvenes évek elejétől megfigyelhető – a ma is érvényes – erőteljes kínai kereskedelmi többlet; a KNK-ba irányuló bolíviai export elenyésző részét képezi a Kínából érkező bolíviai importnak. A korábbi esettanulmányokból is szembetűnő a latin-amerikai országok Kínába irányuló exportjának termékkoncentrálttsága. Ez Bolívia esetében még a korábban említett példáknál is súlyosabb: a Kínába irányuló kivitel 86%-a nyersanyag, nagyrészt ónércek és faanyagok. (Vallserra [2007]) (Az Andok egyes országai egyébként még ennél is magasabb arányt mutatnak: Kolumbia Kínába irányuló kivitelének 96%-a nyersanyag, míg Ecuador és Venezuela esetében ez az arány 98%(!)) (Vallserra [2007]) Ezzel szemben a Kínából érkező legfőbb bolíviai importcikkek a fémáru, gépi berendezések és könnyűipari termékek, elsősorban textil.

Az Andok Közösségen belül egyébként a fő kínai exportőr Peru, az AK teljes kínai kivitelének 76%-át adja, míg Bolívia – a sor végén – mindössze 1%-kal szerepel. (Comunidad Andina [2007] p. 3) Az Andok Közösség és Bolívia külkereskedelmi kapcsolatrendszerében is Japán a legfőbb ázsiai szereplő; 2006-ban a bolíviai export mindössze 0,85%-a célozta Kínát, 8,95%-a pedig Japánt, míg a teljes bolíviai import 6,79%-a érkezett Kínából, 7,85%-a pedig Japánból. (CEPAL SIGCI) Ezzel Japán Bolívia negyedik legfőbb exportpiaca (Brazília, az Egyesült Államok és Argentína után) és ötödik legfőbb importforrása volt (Brazília, Argentína, az Egyesült Államok és Chile után); Kína mögötte a hatodik helyet foglalja el. (CEPAL SIGCI)

A következő években a Kínából Bolíviába érkező import várhatóan további dinamikus növekedést mutat majd, a bolíviai export azonban – legalább is egyelőre – Japán felé gyorsabb emelkedést vetít előre.¹⁵² Japán kereskedelmi jelenlétét a régre visszanyúló (1914) diplomáciai kapcsolatok mellett a japán migráció jelenléte alapozta meg (1999-ben ünnepelték Bolíviában a japán bevándorlás centenáriumát). (MOFA [2008]) A bolíviai–japán kereskedelmi kapcsolatok is erős japán kereskedelmi többletet, illetve tradicionális – nyersanyag kivitel és késztermék behozatal – kereskedelmi mintát mutatnak. A Japánba irányuló legfőbb bolíviai exportcikkek a fémek, faáru mellett a zöldség és gyümölcs, míg az onnan érkező legfőbb importcikkek személygépkocsi, gépek és acéláru. (MOFA [2008])

¹⁵² A Kínába irányuló bolíviai export 2000–2006 között 6 millióról 36 millió dollárra emelkedett, míg a Japánt célzó bolíviai kivitel 3 millióról 378 millió amerikai dollárra nőtt. Forrás: CEPAL SIGCI adatbázis.

Összességében Ázsia – amely ebben az összefüggésben gyakorlatilag Japánt és Kínát jelenti – az ezredforduló óta mind komolyabb szerepet játszik Bolívia külkereskedelmében: a régió 2000-ben még csak a bolíviai export 1,3%-át szívtá föl, 2006-ra ez az arány 11,6%-ra emelkedett. Az import esetében kevésbé drasztikus részesedés emelkedést látunk: 2000-ben Ázsia a teljes bolíviai behozatal 12,3%-át adta, 2006-ban már 16,8%-át.¹⁵³ Az említett ázsiai országok szemében Bolívia gazdag nyersanyagforrás és felemelkedő piac, míg Bolívia számára az ázsiai régió komoly exportdiverzifikációs lehetőség.

IV. 3. 3 Evo Morales hatalomra jutása és a kínai kapcsolat alakulása

Miután Evo Morales 2005 decemberében elsőprő sikert aratott a bolíviai elnökválasztáson, két hetes hivatalos „világ körüli látogatás sorozatra” indult, számos potenciális szövetséges országot keresett fel, hogy politikai és gazdasági támogatást szerezzen Bolívia politikai, gazdasági és társadalmi átalakításához. Kuba és Venezuela¹⁵⁴ után Spanyolországba, Franciaországba, Kínába, Dél-Afrikába, majd hazafelé Brazíliába látogatott el. (Az eredeti útvonalban India és Irán is szerepeltek, de meteorológiai és logisztikai nehézségek miatt e látogatások végül elmaradtak). (La Jornada [2006]) Morales már kampányában Washington „legrosszabb rémálmaként” aposztrofálta magát, ezzel a még be nem iktatott elnökként végigvitt útjával pedig egyértelműen szakított a több évtizedes bolíviai gyakorlattal, miszerint a megválasztott elnökök első hivatalos útja Washingtonba vezet. A két hetes látogatássorozat Morales külpolitikai irányváltásának szimbólumaként értelmezhető: szakítani kívánt a hagyományosan az Egyesült Államokra és latin-amerikai szomszédokra fókuszáló bolíviai külpolitikával, fel kívánta tárni a feltörekvő országokkal és Európával való kapcsolatok lehetőségeit, így erősítve Bolívia regionális és nemzetközi pozícióit. (Mira [2007] p. 73.)

Evo Morales 2006 januári kínai látogatásán Hu Csin-ao kínai elnök gratulált választási győzelméhez és négyponos javaslattervezettel állt elő a bilaterális kapcsolatokat erősítéséhez: a magas szintű találkozók gyakoribbá tétele mellett a gazdasági együttműködés mélyítését (a kereskedelem és befektetések új irányainak feltárásával), a kulturális, oktatási, tudományos és technológiai területeken való együttműködést,

¹⁵³ CEPAL SIGCI adatbázis.

¹⁵⁴ Evo Morales legfőbb régióbeli szövetségesei, ideológiai partnerei Fidel Castro és Hugo Chávez. A kubai és venezuelai kapcsolatok erősítésével Bolívia új regionális erőterbe került, szélesedtek és új perspektívát kaptak latin-amerikai kapcsolatai.

valamint a nemzetközi és multilaterális fórumokon a fejlődő világ érdekeinek együttes védelmét, érvényesítését ajánlotta a bilaterális kapcsolatok felfuttatásának eszközéül. (People Daily [2006]) Morales a kínai javaslatokra megerősítően reagált, és a látogatás alkalmával kifejtette: Mao Ce-tung munkássága nagy hatással volt gondolkodására és ideológiai felfogására, a társadalom átalakításával kapcsolatos nézeteire, emellett szerinte „*Kína a bolíviai nép politikai és ideológiai szövetségese*”. (La Jornada [2006]) Az ideológiai közösség hangsúlyozása a bilaterális kapcsolatokban a bolíviai félre jellemző, Kína részéről nem találkozhatunk hasonló megnyilvánulással; Peking – hasonlóan a többi latin-amerikai állammal szembeni magatartásához – gazdasági alapokon nyugvó, pragmatikus politikát visz Bolíviával szemben. Morales mind emellett elnöksége külpolitikai prioritásként jelölte meg a Pekinghez fűződő viszony erősítését, reményét fejezte ki a kereskedelmi kapcsolatok bővítésével kapcsolatban, és biztosította a kínai elnököt arról, hogy Bolívia a jövőben is ragaszkodni fog az egy-Kína elvhez. (KNK Kolumbiai nagykövetség [2006])

A bolíviai politikus kínai látogatásának hátterében elsősorban az a törekvés állt, hogy kínai segítséget – elsősorban befektetéseket – szerezzen a bolíviai földgázipar és energiaszektor fejlesztéséhez. Morales elképzelése szerint országa kitörhet a hagyományosan olcsó nyersanyag exportőr szerepből, amennyiben a természetes földgázból jövedelmezőbb termékeket, mint pl. tisztábban égő gázolajat állítanak elő, és azt értékesítik a nemzetközi piacokon. (Newsmax [2006]) Mindezt erőteljes állami szerepvállalással kívánja megvalósítani, és abban bíz, a kínai üzleti szereplők kevésbé lesznek elutasítóak az állami tulajdonban lévő bolíviai földgáziparral szemben, mint a nyugati országok képviselői.

A bolíviai elnök látogatása óta nem került sor magas szintű politikai találkozóra. (Szembetűnő egyébként, hogy kínai elnök mindeközéig nem tett hivatalos látogatást Bolíviában; ez is azt tükrözi, hogy Peking számára Bolívia „második vonalas” ország Latin-Amerikán belül, nem szerepel az „elsődleges célpontok” között.) 2007 decemberében a bolíviai külügyminiszter, David Choquehuanca Pekingbe látogatott, és tárgyalásokat folytatott a kínai vezetéssel. A látogatás alkalmával a felek a bilaterális kapcsolatok mélyítéséről állapodtak meg. Jang Csie-cse kínai külügyminiszter jelezte: országa kész a Bolíviához fűződő kapcsolatok erősítésére a kölcsönös elismerés és a közös fejlődés jegyében, emellett biztosította Bolíviát a gazdasági és szociális fejlődést támogató segélyek további folyósításáról. Válaszul Choquehuanca köszönetét fejezte ki a kínai segítségért és biztosította partnerét arról, Bolívia számára stratégiai jelentőséggel

bír a Pekinghez fűződő viszony. A bolíviai külügyminiszter a tudományt és technológiát, a bányászatot, a telekommunikációt, az oktatást és a szegénység elleni küzdelmet jelölte meg a kínai–bolíviai együttműködés fejlesztendő területeiként. (China News [2007]) A találkozó eredményeként a felek gazdasági és műszaki együttműködési megállapodást írtak alá. (Derechos [2007]) Feltehetően e látogatásnak is köszönhető, hogy 2008 januárjában La Pazban kínai–bolíviai kulturális hetet rendeztek, abban a reményben, hogy a rendezvénysorozat hozzájárul a kölcsönös megismeréshez és a kommunikációs csatornák szélesítéséhez. (Xinhuanet [2008a]) Emellett a tudományos-technológiai együttműködés fontos állomásának tekinthető, hogy Bolívia 2008 áprilisában két kínai gyártmányú 50 fős utasszállító repülőgépet vásárolt, elsőként Dél-Amerikából. (China Today [2008])

A bilaterális kapcsolatokkal összefüggésben Bolívia számára továbbra is prioritás a kínai tőke bevonása a bányászat fejlesztésébe: 2007 decemberében Albert Echazu bolíviai bányászati miniszter kínai és koreai látogatása alkalmával előzetes tárgyalásokat kezdeményezett az érintett országok bolíviai vasérckitermelésbe való bevonásáról. A látogatás során konkrét megállapodásra nem került sor. (RTT News [2008]) A Kína felé irányuló bolíviai közeledés ellenére úgy tűnik, India tör a legfőbb ázsiai befektető címére Bolíviában. 2007-ben megállapodás született a bolíviai kormány és az indiai Jindal Steel and Power Ltd. (J.S.P.L.) vállalat között a bolíviai El Mutún vasbánya korszerűsítéséről. A megállapodás értelmében az indiai vállalat nyolc év alatt 2,1 milliárd dollárt fektet be az első integrált bolíviai acélgyár létrehozásába. A befektetés az eddigi legnagyobb indiai projekt Latin-Amerikában, egyben a Bolíviát célzó mindenkori legkomolyabb befektetési projekt. (Sánchez [2007])

Összességében a kínai–bolíviai kapcsolatok a kilencvenes évek elejétől fejlődnek; Evo Morales hatalomra jutása és globális külpolitikája új távlatokat nyitott meg Bolívia nemzetközi kapcsolatrendszerében, aminek következtében a Pekinghez való viszony is új perspektívát nyert. Mindemellett az elmúlt években a – főként bolíviai – retorikai közeledés és a kereskedelmi kapcsolatok bővülése ellenére a földgázipart modernizáló kínai befektetők vonzása – amely a legfőbb bolíviai stratégiai célkitűzés Kínával szemben – csekély konkrét eredménnyel járt. Bár 2002-ben és 2005-ben is indultak előzetes tárgyalások egy a két ország közötti szabadkereskedelmi megállapodásról, a jelenlegi bolíviai elnök erősen FTA-ellenes politikája miatt hasonló egyezmény az elkövetkező években nem várható. Bolívia számára egyelőre Japán a legfőbb ázsiai

kereskedelmi partner, India pedig – Brazília mellett – fontos jövőbeli energiaipari befektető lehet.

A kínai kapcsolat várhatóan tovább fejlődik az elkövetkező években, de áttörés – akár politikai, akár gazdasági téren – nem várható. Ennek oka egyfelől, hogy Bolívia feltehetően számottevő energiát lesz kénytelen a belpolitikai konszolidációba fektetni, emellett külpolitikai kapacitásának nagy részét a dél-amerikai országokkal való kapcsolatainak fejlesztése és a dél-amerikai energetikai integrációban való aktív részvétel köti le; másfelől, hogy Peking számára Bolívia nem bír (nem is bírhat) – a nagy latin-amerikai gazdaságokhoz hasonló – stratégiai jelentőséggel.

Konklúzió

Kína és Latin-Amerika kapcsolatait történelmileg külső tényezők (nemzetközi rendszer, nagyhatalmak magatartása) határozták meg, a hidegháború végével, és Kína gazdasági felemelkedésével vált a viszonyrendszer „önjáróvá”, önmagában értelmezhetővé. A kínai–latin-amerikai kapcsolatok ugyan több évszázados múltra tekintenek vissza, a latin-amerikai gyarmati időszakban, de még a XX. század első felében is strukturálatlan, sporadikus viszonyrendszert mutattak – nem utolsósorban a földrajzi távolságnak köszönhetően. A II. világháborút követően a Kínai Népköztársaság a keleti blokkba integrálódott, míg a latin-amerikai országok az Egyesült Államok érdekszférájaként a nyugati blokk részeként vészelték át a hidegháborút. Ennek következtében közöttük számottevő politikai kapcsolat nem létesülhetett. A kínai és latin-amerikai gazdaságok ezekben az évtizedekben nem mutattak komplementer vonásokat, ennek is következménye, hogy a gazdasági kapcsolatok Kína és a latin-amerikai országok között elhanyagolhatóak voltak. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a kereskedelmi kapcsolatok történelmileg is „koncentrált” képet mutatnak, a két térség közötti visszafogott, de volumenében folyamatosan növekvő kereskedelem már a hidegháború évtizedeiben is a nagyobb latin-amerikai gazdaságokra – Mexikó, Chile, Argentína, Brazília – fókuszált.

A Kínában 1978-ban megkezdődött reformfolyamat eredményei jelentik a biregionális kapcsolatok „magját”. Egyfelől, mert a kínai ipari modernizáció és gazdasági fejlődés elképesztő üteme segítette a kínai és latin-amerikai gazdaságok „komplementaritását”, a dinamikusan növekvő kínai nyersanyag- és energiakereslet, valamint az új piacok felkutatásának igénye felértékelte a latin-amerikai régió gazdasági jelentőségét Peking szemében. Kína alapvető stratégiai célkitűzése gazdasági fejlődésének és modernizációjának tovább vitele, az ehhez szükséges nemzetközi környezet fenntartása alapvető jelentőségű. Ebben a stratégiailag fontos nyersanyagkészletekkel rendelkező latin-amerikai országok kitűnő partnernek tűnnek. Másfelől, mert Kína gazdasági felemelkedése nyomán a világpolitika alakulásába is mind határozottabban beleszól; a hidegháborút követően pedig az Egyesült Államok által diktált egypólusú nemzetközi rendszer multipolárisra „szélesítése” közös platformot jelentett Kína és a latin-amerikai országok számára. A Kínai Népköztársaság – világ gazdasági trendformáló szerepére alapozva – a jövőbeli multipoláris világ egyik pólusává kíván válni, míg a latin-amerikai országok számára a hidegháború vége az

autonóm külpolitika lehetőségét hordozta magában. Ennek megvalósításához elengedhetetlen az Egyesült Államok szuperhatalmi pozíciójának kiegyensúlyozása.

Fenti folyamatok az ezredfordulóra „érték be”, amikor a gazdasági komplementaritás és a többpólusú világrend jegyében Kína és Latin-Amerika között új típusú, a korábbi évtizedekhez képest strukturáltabb és mélyebb kapcsolatrendszer kezdett kibontakozni. A biregionális viszonyrendszer alapját a kereskedelmi kapcsolatok felfutása jelentette, ez egészült ki, erre épültek rá az olyan további dimenziók, mint a kétoldalú befektetések, a tudományos-technológiai együttműködés vagy az intézményi kapcsolatok fejlődése. A kereskedelem megugrását az ezredforduló óta Kína nyersanyagkereslete, WTO-tagsága mellett a keresletre adott receptív latin-amerikai válasz is indukálta. Mára Kína több latin-amerikai ország – mint Brazília, Argentína, Chile vagy Mexikó – kereskedelmi partnerei között előkelő helyen szerepel, az ezredforduló óta részesedése dinamikusan nő a latin-amerikai kivitelben (igaz, még mindig csak közel 5%). A kereskedelmi kapcsolatokat vizsgálva szembevetve a Kínába irányuló latin-amerikai export országoként néhány termékre koncentráltága, és általában magas (70-80%-os) nyersanyag vagy nyersanyagalapú félkész termék tartalma. Vagyis a felek közötti munkamegosztás a latin-amerikai országok eredeti világgazdasági integrációját idézi, a nyersanyagexport azonban – jelen világgazdasági tendenciák mellett – inkább lehetőség, semmint hátrány a térség számára.

A Kína és egyes latin-amerikai országok közötti kereskedelmi volumennövekedést a késztermékek világpiaci árának – nem utolsósorban Kína és India kereslete által generált – emelkedése is hozta. Mindez Latin-Amerika számára érdekes dilemmát szül. A térség államainak legtöbbje a nagy gazdasági világválságot követően azért vágott bele az erőteljes állami beavatkozástól kísért importhelyettesítő iparosításba – az ötvenes évektől a CEPAL aktív szakmai támogatásával –, hogy megszüntesse – vagy legalább is oldja – a nyersanyagok világpiaci árától való függőségét, kiszabaduljon a romló cserearányok (*terms of trade*) béklyójából. Az importhelyettesítő iparosítás kudarca világossá vált a hatvanas évekre, de a katonai diktatúrák többsége az előre menekülést – az IHI mélyítését – választotta kiútként. A nyolcvanas évek katasztrofális gazdasági mutatói a kilencvenes évekre konszolidálódni látszottak, a neoliberális gazdaságpolitika bevezetése, sok helyen intézményesítése pedig – ugyan válságokkal tördelt, de – javuló tendenciát hozott. Az ezredfordulón Kína személyében a térségre ismét rátalált a nagyarányú nyersanyag értékesítési lehetőség – egyelőre – „szárnyaló” áron. A kínai kapcsolat jelentősége és lehetősége elsősorban abban áll, hogy a latin-amerikai országok felismerjék a „több lábon

állás” vagy, ha úgy tetszik, az egyensúly lehetőségét, megszabaduljanak a szélsőséges gazdaságpolitika gyakorlatától; megtanulják, hogyan egyeztethető össze a nyersanyag kitermelés a feldolgozóipar és a mezőgazdaság fejlesztésével. A kínai nyersanyag kereslet generálta többletforrás felhasználása kulcskérdés a latin-amerikai gazdaságok következő évtizedeiben. A nyolcvanas években elolvadt középosztály visszaépítésével (vagyis a társadalmi különbségek csökkentésével), az infrastruktúra és az oktatás kiemelt helyen kezelésével Latin-Amerika újradefiniálhatja helyét a világgazdaságban.

Latin-Amerika számára a nyersanyag kitermelés és -kivitel az elmúlt években új jövedelemforrást hozott, és ha közvetett módon is, de hozzájárult a térség 2004 óta mutatott – önmagához képest kiemelkedő – 4-5%-os gazdasági növekedéséhez. Ebből a szempontból talán nem túlzás azt állítani, Kína „katalizátor” szereppel bír Latin-Amerika gazdaságában. A kínai jelenlétnek lehetséges azon olvasata, miszerint „visszarántja” Latin-Amerikát hagyományos nyersanyagtermelői pozíciójába, és „klasszikus” centrum-periféria viszonyrendszerrel már-már gyarmati vonásokat idéz. Érdemesebb azonban úgy szemlélni a KNK nyersanyagkeresletét, mint lehetőséget a stratégiai nyersanyagokkal bőségesen ellátott – elsősorban dél-amerikai – országoknak, ami új perspektívát jelenthet a régió egésze számára. Infrastrukturális beruházásokkal és az oktatás magasabb szintre emelésével, a Kínával folytatott kereskedelem segítő tényező lehet a régi, jól ismert latin-amerikai „betegségek”, mint a széleskörű szegénység, a szűk belső piac, a fejletlen egészségügy és oktatás, kiheverésében és levetkőzésében.

Mindehhez a kulcs elsősorban a Kínával szorosabb kapcsolatokat ápoló dél-amerikai országok kezében van. Ahogyan a latin-amerikai régió országai is rendkívüli heterogenitást mutatnak, úgy a Kína jelentette lehetőségek és veszélyek mátrixa is eltérő mintázatokot rejt a térség egyes alrégiói, ország csoportjai és országai számára. A KNK növekvő gazdasági, és amellet, de attól távolról sem függetlenül erősödő politikai jelenléte Latin-Amerikában erősíteni látszik azokat a törésvonalakat, amelyek a térség egyéb külső szereplőkhöz (Egyesült Államok, Európa) fűződő viszonyában is felsejlenek, ha nem is szó szerint ugyanazon határokkal.

Mexikó és Közép-Amerika általánosságban a kínai jelenlét veszteseiként jelennek meg a szakirodalomban, tekintettel a Kínához hasonló exportstruktúrára és az USA piacon folytatott versengésre. Ezt a – valóban általános – képet árnyalja, hogy Mexikó, kihasználva az Egyesült Államok földrajzi közelségét, NAFTA-tagságát és a maquila ipar több évtizedes múltját, a következő évtizedekben hatékonyan kapcsolódhat be az USA piacát célzó ázsiai termelési láncba. A közép-amerikai országok profitálhatnak a KNK és

Tajvan közötti diplomáciai versenyből, igaz, ez hosszú távon nem jelent megoldást a Kína személyében jelentkező – főként textilipari – versenyben.

Dél-Amerika alapvetően két csoportba osztható a kínai relációt illetően: az ABC-országok és Peru tekinthetők a kínai térnyerés „kedvezményezetteinek”, elsődleges szereplőinek. Ezen országok ugyanis a kínai nyersanyagkereslet legfőbb latin-amerikai célpontjai, aminek következtében az ő esetükben nem csak az importban (mint a többi latin-amerikai országban), de a kivitelben is határozottan felfelé kúszik a KNK részesedése. Emellett több évtizedes diplomáciai kapcsolataik Kínával, valamint stratégiai jelentőségük is aktívabb együttműködést, komolyabb diverzifikációs perspektívát hozott a számukra. Vagyis a kínai jelenlét ezen országokat „kiemeli” a többi közül, exportdiverzifikációs lehetőséget és exportjövdelem többletet kínálva nekik. Az említett dél-amerikai országok egyébként szomszédjaiknál már eredetileg is diverzifikáltabb külkereskedelemmel rendelkeznek; Chile esetében például kifejezett politika a külkereskedelem 25%-onkénti megoszlása az Egyesült Államok, Európa, Ázsia és Latin-Amerika között. (Anderle [2008]) Ebben a törekvésben feltehetően a többi említett dél-amerikai ország is követni fogja, és ennek valóra válásában Kína – egyéb ázsiai partnerekkel kiegészülve – fontos tényező lehet.

A dél-amerikai szubkontinens többi országára – Kolumbia, Bolívia, Ecuador, Venezuela, valamint Uruguay és Paraguay – ugyan minden korábbinál jobban hat a KNK világkereskedelmi térnyerése, ennek „minősége” nem éri el a fentebb említett országokat. Ezen államok elsősorban importjukban érzékelik a kínai piaci részesedés drasztikus növekedését, egyelőre nincsen olyan exportcikkük, amelynek Kínába irányuló kivitele komoly növekedést mutatna. Kivétel ez alól Venezuela kőolaja, ami miatt ezen ország valójában inkább a két csoport „közé” sorolható. Mégis itt tárgyaltuk, mert egyelőre kivitelében nem szerepel látványos részesedéssel Kína, illetve, mert a Kínába irányuló venezuelai kőolajkivitelnek komoly korlátai vannak. Ezen csoport tekinthető talán a legheterogénebbnek a Kínához fűződő viszony tekintetében. Kolumbia külkapcsolati rendszerében az Egyesült Államok első számú szövetségesnek számít, amit a külkereskedelmi, befektetési és segélyezési adatok is igazolnak; ennek eredményeként kénytelen óvatos Kína-politikát folytatni. Ezzel szemben Ecuador–Bolívia–Venezuela hármasa felől – ahogyan az a bolíviai esettanulmányból is kiderült – Hugo Chávez vezető szerepével ideológiai nyitást láthattunk Kína felé az elmúlt években, annak reményében, hogy az államosított energiaszektor modernizálásában az ázsiai ország aktív szerepet vállal majd. Uruguay és Paraguay külkereskedelmében és általában külkapcsolati

rendszerükben meghatározó szereppel bír a Mercosur, azon belül pedig a „két nagy”, Argentína és Brazília. Így őket elsősorban áttételesen, e dél-amerikai országokon keresztül érinti a kínai kapcsolat; mind emellett komoly jelentősége van annak, hogy úgy tűnik, Tajvan utolsó dél-amerikai bástyája, Paraguay is „behódol” a világgazdasági realitásoknak, így Dél-Amerika hamarosan egységesen kiáll az egy-Kína elv mellett.

A Kínához fűződő viszony jellegében, dinamikájában és intenzitásában ugyan komoly diverzitást mutatnak az egyes latin-amerikai országok, a disszertációban feldolgozott esettanulmányok mégis azt bizonyítják: az ezredforduló óta az egyes latin-amerikai államok külpolitikája, külgazdasági stratégiája alakításában mind fontosabb szempont a Kínai Népköztársaság. Latin-Amerika államai – minden alrégióban – felismerni látszanak a Kína jelentette új lehetőségeket és kihívásokat, megkezdték ezek feltárását, valamint az erre irányuló válaszstratégia kidolgozását.

Ahogy az a háromszög-vizsgálatokból kiderült, Kína megjelenése a hagyományos külkapcsolati rendszer durván egy évtizedes lassú átalakulási folyamatában találta Latin-Amerika államait; a hagyományos partnerek visszafogottabb jelenléte mellett korábbi (Japán), valamint jövőbeli potenciális (India) ázsiai partnerekkel kiegészülve Kína új pólust jelenthet, elsősorban – az amúgy is diverzifikáltabb külkapcsolatokkal bíró – Dél-Amerika számára. Peking latin-amerikai szerepvállalásának fontos szerepe van a térség külkapcsolati rendszerének, más régiókhoz fűződő viszonyának alakulására; egyfelől „hagyományos” partnereihez (Egyesült Államok, Európai Unió), másfelől pedig általában Ázsiához való viszonyát is alakítja a kínai reláció. A latin-amerikai alrégiók mindegyikének a kilencvenes éveket jellemző külkapcsolati rendszere átalakulóban van, és ezt a – hosszabb távon – lehetséges struktúraváltást hozó folyamatot a kínai kapcsolat dominálja.

A kínai kapcsolat erősödése időben egybeesik egyfelől az „északi kolosszussal” való kapcsolatok lassú erodálódásával, másfelől az uniós szerepvállalásban és segítségben való hit és lelkesedés kifulladásával. Politikai téren ezt egyfelől a magas szintű találkozók ritkulása, másfelől a mind gyakoribb „konfliktusos ügyek” jelzik.¹⁵⁵ Gazdasági kapcsolatokban a – szinte minden latin-amerikai alrégióban jelentkező – csökkenő vagy stagnáló piaci részesedés mellett a befektetések visszaszorulása tapasztalható az elmúlt években – főként az EU részéről. A több évtizedes múltra

¹⁵⁵ Az USA esetében globálisan az iraki háború megindítása, a Nemzetközi Büntetőbíróságtól és a kiotói egyezménytől való távol maradás, regionális szinten a migrációs- és drogpolitika; az EU esetében Venezuela és Kuba uniós politikai konfliktusai mellett a mezőgazdasági kapcsolatok terhelik a viszonyt, illetve szintén a migráció jelent kihívást.

visszatekintő intézményi keretek Latin-Amerika és az Egyesült Államok, illetve Latin-Amerika és az Unió között mintha „berozsásodtak” volna, az ezredforduló óta szembetűnő a bilaterális kapcsolatok (párbeszéd, szabadkereskedelmi megállapodás) előtérbe kerülése. Az Egyesült Államok Peru, Kolumbia és Chile mellett Brazíliával igyekszik szorosabbra fűzni a kétoldalú kapcsolatokat, míg az Unió Chile és Mexikó mellett szintén Brazília felé fordul. Ez egyfelől Brazília regionális vezető szerepének, másfelől etanoliparának, környezeti hatalmiságának köszönhető.

Ázsiával összefüggésben fontos hangsúlyozni, hogy Kína megjelenése Latin-Amerikában a „második próbálkozás” a térségben – Japán után. A szigetország II. világháború utáni gazdasági modernizációjának nyersanyagszállítói – részben – latin-amerikai országok voltak. A japán érdeklődés és kapcsolat a nyolcvanas években visszaesett, és – a korábbi évtizedekhez hasonló formában – azóta sem épült vissza. A „nyersanyagért készterméket” minta tehát már a japán relációban is érvényes volt, szintén hasonlóság, hogy Japán már akkor szinte kivétel nélkül ugyanazon latin-amerikai országokkal épített ki szoros kapcsolatokat, mint Kína az elmúlt években. Fontos, és feltehetően a kínai–latin-amerikai kapcsolatok jövőjét is meghatározó különbség, hogy míg Japán az 1950-1960-as években egyértelműen Washington „biztonsági ernyője” alá tartozott, így Latin-Amerika-politikájában csak csekély mértékben térhetett el az USA diktálta irányvonaltól (és ezt is csak az 1980-as években merte megtenni), Kína ma ennél jóval önállóbb szereplő. Ily módon a Kínai Népköztársaság „valóban” új partnert, új pólust jelent a latin-amerikai országok számára, nem csak „szigorúan ellenőrzött” relációt az USA egy ázsiai szövetségesével. Mindemellett – területi nagyságából, lakosságából és gazdasági potenciáljából fakadóan – Kína nyersanyag-, élelmiszer- és energiaszükséglete, ebből következően pedig a biregionális kereskedelmi kapcsolatok íve is várhatóan „tovább tart” majd, mint Japáné.

Kína térnyerése tehát egyfelől „ráépülhetett” egy korábbi „japán tapasztalatra”, másfelől átstrukturálta az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatrendszerét. A kínai jelenlét úgy tűnik, új lendületet adott más ázsiai országoknak (pl. Japánnak, Koreának) is latin-amerikai pozícióik építéséhez, erősítéséhez, vagyis a belső ázsiai folyamatok, a Kínához igazodás kivétel a latin-amerikai kapcsolatokra. Emellett a világgazdasági folyamatok olyan új szereplők felbukkanását is hozták Latin-Amerikában, mint India – mely állam a régióban elsősorban Brazíliára és Mexikóra koncentrált. Ily módon a következő évtizedekben az ázsiai–latin-amerikai kapcsolatok új tartalmat és perspektívát nyerhetnek; szélesebb ázsiai „partnerkörrel” mélyebb kapcsolatok épülhetnek ki.

Egyelőre szó sincs arról, hogy Ázsia az Egyesült Államokhoz hasonló súllyal bíró külső partner lenne Latin-Amerika számára, ugyanakkor egyes országok, ország csoportok (pl. Andok közösség, Argentína, Costa Rica, Chile) esetén Európa kereskedelmi szerepvállalását megközelítik, vagy akár meg is haladják az ázsiai országok. A jelenlegi tendenciák folytatódása esetén elképzelhető, hogy a következő évtizedek folyamán Ázsia „felnő” a hagyományos partnerek sorába – legalább is a kereskedelmi kapcsolatokat illetően. Politikai szempontból a Kína-vezérelt ázsiai jelenlét hosszabb távon szintén új perspektívákat nyithat a latin-amerikai országok és általában a régió számára. A Dél-Dél együttműködés már ma is kiemelt tengelyét adja a kínai–brazil, illetve az intézményesített indiai–brazil–dél-afrikai együttműködés. Brazília (és mellette Mexikó) jelenléte, aktív részvétele a G5, G20 fórumokon beemelheti Latin-Amerikát a világpolitikai folyamatok alakításába.

Az Ázsia és Latin-Amerika közötti kapcsolatok esetén hangsúlyoznunk kell, hogy az mindkét térség oldaláról csupán néhány országra koncentrálódik. Ennek ellenére fontos mérföldkő az egyelőre szerény eredményeket felmutató, de általános intézményi keretet nyújtó, 2001 óta működő Kelet-Ázsia–Latin-Amerika Együttműködési Fórum, amely a triádon kívüli kevés interregionális képződmények egyike. Ezen túl az Ázsia és Latin-Amerika közötti interregionális kapcsolatrendszer dinamikus bővülését láthattuk az elmúlt években, a két régió közötti szabadkereskedelmi megállapodás „dömping” a kereskedelmi kapcsolatok elsődlegességét, illetve a két térség „egymásra tekintését” bizonyítja, ezen túl pedig azt jelzi, hogy intézményi szinten a bilaterális kapcsolatoké az elsőbbség.

Az Ázsia és Latin-Amerika közötti biregionális kapcsolatok korlátait – a földrajzi távolság és a (főként latin-amerikai oldalon mutatkozó) fejletlen infrastruktúra mellett – nem utolsó sorban a hagyományos szereplők, és közöttük is az Egyesült Államok „súlyos” pozíciója jelenti. Az említett szereplők, vagyis a latin-amerikai országok és Kína, valamint a többi érintett ázsiai állam számára is elsődleges a Washingtonnal fenntartott harmonikus viszony, az amerikai piacon való „pozíciótartás”.

Összességében Kína latin-amerikai jelenlétét harmadik szereplőként az Egyesült Államok befolyásolja a legjelentősebb mértékben; Kína jelenléte azonban az ázsiai–latin-amerikai viszonyrendszert formálja a legerősebben. Az európai–latin-amerikai kapcsolatok ebből a szempontból a „legönjáróbbak”, alakulásukat Kína, mint dinamikusan fejlődő világ gazdasági és kereskedelmi szereplő befolyásolja ugyan, de nem formálja, nem szab korlátot alakulásuknak.

A KNK erősödő gazdasági és azt kísérő politikai jelenléte Latin-Amerikában a latin-amerikai régió belüli integrációt is befolyásolja és alakítja, még ha ennek körvonalai egyelőre homályosak is. A Latin-Amerika fogalom „oldódását”, a sohasem volt egység – legalább kettőbe – bontását már a kilencvenes években több szerző jelezte. Míg a NAFTA-val, majd a CAFTA-DR-rel Mexikó és Közép-Amerika nagy része intézményesítette az Egyesült Államokhoz való „tapadást”; Dél-Amerika – főleg az FTAA tárgyalások elakadását követően – mind határozottabban válik le egyfelől az USA gazdaságáról, a Washington diktálta gazdaságpolitikáról, másfelől az Egyesült Államok külpolitikai irányvonaláról. Ez a folyamat már a kilencvenes években megkezdődött, távolról sem oka tehát a kínai jelenlét, ugyanakkor a Pekinghez fűződő mind erősebb dél-amerikai kapcsolatok ugyanebbe az irányba hatnak.

A dél-amerikai integráció, a Brazília vezette UNASUR jövője egyelőre bizonytalan, annak ellenére, hogy az első intézményi keretek létrejöttek. Az integráció kiemelt témái az infrastruktúra és az energetikai együttműködés – e dimenziók a dél-amerikai regionalizmus Szén- és Acélközösségeként is felfoghatóak. Kínának ugyan az integráció mélyítésére közvetlen hatása nincsen, külső szereplőként a latin-amerikai infrastruktúra fejlesztését célzó beruházásokkal és energiaipari érdekeltségeivel ösztönzi a dél-amerikai összefogás legfőbb dimenzióit. Mindemellett a kínai jelenlét Brazíliára, Argentínára, Chilére és Perura gyakorolt hatása a belső kereskedelem fellendítésével befolyásolhatja a dél-amerikai szubkontinens összefogását. A hatvanas években indult latin-amerikai integráció örök problémája a szűk belső piac, illetve a résztvevő gazdaságok kompetitív jellege. A fent említett államok Kínával folytatott kereskedelméből befolyó többletforrások segíthetik a középosztály szélesítését, a vásárlóerő növelését, illetve az érintett országok feldolgozóiparának modernizálását. Ily módon erősödhet a dél-amerikai munkamegosztás „nagyok” és „kicsik” között.

Dél-Amerika számára a hagyományos partnerek háttérbe szorulása, a szubkontinens összefogását prioritásként kezelő elnökök hatalomra jutása, a kilencvenes éveket meghatározó neoliberális gazdaságpolitikában való csalódottság és az azt övező erősödő szkepszis mellett Kína (és India) mint a nemzetközi erőteret többszögesítő partner megjelenése is fontos tényező abban, hogy a következő évtizedekben teljesüljön a régi álmom: a szubkontinens önálló nemzetközi tényezőként jelenhessen meg a világpolitikában és a világ gazdaságban. Mindez különös jelentőséget kap annak fényében, hogy a nemzetközi kapcsolatok jövőjének új rétegét jelentheti az új regionalizmus építményei közötti interregionális kapcsolatháló.

A dolgozat felvázolja azon belső latin-amerikai törésvonalakat, amelyek mentén az ezredfordulótól mind határozottabb kínai jelenlét hat. Ennek a képnek az árnyalása, az egyes ország csoportokon belül kiütköző minták és jellegzetességek feltárása további kutatás feladata. Ezek közül különös jelentőségű – a terjedelmi okok miatt a dolgozatban nem szereplő – Kuba. A karibi szigetország példája, Kínához fűződő viszonya eltérő történelmi fejlődése, sajátos politikai és gazdasági rendszere, speciális nemzetközi helyzete okán nehezen illeszthető Latin-Amerika többi részéhez, avagy a latin-amerikai rendszerbe. Mindemellett a kínai-kubai reláció feldolgozása rendkívüli adalék lehetne Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszeréhez. Szintén a további kutatási területek között szerepel India és Latin-Amerika viszonyrendszere, esetleg azzal összefüggésben a Kína–India–Brazília viszony kibontása, feltérképezése.

Kína és Latin-Amerika viszonyrendszerét tehát az Ázsia–Latin-Amerika relációban érdemes értelmeznünk. A következő évtizedek izgalmas kérdése, merre halad, folyik tovább a kapcsolatok elmúlt években kibontakozó új rendszere; tartja-e, erősíti-e majd Kína pozícióját Latin-Amerikában, hol húzódnak a kínai–latin-amerikai együttműködés határai, jelent-e a Kínai Népköztársaság Japán és Európa kudarca után kitörési pontot, gazdasági fejlődési, modernizációs perspektívát, valódi diverzifikációs lehetőséget?

Függelék

1. táblázat. Alapvető adatok Latin-Amerikáról és Kínáról

	Latin-Amerika	Kína
Népesség	561 200 000 fő	1 321 851 888 fő
Terület	21 069 501 km ²	9 596 960 km ²
GDP	\$2.26 trillió (2006)	\$2.527 trillió (2006)
GDP (vásárlóerő paritáson)	\$4.5 trillió (2006)	\$10.21 trillió (2006)
GNI/fő	\$ 3575 (2004)	\$ 1500 (2004)
Gazdasági növekedés	5,3% (2006)	11.1% (2006)
Humán fejlettségi index (HDI)	0,76 (2004)	0,79 (2004)
Várható élettartam	72 év	72,8 év

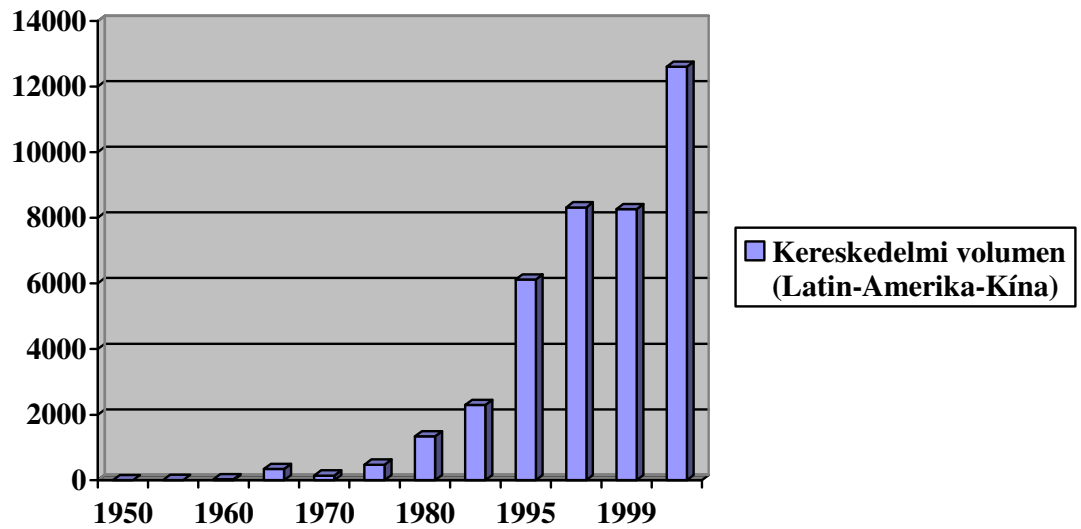
Forrás: CIA World Factbook, CEPAL, UNDP: Human Development Report

2. táblázat. Diplomáciai kapcsolatfelvétel a Kínai Népköztársaság és egyes latin-amerikai országok között

Kuba	1960. szeptember 28.
Chile	1970. december 05.
Peru	1971. november 02.
Mexikó	1971. február 14.
Argentína	1972. február 19.
Guyana	1972. június 27.
Jamaica	1972. november 21.
Trinidad és Tobago	1974. június 20.
Venezuela	1974. június 28.
Brazília	1974. augusztus 15.
Suriname	1976. május 28.
Barbados	1977. május 30.
Ecuador	1980. január 02.
Kolumbia	1980. február 7.
Antigua és Barbuda	1983. január 01.
Bolívia	1985. július 09.
Nicaragua	1985. december 07.
Uruguay	1988. február 03.
Bahamák	1997. május 23.
Saint Lucia	1997. szeptember 01. (2007-től ismét Tajvant ismeri el)
Dominika	2005. január 01.
Costa Rica	2007. június 01.

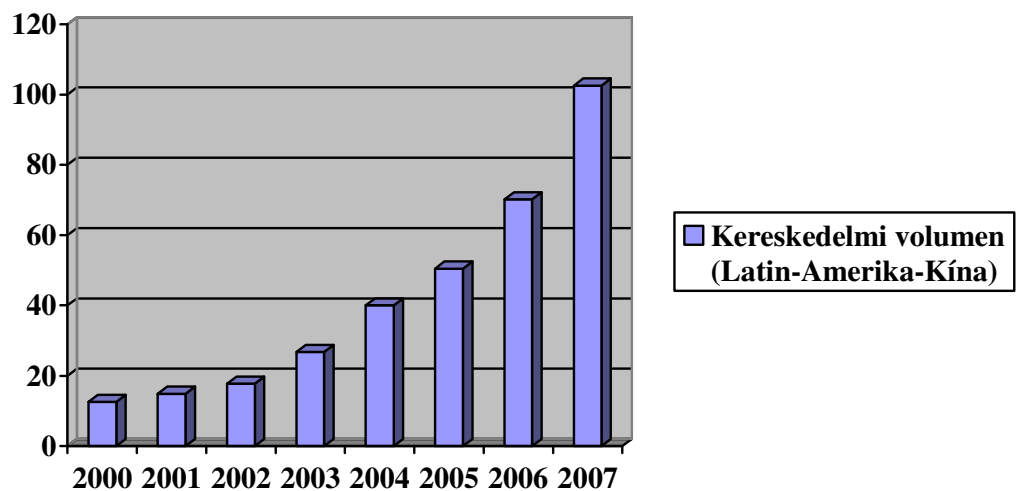
Forrás: Shixue, Jiang: Sino-Latin American Relations: Retrospects and Prospects. Research Center on Development and International Relations (DIR). Working Paper No. 98.

1. ábra. Kínai–latin-amerikai kereskedelmi volumen (millió dollár) 1950-2000

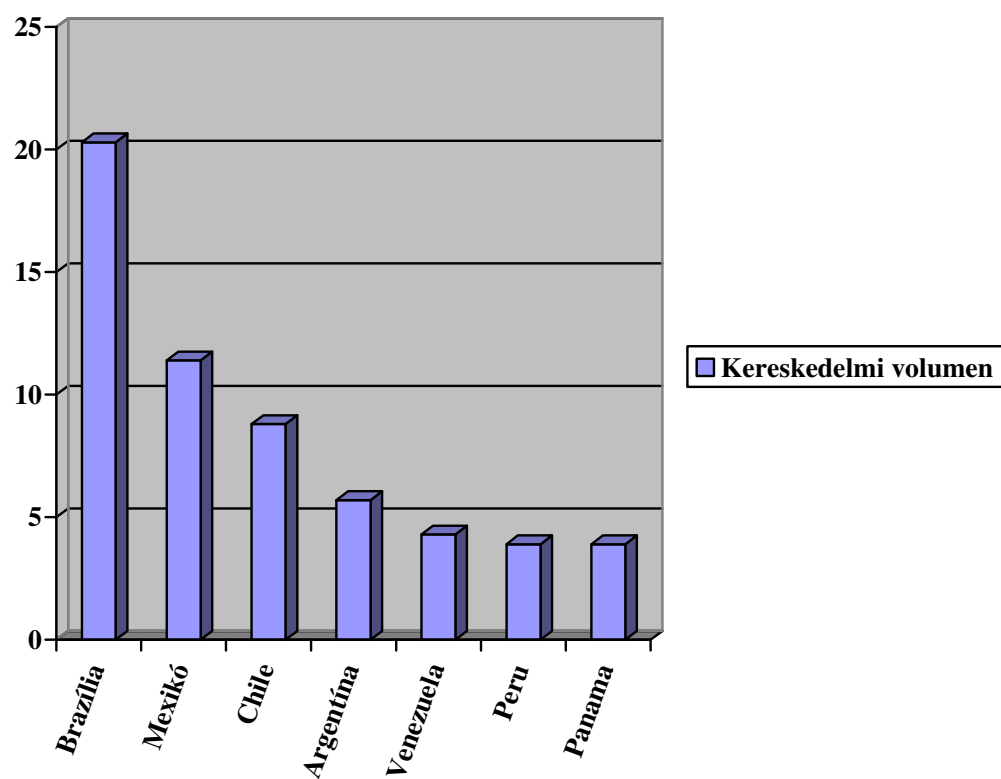
Forrás: Shixue, Jiang: *Sino-Latin American Relations: Retrospects and Prospects*. Research Center on Development and International Relations (DIR). Working Paper No. 98.

2. ábra. Kínai–latin-amerikai kereskedelmi volumen (milliárd dollár) 2000-2007

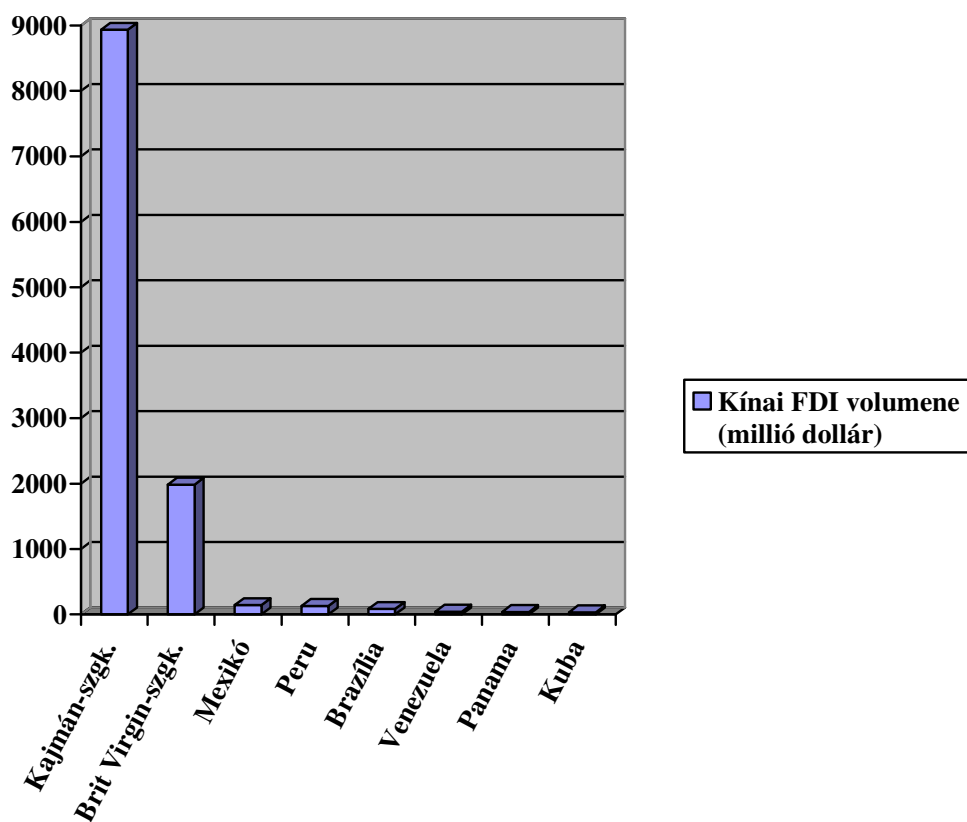
Forrás: Shixue, Jiang: *Recent Development of China's Relation with Latin America*. 2007.

3. ábra. Kína legfőbb kereskedelmi partnerei Latin-Amerikában (milliárd dollár), 2006

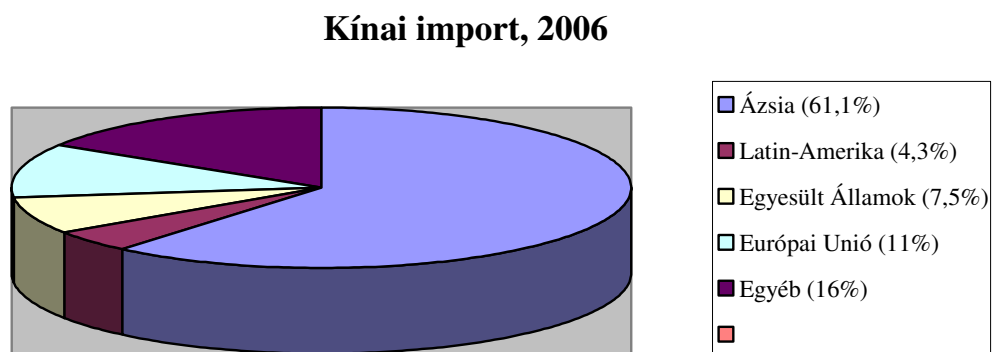
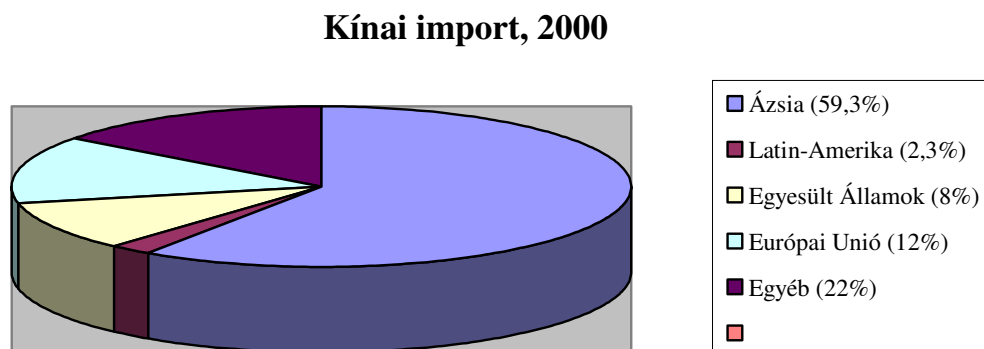
Forrás: Shixue, Jiang: Recent Development of China's Relation with Latin America. 2007.

4. ábra. A kínai FDI legfőbb latin-amerikai célpontjai

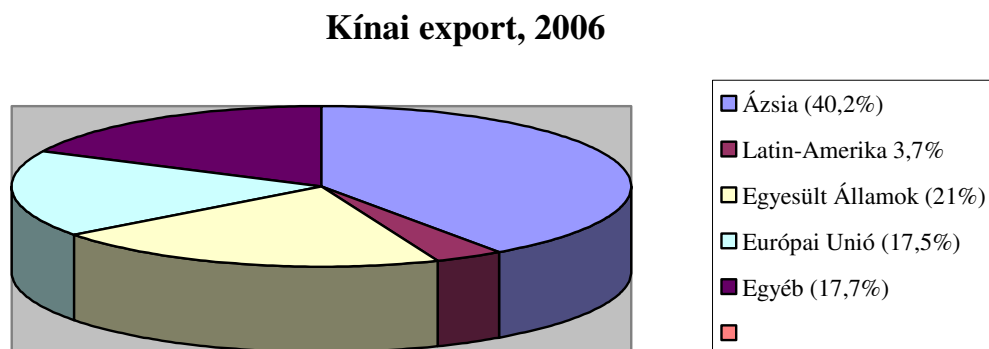
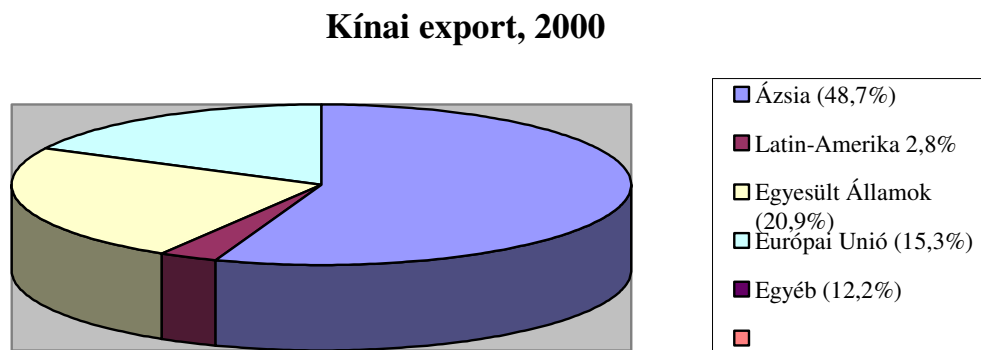
Forrás: Shixue, Jiang: *Recent Development of China's Relation with Latin America*. 2007.

5. ábra. A kínai külkereskedelem forrásai százalékos megoszlásban (2000, 2006)

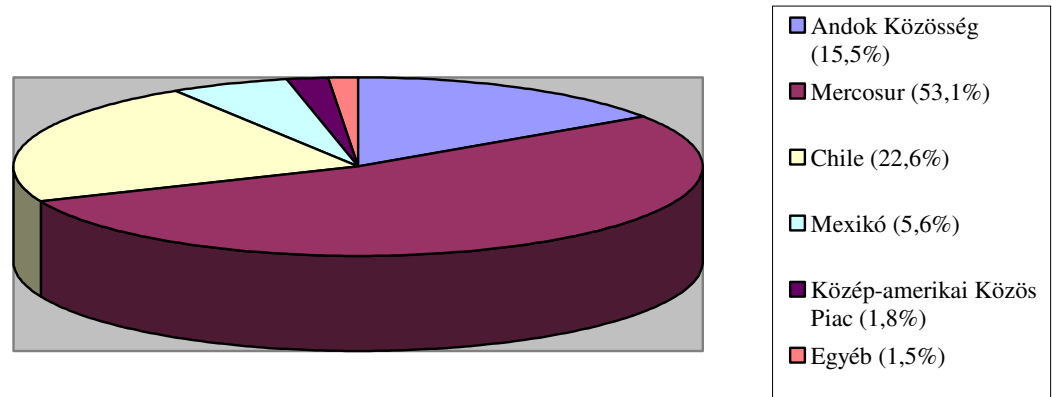
Forrás: CEPAL SIGCI.

6. ábra. A kínai külkereskedelem célpontjai százalékos megoszlásban (2000, 2006)

Forrás: CEPAL SIGCI.

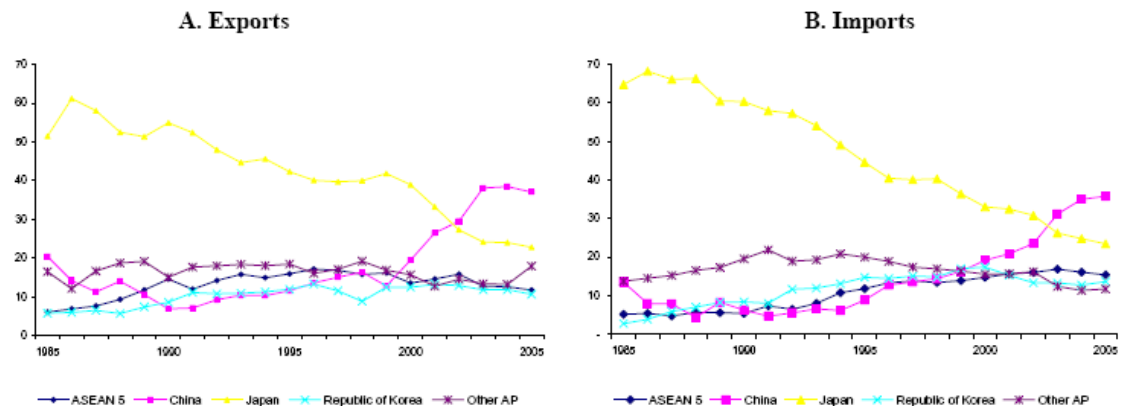
7. ábra. A Kínába irányuló latin-amerikai export alrégióknkénti megoszlása, 2006

Forrás: CEPAL: *Latin America and the Caribbean in the World Economy; 2005–2006. p. 53.*
 Forrás: <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/0/26620/PII-2006-web.pdf>

8. ábra. A Latin-Amerikába irányuló ázsiai export százalékos megoszlása legfőbb szereplők szerint (1985–2005)

LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN: SHARE OF SELECTED COUNTRIES AND GROUPINGS OF THE ASIA-PACIFIC REGION IN EXPORTS AND IMPORTS
 (Percentages)

Source: Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), on the basis of information from the United Nations Commodity Trade Database (COMTRADE).

3. táblázat. Az egyes latin-amerikai országok legfőbb külkereskedelmi partnerei (1990, 2000, 2006)

Argentína

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
US: 13.48%	US: 19.75%	Brazília: 26.54%	Brazília: 25.67%	Brazília: 17.30%	Brazília: 34,4%
Brazília: 11.52%	Brazília: 17.54%	US: 11.78%	US: 18.75%	Chile: 9.42%	US: 12.45%
Hollandia: 11.13%	Németország: 9.24%	Chile: 10.15%	Németország: 5.00%	US: 8.49%	Kína: 9,14%
Németország: 5.16%	Bolívia: 5.79%	Spanyolország: 3.48%	Kína: 4.58%	Kína: 7.53%	Németország: 4.52%
Olaszország: 4.26%	Olaszország: 5.24%	Uruguay: 3.13%	Olaszország: 4.02%	Spanyolország: 4.12%	Mexikó: 3.25%
Irán: 4.15%	Japán: 4.45%	Kína: 3.03%	Japán: 3.99%	Mexikó: 3.09%	Japán: 2.73%

Brazília

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
US: 24.17%	US: 19.81%	US: 23.93%	US: 22.92%	US: 17.77%	US: 15.97%
Hollandia: 7.94%	Németország: 8.15%	Argentína: 11.31%	Argentína: 12.21%	Argentína: 8.52%	Kína: 8.96%
Japán: 7.48%	Szaúd-Arábia: 7.35%	Hollandia: 5.08%	Németország: 7.79%	Kína: 6.11%	Argentína: 8.84%
Németország: 5.69%	Japán: 7.18%	Németország: 4.59%	Japán: 5.28%	Hollandia: 4.18%	Németország: 7.03%
Olaszország: 5.14%	Argentína: 6.74%	Japán: 4.49%	Olaszország: 3.85%	Németország: 4.13%	Japán: 4.22%
Belgium: 3.12%	Irán: 4.54%	Olaszország: 3.90%	Franciaország: 3.35%	Mexikó: 3.23%	Nigéria: 4.11%
Nagy-Britannia: 3.01%	Irak: 4.47%	Belgium: 3.39%		Chile: 2.83%	Dél-Korea: 3.42%

Chile

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
US: 16.76%	US: 19.55%	US: 16.51%	US: 19.70%	US: 16.01%	US: 16.04%
Japán: 16.25%	Japán: 8.09%	Japán: 13.98%	Argentína: 17.25%	Japán: 10.81%	Argentína: 12.89%
Németország: 11.18%	Brazília: 8.03%	Nagy-Britannia: 5.85%	Brazília: 8.00%	Kína: 8.84%	Brazília: 12.18%
Nagy-Britannia: 6.53%	Németország: 7.44%	Brazília: 5.32%	Kína: 5.71%	Hollandia: 6.83%	Kína: 10.03%
Brazília: 5.77%	Argentína: 7.16%	Kína: 4.95%	Japán: 4.22%	Dél-Korea: 6.09%	Dél-Korea: 4.72%
Olaszország: 4.77%	Franciaország: 4.23%	Olaszország: 4.52%	Mexikó: 3.70%	Olaszország: 5.03%	Peru: 4.11%
		Mexikó: 4.48%	Németország: 3.61%	Brazília: 4.94%	

Venezuela

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
US: 56.55%	US: 45.42%	US: 51.45%	US: 37.59%	US: 48.82%	US: 29.64%
Holland Antillák: 7.18%	Németország: 9.88%	Virgin szgk.: 5.89%	Kolumbia: 7.43%	Holland Antillák: 9.55%	Kolumbia: 10.02%
Németország: 4.65%	Olaszország: 4.85%	Holland Antillák: 5.61%	Brazília: 4.99%	Kuba: 3.24%	Brazília: 9.73%
Kanada: 4.31%	Brazília: 3.95%	Brazília: 3.65%	Olaszország: 4.39%	Spanyolország: 3.18%	Kína: 7.22%
Hollandia: 3.41%	Japán: 3.85%	Dominikai Köztársaság: 2.78%	Mexikó: 4.30%	Nagy-Britannia: 2.07%	Mexikó: 6.24%
Japán: 2.56%	Franciaország: 3.46%	Kolumbia: 2.76%	Németország: 3.56%		Japán: 3.47%

Bolívia

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
Argentína: 25.62%	US: 21.99%	US: 24.02%	US: 21.97%	Brazília: 37.70%	Brazília: 20.41%
US: 20.02%	Brazília: 16.81%	Nagy-Britannia: 11.37%	Brazília: 14.43%	US: 9.75%	Argentína: 15.84%
Nagy-Britannia: 12.35%	Chile: 12.50%	Brazília: 11.30%	Argentína: 14.26%	Argentína: 9.26%	US: 12.10%
Brazília: 8.45%	Argentína: 10.48%	Svájc: 11.08%	Chile: 8.26%	Japán: 8.95%	Chile: 8.33%
Belgium: 7.34%	Japán: 9.87%	Uruguay: 4.70%	Japán: 5.49%	Peru: 5.89%	Japán: 7.88%
	Németország: 7.95%	Argentína: 4.17%	Peru: 5.04%	Svájc: 4.99%	Kína: 6.80%
	Peru: 3.16%	Peru: 4.17%	Kína: 3.13%	Venezuela: 4.76%	Peru: 6.71%

Uruguay

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
Brazília: 29.63%	Brazília: 23.32%	Brazília: 23.08%	Argentína: 24.13%	Brazília: 14.74%	Argentína: 22.59%
US: 9.27%	Argentína: 15.49%	Argentína: 17.86%	Brazília: 19.23%	US: 13.17%	Brazília: 22.58%
Németország: 7.67%	US: 9.82%	US: 7.84%	US: 9.70%	Argentína: 7.63%	Venezuela: 12.56%
Soovjetunió: 5.17%	Németország: 6.49%	Kína: 3.97%	Venezuela: 4.32%	Oroszország: 5.67%	Kína: 7.35%
Argentína: 4.81%	Irán: 4.00%	Németország: 3.92%	Franciaország: 4.20%	Chile: 4.18%	US: 6.83%
Olaszország: 4.37%	Olaszország: 3.52%	Mexikó: 3.82%	Spanyolország: 3.28%	Németország: 4.17%	Egyenlítői Guinea: 2.98%
Nagy-Britannia: 4.15%	Mexikó: 3.54%	Paraguay: 3.59%	Kína: 3.24%	Kína: 4.04%	

Mexikó

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
US: 70,03%	US: 67,06%	US: 88,71%	US: 73,11%	US: 84, 72%	US: 50,93%
Spanyolország: 5,47%	Németország: 5,57%	Kanada: 2,01%	Japán: 3,72%	Kanada: 2,07%	Kína: 9,54%
Japán: 5,47%	Japán: 4,34%	Japán: 0,56%	Németország: 3,28%	Németország: 1,19%	Japán: 5,97%
Franciaország: 2,07%	Franciaország: 2,42%		Kanada: 2,3%		Dél-Korea: 4,14%
Hollandia: 1,26%	Nagy-Britannia: 2,00%		Dél-Korea: 2,12%		Németország: 3,68%

Costa Rica

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
US: 38.71%	US: 41.49%	US: 49.07%	US: 50.88	US: 39.72%	US: 39.43%
Németország: 12.67%	Venezuela: 8.49%	Hollandia: 7.16%	Mexikó: 6.45%	Kína: 7,68%	Japán: 5.30%
Belgium: 4.85%	Japán: 7.78%	Nagy-Britannia: 5.47%	Venezuela: 5.59%	Hong-kong: 7,22%	Venezuela: 5,26%
Olaszország: 4.59%	Németország: 4.45%	Guatemala: 3.52%	Japán: 3.56%	Hollandia: 6,95%	Mexikó: 5,25%
Kanada: 4,13%	Guatemala: 4,00%	Nicaragua: 3.27%	Spanyolország: 2,39%	Panama: 3.46%	Kína: 4.97%
Puerto Rico: 3.68%	Mexikó: 3,21%	Puerto Rico: 2.95%	Guatemala: 2.32%	Puerto Rico: 2.73%	Írország: 4.75%
Panama: 3.54%		Németország: 2.55%			Brazília: 3,55%

Honduras

1990		2000		2006	
Export	Import	Export	Import	Export	Import
US: 49.92%	US: 41.85%	US: 53.05%	US: 46.39%	US: 52.10%	US: 44.281%
Németország: 9.89%	Venezuela: 7.86%	El Salvador: 12.77%	Guatemala: 8.24%	Németország: 7.84%	Guatemala: 6.91%
Belgium: 5.90%	Japán: 7,00%	Guatemala: 8.45%	El Salvador: 6.33%	Belgium: 5.69%	Mexikó: 5.27%
Japán: 5,06%	Mexikó: 4.78%	Németország: 4.44%	Mexikó: 5.01%	Mexikó: 4.80%	Panama: 4.53%
Olaszország: 3.35%	Panama: 4.06%	Japán: 4.11%	Panama: 4.67%	El Salvador: 4.15%	El Salvador: 4.18%
Szovjetunió: 2.30%	Németország: 4.03%	Nagy-Britannia: 2.01%	Japán: 4,19%	Guatemala: 3.05%	Japán: 2.94%
Nagy-Britannia: 2.12%				Spanyolország: 2.70%	Brazília: 2,87%

Forrás: CEPAL SIGCI adatbázis.

Hivatkozások jegyzéke

Könyvek, folyóiratcikkek, tanulmányok:

- ABRAHAMSON, Peter [2007]: Free Trade and Social Citizenship: Prospects and Possibilities of the Central American Free Trade Agreement (CAFTA-DR). In: *Global Social Policy*. 7. sz. pp. 339–357.
- ALEXANDER, Robert J. [1957]: *Communism in Latin America*. Rutgers University Press.
- ALTEMANI, Henrique [2006]: China-Brasil: perspectivas de cooperación Sur-Sur. In: *Nueva Sociedad*. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3357_1.pdf Letöltés dátuma: 2008. május 11.
- ALVSTAM, Claes G. [2001]: East Asia – Regionalization Still Waiting to Happen? In: Schulz, Michael – Söderbaum, Frederik – Öjendal, Joakim (szerk.) [2001] pp. 173–198.
- AMADOR, Roberto González [2007]: El éxito económico de China cuestiona la estrategia seguida en México por 20 años. In: *La Jornada*. Forrás: <http://www.jornada.unam.mx/2007/11/1...ticle=029n1eco> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- AMORIM, Renato [2006]: *The new axis of trade. A brief assessment of Sino-Brazilian economic relations since 2000*. FOCAL, Canadian Foundation for the Americas. Forrás: http://www.focal.ca/pdf/China_Brazil.pdf Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- ANCOCHEA, Diego Sánchez [2006]: *El impacto de China en América Latina: oportunidad o amenaza?* Real Instituto Elcano. Forrás: <http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/1075.asp> Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- ANDERLE, Ádám [1998]: *Latin-Amerika története*. Pannonica kiadó.
- ANDERLE, Ádám [2004]: *Kuba története*. Accord kiadó.
- AQUILERA, Gabriel [2006]: De espaldas al dragón – Las relaciones de Centroamérica con Taiwan. In: *Nueva sociedad*. 203. sz. május–június. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3360_1.pdf Letöltés dátuma: 2007. december 7.
- ANCELOVICI, Marcos – McCaffrey, Sara Jane [2007]: *From NAFTA to China? Production Shifts and the Future of Regionalization*. Forrás: www.allacademic.com Letöltés dátuma: 2008. május 16.
- BAJO, Sanchez [1999]: The European Union and Mercosur: A Case of Inter-regionalism. In: *Third World Quarterly*, 5. sz. pp. 927–941.
- BAJPAEE, Chietigj [2005]: Chinese energy strategy in Latin America. In: *China Brief*, 14. sz. június 21.
- BASSA, Zoltán – BUZÁS, Sándor – LUDVIG, Zuzsa – MAJOROS, Pál – SZÉKELY-DOBY, András – SZIGETVÁRI, Tamás [2004]: *Világ gazdasági régiók*. Perfekt, Budapest.
- BERGSTEN, Fred [2007]: *Toward a Free Trade Area of the Asia Pacific*. 2007. február 27. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=7264 Letöltés ideje: 2008. március 19.
- BERRÍOS, Rubén [2001]: Japan's Economic Presence in Latin America. In: *Latin American Politics and Society*. 2. sz. pp. 147–162.
- BHALLA, Madhu [2005]: Domestic Roots of China's Foreign and Security Policy. In: *International Studies*, 3–4. sz. pp. 205–225.
- BIJIAN, Zheng [2005]: China's „Peaceful Rise” to Great-Power Status. In: *Foreign Affairs*, 5. sz. pp. 18–24.
- BLÁZQUEZ, Jorge – LIDOY, Javier Rodríguez – SANTISO, Javier [2004]: *Angel or Devil? Chinese Trade Impact on Latin American Emerging Markets*. Forrás: <http://www.oecd.org/dataoecd> Letöltés dátuma: 2006. május 19.
- BLECKER, Robert [2003]: The North American Economies after NAFTA – A Critical Appraisal. In: *Journal of Political Economy*, 3. sz. pp. 5–27.
- BONAPACE, Tiziana – MIKIC, Mia [2007]: Asia-Pacific Regionalism Quo Vadis? Charting the Territory for New Integration Routes. In: De Lombaerde, Philippe (szerk.) [2007] pp. 75–99.
- BRESLIN, Shaun – HIGGOTT, Richard [2000]: Studying Regions: Learning from the Old, Constructing the New. In: *New Political Economy*. V. évf. 3. sz. pp. 333–352.
- BULMER-THOMAS, Victor [1994]: *The Economic History of Latin-America since Independence*. Cambridge University Press.
- CARDOZO, Gustavo [2001]: *Política exterior china en la Post Guerra Fría: Desafíos y realidades frente a América Latina y el Caribe (1990-2000)*. Centro Argentino de Estudios Internacionales, Working paper, No. 1. Forrás: <http://www.caei.com.ar/es/programas/asia/pechina.pdf> Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- CARRANZA, Mario E. [2004a]: *Leaving the Backyard: Latin America's European option*. IPG (Internationale Politik und Gesellschaft), 2. sz. Forrás: http://www.fes.de/ipg/IPG2_2004/ARTCARRANZA.PDF Letöltés dátuma: 2007. november 6.

- CARRANZA, Mario [2004b]: Toward a Strategic Partnership? The European Union and Latin America in the Post September 11th Era. In: *Nueva Sociedad*.
 Forrás: http://www.nuso.org/upload/anexos/foro_200.pdf Letöltés dátuma: 2008. február 7.
- CEFP [2005]: *México-China: Relaciones desiguales, retos y oportunidades para México*. Centro de Estudios de las Finanzas Públicas.
 Forrás: <http://www.cefp.gob.mx/intr/edocumentos/pdf/cefp/cefp0572005.pdf> Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- CEPAL [1998]: *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean*, Press conference, december 10. Forrás: www.cepal.org Letöltés dátuma: 2006. július 9.
- CEPAL [2001]: *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean*, 2000 Report.
 Forrás: http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/0/6540/lcg2125i_1.pdf Letöltés dátuma: 2006. május 12.
- CEPAL [2005]: *Latin America and the Caribbean in the World Economy, 2004–2005*.
 Forrás: http://www.eclac.org/publicaciones/xml/0/22470/PANI_Cap_V_Eng.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2006a]: *Preliminary Overview of the Economies of Latin America and the Caribbean, 2006*.
 Forrás: http://www.eclac.org/publicaciones/xml/3/27543/lcg2327_i_chapterI_Introduction.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2006b]: *Latin America and the Caribbean in the World Economy; 2005–2006*.
 Forrás: <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/0/26620/PII-2006-web.pdf> Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2006c]: *Foreign Investment in Latin America and the Caribbean, 2006*.
 Forrás: <http://www.eclac.org/publicaciones/xml/4/28394/lcg2336i.pdf> Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- CEPAL [2007a]: *La inversión extranjera en América Latina y el Caribe*. 2006. Santiago de Chile.
- CEPAL [2007b]: *Panorama de la Inserción Internacional de América Latina y el Caribe 2006. Tendencias 2007*. Santiago de Chile.
- CEPAL [2007c]: *Oportunidades en la relación económica y comercial entre China y México*. Grupo San Jorge, México.
- CESARIN, Sergio – MONETA, Carlos (szerk.) [2005]: *China y América Latina – Nuevos enfoques sobre cooperación y desarrollo. ¿Una segunda ruta de la seda?* Proyecto BID-INTAL.
- CESARIN, Sergio [2005]: Ejes y estrategias del desarrollo económico chino: enfoques para América Latina y el Caribe. In: Cesarin, Sergio – Moneta, Carlos (szerk.) [2005], pp. 3–48.
- CHANTASAWAT, Busakorn [2004]: *Foreign Direct Investment in East Asia and Latin America. Is there a People's Republic of China Effect?* LAEBA Working Paper, No. 28.
- CHENG, Joseph Y. S. [2006]: Latin America in China's Contemporary Foreign Policy. In: *Journal of Contemporary Asia*, 4. sz. pp. 500–528.
- CHO, Myong-Haing [2007]: *Korea-Chile FTA after three years – Its assessment and perspectives*. Forrás: http://www.sofofa.cl/BIBLIOTECA_Archivos/Eventos/2007/05/14_Cho_Myong-Haing.pdf Letöltés dátuma: 2008. április 9.
- CORNEJO, Bustamante Romer Romer [2005]: México y la competitividad de China. In: Cesarin – Moneta (szerk.) [2005], pp. 235–262.
- CORNELLY, Marisela – CORNEJO, Bustamante Romer [1992]: *China-América Latina – Génesis y desarrollo de sus relaciones*. Colegio de México, Centro de Estudios de Asia y África.
- COURMONT, Bartélémy [2008]: *After Taiwan's Presidential Election: Ma Ying-jeou's Challenge*. IRIS.
 Forrás: <http://www.iris-france.org/docs/pdf/regardtaiwan/2008-03-25.pdf> Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- CRAVINO, Javier – LEDERMAN, Daniel – OLARREAGA, Marcelo [2007]: *Foreign Direct Investment in Latin America during the Emergence of China and India: Stylized Facts*. World Bank Policy Research Working Paper, Forrás: www.econ.worldbank.org Letöltés dátuma: 2007. december 10.
- CRAWLEY, Andrew [2006]: Europe-Latin America (EU-LAC) relations – Toward interregional coalition-building? In: Hänggi – Roloff – Jürgen Rüland (szerk.) [2006], pp. 168–185.
- DANGL, Benjamin [2005]: *An Overview of Bolivia's Gas War*. 2005. Forrás: <http://upsidedownworld.org/gaswar.htm> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- DEÁK, Péter (szerk.) [2007]: *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris kiadó, Budapest.
- DE CASTRO, Antonio Barros [2008]: From semi-stagnation to growth in a sino-centric market. In: *Brazilian Journal of Political Economy*, 1. sz. pp. 3–27.
- DE LOMBAERDE, Philippe (szerk.) [2007]: *Multilateralism, Regionalism and Bilateralism in Trade and Investment*. Springer, Dordrecht.

- DE MIRANDA, Sílvia Helena G. – OZAKI, Vitor A. – FONSECA, Ricardo M. – MORTATTI, Caio [2008]: *Perspectives on the trade China-Brazil-USA: Evaluation through a Gravity Model Approach*. Forrás: <http://aede.osu.edu/Programs/Anderson/trade/23miranda.pdf> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- DE OLIVEIRA, Fabrício Augusto – NAKATANI, Paulo [2007]: *The Brazilian Economy under Lula: a Balance of Contradictions*. Forrás: <https://www.monthlyreview.org/0207augusto.htm> Letöltés dátuma: 2008. május 11.
- DENT, Christopher [2006]: The Asia-Europe Meeting (ASEM) process – Beyond the triadic political economic? In: Hänggi – Roloff – Rüland (szerk.) [2006], pp. 113–131.
- DOMÍNGUEZ, Jorge [1999]: Argentina, NATO's South Atlantic Partner. In: *NATO Review*, 1999 tavasz. Forrás: <http://www.nato.int/docu/review/1999/9901-02.htm> Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- DOMÍNGUEZ, Jorge I. [2006]: *China's Relations with Latin America: Shared Gains, Assymetric Hopes*. Inter-American Dialogue, Working paper. Forrás: http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/1088_jid_chinarelations.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- DOMÍNGUEZ, Jorge I. [2007]: *Latin America's International Roles and Implications for the United States*. Harvard University.
- DOSCH, Jörn [2005]: South East Asia and Latin America: A Case of Peripheral Interregionalism. In: Jörg Faust – Manfred Mols – Won-Ho Kim (szerk.) [2005], pp. 183–197.
- DREXLER, András [2004]: *Az Európai Unió-Latin-Amerika kapcsolatrendszer: Spanyolország szerepvállalása*. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem. Nemzetközi kapcsolatok multidiszciplináris doktori iskola.
- DUMBAUGH, Kerry – SULLIVAN, Mark P. [2005]: *China's growing interest in Latin America*. CRS Report for Congress. Forrás: <http://fpc.state.gov> Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- DUNKERLEY, James [2007]: Evo Morales, the 'Two Bolivias' and the Third Bolivian Revolution. In: *Journal of Latin American Studies*. 1. sz. pp. 133–166.
- DUSSEL PETERS, Enrique – DONG, Liu Xue [2004]: *Oportunidades y Retos Económicos de China para México y Centroamérica*. CEPAL, Santiago de Chile.
- DUSSEL PETERS, Enrique [2006]: *What does China's Integration to the World Market Mean for Latin America? The Mexican Case*. Forrás: www.dusselpeters.com Letöltés ideje: 2008. március 20.
- DUSSEL PETERS, Enrique [2007]: La Relación Económica y Comercial entre China y México: Propuestas para su profundización en el corto, mediano y largo plazo. In: CEPAL [2007c] pp. 165–229.
- EBEL, Robert E. [2005]: *China's Energy Future. The Middle Kingdom Seeks its Place in the Sun*. CSIS Significant Issues Series, Washington D.C.
- ECONOMY, Elisabeth [2005]: *China's Rise in South East Asia: Implications for Japan and the United States*. Council on Foreign Relations. Forrás: http://www.cfr.org/publication/9177/chinas_rise_in_southeast_asia.html Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- ERIKSON, Daniel P. – CHEN, Janice [2007]: China, Taiwan and the Battle for Latin America. In: *The Fletcher Forum of World Affairs*. 2. sz. pp. 69–82.
- ESCALANTE HASBÚN, Rubén Armenado [2008]: *The strengthening of the strategic political relationship between the Central American Integration System and Japan*. Forrás: http://www.glocom.org/special_topics/colloquium/20080428_hasbun_the/Japan-CAIS.pdf Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- ESCAP [2000]: *Interregional Cooperation in Trade and Investment: Asia-Latin America*. United Nations. Forrás: http://www.unescap.org/tid/publication/chap5_2069.pdf Letöltés dátuma: 2008. január 17.
- FAUST, Jörg [2004]: Latin America, Chile and East Asia: Policy-Networks and Successful Diversification. In: *Journal of Latin American Studies*. 4. sz. pp. 743–770.
- FAUST, Jörg – FRANKE, Uwe [2005]: Relations between Mexico and East Asia. In: FAUST – MOLS – KIM (szerk.) [2005], pp. 99–113.
- FAUST, Jörg – MOLS, Manfred [2005]: Latin America and East Asia: Defining the Research Agenda. In: FAUST – MOLS – KIM (szerk.) [2005], pp. 1–15.
- FAUST, Jörg – MOLS, Manfred – KIM, Won-Ho (szerk.) [2005]: *Latin America and East Asia – Attempts at Diversification*. New Patterns of Power, Interest and Cooperation. LIT VERLAG Münster.
- FAUST, Jörg [2006]: The European Union's relations with Mercosur – The issue of interregional trade liberalization. In: Hänggi – Roloff – Rüland (szerk.) [2006], pp. 155–168.
- FILHO, Severino Cabral Bécerra [2005]: Brasil y China: relaciones de cooperación en el siglo XXI. In: Cesarin, Sergio – Moneta, Carlos (szerk.) [2005], pp. 269–276.
- FINQUELIEVICH, Susana [2004]: Las TIC en la cooperación Sur – Sur: India y el Mercosur. Universidad de Buenos Aires. Forrás: www.littec.ungs.edu.ar Letöltés dátuma: 2008. április 15.

- FREEMAN, Duncan – JENKINS, Rhys – HOLSLAG, Jonathan [2007]: *Chinese Resources and Energy Policy in Latin America*. Report for the Development Committee of the European Parliament. Brüsszel, március 19.
- FRERES, Christian [2000]: The European Union as a Global „Civilian Power”: Development Cooperation in EU-Latin American Relations. In: *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*. Special Issue: The European Union and Latin America: Changing Relations. 2. sz. pp. 63–86.
- FRERES, Christian – SANAHUJA, José Antonio [2005]: *Study on Relations between the European Union and Latin America*. Instituto Complutense de Estudios Internacionales, Madrid.
- GARNER, William R. [1968]: The Sino-Soviet Ideological Struggle in Latin America. In: *Journal of Inter-American Studies*, 2. sz. pp. 244–255.
- GIORDANO, Paolo [2003]: Las relaciones Unión Europea – América Latina en el marco del sistema comercial multilateral. In: *Revista de Economía*, 806. sz. pp. 9–21.
- GSER [2004]: *Regional Focus: A Realistic Look at Latin American and Chinese Trade Relations*. Goldman Sachs Economic Research december 3., Issue No. 04/23.
- GOLDWYN, David L. [2006]: *Energy Security in Latin America*. Testimony of David L. Goldwyn before the Senate Foreign Relations Committee.
Forrás: http://lugar.senate.gov/energy/hearings/pdf/060622/Goldwyn_Testimony.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 19.
- GRABENDORFF, Wolf [2003]: *América Latina y la Unión Europea: Una asociación estratégica?* Forrás: <http://www.observatorioandino.org.co/docs/AL-%20UE.pdf> Letöltés dátuma: 2008. február 7.
- GRISWOLD, Daniel – HIDALGO, Juan Carlos [2008]: *A US-Colombia Free Trade Agreement: Strengthening Democracy and Progress in Latin America*. Center for Trade Policy Studies. Free Trade Bulletin. február 7.
- GUDYNAS, Eduardo [2006]: *El camino de la Integración Sudamericana*. p. 2.
Forrás: <http://www.comunidadsudamericana.com/analisis/CumbreSudamericanaClaesCeades.pdf> Letöltés dátuma: 2007. június 12.
- GUPTA, Surojit [2007]: *India, Brazil seek to build strategic relationship*. 2007. június 4. Forrás: <http://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSSP307765> Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- GUTIÉRREZ, Hernán [2001]: Chile y Japón: hacia una nueva asociación estratégica. In: *Diplomacia*. július-szeptember. pp. 117 – 130.
- GUTIÉRREZ, Raúl [2007]: *Central America: Taiwan on the Prowl for Diplomatic Support*. Forrás: <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=39016> Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- HAKIM, Peter [2006]: Is Washington Losing Latin America? In: *Foreign Affairs*, 1. sz. pp. 39–53.
- HALPERIN, Ernst [1967]: Peking and the Latin American Communists. In: *The China Quarterly*, 1. sz. pp. 111–125.
- HANEINE, Ricardo [2007]: Área estratégicas de asociación China-México para acceder al mercado norteamericano. In: CEPAL [2007c], pp. 125–137.
- HANSEN-KUHN, Karen [2003]: FTAA Fails to Gain support from Citizens and Governments Across the Region. In: *Foreign Policy in Focus*. Forrás: <http://www.fpiif.org/briefs/vol8/v8n03miami.html> Letöltés dátuma: 2007. november 06.
- HANSON, Gordon [2003]: *What Has Happened to Wages in Mexico since NAFTA? Implications for Hemispheric Free Trade*. Forrás: http://irpshome.ucsd.edu/faculty/gohanson/mexico_wages.pdf Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- HANSON, Stephanie [2007]: *Brazil's Ethanol Diplomacy*. július 9. Forrás: www.cfr.org Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- HARRIS, Jerry [2005]: Emerging Third World Powers: China, India and Brazil. In: *Race and Class*. 3. sz. pp. 7–27.
- HAWKSLEY, Humphrey [2006]: *Chinese influence in Brazil worried US*. április 3. Forrás: BBC News.
- HÄNGGI, Heiner [2000]: Interregionalism: empirical and theoretical perspectives. Paper presented for the workshop „Dollars, Democracy and Trade: External Influence on Economic Integration in the Americas”, Los Angeles.
- HÄNGGI, Heiner – ROLOFF, Ralf – RÜLAND, Jürgen (szerk.) [2006]: Interregionalism: A new phenomenon is international relations. In: Hänggi – Roloff – Rüland (szerk.) [2006], pp. 3–15.
- HÄNGGI, Heiner – ROLOFF, Ralf – RÜLAND, Jürgen (szerk.) [2006]: *Interregionalism and International Relations*. Routledge, New York.
- HERRERO, Alicia García – SANTABÁRBARA, Daniel [2004]: *Does China Have an Impact on Foreign Direct Investment to Latin America?* LAEBA Working Paper, No. 31.
- HETTNE, Björn [2004]: *Interregionalism and World Order*. Paper presented to the Fifth Pan-European International Relations Conference. Hága, 2004. szeptember 9–11.

- HETTNE, Björn [2005]: Beyond the 'New' regionalism. In: *New Political Economy*, X. évf. 4. sz. pp. 543–571.
- HOLLAND, Martin [2002]: *The European Union and the Third World*. Palgrave, New York.
- HORISAKA, Kotaro [1993]: Las relaciones económicas de Japón con América Latina. In: Stallings – Székely [1993], pp. 61–73.
- HOROWITZ, Irving Louis (szerk.) [1995]: *Cuban Communism, 1959–1995*. Transaction Publishers.
- HORTA, Lora [2007]: *China and Brazil: Commercial Success Amidst International Tensions*. JPRI Working Paper, 113. sz.
Forrás: <http://www.jpri.org/publications/workingpapers/wp113.html> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- HORVÁTH, Jenő (szerk.) [2005]: *Világpolitikai lexikon. 1945-2005*. Osiris, Budapest.
- HORVÁTH, Jenő (szerk.) [2007]: *Új világtrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Grotius könyvtár, I. kötet. Budapest.
- HOSONO, Akio – NISHIJIMA, Shoji [2003]: *Prospects for Closer Economic Relations between Latin America and Asia*. RIEB Discussion Paper Series, 121. sz.
Forrás: <http://ideas.repec.org/p/kob/dpaper/121.html> Letöltés dátuma: 2008. március 9.
- HUA, Vanessa [2002]: *Playing the Panama Card – The China-Taiwan Connection*.
Forrás: http://www.journalismfellowships.org/stories/panama/panama_chinataiwan.htm Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- IADB [2004]: *The Emergence of China: Opportunities and Challenges for Latin America and the Caribbean*. Forrás: http://ctrc.sice.oas.org/trc/Articles/IDB_China.pdf Letöltés dátuma: 2006. július 5.
- ICG [2008]: *Bolivia: Rescuing the New Constitution and Democratic Stability*. International Crisis Group. Latin America Briefing No. 18.
- INOTAI, András [1994]: Az új regionalizmus a világgazdaságban. In: *Külgazdaság*, XXXVIII. évf. 1. sz. pp. 28–44.
- IPES [2002]: *Beyond Borders – New Regionalism in Latin-America*.
Forrás: http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubB-2002E_732.pdf Letöltés dátuma: 2005. november 13.
- ITO, Hiro – YOSHIDA, Yushi [2005]: *Distance on FDI and Trade: The Roles of China and Mexico in the Pacific Basin*. Forrás: <http://www.ip.kyusan-u.ac.jp/J/yushi/profile.htm> Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- JENKINS, Rhys – DUSSEL PETERS, Enrique – MOREIRA, Mauricio Mesquita [2006]: *The Economic Impact of China on Latin America – An Agenda for Research*. Készült a 2006. január 18-19-én, Szentpétervárott megrendezett 'Asian and Other Drivers of Global Change' c. workshopra. Forrás: www.die-gdi.de Letöltés dátuma: 2007. január 8.
- JENKINS, Rhys – DUSSEL PETERS, Enrique [2006]: *The Impact of China on Latin America and the Caribbean*. Institute of Development Studies.
Forrás: <http://www.ids.ac.uk/ids/global/AsianDriverpdfs/DFIDAgendaPaperIII.pdf> Letöltés dátuma: 2007. január 8.
- JOHNSON, Cecil [1970]: *Communist China and Latin America. 1959–1967*. Columbia University Press.
- JORDÁN, Gyula [1999]: *Kína története*. Aula, Budapest, 1999.
- JORDÁN, Gyula – TÁLAS, Barna [2005]: *Kína a modernizáció útján a XIX-XX. században*. Napvilág kiadó, Budapest.
- JUBANY, Florencia – POON, Daniel [2006]: *Recent Chinese Engagement in Latin America and the Caribbean: A Canadian Perspective*. Research Report.
Forrás: http://www.focal.ca/pdf/china_latam.pdf Letöltés dátuma: 2007. január 8.
- JUHÁSZ, Ottó [2007]: Kína és az ázsiai folyamatok új dinamikája. In: Deák Péter (szerk.) [2007], pp. 422–438.
- KALTENTHAHLER, Karl – MORA, O. Frank [2002]: Explaining Latin-American economic integration: the case of Mercosur. In: *Review of International Political Economy*. 1. sz. pp. 72–97.
- KEEN, Benjamin – HAYNES, Keith [2004]: *A History of Latin America*. Houghton Mifflin, Boston.
- KENNY, Alejandro [2006]: China's Presence in Latin America: A View on Security from the Southern Cone. In: *Military Review*, szeptember-október.
- KIM, Won-Ho [1998]: *Korean-Latin American Relations: Trends and prospects*. 1998. Forrás: <http://www.ajlas.org/v2006/paper/1998vol11no202.pdf> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- KIM, Won-Ho [1999]: *Korea-Brazil Cooperation Vision for the 21st Century*. KIEP Policy Analysis. 1999. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=979 Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- KIM, Won-Ho [2000]: *East Asian-Latin American Economic Relations: A Korean Perspective after the International Financial Crisis*. Working Paper, 2000-04, Szöul, KIEP. Forrás: www.kiep.go.kr Letöltés dátuma: 2008. április 20.

- KIM, Won-Ho [2003]: *The Korea-Chile FTA: Comparing Approaches to Trans-Pacific Inter-Regionalism*. Korea Institute for International Economic Policy.
Forrás: <http://www.adbi.org/files/2003.09.30.cmats.laeba.kim.paper.pdf> Letöltés dátuma: 2008. április 8.
- KIM, Won-Ho [2005]: Korean Relations with Latin America: Policy Goals and Constraints. In: Jörg Faust – Manfred Mols – Won-Ho Kim (szerk.) [2005], pp. 163–183.
- KIM, Won-Ho [2007]: *The economic challenges and opportunities for East Asia–Latin America Cooperation. Review and Recommendations*. Korea Institute for International Economic Policy.
Forrás: www.kiep.go.kr Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- KISSINGER, Henry [2002]: *Korszakváltás az amerikai külpolitikában? A 21. századi Amerika diplomáciai kérdései*. Panem-Grafo, Budapest.
- KOLLÁR, Zoltán [1996]: *Dél Keresztje alatt. Latin-Amerika latinamerikanizálódása*. Budapest.
- KORNAT, Gerhard Drekonja [2007]: *La “Europa Americana” o la metamorfosis de la asociación estratégica*. OBREAL/EULARO Conference Papers.
- KOZLOFF, Nikolas [2008]: *Latin America and the US Presidential Campaign*. Council on Hemispheric Affairs, február 28. Forrás: www.coha.org. Letöltés dátuma: 2008. február 29.
- KURLANTZICK, Joshua [2008]: China’s Growing Influence on Southeast Asia. In: Roett, Riordan – Paz, Guadalupe (szerk.) [2008], pp. 193–213.
- KUWUYAMA, Mikio [2001]: *Search for a New Partnership in Trade and Investment between Latin America and Asia-Pacific*. INTAL – ITD – STA. Occasional Paper 12.
Forrás: http://www.iadb.org/intal/aplicaciones/uploads/publicaciones/i_INTALITDSTA_OP_12_2001_kuwa_yama.pdf Letöltés dátuma: 2008. március 9.
- KWAK, Jae-Sung [1997]: *Changing Relationship between Asia and Latin America. Redefining the Pacific Rim*. Forrás: <http://www.ajlas.org/v2006/paper/1998vol11no204.pdf> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- LEHOCZKI, Bernadett [2007a]: Az új regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. In: *Közgazdaság*. Tudományos Füzetek. A Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Karának kiadványa. 3. sz. pp. 97–115.
- LEHOCZKI, Bernadett [2007b]: Mi lesz veled, Latin-Amerika? In: Horváth Jenő (szerk.) [2007] pp. 157–171.
- LEI, Liao [2006]: *China, Latin America forge closer links for win-win end*.
Forrás: www.chinese-embassy.org.uk/eng/zt/Features/t274353.htm Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- LEOGRANDE, William M. [2007]: A Poverty of Imagination: George W. Bush’s Policy in Latin America. In: *Journal of Latin American Studies*, 2. sz. pp. 355–385.
- LEÓN-MANRIQUEZ, José Luis [2006]: China-América Latina: una relación económica diferenciada. In: *Nueva Sociedad*. 203. sz. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3349_1.pdf Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- LESSER, Jeffrey [2001]: *Asians in South America*. Forrás: <http://www.everyculture.com/South-America/Asians-in-South-America.html> Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- LI, He [1991]: *Sino-Latin American Economic Relations*. Praeger Publishers, New York.
- LIN, Justin Yifu [2004]: *The People’s Republic of China’s Future Development and Economic Relations with Asia and Latin America*, LAEBA Working Paper No. 21.
Forrás: http://www.iadb.org/laeba/downloads/WP_21_2004.pdf Letöltés dátuma: 2006. július 5.
- Liu, Yang [2007]: *Venezuela’s oil nationalization tests China’s oil companies*. Xinhua News Agency, június 11. Forrás: www.uofaweb.ualberta.ca/chinainstitute Letöltés dátuma: 2007. december 4.
- LJUNGGREN, Börje [2006]: *China: Global ascent and domestic dilemmas*.
- LOSER, Claudio [2005]: *China’s Rising Economic Presence in Latin America*. Inter-American Dialogue.
Forrás: <http://www.uscc.gov/hearings/2005hearings> Letöltés dátuma: 2006. május 19.
- LOVEMAN, Brian (szerk.) [2006]: *Addicted to Failure – US Security Policy in Latin America and the Andean Region*. Rowman and Littlefield Publishers, Plymouth.
- LOW, Linda [2006]: The Forum for East Asia – Latin America Cooperation (FEALAC). Embryonic interregionalism. In: Hänggi – Roloff – Rüland (szerk.) [2006], pp. 85 – 97.
- MADARIAGA, Salvador [1962]: *Latin America between the Eagle and the Bear*. New York, London, Praeger.
- MADISON, Tom [2007]: Reshaping the „Monroe Doctrine”: United States Policy Concerns in Latin America Urgently Call for Ratification of the International Criminal Court. In: *Washington University Global Studies Law Review*.

- Forrás: http://law.wustl.edu/wugslr/issues/volume5_2/p403Madison.pdf Letöltés dátuma: 2008. február 20.
- MAGYARICS, Tamás [2000]: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József könyvkiadó, Budapest.
- MAJOROS, Pál [2004]: Kína, a világgazdaság motorja. In: BASSA – BUZÁS – LUDVIG – MAJOROS – SZÉKELY-DOBY – SZIGETVÁRI [2004], pp. 118–164.
- MALIK, Mohan [2006]: *China's Growing Involvement in Latin America*. június 12. Forrás: www.uyghuramerican.org Letöltés dátuma: 2008. január 19.
- MANDELBAUM, Michael [1996]: Foreign Policy as Social Work. In: *Foreign Affairs*, 1996. 1. sz. pp. 16–32.
- MARCHAND, Marianne [2001]: North American Regionalisms and Regionalization in the 1990s. In: SCHULZ – SÖDERBAUM – ÖJENDAL (szerk.) [2001], pp. 198–211.
- MARIRRODRIGA, Jorge [2008]: *Morales llama a la unidad de los bolivianos tras su victoria en el revocatorio*. augusztus 11. Forrás: www.elpais.com Letöltés dátuma: 2008. augusztus 20.
- MASTERSON, Daniel M. – FUNADA-CLASSEN, Sayaka [2003]: *The Japanese in Latin America*. University of Illinois Press.
- MATSUSHITA, Hiroshi [1993]: La diplomacia japonesa en América Latina después de la segunda guerra mundial. In: STALLINGS – SZÉKELY (szerk.) [1993], pp. 88–109.
- MCKINLEY, James [2005]: China, Mexico attempt to smooth trade relations. szeptember 13. In: *New York Times*.
- MEDEIROS, Evan S. – FRAVEL, M. Taylor [2003]: China's New Diplomacy. In: *Foreign Affairs*, 6. sz. pp. 22–35.
- MENZIES, Gavin [2002]: *1421 Amikor Kína felfedezte a világot*. Alexandra kiadó, Pécs.
- MATHEW, Liz [2008]: *India to work with Latin America to strengthen developing countries*. Forrás: <http://news.boloji.com/2008/04/19887.htm> Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- MESA-LAGO, Carmelo [1995]: Cuba's Economic Policies and Strategies for the 1990s. In: HOROWITZ (szerk.) [1995] pp. 187–213.
- MÉSZÁROS, Klára [2005]: *A textilkvóta feloldása – Ki itt a felelős?* Világgazdasági Kutatóintézet, Vélemények, kommentárok, információk, 10. szám. július 21.
- MIRA, Luis [2007]: Dilemas internos y espacios internacionales en el gobierno de Evo Morales. In: *Nueva Sociedad*, május–június. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3430_1.pdf Letöltés dátuma: 2008. május 12.
- MOLS, Manfred [2005]: Latin America and East Asia: Between Bilateralism and Interregionalism. In: FAUST – MOLS – KIM (szerk.) [2005], pp. 197–213.
- MORA, Frank O. [1997]: The People's Republic of China and Latin America: from Indifference to Engagement. In: *Asian Affairs: An American Review*, 1. sz. pp. 35–52.
- MORA, Frank O. [1999]: Sino-Latin American Relations: Sources and Consequences, 1977–1997. In: *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*. 2. sz. pp. 91–117.
- MORENO, Luis Alberto [2005]: *Enhancing the Partnership between Latin America, the Caribbean and Japan*. www.iadb.org Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- MORENO-BRID, Juan Carlos – SANTAMARÍA, Jesús – RIVAS VALDIVIA, Juan Carlos [2005]: Industrialization and Economic Growth in Mexico after NAFTA: The Road Travelled. In: *Development and Change*. 6. sz. pp. 1095–1119.
- MORI, Antonella [2005]: *Trade Liberalization and Cooperation – Is the EU Approach towards Latin America Working Well?* Forrás: http://www.iadb.org/intal/aplicaciones/uploads/ponencias/Foro_ELSNIT_2005_02_Mori.pdf Letöltés dátuma: 2008. február 7.
- MORTON, Michelle [2007]: *Latin America from the Asian perspective*. 2007. november 16. <http://www.as-coa.org> Letöltés ideje: 2008. március 19.
- MORTON, Michelle [2008]: *Asia-Latin America Trade Update: APEC Peru Year*. Forrás: <http://www.americas-society.org/article.php?id=894> Letöltés dátuma: 2008. április 9.
- NAVARRETE, Jorge Eduardo [2008]: *G8 and "The Other Five": Creating a Constructive relationship – The Role of Mexico*. Friedrich Ebert Stiftung, Briefing Paper.
- OLIVA, Carla Verónica [2005a]: Inversiones en América Latina: la inserción regional de China. In: CESARIN – MONETA (szerk.) [2005], pp. 203–235.
- OLIVA, Carla Verónica [2005b]: Los grupos económicos chinos en Brasil y Argentina. In: *Revista de Negócios Internacionais*. 3. sz. pp. 22–28.
- OROZCO, José [2007]: *With Increased Arms Spending Latin American States Jockey for Regional Position*. április 29. Forrás: <http://www.worldpoliticswatch.com/article.aspx?id=739#> Letöltés dátuma: 2007. december 18.

- ORTUTAY, L. Gyula [2006]: Bolívar kardja járja be Latin-Amerikát. In: *Európai Tükör*. 7–8. sz. pp. 16–29.
- PALACIOS, Luisa [2008]: Latin America as China's Energy Supplier. In: ROETT – PAZ (szerk.) [2008]: pp. 170–193.
- PALAT, Ravi Arvind [2008]: A New Bandung? Economic growth vs. distributive justice among emerging powers. In: *Journal of Futures*. 8. sz. pp. 721–734.
- PALMA, José Gabriel [2005]: The Seven Main „Stylized” Facts of the Mexican Economy since Trade Liberalization and NAFTA. In: *Industrial and Corporate Change*. 6. sz. pp. 941–991.
- PASTOR, Robert [1992]: *Whirlpool: U.S. foreign policy toward Latin America and the Caribbean*. Princeton University Press.
- PAZ, Gonzalo [2006]: Rising China's 'Offensive' in Latin America and the US Reaction. In: *Asian Perspective*, 4. sz. pp. 95–112.
- PAZ, Gonzalo – KOZLOFF, Nikolas [2007]: *In South America, China and the US Battle it Out*. február 10. Forrás: www.zmag.org. Letöltés dátuma: 2008. január 19.
- PEREZ, Francisco Luis [2002]: Friends in Need. In: *Taiwan Review*, 1. sz.
- PÉREZ, Orlando [2006]: US Security Policy and US-Venezuelan Relations. In: LOVEMAN (szerk.) [2006], pp. 80–103.
- PHILLIPS, Nicola [2003a]: Hemispheric integration and subregionalism in the Americas. *International Affairs*. 2. sz. pp. 327–349.
- PHILLIPS, Nicola [2003b]: The rise and fall of open regionalism? Comparative reflections on regional governance in the Southern Cone of Latin-America. In: *Third World Quarterly*, XXIV. évf., 2. sz. pp. 217–234.
- POPPINO, ROLLIE E. [1964]: *International Communism in Latin America. A History of the Movement 1917–1963*. Free Press of Glencoe, London.
- RAMIREZ, Luis [2006]: *US Watching China's Growing Influence in Latin America*. április 19. Forrás: www.voanews.com. Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- RATLIFF, William E. [1972]: Communist China and Latin America, 1949–1972. In: *Asian Survey*, 10. sz. pp. 217–234.
- RATLIFF, William E. [1969]: Chinese Communist Cultural Diplomacy toward Latin America, 1949–1960. In: *The Hispanic American Historical Review*, 1969. 1. sz. pp. 53–79.
- RAVI, N [2006]: India, Brazil to elevate relations to strategic partnership. In: *The Hindu*. On-line version, szeptember 13. Forrás: <http://www.thehindu.com/2006/09/13/stories/2006091320471400.htm> Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- REISS, Stefanie [2000]: *Discovery of the Terra Incognita: Five Decades of Chinese Foreign Policy towards Latin America*. University of Mainz, Germany, Working Paper No. 2. Forrás: <http://www.asiayargentina.com/pdf/218-discovery.pdf> Letöltés dátuma: 2006. március 9.
- REISS, Stefanie [2001]: *La década del dragón – La diplomacia de China Popular con respecto a América Latina desde 1989*. Institute of Political Science, University of Mainz, Germany, Working Paper No. 3. Forrás: <http://www.colombiainternacional.org/Doc%20PDF/AP-DecadaDragon.pdf> Letöltés dátuma: 2006. március 9.
- RESENDE-SANTOS, João [2006]: *Brazil's China Card: Trends and Prospects in Brazil–China Relations*. Forrás: www.middlebury.edu Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- RIGLER, Dorottya [2004]: A legfontosabb latin-amerikai regionális integrációs csoportok és az Európai Unió kapcsolatai. In: *EU Working Papers*. 1–2. sz. pp. 3–45.
- RIOS-MORALES, Ruth – BRENNAN, Louis [2006]: *The Emergence of China as Source of FDI Flows to Latin America*. Paper presented at the annual conference of the Academy of International Business (United Kingdom Chapter), Manchester, 7–8 April.
- ROBERTS, James [2008]: *Nicaragua: Daniel Ortega's first year*. Forrás: <http://www.latinbusinesschronicle.com/app/article.aspx?id=1983> Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- ROETT, Riordan – PAZ, Guadalupe (szerk.) [2008]: *China's Expansion into the Western Hemisphere. Implications for Latin America and the United States*. Brookings Institution Press, Washington.
- ROSALLES, Osvaldo – KUWAYAMA, Mikio [2007]: *América Latina y China e India: hacia una nueva alianza de comercio e inversion*. CEPAL, División de Comercio Internacional e Integración.
- ROUXEL, Mario Artaza [2001]: El foro de cooperación América Latina-Asia del Este. In: *Diplomacia*, július-szeptember. pp. 27–35.
- RÜLAND, Jürgen [2002]: *Interregionalism in International Relations*. Forrás: <http://www.politik.uni-freiburg.de/pdf/InterregSum.pdf> Letöltés dátuma: 2006. május 18.

- SÁNCHEZ, Alex [2007]: *The Oil Race is On: China Signs Multi-billion Dollar Oil-Contract with Venezuela, but India also Wants Latin American Oil*. Council on Hemispheric Affairs, szeptember 19. Forrás: <http://www.worldpress.org/Asia/2935.cfm> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- SÁNCHEZ DAZA, Alfredo – DE LA LUZ JUÁREZ, Gloria [2007]: Mexico Twelfth Years after the Implementation of the NAFTA. In: *Revista Análisis Económico*. 049. sz. pp. 31–51.
- SANTISO, Javier [2006]: Realismo Magico? China e India en América Latina y África. In: *Economía Exterior*, 38. sz. pp. 59–69.
- SCHMITTER, Philippe C. – MALAMUD, Andrés: *Theorizing Regional Integration and Inter-Regional Relations*. ECPR Joint Workshops, Helsinki, 2007. május 7–12.
- SCHULZ, Michael – SÖDERBAUM, Frederik – ÖJENDAL, Joakim (szerk.) [2001]: *Regionalization in a Globalizing World. A Comparative Perspective on Forms, Actors and Processes*. Zed Books, London.
- SCHUSCHNY, Andrés – LIMA, José E. – DE MIGUEL, Carlos [2007]: *Política comercial de Chile y los TLC con Asia: Evaluación de los efectos de los TLC con Japón y China*. Forrás: <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/3352.pdf> Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- SELLEY, Orlando [2007]: El Banco del Sur. december 13. In: *La Jornada*. Forrás: <http://www.jornada.unam.mx> Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- SHIFTER, Michael [1998]: *United States-Latin American Relations: Shunted to the Slow Track*. Forrás: <http://www.currenthistory.com/archivefeb98/shifter.html>. Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- SHIXUE, Jiang [2001]: *Sino-Latin American Relations: Retrospects and Prospects*. Research Center on Development and International Relations (DIR). Working Paper No. 98.
- SHIXUE, Jiang [2003]: *Latin American Studies in China: An Overview*. Institute of Latin American Studies, Chinese Academy of Social Sciences. Forrás: <http://ilas.cass.cn/ESPANA/TRABAJOS/TEMA%20GENERAL/LAStudies.htm> Letöltés dátuma: 2006. március 20.
- SHIXUE, Jiang [2006]: Una mirada china a las relaciones con América Latina. In: *Nueva Sociedad*. 203. sz. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3351_2.pdf Letöltés dátuma: 2007. július 9.
- SCHULZ, Jim [2003]: *Behind Bolivia's Gas War*. október 17. Forrás: www.pacificnews.org Letöltés ideje: 2008. július 20.
- SKIRA, Meghan [2007]: *China and Latin America: A Match Made in Heaven or Dependency Reloaded?* University of Rhode Island. Forrás: <http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/37/> Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- SLAVIN, Barbara [2006]: *Beijing builds ties with Latin America*. május 4. Forrás: www.usatoday.com. Letöltés dátuma: 2007. november 6.
- SMITH, Peter [2003]: East Asia, Latin America and the Changing World Order. In: SMITH – HORISAKA – NISHIJIMA (szerk.) [2003], pp. 1–9.
- SMITH, Peter – HORISAKA, Kotaro – NISHIJIMA, Shoji (szerk.) [2003]: *East Asia and Latin America – The Unlikely Alliance*. Rowman and Littlefield Publishers, Oxford.
- SOARES DE LIMA, Maria Regina – HIRST, Mónica [2006]: Brazil as an Intermediate State and a Regional Power: Action, Choice and Responsibilities. In: *International Affairs*, 1. sz. pp. 21–40.
- SONG, Weiqing [2007]: *Regionalisation, inter-regional cooperation and global governance*. Original Paper, Springer-Verlag. Forrás: <http://econpapers.repec.org> Letöltés dátuma: 2007. november 15.
- SOTERO, Paulo – ARMijo, Leslie Elliott [2007]: Brazil: to be or not to be a BRIC? In: *Asian Perspective*, 4. sz. pp. 43–70.
- STAKELBECK, Frederick W. [2005]: *China and Mexico – Improved Relations Raise Questions*. Forrás: <http://www.enterstageright.com/archive/articles/1005/1005mexicochina.htm> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- STALLINGS, Barbara [1990]: The Reluctant Giant: Japan and the Latin American Debt Crisis. In: *Journal of Latin American Studies*. 1. sz. pp. 1–30.
- STALLINGS, Barbara – SZÉKELY, Gabriel [1993]: *Japón, los Estados Unidos y América Latina – Hacia una relación trilateral en el hemisfero occidental?* MacMillan Press, Hampshire.
- STALLINGS, Barbara [2008]: The US-China-Latin America Triangle: Implications for the Future. In: ROETT – PAZ (szerk.) [2008], pp. 239–261.
- STEPHENSON, Sherry – HUFBAUER, Gary Clyde [2004]: *The Free Trade Area of the Americas: How Deep an Integration in the Western Hemisphere?* Forrás: http://www.aeaweb.org/annual_mtg_papers/2005/0107_1015_1402.pdf Letöltés dátuma: 2008. január 17.
- STIGLITZ, Joseph E. [2004]: The Broken promise of NAFTA. In: *The New York Times*. január 6. Forrás: <http://query.nytimes.com> Letöltés dátuma: 2008. április 20.

- SUETTINGER, Robert L. [2005]: *The Rise and Descent of „Peaceful Rise”*. Hoover Institution, China Leadership Monitor, 12. sz. Forrás: <http://www.hoover.org/publications/clm/issues/2903986.html> Letöltés dátuma: 2007. november 13.
- SZENTES, Tamás [2005]: *A világgazdaság elméleti és módszertani alapjai*. Aula kiadó, Budapest.
- SZILÁGYI, István [2006]: *Portugália és Spanyolország – Történelem és politika a 20. században*. Veszprém.
- TAMAMES, Ramón [2007]: *El siglo de China – de Mao a promera potencia mundial*. Planeta, Barcelona.
- TÁLAS, Barna [2006]: Kína – a 21. század hiperhatalma. In: *Külgügyi Szemle*, 1–2. szám. pp. 16–71.
- TOKATLIAN, Juan Gabriel [2007]: América Latina, China y Estados Unidos. Un triangulo promisorio. In: *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*. 78. sz. pp. 187–195. Forrás: www.cidob.org
- TORRES ZAPATA, Nelson [2001]: *Las relaciones de América Latina con la cuenca del Pacífico*. Forrás: <http://www.afese.com/img/revistas/revista40/artNelsonTorres.pdf> Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- TRINH, Silja Voss – DYCK, Steffen [2006]: *China’s commodity hunger – Implications for Africa and Latin America*. Forrás: <http://www.dbresearch.com> Letöltés dátuma: 2007. május 8.
- TSUNEKAWA, Keiichi [2003]: Japan and the Asia-Latin America Connection. In: SMITH – HORISAKA – NISHIJIMA (szerk.) [2003], pp. 287–311.
- UNCTAD [2006]: *World Investment Report*, 2006. Forrás: http://www.unctad.org/en/docs/wir2006_en.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 9.
- VALENTE, Marcela [2008]: *Challenges 2006-2007: China fuels Mercosur agricultural boom*. Forrás: <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=35973> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- VALLSERRA, Arturo Menéndez [2007]: *Los andinos están en mora de intensificar sus relaciones con China*. október 29. Forrás: <http://ecuador.notiemail.com/noticia.asp?cty=6&nt=11611730> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- VAN LANGENHOVE, Luk – COSTEA, Ana Cristina [2005]: *Inter-regionalism and the Future of Multiregionalism*. UNU-CRIS Occasional Papers, 2005/13. Forrás: <http://www.cris.unu.edu/admin/documents/20051021104058.O-2005-13.pdf> Letöltés dátuma: 2006. május 18.
- VAUGHAN, Martin [2008]: *US House Agrees to Shelve Colombia trade pact vote*. 2008. április 10. Forrás: www.bilaterals.org Letöltés dátuma: 2008. július 15.
- VENGOA, Hugo [2006]: *Unión Europea y America Latina: interacciones en lugar de relaciones?* OBREAL/EULARO specialist papers. július. Bogotá.
- VIGEVAL, Tullo – CEPALUNI, Gabriel [2007]: Lula’s Foreign Policy and the Quest for Autonomy through Diversification. In: *Third World Quarterly*, 7. sz. pp. 1309–1326.
- VILAS, Carlos M. [2005]: Is There Any Room for Latin America in US Foreign Policy? In: *Journal of Developing Societies*. 3–4 sz. pp. 389–402.
- VILLAFANE, López [2005]: *The Dragon in Aztec Lands*. Robarts Centre for Canadian Studies. Forrás: http://www.yorku.ca/robarts/projects/wto/seminars/can-mex/Lopez_Villafane.pdf Letöltés ideje: 2008. április 20.
- VILLALOBOS, Angel [2007]: La relación comercial de México con China. In: CEPAL [2007c], pp. 113–125.
- VILLARREAL, Angeles [2006]: *US-Colombia Trade Promotion Agreement*. Forrás: <http://www.nationalaglawcenter.org/assets/crs/RS22419.pdf> Letöltés dátuma: 2008. január 17.
- VINOD, K. Aggarwal – Kwei, Elaine [2006]: Asia-Pacific Economic Cooperation. Transregionalism with a new cause? In: HÄNGGI – ROLOFF – RÜLAND (szerk.) [2006], pp. 67–85.
- VIOLA, Eduardo [2007]: *Brazil’s Policy for the Integration of South America. A Goal too Ambitious*. University of Brasilia. Forrás: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/8/1/3/5/p181358_index.html Letöltés dátuma: 2008. május 11.
- YOUNGS, Richard [2002]: The European Union and Democracy in Latin America. In: *Latin American Politics and Society*. 3. sz. pp. 111–139.
- YU, George T. [1977]: China and the Third World. In: *Asian Survey*, 11. sz. pp. 1036–1048.
- WEF [2007]: *The Power of a Positive Regional Agenda. Report*. World Economic Forum on Latin America. Forrás: www.weforum.org/latinamerica Letöltés dátuma: 2007. november 30.
- WILHELMY, Manfred – MANN, Stefanie [2005]: Multilateral Co-operation between Latin America and East Asia. In: FAUST – MOLS – KIM (szerk.) [2005], pp. 29–45.
- WISE, Carol [2007]: *Great Expectations: Mexico’s Short-lived Convergence under NAFTA*. The Center for International Governance Innovation, Working Paper No. 15.
- WORDEN, Robert L. [1983]: China’s Balancing Act: Cancún, the Third World, Latin America. In: *Asian Survey*, 5. sz. pp. 619–636.

- WORLD BANK [2003]: *Inequality in Latin America and the Caribbean. Breaking with History?* Forrás: <http://www.fao.org/righttofood/kc/downloads/vl/docs/inequality%20in%20latinamerica.pdf> Letöltés dátuma: 2006. július 12.
- YOPO, Mladen [1991]: Japan–Latin America: Taking advantage of mutual space and opportunities. In: *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*. 1. sz. pp. 59–87.
- ZIEGLER, Charles E. [2006]: The Energy Factor in China's Foreign Policy. In: *Journal of Chinese Political Science*, 2006 tavasz. pp. 1–23.
- ZHOU, Min [2005]: *The Chinese Diaspora and International Migration*. University of California. Forrás: http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/zhou/pubs/Zhou_Chinese_Diaspora.pdf Letöltés dátuma: 2007. december 5.

Külügyminisztériumok, állami intézmények, követségek, nemzetközi szervezetek honlapjainak közleményei, sajtóanyagai:

- Chile KM [2006]: *Tratado de Libre Comercio China – Chile*. Chilei Külügyminisztérium. Forrás: http://www.direcon.cl/documentos/China2/Documento_Explicativo_China_Final_Agosto2006.pdf Letöltés dátuma: 2008. február 7.
- EU PORTÁL [2006]: EU-Latin America Trade Relations at the bi-regional level. Forrás: http://ec.europa.eu/external_relations/la/index.htm#Trade_relations Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- EU PORTÁL [2007a]: *ASEM Foreign Ministers meet to further Asia-Europe relations*. Press release, Brüsszel, május 25. Forrás: www.europa.eu.int Letöltés dátuma: 2008. május 15.
- EU PORTÁL [2007b]: *President Lula at the European Commission*. Forrás: www.europa.eu.int. Press Releases, július 4. Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- EU PORTÁL [2008a]: *EU-Chile relations*. Forrás: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/chile/index_en.htm. Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- EU PORTÁL [2008b]: *EU-Mercosur relations*. http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/index_en.htm Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- EU PORTÁL [2008c]: *EU-Mexico relations*. Forrás: http://ec.europa.eu/external_relations/mexico/index_en.htm Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- EU PORTÁL [2008d]: *The EU's relations with the Andean Community*. Forrás: http://ec.europa.eu/external_relations/andean/intro/index.htm#neg. Letöltés dátuma: 2008. február 7.
- EU PORTÁL [2008e]: *Central America: Commission holds second round of negotiations for an Association Agreement*. Press release, Brüsszel, február 22. Forrás: europa.eu.int Letöltés dátuma: 2008. február 7.
- EU PORTÁL [2008f]: *EU launches dialogue with Brazil to improve social cohesion*. Press release. Brüsszel, április 16. Forrás: www.europa.eu.int Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- IADB [1998]: *Leaders from Japan, Latin America, urge closer ties*. július 8. Forrás: <http://www.iadb.org/exr/PRENSA/1998/cp17398e.htm> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- INDIA KM [2008]: *'Briefing by Secretary (West) Shri Nalin Surie on Rashtrapati's forthcoming state visit to Brazil, Mexico and Chile'*. India Külügyminisztériuma, sajtóközlemény. Forrás: <http://meaindia.nic.in/pressbriefing/2008/04/11pb01.htm> Letöltés dátuma: 2008. május 20.
- KKP [2007]: *China Accelerating Urbanization Process*. A Kínai Kommunista Párt 17. Nemzeti Kongresszusának sajtóközpontja. október 7.
- KNK [2006a]: *China, Venezuela sign 8 deals during Chavez's visit*. A KNK kormányának hivatalos honlapja. augusztus 24. Forrás: http://www.gov.cn/misc/2006-08/24/content_369470.htm Letöltés dátuma: 2007. október 10.
- KNK [2006b]: *China, Brazil pledge to boost strategic partnership*. A KNK kormányának hivatalos honlapja. augusztus 31. Forrás: http://www.gov.cn/english/2006-08/31/content_374925.htm Letöltés dátuma: 2008. január 20. Forrás: <http://english.cpcnews.cn/92274/6277765.html> Letöltés dátuma: 2007. november 10.
- KNK [2007a]: *Sino-Brazilian Trade Hits 12 bln in first half*. A KNK kormányának hivatalos honlapja. szeptember 9. Forrás: http://www.gov.cn/english/chinatoday/2007-09/09/content_743793.htm Letöltés dátuma: 2007. november 10.
- KNK [2007b]: *China, Peru launch FTA talks*. A KNK kormányának hivatalos honlapja. szeptember 07. Forrás: http://www.gov.cn/english/2007-09/07/content_742541.htm Letöltés dátuma: 2008. január 20.

- KNK KM [2003]: *China-Bolivia – Bilateral political relations*. Kínai Népköztársaság Külügyminisztériuma. Forrás: <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/lmzsgjlb/3468/t17342.htm> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- KNK KM [2004]: *Foreign Minister Li Zhaoxing Interviewed by People's Daily at the Year End*. Kínai Népköztársaság Külügyminisztériuma. December 16. Forrás: <http://www.mfa.gov.cn/eng/zxxx/t175545.htm> Letöltés dátuma: 2007. augusztus 15.
- KNK ARGENTÍN NAGYKÖVETSÉG [2004]: *Conversación entre el Presidente Hu Jintao y Su Homólogo Brasileño Lula*. november 13. Forrás: <http://ar.china-embassy.org/esp/xwdt/t170377.htm> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- KNK BRIT NAGYKÖVETSÉG [2006]: *China, Latin America forge closer links for win-win end*. szeptember 29. Forrás: www.chinese-embassy.org.uk/eng/zt/Features/t274353.htm Letöltés dátuma: 2007. január 25.
- KNK KOLUMBIAI NAGYKÖVETSÉG [2006]: *Presidente boliviano electo inicia su visita a China*. január 8. Forrás: <http://co.china-embassy.org/esp/sghd/t230064.htm> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- KNK ÚJ-ZÉLANDI NAGYKÖVETSÉG [2003]: *President Jiang Zemin held talks with Fidel Castro*. február 27. Forrás: <http://chinaembassy.org.nz/eng/wjb/zzjg/lmzsgjlb/3488/3490/t17373.htm> Letöltés dátuma: 2007. szeptember 4.
- MEXIKÓ KÍNAI NAGYKÖVETSÉG [2006]: *Visitas de alto nivel de 2001 a 2005*. Forrás: <http://www.sre.gob.mx/china> Letöltés dátuma: 2008. május 10.
- MEXIKÓ KÍNAI NAGYKÖVETSÉG [2007a]: *Comercio bilateral México-China*. Forrás: <http://www.sre.gob.mx/china> Letöltés dátuma: 2008. május 10.
- MEXIKÓ KÍNAI NAGYKÖVETSÉG [2007b]: *Mecanismos bilaterales de diálogo y concertación en materia de asuntos económicos*. A Kínában működő mexikói követség hivatalos honlapja. Forrás: <http://www.sre.gob.mx/china> Letöltés dátuma: 2008. május 10.
- MEXIKÓ KM [2006]: *Concluye la segunda reunión de la comisión binacional México-China*. május 16. A Mexikói külügyminisztérium hivatalos honlapja. Forrás: http://www.sre.gob.mx/csocal/comunicados/2006/may/b_105.htm Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- MOFA [2004]: *Visit by Prime Minister Juichiro Koizumi to Latin America (Overview, Evaluation and Specific Results)*. Japán Külügyminisztériuma. Forrás: <http://www.mofa.go.jp/region/latin/pmv0409/overview.html> Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- MOFA [2007]: *Joint Statement on the Entry into force of the Agreement between Japan and the Republic of Chile for a Strategic Economic Partnership*. A Japán Külügyminisztérium sajtóközleménye, szeptember 3. Forrás: <http://www.mofa.go.jp/region/latin/chile/joint0709-3.html> Letöltés dátuma: 2008. április 9.
- MOFA [2008]: *Japan-Bolivia Relations*. Forrás: <http://www.mofa.go.jp/region/latin/bolivia/index.html> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- SICE [2006]: *Singapore and Panama sign free trade agreement*. Organization of American State's Foreign Trade Information System, március 1. Forrás: http://www.sice.oas.org/TPD/PAN_SGP/negotiations/sign_e.pdf Letöltés dátuma: 2008. május 10.
- SZINGAPÚR KIM [2007]: *Signing of Memorandum of Understanding between Singapore and Mercosur*. Szingapúr kereskedelmi és ipari minisztériumának sajtóközleménye, szeptember 25. Forrás: http://app.mfa.gov.sg/2006/press/view_press.asp?post_id=3106 Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- UNDP [2005]: *China's Progress Towards the Millenium Development Goals*. Forrás: <http://www.undp.org.cn/downloads/mdgs/MDGrpt2005.pdf> Letöltés dátuma: 2007. május 10.
- US-CHINA BUSINESS COUNCIL [2007]: *Foreign Investment in China*. Forrás: <http://www.uschina.org/info/forecast/2007/foreign-investment.html> Letöltés dátuma: 2008. január 20.

Hírügynökségek oldalai:

- AMERICA ECONOMÍA [2008]: *Brasil busca triplicar exportaciones a China*. július 7. Forrás: <http://beta.americaeconomia.com> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- ASIAN ECONOMIC NEWS [2004]: *Brazil's Lula da Silva leaves for China to boost commercial ties*. május 24. Forrás: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0WDP/is_2004_May_24/ai_n6264856 Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- ASIAN POLITICAL NEWS [2000]: *Taiwan President Chen to visit Central America, Africa*. augusztus 7. Forrás: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0WDQ/is_2000_August_7/ai_63946914 Letöltés dátuma: 2008. április 20.

- ASIAN POLITICAL NEWS [2005a]: *S. Korea Roh to visit Mexico, Costa Rica, UN*. augusztus 9. Forrás: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0WDQ/is_2005_August_29/ai_n14940097 Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- ASIAN POLITICAL NEWS [2005b]: *Taiwan president Chen to visit US, Central America to boost int'l profile*. szeptember 26. Forrás: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0WDQ/is_2005_Sept_26/ai_n15636786/pg_1 Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- BBC NEWS [2004]: *South America launches trading bloc*. december 09. Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4079505.stm>. Letöltés dátuma: 2007. június 12.
- BBC NEWS [2006a]: *Ecuador oil move prompts US ire*. május 17. Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4988624.stm> Letöltés dátuma: 2007. augusztus 10.
- BBC NEWS [2006b]: *Energy focus for Chávez in China*. augusztus 22. Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/5276260.stm> Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- BBC NEWS [2008a]: *South America nations fund union*. május 23. Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7417896.stm> Letöltés dátuma: 2008. június 15.
- BBC NEWS [2008b]: *Mexico China trade talks*. július 11. Forrás: www.bbc.co.uk. Letöltés dátuma: 2008. augusztus 15.
- BILATERALS [2004a]: *Mexico FTA paves way for Asian trade agreements*. szeptember 18. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=686 Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- BILATERALS [2004b]: *Roh, Lula agree to launch study into Korea-Mercosur FTA*. November 17. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=979 Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- BILATERALS [2005]: *US Has Stake In Japan-Mexico FTA*. június 6. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=7268 Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- BILATERALS [2006]: *Trade Triangle*. szeptember 26. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=6049 Letöltés dátuma: 2008. április 20.
- BILATERALS [2007a]: *Peru's Garcia: 7% increase in economy not enough, promotes FTA with China*. március 14. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=7449&var_recherche=peru+china Letöltés dátuma: 2008. április 9.
- BILATERALS [2007b]: *FTA fever hits Korea, as negotiations on multiple trade deals underway*. április 6. Forrás: www.bilaterals.org Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- BILATERALS [2007c]: *Taiwan to sign free trade pact with El Salvador, Honduras*. május 4. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=8155&var_recherche=taiwan Letöltés dátuma: 2008. április 9.
- BILATERALS [2007d]: *Mercosur FTA to boost Korea's GDP by 2%*. november 5. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=10209&var_recherche=mercosur+india Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- BILATERALS [2007e]: *S Korea seeking free trade with South America's Mercosur: commerce minister*. december 10. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=10644&var_recherche=Mercosur+korea+FTA Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- BILATERALS [2007f]: *Mercosur abre frentes de negociación a India, Golfo y África del Sur*. december 16. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=10706&var_recherche=mercosur+india Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- BILATERALS [2007g]: *La firma del TLC con Israel, único resultado tangible de Cumbre de Mercosur*. december 16. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=10698&var_recherche=mercosur+india Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- BILATERALS [2008a]: *Singapore offers FTA pact*. április 3. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=11724&var_recherche=taiwan Letöltés dátuma: 2008. május 10.
- BILATERALS [2008b]: *Singapore, Peru sign free trade agreement*. május 30. Forrás: <http://www.bilaterals.org> Letöltés dátuma: 2008. június 9.
- BILATERALS [2008c]: *Ratificación de TLC Panamá-EE.UU. depende de Congreso estadounidense*. július 3. Forrás: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=12602 Letöltés dátuma: 2008. augusztus 2.
- BILATERALS [2008d]: *El CAN trabaja para reanudar diálogos con UE*. augusztus 5. Forrás: www.bilaterals.org Letöltés: 2008. augusztus 10.

- BRAZZILMAG [2008]: *China Is After Brazil's Ethanol Know-How*. július 14. Forrás: <http://www.brazzilmag.com/content/view/9571/> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- BUSINESS WEEK [2005]: *China and Chile: South America is Watching*. november 18.
Forrás: http://www.businessweek.com/bwdaily/dnflash/nov2005/nf20051118_8302_db016.htm Letöltés dátuma: 2007. december 5.
- CHINA DAILY [2003]: *Leaders push partnership*. december 15. Forrás: http://www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-12/15/content_290357.htm Letöltés dátuma: 2008. július 18.
- CHINA DAILY [2004]: *Brazil sees market economy in China*. május 25.
Forrás: http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-05/25/content_333496.htm Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- CHINA DAILY [2007a]: *China, Costa Rica set up diplomatic ties*. június 7.
Forrás: http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-06/07/content_889049.htm Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- CHINA DAILY [2007b]: *Switzerland recognizes market economy*. július 10.
Forrás: http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-07/10/content_5422789.htm Letöltés dátuma: 2007. október 5.
- CHINA NEWS [2007a]: *Joint Declaration on the 2nd China-Caribbean Economic and Trade Cooperation Forum*.
Forrás: <http://bb2.mofcom.gov.cn/aarticle/chinanews/200709/20070905080043.html> Letöltés dátuma: 2007. november 20.
- CHINA NEWS [2007b]: *China y Bolivia se comprometen a impulsar las relaciones bilaterales*. december 21.
Forrás: <http://bo2.mofcom.gov.cn/aarticle/chinanews/200712/20071205297691.html> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- CHINA.ORG.CN [2004]: *China-Latin America Ties Enter 'Best Period of History'*. December 28.
Forrás: <http://www.china.org.cn/english/international/116154.htm> Letöltés dátuma: 2006. november 4.
- CHINA TODAY [2008]: *China Delivers 2 Chinese-made passenger aircraft to Bolivia*. április 1.
Forrás: http://english.gov.cn/chinatoday/2008-04/01/content_934158.html Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- DERECHOS [2007]: *China y Bolivia firman convenio de cooperación económica y técnica*. december 20.
Forrás: <http://www.derechos.org/nizkor/bolivia/doc/chnbol.html> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- DER SPIEGEL [2008]: *'We want to join OPEC and make oil cheaper.'* Interview with Brazilian President Lula. május 10. Forrás: <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,552900,00.html> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- EL NUEVO DIARIO [2007]: *América Latina intensifica comercio con Asia*. augusztus 27.
Forrás: <http://blogs.elnuevodiario.com.ni/2007/08/27/economia/57301> Letöltés dátuma: 2008. március 19.
- EU OBSERVER [2007]: *Details emerge of draft EU strategy on Cuba*. június 7. Forrás: http://euobserver.com/9/24219?rss_rk=1, 2008. február 7.
- HEMISFERIO [2007]: *Daniel Ortega critica el CAFTA y elogia el ALBA*. március 6. Forrás: www.hemisferio.org Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- INDIA TIMES [2007]: *India-Mercosur PTA to be ratified*. július 19.
Forrás: http://economictimes.indiatimes.com/India-Mercosur_PTA_to_be_ratified/articleshow/2216138.cms Letöltés dátuma: 2008. április 5.
- LA JORNADA [2006]: *China, "aliado ideológico y político del pueblo boliviano": Evo Morales*. január 10.
Forrás: <http://www.jornada.unam.mx/2006/01/10/027n1mun.php> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- LA JORNADA [2007]: *China, tras la energía de América Latina*. május 2. Forrás: www.jornada.unam.mx Letöltés dátuma: 2008. március 9.
- LA JORNADA [2008]: *La inversion china no satisface expectativas*. március 4. Forrás: <http://www.jornada.unam.mx> Letöltés dátuma: 2008. május 04.
- LA PRIMERISIMA [2008]: *Lugo anuncia que Paraguay tendrá relaciones con China*. április 22.
Forrás: <http://www.radiolaprimerisima.com/noticias/alba/28204> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- LATIN-AMERICA-ASIA REVIEW [2005]: *Hu Jintao's visit to the Americas*. szeptember.
- LATIN AMERICA-ASIA REVIEW [2007]: *Mexico annoys China*. április.
- LATIN AMERICA NEWS DIGEST [2007]: *Venezuelan PDVSA, Chinese CNPC sign \$ 10 Bln Petroleum Deal*. szeptember 14. Forrás: www.uofaweb.ualberta.ca/chinainstitute Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- LATIN AMERICAN WEEKLY REPORT [2007]: március 29. Forrás: www.latinnews.com. Letöltés dátuma: 2008. november 6.

- LATIN BUSINESS CHRONICLE [2006]: *China doubles Latin FDI. Special Report*, április 24. Forrás: <http://www.latinbusinesschronicle.com> Letöltés dátuma: 2007. október 5.
- LATIN BUSINESS CHRONICLE [2007a]: *EU Trade with Latin America Sets New Record*. www.latinbusinesschronicle.com, május 29. Letöltés dátuma: 2008. január 20.
- LATIN BUSINESS CHRONICLE [2007b]: *China Undermines US in Latin America*. június 4. Forrás: www.latinbusinesschronicle.com Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- LATIN BUSINESS CHRONICLE [2007c]: *China, Taiwan and the Battle for Latin America*. augusztus 13. Forrás: <http://www.latinbusinesschronicle.com> Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- LATIN BUSINESS CHRONICLE [2008]: *Mexico-China Outlook*. július 14. Forrás: <http://www.latinbusinesschronicle.com> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- NEWSMAX [2006]: *Bolivia, China Solidify Ideological Ties*. január 9. Forrás: <http://archive.newsmax.com/archives/articles/2006/1/9/94551.shtml> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- PEOPLE DAILY [2004]: *Brazil to maintain strategic partnership with China*. Forrás: http://english.peopledaily.com.cn/200405/19/eng20040519_143768.html Letöltés dátuma: 2006. szeptember 9.
- PEOPLE DAILY [2005]: *China, Andean Community to promote cooperation*. január 28. Forrás: http://english.peopledaily.com.cn/200501/28/eng20050128_172257.html Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- PEOPLE DAILY [2006]: *Chinese president calls for stronger China-Bolivia links*. január 10. Forrás: http://english.peopledaily.com.cn/200601/09/eng20060109_233989.html Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- PERUVIAN TIMES [2008]: *Peru to sign free trade agreements with Canada and Singapore, looks to Asia for more free markets*. május 27. Forrás: <http://www.peruviantimes.com> Letöltés dátuma: 2008. június 9.
- POLITICAL AFFAIRS [2005]: *China, Mexico agree to enrich strategic partnership*. Forrás: <http://www.politicalaffairs.net/article/view/1832/1/120> Letöltés dátuma: 2008. április 15.
- PRENSA LATINA [2007]: *Presidente nicaragüense critica CAFTA y defiende el ALBA*. Forrás: www.prensalatina.com.mx Letöltés dátuma: 2008. március 20.
- RTT NEWS [2008]: *Bolivia Seeks China Involvement in Iron Ore Field Development*. január 8. Forrás: <http://www.chinamining.org/Investment/2008-01-08/1199772127d8557.html> Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- UOFAWEB [2007]: *Ecuador, China State Oil Companies Sign Strategic Alliance Accord*. június 5. Forrás: <http://www.uofaweb.ualberta.ca/chinainstitute> Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- REUTERS [2007]: *China defense chief visits Cuba to strengthen ties*. május 10. Forrás: <http://uk.reuters.com/article/oilRpt/idUKN1019820920070510> Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- SELA [2008]: *Bolivia aún confía en ingresar al Mercosur sin salir de la CAN*. július 29. Forrás: <http://www.sela.org/sela/prensa.asp?step=3&id=13926> Letöltés dátuma: 2008. augusztus 02.
- SOUTH BULLETIN [2004]: *China-Latin America Solidifying South-South Cooperation*. november.
- TERRA [2006]: *China dice que no amenaza intereses de EEUU en América Latina*. április 05. Forrás: www.terra.com Letöltés dátuma: 2008. február 27.
- THE GUARDIAN [2006]: *Bolivian Energy Plans Scare Investors*. 2006. május 3. Forrás: <http://www.guardian.co.uk/international/story/0,,1766631,00.html> Letöltés dátuma: 2007. november 9.
- USTR NEWS [2008]: *USTR Announces Agreement on Extension of Time for Costa Rica to Join the Cafta-DR*. február 27. Forrás: www.ustr.gov Letöltés dátuma: 2008. május 20.
- XINHUANET [2007a]: *China-Venezuela Bilateral Relations*. március 16. Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2007-03/16/content_5857909.htm Letöltés dátuma: 2008. május 20.
- XINHUANET [2007b]: *China forecast to be Brazil's top trade partner*. július 10. Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/10/content_8523132.htm Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- XINHUANET [2008a]: *China-Bolivia Culture Week kicks off in La Paz*. január 17. Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-01/17/content_7438423.htm Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- XINHUANET [2008b]: *First Direct Flight between China and Mexico to start in May*. április 16. Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-04/16/content_7985039.htm Letöltés dátuma: 2008. július 15.

- XINHUANET [2008c]: *Latin American leaders reject EU new immigration policy*. július 2.
 Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/02/content_8474939.htm Letöltés dátuma: 2008. augusztus 10.
- XINHUANET [2008d]: *China's Hu, Brazil's Lula discuss deeper strategic partnership*. július 8.
 Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/08/content_8512327.htm Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- XINHUANET [2008e]: *China forecast to be Brazil's top trade partner*. július 10.
 Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/10/content_8523132.htm Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- XINHUANET [2008f]: *China, Mexico establish strategic dialogue mechanism*. július 11.
 Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/11/content_8530848.htm Letöltés dátuma: 2008. július 15.

Adatbázisok, statisztikák:

- CEPAL [2006d]: *Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean*.
 Forrás: http://www.eclac.org/publicaciones/xml/4/28074/LCG2332B_1.pdf Letöltés dátuma: 2007. május 2.
- CEPAL SIGCI adatbázis. *Sistema Interactivo Gráfico de Datos de Comercio Internacional*. Forrás: www.eclac.org
- Comunidad Andina [2007]: *El comercio exterior de bienes entre los países andinos y China. 1997–2006*. Documento estadístico. május 16.
 Forrás: intranet.comunidadandina.org/Documentos/DEstadisticos/SGde182.doc Letöltés dátuma: 2008. július 20.
- European Communities [2008]: *External and Intra-European Union Trade. Statistical Yearbook – Data 1958-2006*. Eurostat Statistical Books.
- LAC Databook [2007] Forrás: <http://qesdb.usaid.gov/lac/docdownload.html> Letöltés dátuma: 2007. november 10.
- The World Bank Group: *Povcal Net Database*.
 Forrás: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/jsp/index.jsp> Letöltés dátuma: 2007. május 2.
- The World Bank Group: *World Development Indicators*.
 Forrás: http://devdata.worldbank.org/wdi2005/Section1_1_1.htm Letöltés dátuma: 2007. május 2.

Nemzetközi szervezetek hivatalos honlapjai:

- A 2008-as limai APEC csúcs hivatalos honlapja: www.apec2008.org.pe
- Az ALBA hivatalos honlapja: <http://www.alternativabolivariana.org>
- Az Andok Közösség hivatalos honlapja: <http://www.comunidadandina.org>
- Az APEC hivatalos honlapja: <http://www.apecsec.org.sg/>
- A Brazil-kínai üzleti tanács hivatalos honlapja: <http://www.cebc.org.br>
- A CBERS hivatalos honlapja: www.cbers.inpe.br
- A FEALAC hivatalos honlapja: www.focalae.org
- A Mercosur-EU Üzleti Fórum (MEFB) hivatalos honlapja: <http://www.mebf.org>
- Az Összamerikai csúcok hivatalos honlapja: www.summit-americas.org
- A Parlatino hivatalos honlapja: www.parlatino.org
- A Parlacen hivatalos honlapja: <http://www.parlacen.org.gt>

Személyes konzultációk, interjúk:

- JUHÁSZ [2006]: Beszélgetés Juhász Ottó nagykövet úrral, 2006 május. Budapesti Corvinus Egyetem.
- ANDERLE [2008]: Konzultáció Dr. Anderle Ádámmal. Budapest, 2008. január.
- PÓLYI [2008]: Interjú Pólyi Csabával, a Magyar Köztársaság braziliai nagykövetével. Budapest, 2008. július 8.

A szerző témában megjelent publikációi

Könyvrészletek:

Az új regionalizmus Latin-Amerikában. In: Trautmann László (szerk.) [2006]: *In memoriam Kollár Zoltán*. Aula Kiadó, Budapest. pp. 94–124.

Latin-amerikai tendenciák és nemzetközi kockázataik. In: Deák Péter (szerk.) [2007]: *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris kiadó, Budapest. pp. 463–472.

Mi lesz veled, Latin-Amerika? In: Horváth Jenő (szerk.) [2007]: *Új világrend – Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Grotius könyvtár I. kötet. Budapest. pp. 157–171.

Az Ibériai-félszigettel, Latin-Amerikával és az ENSZ-szel foglalkozó szócikkek. In: Horváth Jenő (szerk.) [2005]: *Világpolitikai lexikon (1945-2005)*. Osiris kiadó, Budapest.

Folyóiratcikkek:

Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszere az ezredforduló után. In: *Kül-világ* [2006] A nemzetközi kapcsolatok folyóirata. (On-line) III. évfolyam, 3–4. szám.

A regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. In: *Köz-gazdaság* [2007] Tudományos füzetek. II. évfolyam, 3. szám. október. pp. 97–115.

Amerika-közi kapcsolatok. Az elmúlt tíz év. In: *Külügyi szemle* [2008] 3. sz. (Megjelenés alatt)